

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

1. (111.) ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2006. október

Dr. Molnár István – dr. Heffner Péter – dr. Németh Gábor
**A magyarországi innovációs rendszer jogi alapjai
és legfontosabb intézményei**

Szepesné Sámson Ildikó
Az egészséges táplálkozásról a szababalmi bejelentések tükrében

Dr. Vidák Judit
A természet találmányai

Cserba Veronika – Munkácsi Péter
**Szellemi tulajdon-jogi tárgyú viták az Európai Unió
és az Amerikai Egyesült Államok közötti
transzatlanti gazdasági kapcsolatokban**

Dr. Palágyi Tivadar
**Szabadalmakkal és védjegyekkel kapcsolatos
érdekes jogesetek az amerikai bíróságok
2003–2004. évi gyakorlatából**

A MAGYARORSZÁGI INNOVÁCIÓS RENDSZER JOGI ALAPJAI ÉS LEGFONTOSABB INTÉZMÉNYEI

1. BEVEZETÉS

A nemzeti innovációs rendszer Magyarországon az elmúlt három évben jelentős változáson ment át. Megszületett az innovációs kerettörvény¹ és a finanszírozási háttérrel biztosító innovációs alapról szóló törvény.² Az innováció előmozdításáért egy országos hatáskörű közigazgatási szerv, valamint egy regionális hálózat felel. A kutatás-fejlesztési és innovációs pénzek kiosztása pályázati alapon, versenyelven működik. Továbbra sincs azonban egységes állami irányítás a szektor felett, hiányzik az EU irányába való egységes fellépés is, és úgy tűnik: a források kiosztása – bár sújtja az alapkutatást – tervezési hibák következtében nem mutat kellően hatékony növekedést az alkalmazott kutatás és a szellemi tulajdon-centrikus technológiahasznosítás területén. Sok helyen gyerekcipőben jár az egyetemi technológiatranszfer irodák működtetése, és nem kellő sebességgű a *science park* alapú innovációs klaszterek szerveződése.

2. AZ INNOVÁCIÓS RENDSZER JOGI ALAPJAI

2.1. AZ INNOVÁCIÓS TÖRVÉNY

Az Országgyűlés 2004 decemberében fogadta el az innovációs törvényt, melynek alapvető célja, hogy javítsa a magyar gazdaság versenyképességét és hozzájáruljon a fenntartható fejlődés kialakításához. A jogszabály egy kerettörvény, amely Magyarország történetében először szabályozza átfogó módon az innovációs tevékenységet, az intézményrendszert, a finanszírozást, a szellemi tulajdon-jog kérdéskörét, a tudástermelést a gazdaságba „becsatornázó” közvetítő, vállalkozói (*spin-off*) tevékenységet. Egyben a törvény érinti a kutatói utánpótlás, a humán erőforrások kérdéskörét csakúgy, mint a tudósok, kutatók és a mérnökök jobb társadalmi megbecsülésének ügyét. A törvényben foglalt szabályozás és az elfogadásából fakadó intézkedések célja továbbá az európai uniós kutatási források, valamint a Strukturális Alapok 2007–2013 között elosztandó K+F és innovációs célú forrásainak eredményes hazai felhasználása.

¹ 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról

² 2003. évi XC. törvény a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról

Az innovációs törvény azt a szemléletet képviseli, hogy a közvagyonnak a köz érdekében gazdaságilag is hasznosulnia kell, és szabályozott viszonyok között hozamot kell termelnie. A költségvetési kutatóhelyek vezetőitől elvárja, hogy a rájuk bízott vagyon növekedéséért dolgozzanak. Ennek érdekében lehetővé teszi, hogy az eddigieknél jobban tudjanak alkalmazkodni a piaci feltételekhez. Az innovációs törvény 18. §-ának (1) bekezdése alapján a közfinanszírozású kutatóhelyeknek 2006. január 1-jétől szellemi tulajdon-kezelési szabállyal kell rendelkezniük. 2006. január 1-jétől csupán azok a kutatóhelyek pályázhatnak közfinanszírozású támogatásra, amelyek rendelkeznek ilyen szabállyal.

A szellemi tulajdon-kezelési szabályzatok kidolgozásához a Magyar Szabadalmi Hivatal (MSZH) és a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH) közreműködésében módszertani útmutató készült.³ Ugyan az útmutatóban foglaltak a kutatóhelyek számára semmilyen kötelező erővel nem bírnak, a kutatóhelyeken létrejött szellemi alkotások jogszabályi környezetének, illetve hasznosítási lehetőségeinek számos kérdését érintik. Az útmutató egy olyan – az európai közösségi innovációpolitika által is támogatott – modell⁴ tekint követendő példának, ahol a létrehozott szellemi alkotásokhoz kapcsolódó jogokat a kutatóintézet szerzi meg (hasonlóan az ún. licenciamodellhez), ezen túlmenően azonban a kutatóhelyeknek hangsúlyozottan törekedniük kell ipari szereplők bevonásával megvalósítandó közös kutatási projektek szervezésére, illetve hasznosító vállalkozások alapításában való aktív közreműködésre is. Magyarországon – a szellemi tulajdon kincstári vagyoni körbe tartozásának problematikájától eltekintve – a gyakorlatban az iparjogvédelmi jogszabályok, illetve a szerzői jogi törvény rendelkezései értelmében a kutatóhely mint munkáltató szerzi meg a szellemi alkotáshoz fűződő jogokat a szolgálati és alkalmazotti jellegű iparjogvédelmi alkotások és a munkaviszonyban előállított szerzői művek tekintetében. Következésképpen a kutatóhelynek kell(ene) a szellemi tulajdon megfelelő hasznosításáról is gondoskodnia, amelynek egyik eszköze lehet egy megfelelő tartalommal megalkotott és elfogadott szellemi tulajdon-kezelési szabályzat.

Érdemes megjegyezni, hogy van egy olyan személyi kör, amelyre nem vonatkoznak a szolgálati és alkalmazotti jellegű iparjogvédelmi alkotásokra és a munkaviszonyban előállított szerzői művekre vonatkozó jogszabályi rendelkezések, mégis létrehozhat a kutatóhelyeken innovációs szempontból is számottevő szellemi alkotásokat. E személyi kör a kutatóhellyel hallgatói jogviszonyban állók köre. A kérdést ugyan megpróbálta rendezni a felsőoktatásról szóló – nemrég hatályba lépett – törvény⁵ azzal, hogy a hallgatók által lét-

³ Letölthető: http://www.mszh.hu/letolt/szellemi_tulajdon_kezelesi_utmotato.pdf

⁴ Management of Intellectual Property in Publicly-funded Research Organisations: Towards European Guidelines (Expert group report – Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg, 2003) letölthető: <http://europa.eu.int/comm/research/era/pdf/iprmanagementguidelines-report.pdf>

⁵ 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról

rehozott szellemi alkotásokat *de lege* az anyaintézmény tulajdonába utalja,⁶ de a vonatkozó rendelkezés olyannyira nehezen értelmezhetőre sikerült, hogy megnyugtató megoldást csak a szabályzat útján lehet elérni.

A szabályzat tárgyi hatálya kapcsán a know-how-t érdemes még említeni. A know-how esetében azonban a szabályzat gyakorlati alkalmazhatóságát szem előtt tartva érdemes különbséget tenni a rögzített, dokumentált formában megjelenő know-how, illetve az ún. „személyes”, azaz egy meghatározott személyhez kapcsolódó know-how között. A szabályzat hatályát gyakorlati okokból csak olyan know-how-ra célszerű kiterjeszteni, amely megfogható, az alkotóktól függetlenül is létező formában (írásban vagy elektronikus úton) is rendelkezésre áll. Ezt a szűkítést a szellemi alkotásnak az innovációs törvény szerinti hasznosító vállalkozásba történő apportálására tekintettel is indokolt megtenni, a Legfelsőbb Bíróság Gazdasági Kollégiumának egyik állásfoglalása alapján ugyanis csak az ilyen jellegű know-how-t lehet vagyoni hozzájárulásként gazdasági társaság tulajdonába adni.⁷

A kutatási tevékenység során olyan információk, megoldások vagy adatok is keletkezhetnek, amelyekre iparjogvédelmi oltalom sem szerezhető és know-how-nak sem minősülnek, de amelyeknek nyilvánosságra hozatala, illetéktelenek által történő megszerzése vagy felhasználása mégis sértené, illetve veszélyeztetné a kutatóhely jogos érdekeit. Ezek az információk, megoldások vagy adatok – hasonlóan a know-how-hoz – a Ptk. 81. §-ának (2) bekezdése alapján üzleti titoknak minősülnek, és a törvény a megsértésükhöz jogkövetkezményeket is fűz, feltéve, hogy titokban tartásuk érdekében a kutatóhely a szükséges intézkedéseket megtette. Ez utóbbi feltétel teljesítése érdekében indokolt utalni ezen információk üzletititok-jellegére, és – ugyanúgy, ahogy a know-how esetében – kötelezettséggént kell előírni azok titokban tartását.

A szellemi alkotásokhoz kapcsolódó jogok innovációt megelőző sorsát tekintve alapvetően kétfajta viszonyrendszert kell megvizsgálni. Ezek egyike a szellemi alkotást ténylegesen létrehozó természetes személy/kutató és az őt foglalkoztató kutatóhely közötti jogviszony, a másik pedig az adott kutatóhely és a kutatóhellyel kutatási vagy egyéb vállalkozási, megbízási, támogatási, illetve konzorciumi szerződési jogviszonyban álló másik kutatóhely, ipari szereplő vagy anyagi támogatást nyújtó egyéb szerv, szervezet közötti jogviszony.

Az első típusú jogviszonyra vonatkozóan ír elő kötelezettséget az innovációs törvény, amelynek értelmében a közfinanszírozású kutatás-fejlesztési támogatással megvalósított projekt kedvezményezettje köteles gondoskodni arról, hogy a projekt keretében létrejött

⁶ A törvény ugyanis csak a hallgató által előállított, dolognak minősülő szellemi alkotásokra rendeli alkalmazni a munkaviszonyban vagy más hasonló jogviszonyban létrehozott szellemi alkotásokra vonatkozó rendelkezéseket (azaz a kutatóhely jogszerzését), márpedig egy szellemi alkotás nemcsak hogy szükségszerűen nem, de még csak tipikusan sem ölt dologi formát.

⁷ Lásd a Legfelsőbb Bíróság GK 52. számú állásfoglalását: „a know-how apport tárgyát akkor képezheti, ha ez a szellemi ismeret tárgyi formában megjelenik (pl. tanulmány, technológiai leírás stb.), s ezáltal az apportőr személyétől elválasztható”.

szellemi alkotással kapcsolatos, a jogszabály adta keretek közötti lehető legteljesebb jogszolgáltatások a kedvezményezettre szálljanak át. Hasonló értelmű előírásoknak kell megfelelniük azoknak a kutatóhelyeknek is, amelyek az EU 6. Keretprogramját igénybe véve kívánnak pályázati forrásokhoz jutni. A második típusú jogviszonyok közül a konzorciumi szerződést kell kiemelni, egyúttal indokolt lehet az ezen szerződéstípus megkötésére vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket a szabályzatban is rögzíteni. Az innovációs törvény 17. §-ának (2) bekezdése szerint ha több személy vagy szervezet együttesen pályázik közfinanszírozású kutatás-fejlesztési támogatásra, a pályázat kiírója megkövetelheti az együttműködésben részes feleknek (a konzorcium tagjainak) a projekt eredményeként létrejött szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogokra vonatkozó előzetes – a hasznosítást is elősegítő – megállapodását. Az EU 6. Keretprogramjának forrásaira pályázó konzorciumok esetében pedig az Európai Bizottság a támogatási szerződés megkötése előtt elvárja a konzorciumi szerződés aláírását, és ennek kidolgozásához támpontokat is ad a pályázók számára.⁸ Ezeket célszerű figyelembe venni azon kutatási együttműködésekkel, amelyekben magyar kutatóhely vesz részt.

Kutatási konzorciumok esetében mindig érdekes kérdés, hogy a közösen létrehozott kutatási eredmény tekintetében az egyes részes feleket milyen jogok is illetik meg a létrejött szellemi alkotás tekintetében. Itt markánsan eltér egymástól a hazai és az európai gyakorlat. A magyar jogi szabályozás szerint ha valamely iparjogvédelmi oltalomra alkalmas szellemi alkotásnak több jogosultja van, a szellemi alkotást bármelyik jogosult egyedül is hasznosíthatja, köteles azonban társainak – részesedési hányaduk arányában – megfelelő díjat fizetni. Harmadik személy részére hasznosítási engedélyt csak közösen adhatnak. Az EU keretprogramjainak égisze alatt megkötött konzorciumi szerződések a francia jog rendelkezéseihez közel álló megoldást alkalmaznak. Ez a következő rendelkezéseket jelenti: (i) bármelyik jogosult általi kizárólagos felhasználás csak a többi jogosult hozzájárulásával lehetséges, és őket a kizárólagos felhasználás ellenértékeként megfelelő díjazásban kell részesíteni vagy más módon kompenzálni; (ii) valamennyi jogosult közvetve vagy közvetlenül használhatja a közös szellemi alkotást (ideértve a nem kizárólagos licenciák biztosítását is), amennyiben az ipari konzorciumi tagnak a kizárólagos hasznosításra vonatkozó esetleges igényét figyelembe vették; (iii) amennyiben a közös jogosultak bármelyike a nem kizárólagos hasznosításból jelentékeny bevételre tesz szert, úgy a többi jogosultat a bevételből méltányos módon részesíteni kell.

Végül ki kell térni a kutató díjazására is, hisz a kutatót a szellemi alkotás hasznosítása esetén – illetve jogszabály által meghatározott egyéb esetekben is – díjazás illeti meg. A kutatót megillető díj mértékét a jogszabályok nem határozzák meg, a díjazás a felek közötti megállapodás tárgyát képezi, csupán az arányosság követelményének kell eleget tenni. Az egyedi tárgyalásokkal és a szerződéskötésekkel járó költség és bizonytalanság egyaránt csökkenthető lenne, ha a szabályzat a felek közötti jogviszonyt szabályozó általános szerző-

⁸ Lásd: http://europa.eu.int/comm/research/fp6/model-contract/pdf/checklist_en.pdf

dési feltételként rögzítené, hogy milyen mértékű díjazásra is jogosult a kutató. Itt talán érdemes a 2002-ben hatályba lépett német jogi szabályozásra utalni,⁹ amely például az egyetemi kutatók szolgálati találmányainak értékesítéséből származó bruttó bevétel 30%-át határozza meg találmányi díjként. A legtöbb amerikai szabályzat szintén a díjbevétel százalékos megosztását rögzíti.¹⁰

A közfinanszírozású kutatóhelyeken létrehozott szellemi alkotások jogi környezetének vizsgálatakor nem kerülhető meg az a – kutatóhelyek által a gyakorlatban többnyire figyelmen kívül hagyott – tény, hogy eltérő jogi szabályozás hiányában az így létrehozott szellemi tulajdonra is a kincstári vagyon kezelésére vonatkozó általános szabályokat kell(ene) alkalmazni. A kincstári vagyonra vonatkozó államháztartási jogszabályok [mindenekelőtt az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Áht.)] alkalmazása azonban számos olyan problémát vet fel, amely az innovációs törvényben rögzített célokkal és a kutatóhelyek gyakorlati igényeivel nehezen egyeztethető össze (különös tekintettel a kutatási együttműködésekben való sikeres szerepvállalásra).

A probléma megoldását az MSZH elnöke mellett tanácsadói feladatokat is ellátó Magyar Szellemi Tulajdonvédelmi Tanács (a továbbiakban: MSZTT) a 2005. május 27-én megtartott testületi ülését követően kiadott állásfoglalásában¹¹ is sürgette. Az állásfoglalás rögzíti, hogy a szellemi tulajdon kincstári vagyonná minősítése nem áll összhangban sem a szellemi alkotások természetével, sem pedig az állam innovációs célkitűzéseivel. Az innováció támogatása mint – az innovációs törvényben is meghatározott – állami feladat (amely feltételezi a piaci hasznosítást is) nagyobb prioritással rendelkezik, mint az egyes kutatóhelyek intézményi keretein belül történő hasznosítás érdekében a kincstári körben tartás. Az állami vagyon hasznosulásához fűződő közérdek sokkal inkább megóvható olyan szellemi tulajdon-kezelési szabályzatok elfogadása útján, amelyek elkészítését a szellemi tulajdon-kezelési szabályzatok módszertani útmutatója is elő kívánja segíteni.

A következőkben megpróbáljuk felvázolni a problémakör lényegét, illetve, hogy a hatályos szabályozás mely konkrét rendelkezései nehezítik, illetve akadályozzák a közfinanszírozású kutatóhelyeken létrehozott szellemi alkotások megfelelő hasznosítását. Ennek során az Áht. vonatkozó szabályai mellett az államháztartás működési rendjéről szóló 217/1998. (XII. 30.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Ámr.), illetve a kincstári vagyonnal való gazdálkodásról szóló 58/2005. (IV. 4.) Korm. rendelet érdemelnek különös figyelmet.

Az Áht. 109/B. §-ának c) pontja alapján az állam központi költségvetési szervei, illetve közhasznú szervezetei közérdekű, továbbá egyes gazdasági célú feladatai ellátásához szükséges immateriális javak a kincstári vagyonba tartoznak. A fenti megállapítást támasztja alá

⁹ § 42 des Gesetzes über Arbeitnehmererfindungen (ArbNErfG) – A munkavállalók találmányairól szóló törvény 42. §-a.

¹⁰ Lásd például: Harvard University Royalty Sharing Policy for Intellectual Property – Elérhető: <http://www.techtransfer.harvard.edu/RoyaltySharing.html>

¹¹ http://www.mszh.hu/hivatalrol/testuletek/msztt/allasfog_2005_kincstar.pdf

a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 5. §-a (3) bekezdésének rendelkezése is, amelynek értelmében az Akadémia – törzsvagyonán túlmenően – a rábízott ingatlanokat, tárgyi eszközöket és egyéb vagyontárgyakat elidegeníteni, megterhelni, alapítványba vagy gazdasági társaságba nem pénzbeli hozzájárulásként bevinni, másnak használatba adni csak a kincstári vagyonra vonatkozó szabályok szerint jogosult. Következésképpen eltérő szabályozás hiányában a hatályos jogszabályok alapján a közfinanszírozású kutatóhelyek szellemi tulajdona ténylegesen is a kincstári vagyon részét képezi.

Első kérdésként az vetődik fel, hogy a szellemi alkotáshoz fűződő jogok milyen módon kerülnek be a kincstári vagyoni körbe. A kincstári vagyonnal való gazdálkodásról szóló 58/2005. (IV. 4.) Korm. rendelet 3. §-ának (1) bekezdése ugyanis azt mondja ki, hogy a központi költségvetési szerv – ha törvény eltérően nem rendelkezik – a dolog tulajdonjogát vagy a gazdálkodó szervezet részesedését szerzi meg az állam javára. A szellemi alkotásokról e jogszabály nem tesz említést. Mivel az Áht. értelmében a szellemi tulajdont a kincstári vagyon részének kell tekinteni, így feltehetően e kormányrendelet rendelkezéseit a szellemi tulajdonra is érteni kell, habár a jogszabály gyakorlati útbaigazítást nem ad.

A kincstári vagyoni körbe kerülés után a következő kérdés, hogy ki jogosult e vagyonelem tekintetében a vagyonkezelői jogok gyakorlására. Az Áht. 109/F. §-ának (3) bekezdése értelmében a Kincstári Vagyon Igazgatóság (a továbbiakban: KVI) közvetlenül vagyonkezelői jogot gyakorol minden olyan kincstári vagyontárgy felett, amelynek nincs más vagyonkezelője. A kincstári vagyonnal való gazdálkodásról szóló 58/2005. (IV. 4.) Korm. rendelet 19. §-ának (2) bekezdésében foglaltak alapján a közfinanszírozású kutatóhely kincstárivagyonnyilvántartási szabályzatában meghatározott adattartalommal, gyakorisággal, az abban előírt módon és formában köteles adatot szolgáltatni az általa megszerzett olyan vagyonelemről, amelyek a kincstári vagyon részét képezik. A kormányrendelet 3. §-ának (4) bekezdése értelmében a közfinanszírozású kutatóhely a bejelentésben kérelmezheti az adott vagyonelemre a vagyonkezelői jog megszerzését. Ilyen esetben a KVI a bejelentést követő 30 napon belül köteles a vagyonkezelési szerződést a bejelentővel megkötöni. Ezen eljárás mindenképpen nehézkesnek tűnik.

Azonban nemcsak a jogok megszerzése kapcsán merülnek fel problémák, de a kincstári vagyon kezelésére vonatkozó hatályos jogszabályok is komoly akadályokat gördítenek a szellemi tulajdon megfelelő módon történő hasznosítása elé. Az Áht. 109/H. §-ának (1) bekezdése értelmében kincstári vagyont értékesíteni, arra zálogjogot, illetve haszonélvezeti jogot alapítani – ha törvény vagy kormányrendelet másképp nem rendelkezik – kizárólag a KVI jogosult. Az Ámr. 108. §-ának (1) bekezdése értelmében az államháztartás alrendszeréhez kapcsolódó – a költségvetési törvényben, a kincstári vagyon kezelésére vonatkozó kormányrendeletben meghatározott értékhatár feletti – vagyont értékesíteni, a vagyonkezelés jogát, a vagyon használatát, illetve a hasznosítás jogát átengedni – ha törvény vagy törvény felhatalmazása alapján kiadott jogszabály kivételt nem tesz – csak nyilvános (indokolt esetben zártkörű) versenytárgyalás útján, a legjobb ajánlatot tevő részére lehet.

Ehhez képest a közfinanszírozású kutatóhelyek kutatási tevékenységük egyre jelentősebb részét más – gyakran nem kincstári körbe tartozó, illetve nem is hazai – intézményekkel, szervezetekkel közösen folytatják. A kutatás-fejlesztési pályázatok egyre jelentősebb részét is kutatási konzorciumok részére írják ki, valamint egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek az iparral közösen folytatott kutatásra. Amint arról már szó volt, ilyenkor az együttműködő felek közötti belső jogviszonyt konzorciumi szerződés szabályozza, amelyet adott esetben jogszabály kötelezővé is tehet. Mint már említettük az innovációs törvény 17. §-ának (2) bekezdése szerint például közfinanszírozású kutatás-fejlesztés esetében a pályázat kiírója megkövetelheti az együttműködésben részes feleknek (a konzorcium tagjainak) a projekt eredményeként létrejött szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogokra vonatkozó előzetes – a hasznosítást is elősegítő – megállapodását. Hasonló előírásoknak kell megfelelniük az Európai Unió kutatás-fejlesztési keretprogramjainak forrásaira pályázó konzorciumoknak is.

A közfinanszírozású kutatóhelyek esetében a konzorciumi szerződésnek a létrehozandó szellemi tulajdon feletti tulajdonosi jogok megoszlására irányuló rendelkezése azt jelenti, hogy a kutatóhely egy kincstári vagyonelemre vonatkozó váromány tekintetében vállal kötelezettségeket. Mivel egy kutatási projekt megindulásakor többnyire lehetetlen meghatározni, hogy milyen értékű szellemi tulajdon jön majd létre, így az is megeshet, hogy egy közfinanszírozású kutatóhely a konzorcium közös kutatási eredményének hasznosításához nem járulhatna hozzá, hiszen a saját (kincstári vagyonnak minősülő) részesedése tekintetében az értékesítést csak a KVI végezheti nyilvános versenytárgyalás útján. Ez feltehetően kevés megértésre talál a többi konzorciumi tag részéről, és hátrányosan befolyásolná az adott kutatóhely esélyeit a későbbi kutatási együttműködések kialakítására. Egyébiránt a szellemi alkotások tekintetében a kincstári vagyon értékesítésére vonatkozó – az Áht. 109/D. §-ának (3) bekezdésében meghatározott – eljárások többsége nem egyeztethető össze a szellemi alkotások jellegével sem. Mivel a szellemi tulajdon tárgya többnyire rendkívül specifikus, nem tűnik életszerűnek a hasznosító partnerek nyilvános pályázat vagy árverés útján történő felkutatása.

Az egész problémakör – mint ahogyan azt az MSZTT hivatkozott állásfoglalása is rögzíti – csak jogalkotói lépéssel, az Áht. kincstári vagyonra vonatkozó szabályainak felülvizsgálatával és az innovációs törvényben megfogalmazott célokkal összhangban álló újraszabályozásával oldható meg. Ezen törvénymódosítás keretében a közfinanszírozású kutatóhelyeknek a szellemi alkotásokhoz kapcsolódó azon jogok tekintetében, amelyeket a kutatóhely jogszabály erejénél fogva, illetve valamely jogügylet folytán megszerez, széles körű rendelkezési jogot kellene kapnia.

2.2. AZ INNOVÁCIÓS ALAPRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY

Az innováció finanszírozási szükségletének kielégítésére 2003 novemberében fogadta el az Országgyűlés a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló 2003. évi XC. törvényt.

A törvény által létrehozott elkülönített állami pénzalap egyrészt a vállalatok befizetéseiből, másrészt ennek megfelelő összegű állami hozzájárulásból tevődik össze. A gazdasági társaságok a saját, valamint a költségvetési és nonprofit kutatóhelyektől megrendelt K+F tevékenység költségeivel csökkenthetik a befizetendő innovációs járulék mértékét.

A törvény része a kutatás-fejlesztés irányítási, finanszírozási és intézményi rendszere átfogó reformjának, amely a kormányprogram innovációalapú versenyképesség-növelő célkitűzéseinek megvalósítását szolgálja. Az elkülönített állami pénzalap létrehozása kifejezi azt a kiemelt figyelmet, amely a kormány gazdaságpolitikájában és általában az állam gazdaság-szabályozó tevékenységében a kutatás és fejlesztés, tágabban az innováció ügyét megilleti.

Az alap létrehozásával gyökeresen új helyzet áll elő a kutatás-fejlesztés és az innováció állami támogatásában. A kutatás és fejlesztés támogatására szolgáló központi forrás a következő években a 2002. évi ismert összeghez képest 20-40%-kal bővül,¹² a vállalkozások piac által generált és ellenőrzött K+F tevékenységének központi támogatási lehetősége viszont megtöbbszöröződik. Ezzel megteremtődik a keresletvezérelt kutatás- és innovációtámogatási politika forrása. Egyben lehetővé válik, hogy az eddiginél nagyobb arányban részesüljenek központi támogatásban a versenyképesség erősítéséhez, technológiai és piaci áttörésekhez szükséges kritikus méretet elérő kutatási-fejlesztési projektek.

A törvényben szabályozott befizetési kötelezettség formája járulék, ami azt jelenti, hogy – az adóktól eltérően – a vállalkozások ennek fejében ellenszolgáltatásra tarthatnak igényt, amely a tárgyi és intézményi kutatási-fejlesztési infrastruktúra fejlesztésében, általánosan hozzáférhető szolgáltatásaiban, valamint a pályázati úton elnyerhető támogatásokban ölt testet.

Az elkülönített állami pénzalap létrehozásának célja az volt, hogy feloldja a többéves kötelezettségvállalást jelentő K+F projektek és az éves ciklusú költségvetési gazdálkodás közötti feszültséget. Az alap bevételi forrásai közül a két legfontosabb a központi költségvetési támogatás (amit eddig még nem bocsátottak rendelkezésre), valamint a gazdasági társaságok meghatározott köre által befizetendő járulék. A törvény jelenleg hatályban lévő rendelkezései értelmében az alap felett az oktatási és kulturális miniszter rendelkezik, aki e jogát törvényi felhatalmazással átruházza a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal elnökére.

Bár az alap működéséről szóló törvény egyértelműen a vállalati szektorban folyó innováció serkentését jelölte meg célként, az Állami Számvevőszék 2005-ben készült jelentése szerint eddig a pénzeknek csupán 20-25 százaléka jutott a fejlesztést végző cégekhez, a többit áttételesen intézményfinanszírozásra fordították.¹³ Ezenfelül az érintett miniszterek között ismételtelen szóba került a 2005-ben több mint 40 milliárdos innovációs alappal gazdálkodó NKTH pályázattalási gyakorlata is. Ezzel szemben megfogalmazták kritikáikat, például hogy

¹² Szitáné Kazai Ágnes: Reformok a kutatás-fejlesztés területén. Magyar Felsőoktatás, 2004. 3. sz.

¹³ <http://www.nol.hu/cikk/398840>

a pályázatokat ismeretlen összetételű bizottságok bírálják el, indoklást vagy tételes értékelést nem tesznek közzé.

2.3. A KOCKÁZATITŐKE-ALAPOKRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY

A piacgazdaságokban működő pénzügyi intézményrendszer jogi keretei az évezred végére Magyarországon kiépültek, hiányzott azonban még a kockázati tőke szabályozása. Ezt a hiányt pótolta a kockázatitőke-befektetésekről, a kockázatitőke-társaságokról, valamint a kockázatitőke-alapokról szóló 1998. évi XXXIV. törvény. A törvény rendeltetése az volt, hogy elősegítse korszerű és versenyképes új vállalkozások létrejöttét, valamint nagy növekedési képességű vállalkozások fejlesztését azáltal, hogy megfelelő szabályozással, jogi és pénzügyi feltételek megteremtésével ösztönözze a vállalkozásokba befektető kockázatitőke-társaságok és kockázatitőke-alapok tevékenységét, valamint a megtakarításoknak kockázatitőke-társaságokba és kockázatitőke-alapokba történő áramlását. A törvény ehhez létrehozta a kockázati tőke tevékenységéhez kapcsolódó adó- és számviteli szabályozás jogszabályi kereteit. Hasonlóképpen rendeltetése volt a technológiai fejlődés előmozdítása, a felzárkózás segítése. Ennek ellenére az egész szabályozás zsákutcának bizonyult – az elmúlt hat évben mindössze két kockázatitőke-alap létesült Magyarországon –,¹⁴ nem ösztönözte a tőkebefektetést, de a tudásintenzív befektetések hiányának a projektek éretlensége is oka volt. Ennek eredménye az lett, hogy a 2005. évi CLXXXVI. törvény a korábbi kockázatitőke-törvényt hatályon kívül helyezte, s rendelkezéseit a jogalkotó beépítette – bizonyos tartalmi és koncepcionális változtatások érvényesítése mellett – a tőkepiacról szóló törvénybe.

A korábbinál rugalmasabb rendelkezések jobban fognak illeszkedni a piaci igényekhez és a nemzetközi gyakorlathoz. A szabályozás logikája is megfordul: míg korábban az minősült kockázatitőkealap-kezelőnek, aki döntése alapján a törvény hatálya alá került; az új szabályozás szerint az minősül kockázatitőkealap-kezelőnek, aki ilyen tevékenységet végez, függetlenül a tevékenységet végző döntésétől. A korábbi szabályozás szerint a tőkét az alap létrehozásakor, teljes összegben kellett befizetniük a befektetőknek, az új rendelkezések értelmében erre a befektetőknek legfeljebb hat évük lesz, amelyen belül a kínáló kockázatitőke-befektetések határozzák meg a befizetés ütemét. A kockázatitőke-alap csak zártkörűen hozható létre, így a kezelési szabályzat rendelkezéseinek meghatározása révén a befektetők kellő befolyást tudnak gyakorolni az alap működtetésére és a kockázatitőke-alapkezelő tevékenységére. A befektetési korlátozások egy hagyományos befektetési alaptól eltérőek lesznek.

¹⁴ www.pszaf.hu/hatarozatok

3. AZ INTÉZMÉNYI HÁTTER

3.1. KORMÁNYZATI ÉS KÖZIGAZGATÁSI SZERVEK

Az alábbiakban a megújult magyar innovációs rendszer intézményi struktúráját és az ezekhez kapcsolódó legfontosabb háttérjogszabályokat kívánjuk bemutatni.

3.1.1. A kormány

A magyar innovációs rendszer legfelső szintjén a kormány áll, mely – egyebek mellett –

- a) biztosítja a tudományos élet szabadságát;
- b) középtávú tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) stratégiát tesz közzé, amelyet szükség szerint, de legalább két évente felülvizsgál;
- c) megvalósítja saját TTI-politikáját, ennek részeként meghatározza és összehangolja a minisztériumok és a kormánynak közvetlenül alárendelt szervek TTI-politikai tevékenységét; ennek érdekében Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégiumot és Tanácsadó Testületet működtet;
- d) ösztönzi a vállalkozásokat a K+F tevékenységbe és a K+F eredmények hasznosításába történő befektetésekre;
- e) gondoskodik a szellemi tulajdon hasznosulásának ösztönzéséről;
- f) átlátható pályázati rendszereken keresztül pénzügyi támogatást nyújt a kutatás-fejlesztési és kutatási eredmények hasznosítására irányuló tevékenységhez, a nemzeti innovációs rendszer infrastruktúrájának fejlesztéséhez.

3.1.2. A Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium

A Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium (kollégium) a miniszterelnök vezetésével működő, legfelső kormányzati tudomány-, technológia- és innovációpolitikai (TTI) egyeztető fórum. A kollégium megtárgyalja a kormány számára készített tudomány-, technológia- és innovációpolitikai tárgyú előterjesztéseket, és összehangolja a TTI-politikát érintő feladatokat.

3.1.3. A Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület

A kollégium által végzett állami feladatok ellátásának segítése érdekében tanácsadó, döntés-előkészítő, koordináló és értékelő testületként Tudomány- és Technológiapolitikai, Versenyképességi Tanácsadó Testület működik. A testület közreműködik az országos

tudomány- és technológiapolitikának a társadalom- és gazdaságpolitikával összehangolt kidolgozásában.

A testület

- a) véleményezi a kormány elé kerülő tudomány- és technológiapolitikai tárgyú előterjesztéseket, a kutatás, fejlesztés és innováció stratégiai terveit, a döntéshozattal kapcsolatos javaslatokat;
- b) véleményezi a tudományos munka állami támogatását, a kutatás-fejlesztés és az innováció ösztönzését szolgáló pénzügyi források költségvetési tervezését és felhasználásának stratégiáját;
- c) véleményezi a pénzügyi források felhasználásáról szóló beszámolókat.

A Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület legfeljebb tizennégy tagból áll, működési rendjét maga alakítja ki, és azt a Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium hagyja jóvá. A testületben többségben kell lenniük a kormányzati tisztséget nem viselő személyeknek. A testület tagjait és elnökét a miniszterelnök nevezi ki legfeljebb három évre, a kinevezési idő egy alkalommal, legfeljebb három évvel meghosszabbítható.

3.1.4. A minisztériumok és a felügyeletük alatt álló szervek részvétele az innovációpolitika végrehajtásában

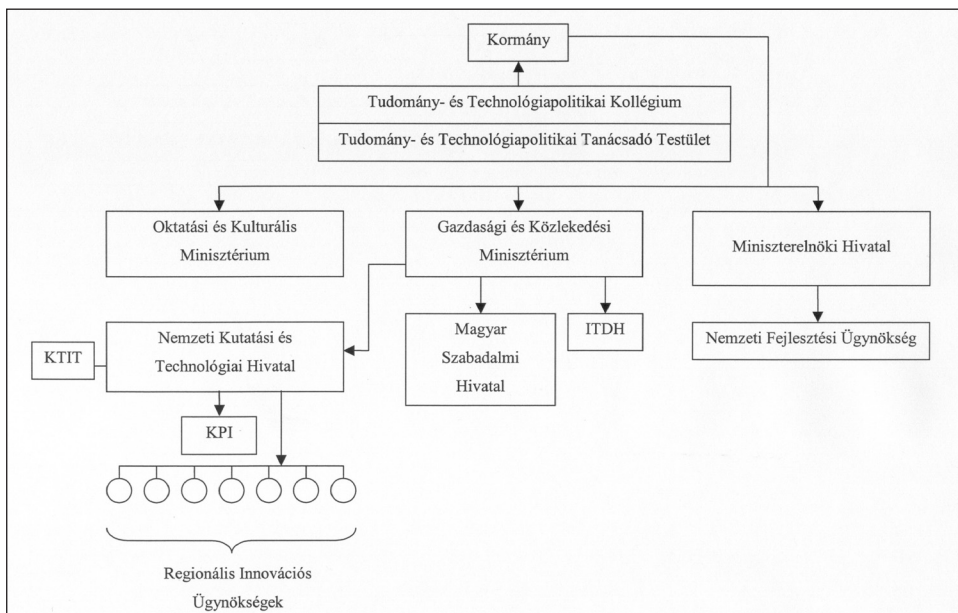
Magyarországon az Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM), a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM), valamint a Miniszterelnöki Hivatal játszik szerepet az innovációpolitika végrehajtásában. Ami ezen minisztériumok általános feladatait illeti a kutatás-fejlesztés és a technológiai innováció területén, elmondható, hogy kezdeményezik, finanszírozzák és koordinálják a tárca felelősségi körébe tartozó stratégia kidolgozását és a szakmapolitikai intézkedések megalapozását szolgáló kutatási-fejlesztési tevékenységet, felügyelik a szakmapolitikájuk tudományos megalapozását végző, szakterületükhöz tartozó kutató-fejlesztő szervezeteket. Tervezik és kezelik a K+F és innovációs célú tárcaforrásokat, és megteremtik ennek szervezeti és intézményi feltételeit, feladat- és felelősségi körüknek megfelelően részt vesznek a tudomány- és technológiapolitika koordinálásáért felelős kormány szerv által kidolgozandó országos koncepciók, célkitűzések kialakításában. Feladat- és felelősségi körüknek megfelelően nemzetközi szakmai együttműködést folytatnak, és ellátják a nemzetközi megállapodások alapján rájuk háruló feladatokat.

Az OKM Tudománypolitikai Főosztálya működteti a Tudomány- és Technológiapolitikai Titkárságot. A Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium, valamint a Tudomány- és Technológiapolitikai, Versenyképességi Tanácsadó Testület működésével kapcsolatos koordinációs, szervezési és adminisztratív feladatokat a titkárság látja el. Vezetőjét az oktatási és kulturális miniszter bízza meg. A Tudomány- és Technológiapolitikai Kollégium és a Tudomány- és Technológiapolitikai Tanácsadó Testület működésének költségeiről, továbbá a

Tudomány- és Technológiapolitikai Titkárság feladatainak ellátásával kapcsolatos kiadások fedezetéről az oktatási és kulturális miniszter gondoskodik.

A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH) központi hivatal, amely felett a felügyeleti jogot a gazdasági és közlekedési miniszter gyakorolja. Az NKTH-t mint a nemzeti K+F+I tevékenységek letéteményesének számító országos hatáskörű közigazgatási szervet a későbbiekben részletesen bemutatjuk.

A GKM szervezeti keretein belül a gazdaságfejlesztési szakállamtitkár alárendeltségében működik az Innovációs és K+F Főosztály. A főosztály – egyéb feladatai mellett – részt vesz a kutatás-fejlesztési- és az innovációpolitikát érintő kormányzati döntések kialakításában és megvalósításában, ellátja az EU Versenyképességi és Innovációs Programjának (CIP) hazai koordinációs feladatait, ellátja a miniszternek az NKTH szakmai felügyeletével kapcsolatos operatív feladatait, továbbá szervezi a miniszternek a Magyar Szabadalmi Hivatallal összefüggő feladatait is.

1. ábra: A magyar K+F+I intézményrendszer kormányzati és közigazgatási szervei

3.1.5. Az innovációs rendszer közigazgatási szervei

3.1.5.1. A Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal és a regionális innovációs ügynökségek

A magyar gazdaság versenyképességének növelése érdekében az elmúlt években elengedhetetlenné vált a nemzeti innovációs rendszer megújítása, egy kiszámítható fejlődési pálya

kijelölése. 2003-ban egy tervezetet készítettek, amely a nemzeti innovációs rendszer intézményi struktúrájára vonatkozott. A tervezet szerint a kormány szintű koordinációt az Innovációpolitikai Kabinet, míg a stratégiai irányítást a Miniszterelnöki Hivatal alatt működő Nemzeti Innovációs Ügynökség látta volna el, azonban a tervezettől eltérő struktúra alakult ki.

2004. január 1-jén a kormány országos hatáskörű kormányhivatalként létrehozta az NKTH-t. Az NKTH a tudomány- és technológiapolitika önálló feladat- és hatáskörrel rendelkező országos hatáskörű szerve. Az NKTH mint központi hivatal felett a felügyeleti jogokat jelenleg a gazdasági és közlekedési miniszter gyakorolja. A NKTH önállóan gazdálkodó központi költségvetési szerv, előirányzatai felett teljes jogkörrel rendelkezik, alkalmazottai köztisztviselők. Az NKTH tevékenysége nem terjed ki az alapkutatással összefüggő állami feladatokra, és nem érinti az akadémiai törvényben szabályozott szervezetek funkcióit sem. Az NKTH feladatai – egyebek mellett – a következők:

- a) elemző, javaslattevő, döntés-előkészítő és koordináló feladatkört lát el a tudomány-, technológia- és innovációpolitika kormányzati feladatai tekintetében;
- b) javaslatot dolgoz ki a kutatási, fejlesztési és technológiai innovációs tevékenységek támogatási rendszerére, továbbá közreműködik a hazai és külföldi források felhasználásában, illetve ennek koordinálásában és nyilvántartásában;
- c) működteti a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapot;
- d) részt vesz az átfogó fejlesztési terv kidolgozásában;
- e) a nemzetközi és az európai uniós kutatás-fejlesztési és innovációs témakörökben el látja a kormányzati képviseletet.

A Kutatás-fejlesztési Pályázati és Kutatáshasznosítási Irodát (KPI) az Oktatási Minisztérium a Pénzügyminisztériummal egyetértésben hozta létre 2003. augusztus 1-jén, ez az innovációs támogatások lebonyolítását végzi. A KPI kincstári körbe tartozó, önállóan gazdálkodó központi költségvetési szerv, melynek szakmai felügyeletét az NKTH elnöke gyakorolja. A KPI alaptevékenysége keretében a következő feladatokat látja el:

- a) a kutatás-fejlesztési és egyéb innovációs pénzügyi források pályázati formában történő felhasználásának biztosítása, a pályázatokkal kapcsolatos pénzügyi lebonyolítási, irodai működtetési és gazdasági, ügyviteli szolgáltatások nyújtása a felügyeleti szerv részére;
- b) nemzetközi, európai közösségi és hazai forrású programokkal, pályázatokkal kapcsolatos előkészítő, lebonyolító és a szakmai ellenőrzés alapján szükségessé váló jogi és pénzügyi feladatok végrehajtása;
- c) a kutatási eredmények hasznosításának elősegítése és az innovációt előmozdító szolgáltató tevékenység ellátása.

A KPI-nek mint kormányzati ügynökségnek a missziója a magyar gazdaság versenyképességének javítása azáltal, hogy alkalmazza és megvalósítja a kormány innovációpolitikájához

kapcsolódó stratégiáját és programjait. Ennek keretében támogatást nyújt vállalkozások és non-profit intézmények kutatás-fejlesztési tevékenységéhez, elősegíti a szakmai információ és tudás terjesztését.

A Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács az NKTH mellett működő, stratégiai kérdésekkel foglalkozó testület. Feladata a gazdaság modernizációjának, mindenekelőtt a tudományos és műszaki fejlődésnek, a technológiai innovációnak, a gazdaság nemzetközi versenyképessége javításának elősegítése. Feladatának ellátása érdekében a tanács az NKTH elnökével együttműködve állást foglal a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap tervezésének, működtetésének és felhasználásának stratégiai kérdéseiben. A Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács – az Európai Unió által társfinanszírozott intézkedések kivételével – egyetértési jogot gyakorol az alap

- a) felhasználási terve tekintetében, beleértve a pályázaton kívül nyújtott egyedi támogatások odaítélésének a szempontjait;
- b) támogatási céljai, pályázati stratégiája és a pályázati eredmények értékelési szempontjainak meghatározása tekintetében;
- c) pénzeszközeiből nyújtott pénzügyi támogatások finanszírozási és döntéshozatali rendjének tekintetében.

A tanács tizenöt tagú testület. A tagok közül hét fő a kormányzatot képviseli, nyolc fő pedig a gazdasági, illetve a tudományos életet képviselő nem kormányzati szakember. A nem kormányzati képviselők legalább fele a gazdasági élet képviselője. A tanács tagjait és közülük a testület elnökét – az NKTH elnöke, továbbá a gazdasági és közlekedési miniszter véleményét figyelembe véve – az oktatási és kulturális miniszter előterjesztése alapján a miniszterelnök bízza meg három évre. A megbízás egy ízben, legfeljebb három évre meghosszabbítható.

Magyarországon jelenleg nagyjából több mint 600 cég foglalkozik aktívan kutatás-fejlesztéssel.¹⁵ Márpedig saját K+F nélkül nincs versenyképes termék, anélkül pedig nincs fejlődő gazdaság. A vállalatok a tökehiánnyal magyarázzák az innovációs tevékenység hiányát, de ugyanilyen gondot jelent a kutatási és a vállalkozói szféra közti együttműködés hiánya.

A gazdaság és a tudomány közeledését segítette a Regionális Innovációs Ügynökségek (RIÜ) létrehozása. A magyar innovációs rendszer egyik nagy hibája, hogy nincs átjárás a tudástermelés és -hasznosítás között. A stratégiakészítésnél hiába próbálják meg ennek egy-elemét önmagában kiragadni, akkor érhető el eredmény, ha rendszerben gondolkodnak. Ehhez pedig az kell, hogy legyenek meg azok a feltételek, amelyek révén a tudástranszfer működik, és amelyek révén a vállalkozások megtalálják az innovációhoz vezető utat. A regionális innovációs ügynökségek létrehozásával éppen ezeket a feltételeket kívánták megteremteni. Pályázatot írtak ki, amelyben fontos szempont volt, hogy ne kelljen teljesen

¹⁵ www.nkth.gov.hu

új intézményrendszert kialakítani, hanem felhasználták az elmúlt 15-20 év eredményeit, például a helyi vállalkozásfejlesztési központok, az ipari parkok, vállalkozói inkubátorok tapasztalatait. A pályázaton a regionális fejlesztési ügynökségekből, kamarákból, innovációs centrumokból, vállalkozási alapítványokból alakult konzorciumok indultak, és ma már minden régióban működnek az innovációs ügynökségek.

Ahhoz, hogy egy vállalkozás innovatív legyen, vagy egyáltalán megvalósuljon az innováció, rendkívül sok ismeretre van szükség, ilyen például a marketing, az iparjogvédelem, a szervezés, logisztika stb. Ezeket az ismereteket kell közvetíteni a vállalkozásokhoz, de ez nem állami feladat. Az viszont igen, hogy az állam biztosítsa a feltételrendszert ahhoz, hogy a tudás eljusson a vállalkozásokhoz. Az NKTH a regionális innovációs ügynökségek létrehozásával a feltételeket teremtette meg. A pályázat három évre szól. Az ügynökségeknek ennyi idő alatt kell kiépíteniük a rendszert, feltárni a lehetőségeket, segíteni abban, hogy a régió a fejlődését legjobban ösztönző stratégiát dolgozzon ki. Ezenkívül még számos, innovációval kapcsolatos feladatuk van. A régiók részéről a RIÜ-k vesznek részt a Nemzeti Fejlesztési Terv elkészítésében is. Az ügynökségek további feladata az innovációs alap regionális kiosztású része felhasználásának megtervezése, előkészítése és figyelemmel kísérése. Bár a K+F+I források felhasználási hatékonysága csak közép- és hosszú távon mérhető, bizonyos jelekből lehet következtetéseket levonni. Amennyiben a szellemi tulajdonjog-centrikus közelítéssel azt várjuk, hogy a támogatások következtében nőni fog a magyar és nemzetközi szabadalmazási aktivitás, a statisztika csalódást okoz. Hiába célozzák ugyanis az innovációs pénzeket a technológiatranszferre és a tudásközpontokhoz, jelentősen csökkent a külföldi szabadalmi aktivitás, míg ugyanis 2002-ben 110 392 PCT-eljárás indításából Magyarországról 842 származott, addig 2005-ben 133 761 PCT-eljárás indításából már csak 699-képviselte Magyarországot.¹⁶ A külföldi szabadalmazás tehát nemcsak arányában, de abszolút értékében is csökkent. Mindenfajta külön elemzés nélkül is nyilvánvaló a tény, hogy a védelem nélküli szellemi tulajdon-jogból gazdasági eredmény nem várható.

3.1.5.2. A Magyar Szabadalmi Hivatal

Az MSZH több mint száz éve a szellemi tulajdon-jogok védelmének legfőbb hazai letéteményese, illetve tölt be meghatározó szerepet a magyarországi innovációs intézményrendszerben. 2006. július 1-jétől az MSZH immár nem csupán hatósági tevékenységet lát el, hanem vállalkozási szerződés keretében nyújt az innovációhoz közvetlenül is kapcsolódó szolgáltatásokat. Jelenleg két szolgáltatás vehető igénybe: szabadalmi területen a technika állásának gyors felderítésére szolgáló expressz szabadalmi kutatás, míg védjegyterületen az egyszerűsített védjegyszűrés.¹⁷

¹⁶ Dr. Ferenc Török: How Universities can support their researchers in international R&D co-operation? A Budapesti Műszaki Egyetemen tartott előadás, 2006. május 29.

¹⁷ <http://www.mszh.hu/ugyfel/teriteses/>

3.1.5.3. A Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Kht. (ITDH)

Az 1993-ban hozták létre az ITDH Magyar Befektetési és Kereskedelemfejlesztési Kht.-t a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium közös támogató intézményeként. Az ITDH feladata a kapcsolatteremtés a magyarországi vállalkozások és a külföldi partnerek között. A kapcsolatteremtés mellett információellátó funkcióval is rendelkezik mind a hazai gazdasági viszonyokra, mind a külföldi partnerekre vonatkozóan. Az ITDH innovációsegítő tevékenysége azáltal erősödött meg, hogy a tudás- és technológialapú gazdaság kiépítése állami célkitűzéssé vált. Ezt követően az ITDH innovatív projektekről adatbázisokat és kiadványokat készít, a tudásalapú cégeknek külföldi „roadshow”-kat szervez, és igyekszik a külföldi tőkét a hazai tudásalapú vállalkozásokhoz vonzani.

3.1.5.4. A Nemzeti Fejlesztési Hivatal és a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség

A kormány a hosszú és középtávú fejlesztési tervezési feladatok ellátására, az Európai Unió pénzügyi támogatásainak igénybevételéhez szükséges tervek elkészítésére, e támogatások felhasználásához szükséges tevékenység végzésére és más kormányzati szervek ilyen tevékenységének koordinálására létrehozta a Nemzeti Fejlesztési Hivatalt. 2006. július 1-jétől a *Nemzeti Fejlesztési Hivatalból és a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) végrehajtását irányító szervezetekből létrejött a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség*. A Nemzeti Fejlesztési Ügynökségről szóló 130/2006. (VI. 15.) Korm. rendelet értelmében az ügynökség a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter irányítása alatt működő központi hivatal. Feladatkörébe tartozik az országos szintű fejlesztéssel, fejlesztési tervezéssel és programozással kapcsolatos kormányzati feladatok összehangolása az Európai Unió strukturális és kohéziós politikájával, valamint pénzügyi támogatásainak felhasználásával kapcsolatos hazai feladatok ellátása. Szervezetén belül hozták létre – az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program kivételével – az operatív programok irányító hatóságát. Ennek megfelelően a korábban a gazdasági és közlekedési miniszter által felügyelt Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP) Irányító Hatósága is az ügynökséghez került.

3.2. NEM KORMÁNYZATI SZERVEK ÉS TESTÜLETEK

3.2.1. A K+F tevékenységet végző intézmények

Magyarországon – az európai gyakorlattal összhangban – az egyetemek az alap- és alkalmazott kutatás legfőbb letéteményesei. A magyar egyetemeken több ezer kutató munkálkodik. A kutatás finanszírozására jellemző, hogy az állami támogatáshoz egyre gyakrabban megkövetelik a hasznosításcentrikus kutatómunkát. Ennek a folyamatnak a része, hogy az álla-

mi támogatások nem ritkán nagy összegű, a kutatási tevékenység hatékonyságához szükséges kritikus tömeget elérő, nagy konzorciumokat célzó projektek, amelyek az egyetemeken belül többé-kevésbé önálló tudásközpontokat hoznak létre. A tudásközponti nagyprojektek három fő típusa fordul elő a jelenlegi magyar támogatási rendszerben:

- a) a Regionális Tudásközpont (RET) program témafejlesztő azáltal, hogy egy specifikus témában az ipar bevonásával kiemelkedő kompetenciákat fejleszt;
- b) a KKK program szerződésgeneráló azáltal, hogy az ipari megrendelés értékének felét az állam finanszírozza;
- c) az Asbóth Oszkár-program klaszterképző azáltal, hogy az adott szakterületen az innovációs folyamat valamennyi elemét átfogó projekteket támogat.

Az NKTH 2004. október elején hirdette meg először a Pázmány Péter-programot a regionális tudásközpontok létrehozására és működésének támogatására. A Pázmány Péter program célja az volt, hogy a kutatás-fejlesztési eredmények hasznosítására és az iparral való intenzív együttműködésre regionális tudásközpontok jöjjenek létre, valamint hogy olyan szakterületi és regionális vonzáscentrumokat hozzanak létre, amelyek vállalkozásokkal és más, kutatással, innovációval foglalkozó szervezetekkel együttműködve, nemzetközi színvonalú, fókuszált kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységeket tudnak végezni. Ezek a központok intenzíven együttműködnek a gazdasági szférával, ösztönzőleg hatnak a régiók technológiai és gazdasági fejlődésére. A nyertes tudásközpontok feladata, hogy kutatás-fejlesztési eredményeikből üzletileg hasznos új termékeket, technológiákat hozzanak létre.

1999-ben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) Kooperációs Kutató Központ (a továbbiakban KKK) néven programot hirdetett meg annak a kormányzati prioritásnak az érvényesítése érdekében, hogy erősítse a felsőoktatási intézmények, kutatóintézetek és a vállalati szféra kapcsolatát; olyan intézményhálózatot hozzon létre, amelyben megvalósul az oktatás, a K+F, a tudás- és technológiatranszfer stratégiai célú integrációja; továbbá elősegítse valódi műszaki áttörést eredményező, új technológiai tudást létrehozó kutatási programok megvalósítását.

Az Asbóth Oszkár-program keretében olyan területen jönnek létre innovációs klaszterek, amelyek jelentős hatással vannak az ország technológiai és gazdasági fejlődésére. Az Asbóth Oszkár-program célja nemzetközi jelentőségű innovációs klaszterek létrehozásával a húzóágazatok kialakulásának meggyorsítása, ehhez a szellemi, infrastrukturális és gazdasági háttér megteremtése. A program célja továbbá az, hogy az innovációs klaszter működése során átfogja a teljes innovációs láncot az ötlettől a hasznosításig. A program ösztönözni kívánja a tudás- és technológiaintenzív vállalkozások létrehozását és letelepedését, a külföldi tőkebefektetéseket és a high-tech cégek betelepülését az innovációs klaszterek vonzáskörzetébe. Az egyes tudásközpontok meglehetősen önállóan, gyakran igen piactudatosan működnek, ezért nem ritkán terhet jelent számukra a közvetlen egyetemi jelenlét (mindenekelőtt az egyetemi döntéshozatal nehézsége miatt). Ezért már vizsgálják az önállósodás lehetséges formáit az egyetemi érdekek sérelme nélkül.

A Felsőoktatási és Tudományos Tanács az oktatási és kulturális miniszter – a felsőoktatás fejlesztési, finanszírozási és kutatás-fejlesztési kérdéseiben – döntés-előkészítő, véleményező és javaslattevő független szakértői testülete. A Felsőoktatási és Tudományos Tanács a felsőoktatás képzési és kutatási rendszerének társadalmi-gazdasági beágyazottságával, a rendszer fejlesztésével és finanszírozásával kapcsolatos döntések előkészítésében vesz részt, és azok végrehajtásának figyelemmel kísérésében működik közre. A Felsőoktatási és Tudományos Tanács figyelemmel kíséri és elemzi a felsőoktatás és a társadalom kapcsolatát, különösen a munkaerőpiac felsőfokú szakemberigényét. Javaslatot tesz az államilag támogatott képzésbe felvehető éves hallgatói létszámkeretre, annak képzési területek és képzési szintek szerinti eloszlására. Állást foglal a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatával összefüggő oktatáspolitikai kérdésekben, prognózisokat készít a várható munkaerő-piaci változásokról, és ezzel kapcsolatban javaslatokat tesz a képzési rendszer korszerűsítésére.

Az országban folyó alapkutatások fő színtere sokáig az 1825-ben alapított Magyar Tudományos Akadémia volt. A második világháborút követően az MTA közvetlen kormányzati felügyelet alá került, így tevékenysége és személyi politikája a korábbi állampárt közvetlen befolyása és felügyelete alá került. A politikai rendszerváltást követően 1991-ben olyan törvényhozási eljárás kezdődött, amelynek eredményeként az MTA visszanyerte függetlenségét, és az alapkutatás legjelentősebben felhatalmazott és elismert támogatójává vált, valamint az átalakuló tudományos politika legfontosabb szereplője lett. A MTA-ról szóló törvény¹⁸ az MTA-nak mint köztestületnek visszaadta szervezeti függetlenségét és meghatározta a szervezet jogait a kutatási infrastruktúrára vonatkozóan.

Az alapkutatás elősegítése érdekében az MTA saját kutatási hálózatot működtet. Ez egyrészt magában foglalja az egyetemektől független külön kutatóintézeteket, másrészt az egyetemek karain működő önálló kutatócsoportokat, amelyeket az MTA támogat.

Az Akadémia a tudományok művelésére kutatóintézeteket létesít, illetve tart fenn a természet- és társadalomtudományok területén, egyéb intézményeket (könyvtár, levéltár, informatikai rendszer stb.) működtet, valamint egyetemi és közgyűjteményi kutatócsoportokat támogat. Jelenleg az akadémiai kutatóintézetek száma 47. A kutatóintézetek működését az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa (AKT) irányítja. A 30 tagú testület felét az Akadémia közgyűlése, felét az akadémiai kutatóintézetek, kutatóhelyek választják.

Az intézményi rendszer kibővítésében az egyik legjelentősebb változás 1992-ben történt, amikor az OMFB létrehozta a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Alapítványt azzal a céllal, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik előkészítő lépéseként létrejöjjön egy, az Unió országaiban elterjedt, a műszaki és természettudományi alkalmazott kutatás-fejlesztés hatékony végzésére alkalmas intézmény. Az alapítvány nonprofit intézményként működik, és kutatás-fejlesztési tevékenysége az általa létrehozott és tulajdonát képező intézetekben valósul meg. Az intézetek működésének középpontjában alkalmazott kutatási feladatok

¹⁸ 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról

végzése áll, az intézetek innovációs tevékenységének célja technológiák fejlesztése, adaptációja és hozzáadott értékkel való transzfere. Új célt tűzött ki az alapítvány maga elé, amikor demonstrációs centrumai létrehozásával egyes korszerű ipari, mezőgazdasági technológiák elterjesztését és oktatását kívánja támogatni. Mindemellett további fontos feladat a globalizálódó piac és K+F által támasztott új igényeknek megfelelni képes kutatók képzése, kiegészítve az egyetemeken folyó PhD-képzést. A témák száma stabilizálódott: noha az egyes témáknak eltérő a futamideje és a feladat keretében elvégzendő kutatómunka mennyisége, összességében az intézetek által művelt témák száma 100 körül mozog.¹⁹

3.2.2. Befektető intézmények

A Magyar Fejlesztési Bank Zrt.-t (MFB) 1991-ben alapították. Az MFB egy speciális hitelintézet, mely részvényeinek 100%-a a magyar állam tulajdonában van. A tulajdonosi jogokat a gazdasági és közlekedési miniszter gyakorolja. Az MFB Zrt. tevékenysége négy, egymástól működésében elkülönülő, de tartalmi, irányítási és vállalkozási szempontból összekapcsolódó területet fog át:

- a) az állami vállalatok, a nemzetgazdasági szempontból meghatározó jelentőségű állami fejlesztések részben vagy egészben állami eszközökből történő finanszírozása;
- b) a magángazdaság gazdaságfejlesztési céloknak megfelelő fejlesztései hitelfinanszírozása;
- c) a különböző nemzetközi fejlesztési segélyeknek a magyar gazdaság fejlesztési céljaira történő becsatornázása, lebonyolítása;
- d) a gazdaságfejlesztési célokkal összhangban különböző állami garanciák és biztosítások nyújtása a Magyarországon működő vállalatok biztonságának elősegítése érdekében.

A Regionális Fejlesztési Holding Zrt. (RFH) az állam kizárólagos tulajdonában lévő vállalkozás, amely részt vesz a kormányzati fejlesztési politika végrehajtásában, különösen a regionális fejlesztési politikában leányvállalatai és országos méretű hálózata révén. Tevékenységeinek célpontjai a kkv-k, helyi önkormányzatok, kistérségi egyesületek, fejlesztési tanácsok és ügynökségek, valamint regionális gazdaságfejlesztési szervezetek. Az RFH céljai a régiók és vállalkozások fejlődésének elősegítése, a foglalkoztatás növelése és a vállalatok közötti, valamint a határokon átnyúló kapcsolatok megerősítése. A kormány az RFH kiemelt feladatának tekinti, hogy az RFH és a társaságai a mikro-, kis- és középvállalkozások, továbbá a helyi önkormányzatok számára projektszervezési, tanácsadási és forrásszervezési tevékenységgel, valamint kiegészítő fejlesztési források biztosításával járuljon hozzá a magyar gazdaság versenyképességének növeléséhez és a területi felzárkóztatás elősegítéséhez. A holding leányvállalataira korábban jellemző volt, hogy befektetési tevékenységet végeztek – egyebek mellett innovatív vállalkozásokba. A legújabb kormánykoncepció értelmében a leányvállalatok esetében előtérbe került a tanácsadási tevékenység, amely meglátásunk sze-

¹⁹ <http://www.bzlogi.hu/bzaka/index.html>

rint hibás koncepció, ugyanis befektetői tevékenységet végző vállalkozásokból hiány van, míg a tanácsadókból túlkínálat. A tanácsadáshoz nem is mindig rendelkeznek a cégek kellő tapasztalattal; egyidejűleg háttérbe szorulhat az innovatív projektekbe történő befektetés. Ezért megítélésünk szerint az RFH jelenleg az útkeresés időszakában van.

3.2.3. Szakmai innovációtámogató szervezetek

A Magyar Innovációs Szövetség, mint szakmai és munkaadói érdekvédelmi szervezet, tevékenységének középpontjában – tagvállalatainak célkitűzéseivel egyezően – az innováció gazdaságélénkítő szerepe áll. A Magyar Innovációs Szövetségnek csak jogi személyek (vállalatok, vállalkozások, kutatóintézetek, egyetemek stb.) lehetnek tagjai.

A Magyar Innovációs Szövetség a szellemi alkotások létrehozását, elterjesztését, illetve átadását, átvételét és gyakorlati hasznosítását – a köztestületként működő kereskedelmi és iparkamarákkal szoros együttműködésben – segíti annak érdekében, hogy növekedjék a vállalatok és velük a magyar gazdaság teljesítménye, jövedelemtermelő képessége, az innováció segítségével felgyorsuljon a modernizáció és ennek eredményeképpen a gazdasági fejlődés. A Magyar Innovációs Szövetség célja, hogy a kutatás, a műszaki fejlesztés és a tervezés során az állandó megújulásra való törekvés a magyar gazdaság növekedését elősegítse. A szövetség mindent elkövet annak érdekében, hogy növekedjék Magyarországon a létrehozott, illetve hasznosított szellemi termékek száma és értéke, a hazai termékekben, gyártmányokban nagyobb mértékben realizálódjanak a szellemi termékek, elsősorban a hazai innovációs eredmények, valamint a technológiatranszfer segítse a gazdasági eredmények javulását, az innovációs eredmények létrehozásának finanszírozási rendszere egyértelműen ösztönző legyen.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) alapvető feladata a lobbizás, a tőke kivitel elősegítése, miközben a kis- és középvállalatok érdekeit védi. A kamara programjában szerepel a gazdasági érdekvédelmi szervezet megújítása, a magyar vállalkozók érdekeinek megóvása, illetve, hogy a kamara szolgáltatásközpontúvá váljék, amelyet úgy kell menedzselni, ahogyan egy nagyvállalatot szokás. Nemzetközi téren a kamara célja a hazai vállalkozói kör külpiazi érvényesülésének segítése, elsősorban az európai integrációra való felkészítés, valamint együttműködési lehetőségek kialakítása a szomszédos országok üzleti köreivel. Említésre méltó a kamarák közötti nemzetközi kapcsolat – már szinte minden környező országgal született kétoldalú együttműködési megállapodás – továbbá az MKIK csatlakozott a CEFTA-országok kamaráinak multinacionális együttműködését biztosító egyezményhez. A MKIK ezenfelül erősíteni kívánja a kamarák részvételét a források felhasználására vonatkozó döntésekben.

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége (MTESZ) 1948-ban alakult meg. Célja, hogy a szövetséghez tartozó 43 egyesület munkáját koordinálja. Az egyesületi tagok száma együttesen közel százezer; zömmel mérnökök, kutatók, természettudományi,

gazdasági és agrárszakemberek, közgazdászok. Emellett jogi személyek, gazdálkodó szervezetek és vállalkozások is lehetnek az egyesületek tagjai; az egyesületek több ezer céggel, vállalattal, intézménnyel állnak ilyen kapcsolatban. Vannak még olyan cégek, amelyek szintén tagjai a MTESZ-nek. A tagszervezetek aktívan részt vesznek műhelymunkák, társadalmi események megszervezésében stb.

A Magyar Kockázati- és Magántőke Egyesület (MKME) a kockázati és magántőke minden jelentős magyarországi bázisának, azaz anyagi és szellemi forrásának képviselője. Célja az iparág fejlődésének előmozdítása, a szakmai irányelvek kialakítása és betartatása, a szakmai színvonal biztosítása és folyamatos fejlesztése. Az egyesület tagjai között megtalálható minden jelentős magyar vagy Magyarországon is aktív kockázattőke-befektető, illetve más – nem tőzsdén jegyzett cégekbe befektető – pénzintézet vagy befektetési vállalat.

Az MKME 1991-ben alakult. Az elmúlt 15 évben jelentős fejlődésen ment keresztül, hiszen az öt taggal alakult szervezet mára már több, mint 75 tagot tömörít. A teljes jogú tagok fő tevékenységként, de legalábbis jelentős mértékben foglalkoznak tőzsdén nem jegyzett társaságokba való befektetések megvalósításával. A társult tagok között olyan cégeket találunk, amelyek elsősorban nem kockázattőke-befektetésekkel foglalkoznak, viszont számos, a kockázati tőkések számára nélkülözhetetlen szolgáltatást nyújtanak (például ügyvédek, könyvelők, üzleti tanácsadók).

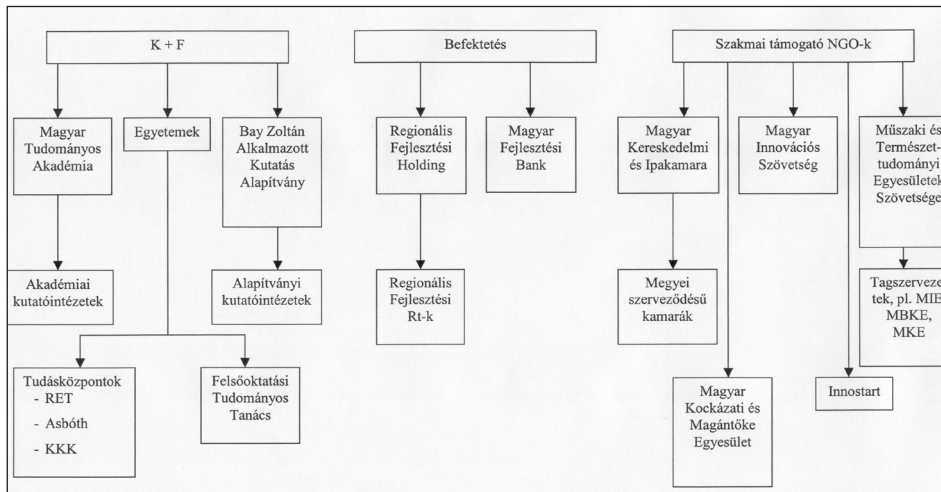
Az egyesület rendszeres szakmai rendezvényein teret biztosít a tagok közötti közvetlen eszmecsere, a szakma aktualitásainak és jövőjének megbeszélésére, illetve a magas szakmai és etikai értékrend kialakítására. A szakma legfontosabb érdek-képviselői szerveként folyamatos egyeztető tárgyalásokat folytat a mindenkori kormánnyal, a pénzügyi és jogalkotó szervekkel és más szakmai szervezetekkel.

Az MKME segíti a kockázati és magántőke koncepciójának hazai megismertetését és elterjesztését, ugyanakkor kapcsolódási pontot teremt a kockázattőke-iparág nemzetközi szervezeteivel, ezzel biztosítva a nagyobb tapasztalattal rendelkező országokkal való információcserét. Ami a magyarországi képet illeti, az MKME felmérései alapján²⁰ 2000-ben 47 üzleti tranzakció folytán 111 millió eurót fektettek be, ami 2,4-es átlagos befektetési volumennek felel meg, 2005-ben bár a tranzakciók száma csökkent, a befektetett összeg túllépte a 120 millió eurót, és az átlagos befektetési volumen 5,1-re nőtt.

Az alapítványi formában működő INNOSTART Nemzeti Üzleti és Innovációs Központ 1994-ben kezdte el működését a Magyar Innovációs Szövetség kezdeményezésére az Üzleti és Innovációs Központ [*Business and Innovation Centres* (BICs)] mintájára, mely több mint tizenöt éve jelen van az Európai Unióban. A vállalkozások fejlődése és a támogatási rendszer fejlesztése érdekében az INNOSTART mint közhasznú szervezet döntő szerepet játszik országszerte a BIC-koncepció és know-how elterjesztésében.

²⁰ Dr. Judit Karsai: Development of the Hungarian Venture Capital and Private Equity Market. January – November, 2005, HVCA 8th Annual Conference; Budapest, November 17, 2005

Az INNSTART feladatai a legígéretesebb innovatív projektek azonosítása, szakértelme és szolgáltatásai útján ezek sikereinek és üzleti hasznosításainak támogatása, tanácsadás és az innovációs park szolgáltatásain keresztül kedvező infrastruktúra és újszerű környezet nyújtása. Továbbá olyan innovatív kultúra és környezet kiépítése és fenntartása, amely ösztönzi és támogatja a helyi és regionális kezdeményezéseket, valamint a nemzetközi együttműködéseket.

2. ábra: A magyar K+F+I intézményrendszer nem kormányzati szervei

4. ÖSSZEFOGLALÁS

A jelen munkában ismertettük a magyar nemzeti innovációs rendszert alkotó főbb jogszabályokat és legfontosabb intézményeket. Megállapítható, hogy létrejött az innovációs politika végrehajtásához és az innováció elősegítéséhez szükséges állami közreműködés jogi és intézményi háttere. Külön is kiemelendő, hogy a 2006. július 1-jével életre keltett Nemzeti Fejlesztési Ügynökség a kutatás-fejlesztést és az innovációt mint prioritást a legmagasabb döntéshozatali szintre emelte. Az alapvetően helyes innovációs politika végrehajtása azonban nem problémamentes, ennek vannak egyszerű, a végrehajtók nem optimális működésében keresendő okai, de vannak nemzetközi tendenciákra és az innováció természetére visszavezethető problémák is.

A K+F+I finanszírozás forrásait – helyesen – pályázati úton, versenyalapon osztják ki. Nem kellően transzparens azonban a rendszer, ami nem növeli az innovatív szereplők elé-

gedettségét, bizalmát és fejlesztési kedvét. A tervezés hibái következtében a pályázatok nem teljesen felelnek meg a pályázók tényleges igényeinek és a szakterület gazdaságtanából adódó követelményeknek, ezért az új rendszer már sújtja az alapkutatást, de még nem érződik a hatása például a szabadalmak, a *spin-off* vállalkozások vagy a technológiaintenzív munkahelyek számában.

A közfinanszírozású kutatóhelyeken létrehozott szellemi tulajdonnal való gazdálkodást, a *spin-off* vállalkozások alapítását gátolják az Áht. kincstári vagyonra vonatkozó rugalmatlan szabályai. Az innovációs törvényben megfogalmazott célokkal összhangban álló jogszabály-módosítás keretében a kutatóhelyeknek széles körű rendelkezési jogot kell biztosítani e szellemi alkotások tekintetében.

Részben az innováció multidiszciplináris karakteréből, de részben magas kommunikációs értékéből következik, hogy nem sikerült az innovációs ügyeket egyetlen témához rendelni, ennek megfelelően hiányzik az EU irányában az egységes miniszteriális fellépés is. Ezt remélhetőleg enyhíti majd a már említett Nemzeti Fejlesztési Ügynökség.

Az egyetemi technológiatranszfer-irodák működése lehetne sokkal hatékonyabb is, ha rendelkezésükre bocsátanák azt a néhány százmillió forint állami támogatást, ami az alapvető működésükhöz, a kvalifikált menedzserek betanításához és megtartásához, illetve az aktív technológiatranszferhez szükséges. Végül megemlítjük, hogy a reform három éve természetesen nem lehet elegendő a *science parki* alapú innovációs pólusok kiépítéséhez, de a tervezésnek és a politikának még aktívabbnak kell lennie a koncepció erősítésében.

További felhasznált irodalom

- K. Balázs: Transition Crisis in the Hungarian R&D Sector. Economic Systems, 1994. 18. sz., 282–306. o.
- Dr. Ficsor Mihály: Az innovációs törvényről – jogászai szemmel. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évf., 1. sz. 2005. február
- A. Havas (ed.): Innovation policy in six candidate countries. Innovation policy profile: Hungary, 2001, ADE, Louvain-la-Neuve
- Dr. István Molnár – Dr. Norbert Buzás: On the Threshold of the Innovation Act: the Development of the Institutional Characteristics of Hungary's NSI (National System of Innovation) from the Change of the Political System until Today. AIPPI Proceedings, 2003, 117–138. o.
- Dr. Németh Gábor: Megszületett az innovációs törvény. Hírlevél a szellemi tulajdon védelméről, 2. évf. 1. sz., 2005, 10. o.
- Dr. Németh Gábor: Útmutató a közfinanszírozású kutatóhelyek szellemi tulajdon-kezelési szabályzatainak elkészítéséhez. Hírlevél a szellemi tulajdon védelméről, 2. évf., 3. sz., 2005, 5–6. o.

Papanek G. (ed.): A magyar innovációs rendszer főbb összefüggései (On the Context of Hungarian System of Innovation). OMFB, Budapest, 1999

Posteinerné Toldi Márta: Hatósági szolgáltatások, ügyfélszolgálati intézkedések és minőségbiztosítás bevezetése a Magyar Szabadalmi Hivatalban. MIE-előadás, Eger 2006. május 17–18.

Török Á.: A K+F diffúziós rendszere Magyarországon (Diffusion system of R&D in Hungary), Külgazdaság, 1996. 5. sz. 63–72. o.

A Nemzeti Innovációs Rendszer kormányzati továbbfejlesztése (Governmental Development of the National System of Innovation). www.meh.hu

Science, Technology and Innovation Policies: Hungary. OECD, Paris, 1993

<http://www.mtesz.hu/02szovetseg/02frindex.htm>

<http://www.innovacio.hu>

<http://www.innostart.hu>

<http://www.innotech.hu>

<http://www.hvca.hu>

AZ EGÉSZSÉGES TÁPLÁLKOZÁSRÓL A SZABABALMI BEJELENTÉSEK TÜKRÉBEN

„Amit eszünk, azzá leszünk.”

(Dr. Belly)

A táplálkozástudomány egyik legfontosabb tétele, hogy nincs olyan tápanyag, amely káros lenne az egészségre, ha az mértékkel kerül a szervezetbe. Ez természetesen nem vonatkozik azokra, akik valamely tápanyag iránt túlzott érzékenységet mutatnak, vagy nem tudja azt a szervezetük lebontani, átalakítani. Bármely tápanyag túlzott bevitele esetén azonban előbb vagy utóbb károsodik az egészség, mivel krónikus megbetegedések (szív- és érrendszeri betegségek, magas vérnyomás, egyes daganatok kialakulása, elhízás, II. típusú cukorbetegség) alakulhatnak ki. Erre utal Hippokratész bölcselete is, miszerint „a természet minden túlzásnak ellensége”.

A tudomány fejlődésével egyre pontosabb képet kapunk az emberi szervezet működéséről, a sejtekben lezajló folyamatokról, az ezeket katalizáló enzimekről. Jelenlegi ismereteink szerint egészségünk és jó erőnlétünk megőrzéséhez 13 féle vitaminra, 20 féle ásványi anyagra, szénhidrátokra és fehérjékre, valamint zsírokra van szükségünk. Mivel az élelmiszerek tápanyag-összetétele különböző, és önmagában egyik sem tartalmazza kellő mennyiségben és optimális arányban a fenti összetevőket, felmerül a kérdés, hogy egészségünk megőrzése érdekében hogyan táplálkozzunk, milyen életmódot folytassunk? Erre a kérdésre pontos választ adni nagyon nehéz, egyénre szabottan orvosok, dietetikusok és gyógytornászok feladata. Az általános elveken túl néhány speciális területet is szeretnék bemutatni, kitérve azok szabadalmi vonatkozásaira.

A tudomány jelenlegi állása szerint az egészséges életmóddal szervesen összefügg a korszerű táplálkozás, az élelmiszerek és a rendszeres mozgás.

1. AZ ÉLELMISZER FOGALMA

Az élelmiszerekről szóló 2003. évi LXXXII. törvényben az élelmiszer fogalmát az európai élelmiszerjog általános elveiről és követelményeiről, az európai élelmiszer-biztonsági hatóság létrehozásáról és az élelmiszer-biztonságra vonatkozó eljárások megállapításáról szóló, az Európai Parlament és a Tanács 178/2002/EK rendeletére történő hivatkozással definiálják. E rendelet 2. cikkében az áll, hogy az „élelmiszer” minden olyan feldolgozott, részben feldolgozott vagy feldolgozatlan anyagot vagy terméket jelent, amelyet emberi fogyasztásra szánnak, illetve amelyet várhatóan emberek fogyasztanak el. Az „élelmiszer” fogalmába

beletartozik az ital és a rágógumi is, valamint az előállítás, feldolgozás vagy kezelés során szándékosan hozzáadott bármely anyag, többek között a víz is.

A szándékosan hozzáadott anyagok közé tartoznak az élelmiszer-adalékanyagok is,

- amelyek természetes vagy mesterséges anyagok – tekintet nélkül arra, hogy van-e tápértékük vagy sem,
- amelyeket élelmiszerként önmagában nem fogyasztanak, alapanyagként nem használnak és
- amelyeket az élelmiszerekhez az előkészítés, a kezelés, a feldolgozás, a csomagolás, a szállítás vagy a tárolás folyamán adnak abból a célból, hogy a termék érzékszervi, kémiai, fizikai és mikrobiológiai tulajdonságait kedvezően befolyásolják.

Az Európai Közösség az 1960-as években fejlesztette ki az élelmiszer-adalékanyagok azonosítására az E-számozási rendszert annak érdekében, hogy a soknyelvű közösségben az élelmiszer-adalékanyagok nevének fordításából adódó problémák és esetleges félreértések elkerülhetők legyenek, és egyszerűbbé váljon az adalékanyagok azonosítása és jelölése. A bonyolult és sokszor igen hosszú kémiai elnevezések helyett az E-szám alkalmazása jól bevált erre a célra az Európai Közösség gyakorlatában, ezért ezt a rendszert az élelmiszer-világszabályokat kidolgozó Codex Alimentarius is átvette. Az élelmiszer-adalékanyagok nemzetközi számozási rendszere az INS (International Numbering System for Food Additives) az egész világon, tehát Európán kívül is használatos. Az INS-számok azonosak az E-számokkal. Az INS-listán az Európai Unióban engedélyezett valamennyi adalékanyag megtalálható, de szerepelnek rajta olyanok is, amelyek az Európai Unióban nem engedélyezettek.

Az élelmiszer-adalékanyagok felhasználása Magyarországon, csakúgy mint a fejlett országokban mindenütt, nagyon szigorú feltételekhez kötött; törvény írja elő, hogy csak azokat, az adott célra engedélyezett anyagokat szabad alkalmazni, amelyek a felhasználás szintjén az egészségre bizonyítottan ártalmatlanok, alkalmazásuk technológiailag indokolt és a fogyasztó érdekeit szolgálják. Az adalékanyagok felhasználására vonatkozó irányelveket többször felülvizsgálták az elmúlt tíz évben. A színezékeken és édesítőszereken kívüli egyéb élelmiszer-adalékanyagokról szóló hatodik és az édesítőszerekre vonatkozó harmadik módosítás volt az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság döntése (2005. 04. 06.). Ennek célja, hogy bizonyos élelmiszer-adalékanyagokat visszavonjanak (p-hidroxibenzoát alkalmazása folyékony étrend-kiegészítőkben), csökkentsenek (nitrítok és nitrátok felhasználható mennyisége), átértékeljenek, engedélyezzenek (eritritol édesítőszer), kiterjesszenek (nátriumhidrogénkarbonát, a szorbátok és benzoátok, valamint a szilícium-dioxid használata).¹

Egy adott összetételű és állagú élelmiszer-ipari termék előállításához – ahhoz, hogy gazdaságos és eladható minőségű legyen – sokféle adalékanyag szükséges. Gondoljunk csak a

¹ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a következő témában: Javaslat a színezékeken és édesítőszereken kívüli egyéb élelmiszer-adalékanyagokról szóló 95/2/EK irányelvet és az élelmiszerekben felhasználandó édesítőszerekről szóló 94/35/EK irányelvet módosító európai parlamenti és tanácsi irányelv. 2005.10.14., C 255/60, Az Európai Unió Hivatalos Lapja HU

sokféle ízanyagra, színezőkre, az állagjavítókra, ízfokozókra és a tartósítószerekre, mind-mind azt szolgálják, hogy a termék számunkra vonzó és kíváncsú legyen, magas élvezeti értékkel, korszerűen tartósítva. Ebből a megfontolásból alkalmaznak például állományjavító anyagokat a gyümölcsleveknel a rostok, kakaóitaloknál pedig a kakaószemcsék kiválásának megakadályozására. Az aromaanyagok növelhetik az élelmiszer élvezeti értékét, de túlfogyasztásra is ingerelhetnek. Mivel az aromákat a könnyebb kezelhetőség kedvéért általában oldószerekkel és hordozóanyagokkal kell vegyíteni, így azok még számos egyéb anyagot is juttatnak az élelmiszerekbe. Nem az egészségünk rombolására kerülnek ezek bele, hanem az ipari technológia, valamint a piac igényei kívánják meg. Általános alapelvként leszögezhetjük, hogy minél magasabb feldolgozottságú az adott élelmiszer, annál több kémiai anyaggal érintkezett, illetve annál több adalékanyagot tartalmaz. Mivel az adalékanyagok a természetes, természetazonos (természetben előforduló anyagot kémiai úton állítanak elő) vagy mesterséges adalékanyagok közül kerülnek ki, lehetőség szerint azokat az élelmiszereket részesítsük előnyben, amelyek természetes adalékanyagokat tartalmaznak. Meg kell jegyezni, hogy a természetes adalékanyagok tisztasága sem 100%-os, mivel előállításukhoz sok esetben vegyszerekre, mikroorganizmusokra van szükség, ezek maradéka a késztermékben kimutatható.

A citromsavat például különféle internetes források a veszélytelenről a rákkeltő hatásúig sokféleképpen említik. Veszélyességét igazoló tudományos állásfoglalást nem találtak. A citromsav köztudottan a Szent-Györgyi–Krebs-ciklusban (ezért a felfedezéséért kapott Szent-Györgyi Albert és Hans Krebs Nobel-díjat) a sejtekben képződik. A sokat említett szájpényész, az allergiás reakciók előfordulása a citromsav előállítási módjából következik. Iparilag a citromsavat biotechnológiai úton (*Aspergillus niger*), penész kultúrák felhasználásával állítják elő. A panaszokat a penészek termékben maradó spórái okozhatják. A Magyar Élelmiszerkönyv citromsavra vonatkozó tisztasági előírásai nem tartalmaznak határértéket a penészek számára vonatkozóan.

Nemcsak az élelmiszerek, hanem az élelmiszer-adalékanyagok (például benzoosav, tartrazin színezék, kén-dioxid) is válhatnak ki allergiás tüneteket a különösen érzékeny emberekben, akik a fogyasztók néhány százalékát teszik ki. Ezért az adalékanyagok jelenlétét Magyarországon – hasonlóan a legtöbb fejlett országhoz – az élelmiszerek csomagolásán kötelező feltüntetni. Rá kell írni a címkére az adalékanyag fajtáját és kémiai nevét vagy E-számát.

Számos szabadalmi bejelentésben szerepelnek adalékanyagok.

– Vannak olyan élelmiszerek, amelyek adalékanyagok felhasználásával valamelyik tulajdonságukban kedvezőbbek. Ilyenek például az alacsony zsíradéktartalmú margarinok, ahol a magas víztartalmú folyadékfázist be kell sűríteni ahhoz, hogy a készítmény állagát és kenhetőségét biztosítani tudják (HU 221897; 219185). A bulátát (csírázott búzaszeméből készített szárított őrlemény) tartalmazó liszt sütőipari értéke növelhető vitális glutin, virágpor és egyéb adalékanyag hozzáadásával (HU 196114).

– Vannak olyan szabadalmak, amelyeknek tárgya az adalékanyag. A WO2005/041684 számon közzétett szabadalmi leírásban a Senomyx biotechnológiai cég ismertet eddig soha nem látott tulajdonságokkal rendelkező anyagot, amely képes becsapni az ízérzékelésünket. Úgy érezzük, mintha a megszokott mennyiségű cukor, só vagy nátriumglutamát lenne az ételben, holott csak a kétharmada vagy a fele van benne. A trükkös adalékanyagnak köszönhetően a gyári élelmiszereknek kisebb lesz a só-, illetve cukortartalma. Ez a kémiai anyag azon az elven működik, hogy aktiválja, illetve blokkolja azokat a receptorokat a szájban, amelyek az ízeletért felelősek. Sikeresen utánozza vagy felerősíti a cukornak, a sónak az ízt és a nátrium-glutamátnek az ízfokozó hatását. A New York Times 2005. április 6-i számában megjelent cikk szerint a merőben új adalékanyagot nem kell engedélyeztetni az FDA-val (Food and Drug Administration – Élelmiszer- és Gyógyszerellenőrző Hatóság az Amerikai Egyesült Államokban), mert annyira kis mennyiség kell belőle a hatás eléréséhez, hogy az „általában biztonságosnak tartott” kategóriába fog kerülni. Ezt a besorolást az Ízesítőanyag- és Kivonatgyártók Szövetsége ítéli oda – egy mindössze három hónapig tartó, patkányokon végzett biztonságossági kísérlet után. Az élelmiszer-biztonsági szakértők és a fogyasztóvédelmi csoportok hangsúlyozzák, hogy bár a kémiai anyag só- és cukorfelhasználást csökkentő tulajdonságai hasznosak, a három hónapos biztonsági teszt nem garantálja a fogyasztók biztonságát, sokkal körültekintőbb vizsgálatokra volna szükség, mielőtt kiengedik a piacra. A Senomyx azzal érvel, hogy millió anyagrészecske között egy darab van az új vegyületből, ez annyira kevés, hogy nem jelenthet kockázatot. Összehasonlításképpen: a mesterséges édesítőszer 200-500 darab/1 millió arányban szerepelnek az élelmiszerekben. A Senomyx biotechnológiai cégnek a Kraft Foods, a Nestlé, a Coca-Cola és a Campbell Soup a megbízója, ezek eddig összesen 30 millió dollárt fizettek ki a kutatásért és a fejlesztésért, és kizárólagos jogokat szereztek az ízanyag felhasználásában. Az élelmiszerek címkéjén a vegyület használatát nem fogják külön feltüntetni, mivel az „ízvarázsló” a mesterséges ízesítők közé sorolódik. Tehát a címkén csak annyi szerepel majd: mesterséges ízesítő (aroma-) anyag. Csak bizakodni lehet, hogy az Európai Unióban az adott vegyület használatát csak akkor engedélyezik, ha ténylegesen biztonságosnak találják, és hosszabb ideig vizsgálják a hatását. Kérdés, hogy a kis mennyiségben fogyasztott anyag felhalmozódik-e, és hosszú távon károsítja-e a szervezetet? És mi történik akkor, amikor az „ízvarázsló” nincs az ételben, becsapott érzékszerveink hogyan működnek, milyen ízhatást érzékelnek?

– Vannak olyan szabadalmak is, amelyeknek tárgya ismert adalékanyagok kombinációs hatását igazolja. Ilyent ismertet a HU 215646 számú szabadalmi leírás, amelyben annak a felismerésnek az alapján fogalmazták meg az oltalmi igényt, hogy ha szacharint, ciklamátot, aszpartámot és aceszulfámot vagy ezek közül legalább hármat megfelelő arányban kevernek össze vizes oldatban, és a vizes oldatot annak töményítése után hűtéssel kristályosítják, olyan kompozícióhoz jutnak, amely bár ismert hatású komponensekre épül, meglepő kombinációt eredményez, a készítménynek nincs mellékíze, tehát, a szintetikus édesítőszernek előnyeit megtartva, hátrányai lényegében kiküszöbölhetők.

A fenti készítmény egyik alkotóeleme, az aszpartám is gyanúba került, a közvetlenül ki nem mutatott egészségkárosító hatás ellenére is megfigyelés és tanulmányozás alatt áll. A legtöbb élelmiszeripari adalékanyag esetében folyik a vita a szer veszélytelen vagy egészségkárosító voltáról. Az adalékanyagokat szigorúbb toxikológiai vizsgálatnak vetik alá, mint a gyógyszereket, ugyanis a gyógyszereket csak a rászorulóknak, míg az élelmiszereket mindenki fogyaszthatja, így egy élelmiszer-adalékanyagnak káros, kedvezőtlen mellékhatása nem lehet előírás szerinti felhasználás esetén. Az aszpartám a szervezetben aszparaginsavra, fenilalaninra és metil-alkoholra bomlik. Az aszparaginsav és a fenilalanin aminosavak, a fehérjék építőkövei. A fenilalanint a szervezet nem képes előállítani, így a táplálékkal kell bevinni a szükséges mennyiséget. Ha a fenilalanint tirozinná átalakító enzim (fenilalanin hidroxiláz) genetikai okok miatt hiányzik a szervezetből, akkor a vérben felszaporodó fenilalanin súlyos idegrendszeri károsodást okoz. Ezt a betegséget fenilketonuriának (PKU) nevezik. Az ilyen génhibával született személyeknek figyelniük kell fenilalanin-bevitelükre, azért az aszpartámmal készült élelmiszerek címkéin a világon mindenütt jól láthatóan fel kell tüntetni, hogy „fenilalanin-forrást tartalmaznak”. Az aszpartám lebomlásakor keletkező metanolt a máj minden ártalmas hatás nélkül lebontja és kiválasztja. A metanol nagy mennyiségben valóban mérgező. Toxikológusok szerint ez a „nagyobb mennyiség” több grammot jelent. Kisebb mennyiségben, ezt az aszpartám leggyakoribb mellékhatásának is tartják, fejfájást okozhat.²

2. EGÉSZSÉGES TÁPLÁLKOZÁS

A táplálkozástudománnyal foglalkozó szakemberek szerint a táplálékoknak három fontos szerepük van. Egyrészt építőanyagot és energiaforrást biztosítanak a szervezet számára, másrészt elfogyasztásuk örömet okoz, harmadrészt az egészséges táplálékok egészségmegőrző és adott esetben gyógyító szerepet is betölthetnek.

Az ember energiaszükséglete egyénenként változó, és olyan tényezőktől függ, mint az életkor, a nem, az anyagcsere sebessége és az egészségi állapot. A különböző csoportokba tartozó táplálékok helyes aránya azonban a napi energiaszükséglettől független. A több ezer kalóriát elégető sportoló és a napjait pihenéssel töltő nyugdíjas energiaszükséglete teljesen különböző, de ezen belül egészségük megőrzéséhez mindkettőjüknek ugyanolyan arányban van szükségük a különböző tápanyagokra.

Az általános ajánlás szerint az egyén életéhez, munkájához alkalmazkodó energiaszükséglet 12-15%-át fehérjéből, maximum 30%-át zsírból (ez az érték a szénhidrát javára legyen kevesebb és 2/3-a legyen telítetlen növényi eredetű), valamint 55-58%-át szénhidrátból fedezzük, ezenkívül változatos, gazdag nyersanyagválasztékkal biztosítsuk a megfelelő mennyiségű vitamint és ásványi anyagot. Ez olyan vegyes táplálkozással érhető el, amely

² http://index.hu/tech/hoax/?title=lassan_gyilkol_az_aszpartam&more=1&c=1&tb=1&pb=1 (2006. 09. 02.)

megfelelő arányban tartalmaz gabonaféléket, zöldségeket, gyümölcsöket, húsféléket, tejtermékeket, édességeket.

Tudományos eredményeken nyugvó, a lakosság tájékoztatását szolgáló táplálkozási ajánlásokat a világ igen sok országában hoztak nyilvánosságra. Ezek közül talán máig a legismertebb az a táplálékpiramis, amelyet 1992-ben az Egyesült Államokban az United States Department of Agriculture (USDA) munkatársai dolgoztak ki. Legalul helyezkednek el azok az élelmiszerek, amelyekből a legnagyobb mennyiség javasolt, a csúcán pedig azok, amelyekből csak kis mennyiséget érdemes fogyasztani.

A jól ismert szimbólum az újabb kutatások eredményei alapján átalakult életmódpiramissá.

Alsó sorába a napi rendszerességgel végzett fizikai mozgás került, amelynek fontos szerepe van az erőnlét fenntartásában, a csontritkulás kialakulásának megakadályozásában és nem utolsósorban a stressztűrő képesség fokozódásában. A második sorba a zöldségek és gyümölcsök mint a legnagyobb mennyiségben fogyasztásra ajánlott élelmiszerek kerültek. A hüvelyeseket, a dióféléket magas fehérjetartalmuk miatt a húsfélék csoportjába sorolták az USDA munkatársai. Később felismerték, hogy a növényi és az állati eredetű fehérjeféleségek tulajdonságai és élettani hatásai eltérőek, ebből a megfontolásból a zöldségek és gyümölcsök sorába tették át. A harmadik sorba kerültek a magas szénhidráttartalmú gabonafélék, amelyek közül a teljes kiőrlésűeket részesítik előnyben magasabb ásványianyag- és rosttartalmuk miatt, tehát itt a magvakkal dúsított kenyerek, müzlik, barna rizs, főtt tészta található. Az életmódpiramis negyedik sorának egyik felében a tej és tejtermékek, másik felében a hússok és halak vannak. Az USDA-piramis napi fogyasztásra javasolja a húsféleségeket; mai

tudásunk szerint a vörös hús fogyasztásának mérséklésére intenek a szakemberek. A halat és a baromfit heti néhány alkalommal, míg egyéb húsfeleségeket ennél ritkábban és csak kis mennyiségben kellene fogyasztani. Napjainkban fokozódott a mangalicatermékek iránti érdeklődés. A médiában egyre nagyobb számban jelennek meg a fogyasztókat félrevezető üzenetek, amikor koleszterinszegény mangalicahúsról és -zsírról beszélnek, de ugyanakkor nem ismertetik a mangalicatermékek valóban előnyös tulajdonságait. Élvezeti értéküket az ízletesség és porhanyósság biztosítja. Ellentétben a húsertésekkel, a mangalicakészítmények előállítás vagy tárolása során sem alakul ki mellékíz. Antioxidáns anyagok kombinációját tartalmazzák. Cél, hogy ezen termékek koleszterintartalmát takarmányozással és tartásmóddal a lehetséges minimumra szorítsák, és a bennük lévő ω -6 és ω -3 zsírsavak aránya közelítsen az egészséges táplálkozásnak megfelelő 4:1 értékhez. Mindezen jó tulajdonságok ellenére a mangalicakészítmények fogyasztása, magas zsírtartalmuk miatt, a korszerű táplálkozási ajánlásoknak megfelelően csak kis mennyiségben engedhető meg.³

A legkisebb, ötödik szinten a fogyasztásra legritkábban szánt zsírdús táplálékok és édességek szimbólumait tüntették fel. A zsiradékok között nagyobb arányban legyenek a növényi olajok (olívaolaj, szezámagolaj, földimogyoró-olaj), mint az állati zsírok.

Az ábrán jelzett „porciók” (az angol nyelvű szakirodalomban „serving”) nem egy teljes étkezési adagot jelentenek, hanem annál kisebb mennyiséget. Nagyságukat az alábbi összefoglaló mutatja be. A megadott porciók től-ig száma az életkori különbségekre utal. A 2–6 éves gyermekeknél, a fizikailag kevésbé aktív nőknél, egyes idős embereknél (napi energiaigény mintegy 6700 kJ) a legkisebb érték érvényes. A legnagyobb porciós számok a tizenéves fiúkra, aktív férfiakra (energiaigény kb. 11 700 kJ) vonatkoznak, míg az idősebb gyermekek, tizenéves lányok, aktív nők, a legtöbb férfi számára (energiaigény cca. 9200 kJ) a kettő közötti érték a megfelelő. A porciók száma jelzés arra is, hogy a napi táplálékot több, lehetőleg öt részre elosztva célszerű elfogyasztani, de egy étkezésen belül természetesen egynél több porció is az asztalra kerülhet, például gabonaalapú élelmiszerekből, zöldségből, gyümölcsből.

A porció nagysága az életmódpiramisban

Zöldségfélék, hüvelyesek, diófélék: 3/4 csésze zöldséglé, 1/2 csésze összevágott nyers vagy párolt zöldség, 1 csésze nyers leveles zöldség, 1/2 csésze főtt bab, borsó, lencse, 1/8 csésze dió, 70 g szójaburger.

Gyümölcsök: 1 közepes alma, banán, narancs, 3/4 csésze gyümölcslé, 1/2 csésze befőtt, kompót, 1/4 csésze szárított gyümölcs.

Gabonafélék: 1/2 csésze főtt tészta vagy rizs, 1/2 csésze főtt cereália, 28,3 g étkezésre kész cereália, 1 szelet kenyér, 1/2 molnárka, péksütemény.

Tej, joghurt, sajt: 1 csésze tej, 1 csésze joghurt, 42–57 g sajt.

Húsfélék, tojás: 57–85 g kész sovány hús, baromfi, hal, 1 tojás.

³ Prof. dr. Halmi László: Ajánlható a mangalica termékek fogyasztása a korszerű táplálkozási ajánlások alapján? A Magyar Elhízástudományi Társaság 7. Kongresszusa; 2006. április 27–29.

Javasolt naponta kis mennyiségű bor fogyasztása is. A vörösbortban előforduló flavonoidok gyökfogó szerepet töltenek be, a bor alkoholtartalma védi a vérereket. A laboratóriumi vizsgálatok 10-20%-kal magasabb HDL, azaz „jó” koleszterinértéket mutatnak ki a mérsékelt ivók vérében. Ez önmagában csökkenti a koszorúerek elmeszesedésének valószínűségét. Laboratóriumi körülmények között azt is sikerült bebizonyítani, hogy az érfali lerakódások bizonyos komponensei a vérben jelen lévő alkohol hatására kevésbé tapadnak le, és ez jelentősen lassítja az érszűkület kialakulását. A fenti jelenségekre az emberi táplálkozással foglalkozó szakemberek hívták fel a figyelmet, miután megfigyelték, hogy bizonyos tradicionális táplálkozású embercsoportok egészségi állapota nagyon jó, közülük nagyon sokan élnek igen hosszú ideig, s megőrzik jó egészségi állapotukat az emberi kor felső határáig. Ezekbe a csoportokba tartoznak a hagyományos mediterrán életmódot (sok gyümölcs, zöldség, ω -3 zsírsavakban gazdag halak, valamint olívaolaj bőséges és bor mérsékelt fogyasztását jelenti) folytatók (Olaszország és Spanyolország bizonyos területei, Portugália, Dél-Franciaország, Görögország, Törökország és a Balkán-félsziget bizonyos területei, Észak-Afrikában Marokkó és Tunézia, a Közel-Keleten Libanon és Szíria). A Kréta szigetén élő emberek étkezési és életmódbeli szokásainak vizsgálata is alátámasztotta ezt. Krétán az egészségügyi ellátás fejletlensége ellenére az emberek igen hosszú életűek, s jó egészségüket késő öregségükig megőrzik.

3. FUNKCIONÁLIS ÉLELMISZEREK

A talaj mikroelem-tartalmának csökkenése, a helytelen táplálkozási és életmódbeli szokások, a levegő szennyezettsége következtében jöttek létre a funkcionális élelmiszerek és a különböző táplálékkiegészítők.

Európában a European Commission Concerted Action on Functional Food Science (FUFOSE-Group) 1999-ben a következő definíciót ajánlotta: „Az élelmiszer akkor tekinthető funkcionálisnak, ha a megfelelő táplálkozás-élettani hatásokon túlmenően a szervezetben egy vagy több célfunkcióra kimutatható pozitív hatása van úgy, hogy jobb egészségi állapot vagy kedvezőbb közérzet és/vagy a betegségek kockázatának csökkenése érhető el. Funkcionális élelmiszer kizárólag élelmiszer formájában kínálható, nem mint tabletta vagy kapszula. A szokásos táplálkozási magatartás integráns részét kell képeznie, és hatását már a szokásos fogyasztási mennyiségnél ki kell fejtenie.”⁴ A funkcionális élelmiszereknek sokféle kedvező hatása lehet, az optimális fejlődés elősegítésétől kezdve az alapvető metabolikus folyamatok szabályozásán, az oxidatív stressz elleni védekezésen keresztül, a szervek működésének befolyásolásáig és az immunrendszer erősítéséig. A kedvező hatások például érlelmesedésnél (a koszorúér-betegségeknél), magas vérnyomásnál, csontritkulásnál, fogszuvasodásnál és különböző rosszindulatú daganatoknál mutathatók ki. A funkcioná-

⁴ A. T. Diplock, P. J. Aggett et al.: Scientific concepts of functional foods in Europe: Consensus document. British Journal of Nutrition, 81, 1999 S1–S27 o.

lis élelmiszerek csak az egészséges étrenddel és életvitellel összefüggésben értelmezhetők, nem egészségmegőrző vagy betegségmegelőző csodaszerek. A funkcionális élelmiszereket két csoportra oszthatjuk. Vagy egy ismert élelmiszernek tulajdonítanak gyógyító vagy betegségmegelőző hatást, vagy az élelmiszert egészítik ki természetes hatóanyagokkal (például nyomelemekkel dúsítják).

3.1. Ismert élelmiszer gyógyító vagy betegségmegelőző hatással

Sok élelmiszer tekinthető funkcionálisnak, hiszen tartalmaz olyan komponenseket, amelyek megfelelnek az előbbi kritériumoknak. Döntő szempont az, hogy a funkcionális alkotórészek megtalálhatók legyenek a már addig is szokásosan fogyasztott élelmiszerekben, és ezek élettani hatását alapos, átfogó tudományos tanulmányokkal bizonyítsák. Nézzünk néhány példát azokra, amelyeknek az élettani hatása bizonyítást nyert.

A zab legjelentősebb hatóanyaga a béta-glükán oldható rost, amelynek fő hatása a szérumkoleszterin-szint csökkentése. A kutatók között nincs teljes egyetértés abban, hogy a koronáriás szívbetegség kockázatának csökkenése mögött egyértelműen a low-density lipoprotein (LDL)-szintet csökkentő hatás áll-e. Napi 60 g zabpehelyliszt vagy 40 g zabkorpa fogyasztása 5%-os szérumkoleszterinszint-csökkenést okoz.

A szója az 1990-es években került reflektorfénybe. Ma már tudjuk, hogy preventív és terápiás jelentősége van a kardiovaszkuláris, a daganatos megbetegedésekben, az osteoporózisban. A szója koleszterinszint-csökkentő hatása az egyik legjobban dokumentált élettani hatás. A hatás összetevői: csökkenti az összkoleszterinszintet az LDL-koleszterin- és a trigliceridszint szignifikáns csökkentésével, miközben a high-density lipoprotein (HDL-) koleszterin szintjét mérsékelten emeli. A szójababból számos antikarcinogén anyagot izoláltak – oroteáz inhibitorokat, fitoszterolokat, szaponinokat, fenolsavakat, növényi savakat és izoflavonokat. Az izoflavonok szerkezetükben hasonlóak az ösztrogénekhez, így az ösztrogénreceptorokat lekötik és antiösztrogén hatást fejtenek ki, csökkentik a tumorsejtek növekedési ütemét. Jelenleg is folynak az epidemiológiai vizsgálatok a daganatellenes hatás egyértelmű bizonyítására.

A paradicsom likopintartalma (primer karotin) miatt került az érdeklődés középpontjába. E hatóanyagnak jelentős daganatellenes hatása van, amely antioxidáns hatásával hozható kapcsolatba. Antikarcinogén hatását számos kísérlettel igazolták. A szérumlikopinszinttel fordítottan arányos az emlő-, az emésztőrendszeri, a méhnyak-, a hólyag-, a bőrrák előfordulása.

Az irodalomban a leggyakrabban a fokhagyma orvosi alkalmazásának lehetőségei kerülnek említésre. Az összes eddig felismert biológiai hatása – rákmegelőző, antibiotikus, antihipertenzív és koleszterinszint-csökkentő – erős antioxidáns tulajdonságának köszönhető. Egy ép fej fokhagyma csak nagyon kevés orvosiilag aktív hatóanyagot tartalmaz. Az ép fokhagymában lévő alliin, a fokhagyma darabolása után, az allináz enzim hatására alakul át

allicinné, amely számos kéntartalmú összetevőre bomlik, ezek közül néhánynak köszönhető a kemopreventív hatás. A vér koleszterinszintjének csökkentését a triglicerid- és az LDL-koleszterinszint csökkentésén, valamint a HDL-koleszterinszint emelésén keresztül fejti ki. Szívvédő hatását koleszterinszint-csökkentő tulajdonságának köszönheti. A vizsgálatok szerint a fokhagyma antihipertenzív hatása folytán mind a szisztolés, mind a diasztolés vérnyomás értékét szignifikáns mértékben csökkenti. Antibiotikus hatását antibakteriális (elsősorban bél- és bőrbetegségeket előidéző kórokozókkal szemben), antifungális, antivirális és protozoonellenes tulajdonságainak köszönheti. Jelentősnek tűnik még a vérben szaporodó mikroorganizmusok szaporodását gátló képessége is.

A káposzta-, brokkoli-, karfiol-, illetve kelbimbófogyasztás fordított arányban áll a da-ganat-előfordulással. Ezen csoport antikarcinogén hatása relatíve magas glükóz-inolát- és szulforafén-tartalmának köszönhető.

A tea, különösen a zöld tea polifenolos vegyületei az érdeklődés középpontjában állnak antikarcinogén hatásuk miatt. Polifenolokból áll a friss tealevelek száraz tömegének 30%-a. A katechinek a legjelentősebbek az összes teapolifenolok közül. A hatásos adag igen nagy, 5-8 csésze zöld tea/nap.

A vörösbort tartalmazó alkohol emeli a HDL-koleszterinszintet, és a vörösbort, valamint a szőlőlé is képes megelőzni az LDL-koleszterin oxidációját, ami fontos lépése az érlemezés kialakulásának. A hatásért felelős anyagok a resveratrol és a fitoalexin. A resveratrolnak ösztrogén hatása van, így ezzel magyarázható a kardiovaszkuláris megbetegedéseket csökkentő hatása. A fitoalexin a tumorsejtkultúrában gátolja a sejttanszformációt és a sejtproliferációt, valamint apoptózist indukál.⁵

A spenót vasban, folsavban, B vitaminban gazdag. Elősegíti az emésztést, szervessó-tartalma miatt idegnyugtató hatású, csökkenti a vér cukortartalmát és serkenti a hasnyálmirigy inzulintermelését.

Az áfonya a legtöbb antioxidánsot tartalmazó eddig ismert gyümölcs, amelyet a nyugati társadalmak „kék ékkő”-ként emlegetnek. Az antioxidánsok támadják a szabad gyököket, serkentik az agyműködést, rendszeres fogyasztás mellett javíthatják a memóriát, az egyensúlyérzékletet és a navigációs képességet.

A gyógyító vagy betegségmegelőző hatással rendelkező ismert élelmiszereket iparjogvédelmi szempontból vizsgálva az alábbiakat lehet megállapítani. Az az ismert élelmiszer, amit eddig is fogyasztottak, nem a gyógyhatása, hanem kedvező tápanyag-összetétele vagy íze miatt, nem oltalmazható terméként. Az ismert élelmiszert a bejelentés napja előtt már gyártó cégek termékként nem korlátozhatók, hogy csak a bejelentés napja előtti volumenben állíthassák elő a terméket, csak előhasználati jog illethesse meg őket. Ezen élelmiszerek szabadalmi oltalmazására az alkalmazási igénypont formája alkalmazható. A funkcionális élelmiszerek ezen csoportjára a második indikáción alapuló gyógyszereknél

⁵ Dr. Jónás Eszter: A funkcionális táplálékok szerepe a betegségmegelőzésben. Egészségvédő hatású szerek.
<http://vitalitas.hu/olvasosarok/online/komplementerm/2001/2/funkci.htm> (2006. 09. 02.)

használt terminológiát vesszük alapul. Megfelelő átalakítással a gyógyszereknél „X vegyület Y betegség gyógyítására való alkalmazásra” típusú igénypont alkalmazható, azaz X termék (élelmiszer pontos megnevezésével) Y betegség gyógyítására való alkalmazásra. Élelmiszerek esetén is helytelen az az igénypont, amelyben az emberi test kezelésére szolgáló eljárásra kérnek oltalmat. Nem tekinthetők iparilag alkalmazhatónak különösen az emberi vagy állati test kezelésére szolgáló gyógyászati vagy sebészeti eljárások.

A gyógyhatással rendelkező élelmiszerek esetében a leírásban nem elegendő pusztán a gyógyhatást ismertetni, hanem azt kísérletekkel is alá kell támasztani. Mivel ezek a termékek élelmiszerek, ezért a Magyar Szabadalmi Hivatal farmakológiai vizsgálatot nem követel meg.

3.2. Hatóanyagokkal dúsított élelmiszerek

Az élelmiszerek funkcionálissá tehetők kedvezőtlen hatást kiváltó összetevőjük (például allergén fehérje) eltávolításával, kedvező hatású komponensek (élelmi rostok, többszörösen telítetlen zsírsavak, vitaminok, ásványi anyagok, nyomelemek, prebiotikumok és probiotikumok, valamint fitokemikáliák) hozzáadásával.

3.2.1. *Élelmi rostok*

Az AACC (American Association of Cereal Chemists) 1998 novemberében bizottságot hozott létre a diétás (élelmi) rost definíciójának felülvizsgálatára és pontosítására. A bizottság az AACC elnöki testületének tett jelentésében (2001-ben) a következő ajánlást fogalmazta meg: „A diétás (élelmi) rost az ehető növényi részeknek vagy analóg szénhidrátoknak az a része, amely ellenáll az emésztésnek és az emberi vékonybélben való abszorpciónak, s teljesen vagy részlegesen fermentálódik a vastagbélben. A diétás (élelmi) rostot poliszacharidok, oligoszacharidok, lignin és a hozzájuk kapcsolódó növényi anyagok összessége alkotja. A diétás (élelmi) rost kedvező fiziológiai hatásokat fejt ki: elősegíti a jó bélműködést, és/vagy hozzájárul a vér koleszterin- és/vagy glükózsztintjének csökkentéséhez.”

Ez a definíció a következő vegyületeket foglalja magában: cellulóz, hemicellulóz, arabinoxilánok, arabinogalaktánok, polifruktózok, inulin, oligofruktánok, galakto-oligoszacharidok, növényi gumik, növényi nyálkák, lignin, emészthetetlen dextrinek, módosított cellulóz és pektinek, valamint a hozzájuk kapcsolódó kisebb jelentőségű vegyületek, amilyenek a viaszok, a szaponinok, a tanninok, a kutin, a fitát és a szuberin.

A diétás (élelmi) rostok fiziológiai hatása a vékonybélben a zsír- és a szénhidrát-anyagcserére bizonyított, ez elsősorban a glükóz- és koleszterinszint csökkentésében tapasztalható. Hozzájárulnak a teltségérzet kialakulásához, és az anyagcserére gyakorolt befolyásuk következtében kedvezőnek bizonyul a fogyásításuk koronáriás szívbetegségek, elhízás, diabétesz, epekövek és különféle bélbetegségek esetén. A vastagbélbe jutó nem keményítő

poliszacharidok (növényi sejtfalalkotó szénhidrátok) és oligoszacharidok – mivel a vastagbél baktériumai számára megfelelő tápanyagok – befolyásolják a vastagbélben végbe-menő fermentációt. A sejtfalalkotó szénhidrátok elsősorban fizikai szerkezetükénél fogva gyakorolnak hatást a bélfunkciókra, felületet nyújtanak a baktériumok növekedéséhez, és hozzájárulnak a széklet kialakításához. A diétás (élelmi) rostok fiziológiai hatása közül kiemelkedően fontos a vízkötő és víztartó képesség, amelyek elsősorban a pektinek és a vízdoldható hemicellulózok tulajdonságai. Kationcserélő kapacitása a pektineknek, némely hemicellulózoknak, a fitátoknak és a ligninnek van. E képességük azonban kedvezőtlen hatással is járhat, mivel a szükséges fémionokat is képesek megkötni. A diétás (élelmi) rostok szerves molekulákat, ásványi anyagokat is megkötnék a felületükön, míg a pektinek és a lignin az epesavakat kötik meg.

Vízdoldékony rostban különösen gazdag az alma, a citrusfélék, a legtöbb friss és aszalt gyümölcs, a zöldségek, a hüvelyesek és a zabpehely.

Vízben oldhatatlan rostban gazdagok például a gabonafélék (korpa), az eper.

Az élelmi rostok szerepével jelenleg is foglalkoznak, ezt bizonyítja az is, hogy a szabadalmi bejelentésekben az 1990-es évektől napjainkig folyamatosan megtalálhatók, ezt az alábbi dokumentumok is alátámasztják.

A HU 208476 lajstromszámú szabadalmi leírás étkezési rostkészítmények előállítására vonatkozik. Alapanyagként búza vagy kukorica, illetve búza- és kukoricabázisú növényi anyagokat (malomipari búza vagy kukorica, illetve búza- és kukoricakorpa-frakció vagy a kukoricamagvak feldolgozása során a fehérjék és a keményítő kinyerése után visszamaradt ivszitafrakció, valamint szeszipari desztillációs maradék extrudált keveréke) vizes közegben savval és lúggal hidrolizálnak, majd szerves oldószerezrel vagy oldószerezkeverékkel lipidmentesítenek. Ezek a rostok vízből saját tömegük kilenc-tízszeresét, lipidből négy-öttszörösét képesek megkötni.

A P0300540 számú közzétett magyar szabadalmi bejelentés tárgya szilárdmátrix-alapú élelmiszerek cukorbetegség számára. A találmány szerinti kétkomponensű szénhidrátrendszer fruktózforrást tartalmaz legalább egy fel nem szívódó szénhidráttal kombinálva. A szilárdmátrix-alapú élelmiszer tartalmazhat még diétás rostforrást és emészthetetlen oligoszacharid forrást. A szilárdmátrix-alapú élelmiszerek diabeteses egyéneknek adagolhatóak cereália (darabos jellegű keverék) kenyér, aprósütemény, muffin, keksz formájában.

3.2.2. Telítetlen zsírsavak

A szervezet számára bizonyos zsírmennyiség nélkülözhetetlen az életfolyamatokhoz. Kitűnő energiaforrás, szükség van rá a testhőmérséklet szabályozásához, jelenléte elengedhetetlen a zsírban oldódó vitaminok (A, D, E, K) felszívódásához. Eredetük és szerkezetük alapján kétfélék: növényi és állati eredetűek, illetve telített és telítetlen zsíradékok. A telített zsírsavak elsősorban állati eredetűek (disznózsír, húskészítmények, kemény sajtok), leginkább

csak energiát adnak, feleslegként lerakódva elzárják az ereket és növelik a koleszterinszintet. Ezért nevezik a szív ellenségeinek. A telítetlen zsírsavak főként növényi eredetűek (olajok), a szervezetben hormonokat termelnek, fokozzák a zsíryanycserét, támogatják az idegműködést. A többszörösen telítetlen zsírsavak csoportjába tartoznak az esszenciális zsírsavak (linolsav, linolénsav, arachidonsav), amelyek növényi olajokban (olíva-, kukoricacsíra-olaj, kukoricaolaj, hidegen sajtolt napraforgóolaj, tökmagolaj, szezámolaj, mogyoróolaj és ligetszépeolaj) és a halolajokban találhatók meg.

A halban lévő telítetlen ω -3 zsírsavak csökkentik a szívbetegségek kockázatát, és hasznosak lehetnek a bőrbetegségek, az ízületi gyulladás vagy az allergia gyógyításában, egyes daganatos, mozgásszervi betegségek, alvadási- és az újszülött-, illetve csecsemőkori mentális zavarok kialakulása szempontjából. A csonttritkulás megelőzésében a tudomány eddig a kalciumot tartotta a legfontosabbnak. Ez azonban várhatóan megváltozik, mihelyt a tudósok jobban belemélyednek az Indiai Egyetemen végzett kutatások tanulmányozásába.⁶ Az eredmények ugyanis azt bizonyítják, hogy az ω -3 zsírsav beindítja a kalciumlerakódást a csontsejtekben. Ugyancsak kutatások bizonyítják, hogy az eszkimók, akik sok zsíros halat fogyasztanak, ritkán kapnak szívrohamot: szívgörcsöt azonban gyakrabban, bár a tudósok erre még nem találtak magyarázatot.

A többszörösen telítetlen zsírsavak azonban nemcsak a káros hatású LDL-koleszterin, hanem az HDL-koleszterin szintjét is csökkentik. Az egyszerűen telítetlen zsírsavak viszont csak a káros LDL-koleszterin szintjét csökkentik, a HDL-szintet nem. Emiatt az egyszerűen telítetlen zsírsavak sokkal hatékonyabban védnek az infarktustól és az agyvérzéstől, mint a többszörösen telítetlenek. A vizsgálatok azt is kimutatták, hogy emberi táplálkozásra az olívaolaj zsírsavösszetétele a legoptimálisabb. 78%-ban egyszerűen telítetlen zsírsavakat, 12%-ban többszörösen telítetlen zsírsavakat, és 10%-ban telített zsírsavakat tartalmaz. Az olívaolaj az érlemeszesedés mellett a magas vérnyomás kialakulását is gátolja, ami az infarktusos esetek számával együtt csökkenti az agyvérzések előfordulását is. Az olaj enyhén kesernyés ízéért felelős oleuropein nevű vegyület értágító hatású, így csökkenti a vérnyomást. A statisztikai megállapítások alapján aki olívaolajat fogyaszt, felére csökkentheti a szívinfarktus és az agyvérzés veszélyét. Ezen túlmenően az olívaolaj rengeteg antioxidánst tartalmaz, ezért kiválóan alkalmas az agresszív, sejtkárosító hatású szabad oxigéngyökök semlegesítésére is.

Nem mindegy azonban, hogy milyen olívaolajat fogyasztunk. Ezek a jótékony hatások csak a hidegen sajtolt, finomítatlan olívaolajjal érhetők el. A legjobb minőségű az úgynevezett „extra, natív olívaolaj”. Az olajprésből először kifolyó szűzolajhoz nem adnak sem tartósítószer, sem egyéb adalékot. A folyamat során oldószer és hőkezelést sem alkalmaznak. A kisajtolt olajat tartályokban tárolják, és leülepedése után szűrik, palackozzák. Így megőrzi eredeti zamatát és vitamintartalmát.

⁶ <http://www.pointnet.pds.hu/tini/életmod/taplalkozas/etrend.html> (2006. 09. 02.)

Az elmúlt húsz évben folyamatosan megtalálhatók a szabadalmi bejelentések között a telítetlen zsírsavakat tartalmazó élelmiszerek. A halolajak jótékony hatásának felismerése után a hazai bejelentések a busaolajat és a belőle készült termékeket kívánták oltalmazni. A zsírsavak táplálkozás-élettani szerepe napjainkban is több kutatás témája.

Tejszín-helyettesítő termékre vonatkozik az FR 2667483 számú szabadalmi dokumentum. Ezt a terméket azoknak fejlesztették ki, akiknél fennáll a kardiovaszkuláris betegség kockázata. A tejszín-helyettesítő előállításakor a tejszírt kukorica- és kókuszolaj keverékével helyettesítették, ezáltal megnövelték a termékben a telítetlen zsírsavakat.

A krémföl elnevezésű termékek olyan tejfölszerű készítmények, amelyekben a zsírtartalmat részben vagy teljesen növényi eredetű zsírral helyettesítik, ezáltal megnövelik a késztermékben a telítetlen zsírsavak mennyiségét. A tejföl elnevezés ezekre a termékekre nem alkalmazható, mivel a benne lévő zsíradék nem tejeredetű. A P9700821 számon közzétett szabadalmi leírásban ezt a terméket szerették volna oltalmazni. A technika állásából ismertek azok a savanyú tejkészítmények (SU 888904) és tejutánzatok (dr. Balatoni Mihály és dr. Ketting Ferenc által szerkesztett Tejipari kézikönyv; Mezőgazdasági Kiadó; Bp., 1981; 340. és 343. oldal), amelyek zsírfázisként részben vagy teljes egészében növényi olajat vagy halolajat tartalmaznak. A fenti dokumentumok alapján a találmány nem alapul feltalálói tevékenységen.

3.2.3. Ásványi anyagok

Az élelmiszer-kémiában ásványi anyagoknak azokat az alkotórészeket nevezzük, amelyek a növényi és állati eredetű élelmiszerek elhamvasztása után visszamaradnak. Ez a fogalom meghatározás kissé pontatlan, mert nem tesz különbséget az eredetileg is ionos, szervesetlen vegyületek, valamint a szerves vegyületekből (kéntartalmú aminosavak, foszfatidok) származó hamualkotórészek között. Az ásványi anyagok az emberi szervezet 4-5%-át teszik ki, míg elektrolitok formájában részt vesznek a szervezet elektrokémiai, ozmózis, valamint sav-bázis egyensúlyának fenntartásában, elősegítik a különböző kolloidok állapotváltozását, aktiválják vagy gátolják az enzimreakciókat, részt vesznek a támasztószövetek felépítésében stb. Az ásványi anyagok élettani szerepét a tudomány jelenleg is vizsgálja.

Az ásványi anyagok közül azokat az elemeket, amelyek szervezetünkben a test tömegének 0,005%-nál nagyobb mennyiségben fordulnak elő, makroelemeknek (Ca, Na, K, P, Mg, Cl, S), amelyek ennél kisebb mennyiségben vannak jelen – mikroelemeknek (Fe, Zn, F, Si, Se, Cu, V, Cr, Co, Li, Bi, I, Mo) nevezzük.

A termőtalaj szeléntartalma hazánkban sajnos igen alacsony, és sokak szerint ez is szerepet játszhat abban, hogy Magyarországon olyan magas az infarktus okozta halálozások száma. Ezen próbál meg segíteni a HU 213552 lajstromszámú szabadalomban leírt eljárás, amely szelénrel dúsított, élelmiszer-ipari célra termesztett növények előállítására vonatkozik, amely során szelén- és huminsav- és/vagy fulvósavtartalmú oldattal a növényeket 2–5

alkalommal a csírázástól az érésig permetezik. A szelént célszerűen szelenátion formájában juttatják ki, amelyet a növény beépít a szervezetébe. Az ilyen növényből készült élelmiszerek szeléntartalma magasabb és szerves kötésben a növényben akkumulálódik, így az emberi szervezet számára könnyebben hozzáférhető.

A növényeken kívül az élesztőgombák (sütőélesztő) is képesek bizonyos körülmények között a tápoldatba adagolt mikroelemeket sejtjeikben feldúsítani és szerves kötésbe vinni, ezáltal a mikroelem jobban felszívódik a szervezetben. Ezekkel az élesztőkkel az élelmiszerek, a gyógyszerek és a takarmányok mikroelem-tartalma egyaránt növelhető (HU 221541, 213164, 205379).

Mikroelem-tartalmú élesztő élelmiszer-ipari felhasználását ismertetik a HU 214184 lajstromszámú szabadalmi leírásban, ahol probiotikus hatású, pohárban alvasztott vagy habart savanyú tejtermékekhez adagolják. A mikroelemekkel dúsított, szárított élesztő fermentált tejtermékek előállításánál történő alkalmazásakor felismerték, hogy az élesztősejt bioszanyagai (B-vitaminok, aminosavak stb.) a fermentációs folyamatokat (szaporodás, savképzés) kedvezően befolyásolják, ugyanis jelentősen meggyorsítják a tejben egyébként lassan szaporodó *Lactobacillus acidophilus* és *Streptococcus thermophilus* szaporodását és így a tejsavtermelést is. Ebből jól látható, hogy itt nem pusztán a savanyított tejtermék és a mikroelemmel dúsított élesztő összekeveréséről van szó, nem úgy, mint a CINKI-RUDI készítménynél, amely élesztőgomba-hordozóhoz kötött cinkkel dúsított Túró Rudi-készítmény. A mikroelemekkel dúsított élesztőgombák a gyártástechnológia során elpusztulnak, szárított por formájában kerülnek forgalomba, ezért ezeknek élelmiszerbe történő keverése által magától értetődik, hogy a végtermék magasabb mikroelem-tartalmú lesz. Ezért ennek a terméknek a létrehozása szakember rutintevékenységeként az eredménye.

Köztudott, hogy környezetünkben a káros mikroelemek (Cd, Pb, Hg) feldúsulnak, a kemikáliák mértéktelen alkalmazása, a talaj, az élővizek vegyszeres mérgezése következtében egyre kevesebb ásványi anyag szívódik fel a növényekbe, ezáltal és az élelmiszerek feldolgozottságának növelése, túlfínomítása által szervezetünk nem jut hozzá a létfontosságú mikroelemekhez. Sok országban ezen az alapvető élelmiszerek mikroelem-tartalmának dúsításával segítenek. A jódhányos területeken a golyva megakadályozására már évtizedek óta adagolnak a konyhasóhoz jódot. Svájcban fluort kevernek a csapvízbe, így egy nagyságrenddel csökkent a fogszuvasodás mértéke. A túlzott mértékű konyhasó fogyasztását úgy kívánják csökkenteni, hogy a nátrium-klorid egészét vagy egy részét kálium-, kalcium- és/vagy magnézium-sókkal helyettesítik. VIVEGA márkanéven kerül forgalomba a szív- és érrendszeri megbetegedésekben szenvedőknek készített, HU 212837 számon szabadalmi oltalomban részesült nátriumszegény, kálium- és magnéziumtartalmú, zöldséget és növényi fűszert is tartalmazó keverék étkezési só helyettesítésére. A sókeverék nátrium-kloridot, kálium-kloridot, kálium-citrátot, táplálkozási szempontból elfogadható szerves magnéziumsót, fűszer- és zöldségkeveréket, nátrium-glutamátot tartalmaz. A hozzáadott fűszer- és zöldségkeverék a termékben lévő sók mellékízét elfedi.

3.2.4. Vitaminok

Az 1910-es években Casimir Funk (1884–1967) az élelmiszerek alkotóelemeinek kutatása során felfigyelt igen apró, de az adott anyagra nagyon is jellemző összetevőkre. Ezeket az alkotórészeket vitaminoknak nevezte el. A szó eredeti jelentése a vita (élet) és az amin (a nitrogén jelenlétére utalva) összetételből alakult ki, bár ma már tudjuk, hogy nem minden vitamin tartalmaz nitrogént. Felfedezésével megteremtette a vitaminok kutatásának alapját, és tudtán kívül elindított egy orvosi-kémiai-biológiai-ipari lavinát, amely még napjainkban is tartogat meglepetéseket és felfedezéseket.

A vitaminok jelenlétére, illetve hiányára történő utalásokat történetírók munkáiban is olvashatunk, valamint népi tapasztalatok és javallatok között is felismerhetők nyomaik. Ilyen utalás olvasható például Hippokratész leírásaiban, aki a farkasvakságot gyógyította májjal, vagy a Franciaországból származó népi alkalmazásról, amelyben az angolkór kialakulása ellen csukamájolajat adtak. A hajósok körében a hosszú tengeri utak alatt kialakult skorbutot a XIX. században az angol flotta tagjai számára elrendelt napi citromléadag fogyasztásával szüntették meg.

A korszerű, tényekkel alátámasztott tudomány szerint a vitaminok olyan szerves vegyületek, amelyek testünk kifogástalan működéséhez feltétlenül szükségesek: a növekedésben, a sejtek, szövetek regenerációjában és a betegségekkel szembeni ellenálló képesség megőrzésében játszanak szerepet. Szervezetünk számára nem jelentenek energiaforrást, de enzimek alkotórészeiként sok olyan biokémiai folyamatban vesznek részt, melyek során a táplálék energiává alakul. Fontos jellemzőjük, hogy a különböző vitaminok nem pótolják egymást, és nem helyettesíthetők más anyagokkal.

Mai ismereteink alapján 13 féle vitamin jelenlétét és hatását tudjuk bizonyítani. Csoportosításuk alapját elsősorban oldékonyságuk határozza meg.

Vízben oldódó vitaminok: B-vitamin-csoport: B₁-, B₂-, B₆-, B₁₂-vitamin; C-vitamin, niacin, pantoténsav, biotin, folsav

Zsírban oldódó vitaminok: A-, D-, E-, K-vitamin

A fő különbség a két csoport között az, hogy a vízben oldódók a vizeletkiválasztó rendszeren keresztül kiürülnek a szervezetből, ezáltal fogyasztásukról napi rendszerességgel, optimális mennyiségben kell gondoskodni. A zsírban oldódókat a szervezet képes raktározni, de bevitelük mennyisége nagymértékben függ az étrend zsírtartalmától. Ez magyarázza azt, hogy a szigorú fogyókúrát vagy bizonyos szélsőséges táplálkozási irányzatokat (vegán étrend) követők között vitaminkiegészítés nélkül szinte minden esetben jelentkezik vitaminhiány.

A kész vitaminok táplálékkal történő fogyasztása mellett számítanunk lehet a szervezet saját előállító-képességeire is, ami azt jelenti, hogy bizonyos előanyagokból – adott feltételek között – az ember képes vitaminszintézisre. Ennek legjellemzőbb képviselői: a D- és a

K-vitamin. Sajnos az emberi szervezet vitaminszintézise viszont csak átlagtermelést jelent, amely nem alkalmazkodik a szükséglethez, az aktuális igényeket nem fedezi teljes mértékben. Azon, hogy valójában mennyi vitaminra is van szükségünk, a tudósok még napjainkban is sokat vitáznak. Az extrém magas bevitt javasolók és a csupán minimális dózist ajánlók tanácsai helyett a nemzetközi ajánlásoknak [Recommended Dietary Allowances (RDA)] megfelelően a kiegyensúlyozott és az igényeknek megfelelő bevitt célszerű megvalósítani. Ezt pedig a táplálkozás-élettannal foglalkozó szakemberek véleménye szerint a legjobb étellel, ételiszterrel bejuttatni a szervezetbe színes főzelék és nyers gyümölcs, tej, tejtermék, hús, húskészítmény stb. formájában. Ha a táplálkozás mennyisége és minősége nem megfelelő, vitamintartalmú táplálékkiegészítők, gyógyszerek fogyasztása válhat szükségessé. Elégtelen bevitt mellett a szervezetünk például B₁-vitaminból 4-10 napra való, a B₁₂-vitaminból 3-5 évre elegendő tartalékkal rendelkezik.

Elégtelen vitaminellátás következtében vitaminhiány alakul ki, melynek első megnyilvánulási formái igen általános képben jelentkeznek. Ezeket „nem specifikus tünetek”-nek nevezzük, ilyen például az ingerültség, a koncentrációs képesség csökkenése, az álmatlanság, a depresszió vagy az étvágytalanság. Az enyhe vitaminhiány rövidebb-hosszabb idő alatt vezet funkciózavarokhoz, a hiány tartós fennállása esetén pedig jellemző betegségeket is okoz.

A szervezet vitaminszükségletét elsősorban az étrenddel elfogyasztott vitaminokkal kell fedezni, azonban a felmérések és populációs vizsgálatok azt igazolták, hogy a vitaminhiány szempontjából a legveszélyeztetettebbek a gyermekek és az idősek. Az ételiszterek feldolgozása és tárolása során számolni kell vitaminvesztéssel is.

Az étkezési struktúra átalakulásával, a naponta fogyasztott friss, nyers termékek arányának csökkenésével a vitaminozott ételiszterek jelentősége felerősödött. Egyre jobban elterjedt az ételiszterekben a hozzáadott vitaminok használata. A legtöbb esetben ennek az az oka, hogy az alkalmazott módszer segítségével egészségesebbé, a korszerű táplálkozási elvárásoknak jobban megfelelővé kívánják tenni a termékeket, vagy az ételiszterek védelmére alkalmaznak vitaminokat és származékaikat antioxidánsként például a margarinokban.

A vitaminozott ételiszterek megfelelő mennyiségben és rendszeresen történő fogyasztásuk esetén egy vagy több életfunkciónkra pozitívan hatnak, hozzájárulnak a fizikai és mentális jólét állapotához, általuk a táplálkozással összefüggő betegségek kialakulásának kockázata csökkenthető. A hagyományos ételiszterek energia- és tápértéke mellett egészségvédő hatást fejtenek ki. Az afrikai országokban például a cukor vitaminozásával próbálnak küzdeni a súlyos formában jelentkező hiánybetegségek visszaszorítása ellen. A világ több országában, így például az Egyesült Államokban és Izraelben a pékek folsavat adnak a kenyérhez és a péksüteményekhez, hogy megelőzzék a magzati korban előforduló rendellenességek (például a nyitott gerinc) kialakulását. Izraelben a világon először elkezdték a pékáruk B₁₂ vitaminnal való dúsítását is. Jelenleg a szív- és érrendszeri betegségek, illetve megelőzésük terén zajló kutatások eredményei támasztják alá, hogy nemcsak a nők és kis-

mamák számára lenne fontos a vitaminokkal dúsított élelmiszerek fogyasztása. Ugyanez a vitaminkombináció ugyanis nagymértékben hozzájárulhat a szérum homocisztein-szintjének csökkentéséhez, amely a kardiovaszkuláris betegségek megelőzésének is fontos lépése. Ez a téma hazánk kutatóit is foglalkoztatja. Dr. Czeizel Endre és munkatársai vitaminnal dúsított sütőipari termékekre, ezek előállításához alkalmazható lisztre, valamint premixre kaptak szabadalmi oltalmat HU 221133 lajstromszámmal. A találmány szerinti sütőipari termékek fejlődési rendellenességek, valamint bizonyos esetekben szív- és érrendszeri megbetegedések megelőzésére B₁₁ és B₁₂-vitamint tartalmaznak.

Vitaminizott italkészítményre vonatkozik a P9901538 ügyszámú szabadalmi leírás, amelyben növényi kivonatokhoz és/vagy extraktumokhoz B₆-vitamint, B₁₂-vitamint, folsavat és szintelen polifenolt adagolnak. Ebben a találmányban a vitaminokat kombinálják a következő fejezetben ismertetésre kerülő fitokemikáliákkal.

3.2.5. Fitokemikáliák

A növény eredetű élelmiszerek, a zöldségek és a gyümölcsök tartalmaznak olyan, a szokásos fogyasztás mellett élettanilag hatékony mennyiségű vegyületeket, amelyek kedvezőek az egészség megtartásában, antioxidáns hatásúak. Ezeknek a fitokemikáliáknak jelentős részét kémiaiilag azonosították, biológiai effektusukat megvizsgálták, funkcionálisan előnyös tulajdonságaikat nem farmakológiai dózisban adagolva, hanem az elfogyasztott élelmiszerral felvéve képesek kifejteni. Az utóbbi kritérium azonban megengedi, hogy a növények nemesítésével, megfelelő fajta kiválasztásával, kíméletes feldolgozással, esetleg dúsítással a hatóanyagok eredeti szintjét növeljék, mindenkor az élelmiszer sajátos jellegének megőrzésével.

A fitokemikália elnevezés több vegyületcsoportot foglal magába. Ilyenek a karotinoidok (karotin, likopin, lutein, zeaxantin), a flavonoidok (flavanolok: heszperidin, naringenin; flavonok: apigenin, luteolin; flavonolok: quercetin, kempferol; izoflavonok: genisztein, daidzein), antociánok, antocianidinek, katechinek (epikatechin, galloktechin) és a kisebb jelentőséggel bíró nem flavonoid fenolok (például kávésav, klorogénsav).

A gyógyszerként alkalmazott egyes flavonoidok hatásmechanizmusának alapelemét Szent-Györgyi már 1936-ban kimutatta, miszerint a citrusfélékből származó rutin és naringenin csökkenti a kapillárisok törékenységet és permeabilitását. A flavonoidok polifenol alapszerkezetű vegyületek, amelyek többnyire sárga színűek, részben szabadon, részben glikozidjaik formájában találhatók a növényekben.

Az antociánok általában piros és kék színű gyümölcsök és zöldségek festékanyagai. Színük a pH-tól függően változik.

A karotinok a legelterjedtebb természetesen előforduló növényi festékanyagok, amelyek igen sok gyümölcsben és zöldségfélében jelen vannak, s egyikük-másikuk az élénkpiros, a narancssárga vagy sárga színt kölcsönzik. A karotinok nem csupán az A-vitamin előanyagai, hanem természetes antioxidánsok, és sokoldalú betegségmegelőző hatással is rendelkeznek.

A karotinok a főzés során könnyebben hozzáférhetővé válhatnak: a sárgarépa megpuhult sejtfaiból könnyebben felszívódik a béta-karotin, míg a paradicsomból főzés közben ötször annyi likopin szabadul fel, mint amennyit nyersen tartalmaz.

Az alábbi táblázat néhány fitokemikália természetes előfordulását mutatja be, megtalálható ebben, hogy mely zöldségek és gyümölcsök tartalmaznak nagyobb mennyiséget belőlük.

Vegyületcsoport	Vegyület	Természetes előfordulás
<i>Karotinoidok</i>	Béta-karotin	Sárgabarack, sárgadinnye, kivi, mangó, papaya, brokkoli, sárgarépa, tök, sütőtök, paraj, édes burgonya
	Likopin	Paradicsom, rózsaszínű grapefruit, görögdinnye
	Lutein	Kivi, brokkoli, paraj
	Zeaxantin	Kukorica, paraj, sütőtök
<i>Flavonoidok</i>	Flavonok	Alma és más gyümölcsök héja, bogyók, áfonya, szőlő, brokkoli, zeller, fejes saláta, olajbogyó, vöröshagyma, petrezselyem
	Flavononok	Citrusfélék, ezek héja
<i>Katechinek</i>	Katechinek	Vörösbör, tea
<i>Antocianinok</i>	Antocianinok	Bogyós gyümölcsök, cseresznye, vörös szőlő, vörösbör, málna, földieper, tea, sötét színű gyümölcséh

Ezek a vegyületek antioxidáns tulajdonságúak és gyökfogó képességgel rendelkeznek. Felmerül a kérdés, hogy miért van szükség fitokemikáliákra?

Az élőlények energiatermelő folyamataiban túlnyomórészt oxidatív folyamatok szerepelnek. Így van ez az embernél is. Ezek a biológiai folyamatok jelzik azt, hogy a szervezetben természetes körülmények között is keletkeznek erőteljes oxidatív tulajdonsággal rendelkező vegyületek. Bizonyos mennyiségű oxidatív tulajdonságú vegyület szükséges a normális sejtműködés szabályozásához, a sejten belüli jelzések továbbításához, a sejtek szaporodásához, a védekezést szolgáló gyulladásos folyamatokhoz és a programozott sejtpusztuláshoz. Az anyagcsere-folyamatok során sokféle oxidatív tulajdonságú vegyület keletkezik, ilyenek a szabadgyökök (önállóan létezhetnek, bár egy- vagy több páratlan, szabad elektronjuk van, ilyen a hidroxilgyök, nitrogén-oxidgyök). Szabadgyökök képződhetnek enzimatis hatás következtében (oxidázok, reduktázok tevékenységének eredményeként), vagy nem enzimatis úton, rendszerint vas közreműködésével. Az oxidatív tulajdonságú vegyületek képződését az életmóddal összefüggő és környezeti tényezők is elősegíthetik (exogén oxidatív stressz). Ilyen faktor a dohányzás, a kimerítő tréning, a táplálkozásban az aránytalanul sok, többszörösen telítetlen zsírsav, éspedig az ω -6 zsírsavak. A környezetben megjelenő levegőszennyező anyagok (például ózon, nitrogén-dioxid), a radioaktív sugárzás, az ibolyántúli sugárzás, az oxido-redukciós jelenségeket befolyásoló fémionok (például a vas) ugyancsak megkönnyítik a szabadgyökök keletkezését. Hasonló következménnyel jár egyes gyógyszerek szedése vagy a különböző gyulladásos folyamatok. Ha a fokozott mennyiségben termelődő szabadgyököket a közömbösítő mechanizmusok már nem képesek hatástá-

lanítani, akkor azok károsítják a sejteket, így számos betegség kockázatát növelik, egyebek között a légúti, a szív- és érrendszeri betegségeket, a rosszindulatú daganatokét, felelősek a sejtek öregedéséért.⁷

A mai ember életvitele és szennyező anyagokban sajnálatosan bővelkedő környezete miatt kétségtelenül fokozott mértékben van kitéve mindazoknak a hatásoknak, amelyek eredményeként számolni kell a szervezetünkben kialakuló oxidatív tulajdonságú vegyületek hátrányos következményeivel.

Teljesen nyilvánvaló, hogy ezekkel a normál élettani funkciókat károsító behatásokkal szemben a szervezetnek kellően hatékony védekező, közömbösítő mechanizmussal kell rendelkeznie, ez meglehetősen bonyolult, összetett struktúra. A biológiai rendszerek az oxidatív tényezőket többféle antioxidatív mechanizmus útján tartják ellenőrzésük alatt, viszszaszorítják az oxidatív katalizátorok és szabadgyökök reaktivitását. A szervezet ún. szabadgyök-fogó enzimrendszerének antioxidáns egységei olyan molekulák, amelyek képesek kötődni az instabil oxidánsokhoz és semlegesíteni azokat. A környezeti és életmódbeli hatások következtében felszaporodott szabad gyökök ártalmatlanításához ezért az antioxidánsokból is nagyobb mennyiségre van szüksége a szervezetnek. Érthető tehát az antioxidánsok, így a fitokemikáliák fontos szerepe a betegségek megelőzésében, gyógyításában, mivel „hatástalanítják” a szabad gyököket.

Nagyon fontos, hogy táplálkozásunk során semmiből ne fogyasszunk túl sokat. Számos fitokemikáliáról bebizonyosodott, hogy állatokban extrém nagy adagokban elősegíthetik a daganatok kialakulását. Ma is érvényes Paracelsus megállapítása: „Minden anyag lehet mérge is, a megfelelő dózis különíti el a mérget az orvosságtól.”

A tudomány nagy figyelmet szentel a fitokemikáliáknak, mivel ezek a vegyületek természetes forrásból jutnak a szervezetbe, és jótékony hatásukat számos kutatás igazolja. A szabadalmi bejelentések fitokemikáliák kivonásával vagy ezeket tartalmazó élelmiszerekkel foglalkoznak.

A HU 168223 lajstromszámú szabadalomban eljárást ismertetnek Silybum-fajok örölt terméséből flavonoidok kinyerésére. A kapott flavonoidok értékes gyógyászati, különösen májkárosodást kivédő hatással rendelkeznek.

A P0104837 ügyszámú magyar szabadalmi bejelentés ehető kompozícióra és ezt tartalmazó főételre vonatkozik. A találmány szerinti készítmény növényi szterint vagy származékát és karotinoidokat tartalmaz.

⁷ Bíró György: Funkcionális élelmiszerek, természetes antioxidánsok szerepe az egészségmegőrzésben. <http://www.kfki.hu/chemonet/osztaly/eloadas/birgyorgy.html> (2006. 09. 02.)

3.2.6. *Prebiotikumok és probiotikumok*

A funkcionális élelmiszerek közé tartoznak a probiotikus, prebiotikus élelmiszerek.

A probiotikumok élő élelmiszer-alkotórészek, amelyek hatással vannak az ember egészségére. Az élő mikroorganizmusok a leggyakrabban a *Lactobacillus* és *Bifidobacterium* csoportba tartozó igazolt klinikai hatást kifejtő baktériumok [*Lactobacillus acidophilus*, *casei*, *rhamnosus* (GG), *plantarum*; *Bifidobacterium bifidum*, *longum*; *Streptococcus thermophilus*], élesztők (*Saccharomyces boulardii*). Ezeket tejtermékek, húsárúk, italok, általában a fermentált élelmiszerek tartalmazzák. A probiotikumok kedvező hatásáról számoltak be, amikor hasmenésben *Lactobacillus* GG-t alkalmaztak. Mások gyermekkori rotavírus enteritisben *Bifidobacterium bifidum*ot és *Streptococcus thermophilus*t alkalmaztak, amivel a betegség időtartamának rövidülését érték el. A laktóztolerancia tüneteinek enyhülése is elérhető volt probiotikum adásával.

A szájon át bevitt probiotikumoknak változatlan formában kell eljutni a vastagbélbe, hogy ott szaporodásnak indulhassanak. A helytelen táplálkozás miatt, antibiotikus kezelés hatására a bélflóra kis mennyiségben tartalmaz bélbaktériumokat. Ezeknek fontos szerepük van az emésztésben, a vitaminképzésben, valamint gátolják a patogén mikroorganizmusok élettevékenységét.

A prebiotikumok olyan, nem emészthető élelmiszer-összetevők, amelyekre a gyomor-bélrendszer felső szakaszában található emésztőenzimek nem hatnak, és változatlan formában jutnak el a vastagbélig, ahol serkentik a bél mikroflórájában található kedvező hatású mikroorganizmusok szaporodását. Az élelmiszerekben leggyakrabban előforduló prebiotikumok az oligoszacharidok, például a fructo-oligoszacharidok, galacto-oligoszacharidok, az izomalto-oligoszacharid, a laktulóz és végül a legfontosabb az inulin. A prebiotikumnak tekinthető oligoszacharidokat nem hidrolizálják a hasnyálmirigy emésztőenzimelei és a vékonybélben lévő enzimek, ezáltal oldott rostfrakcióként a vastagbélbe eljutva a baktériumok anyagcseréje számára szubsztrátként szolgálnak. A prebiotikumok élettani hatása egyrészt, hogy kompetíció útján megakadályozzák a patogén baktériumok megtapadását a bél nyálkahártyáján, másrészt a patogén baktériumokra nézve káros anyagok képződését segítik elő. A prebiotikumok fokozzák a probiotikumok termelődését és kolonizációját. Oligoszacharidok jelenlétében a béltartalom bifidobaktérium-tartalma nő, a patogén baktériumok száma csökken. Mivel egyes patogén baktériumok ezekhez a receptorokhoz a cukorkomponens révén kötődnek, az oligoszacharidok megkötik ezeket a kórokozókat még mielőtt a nyálkahártyához kapcsolódnának. A prebiotikumoknak kedvező hatást tulajdonítanak az osteoporózis megelőzésében, mivel az oligoszacharidok fokozzák a kalcium biohasznosulását és a bélből történő abszorpcióját. Hasonló hatás tételezhető fel a vas, a magnézium és a cink esetében is.

A probiotikus hatású oligoszacharidok természetes módon a hagymában, fokhagymában, articsókában, cikóriában, babban, borsóban, tejtartalmú élelmiszerekben, tésztafélékben, húsárúkban találhatók meg. Ezekből ipari úton tisztított formában előállíthatók.

A legújabb ismeretek szerint az anyatejben több mint 130 laktózból származtatható oligoszacharid található, így az anyatejjel táplált csecsemőknél kedvező bélflóra alakul ki.⁸ Kutatások folynak prebiotikumokat tartalmazó anyatej-helyettesítő tápszerek előállítására (P0203736), ezeket a tápszereket az anyatejhez hasonló arányban és mennyiségben prebiotikummal dúsítják. Feltételezik, hogy ezek szelektív módon a bélrendszer Bifidobaktérium és Lactobacillus-szintjének növekedését eredményezik, amivel az anyatejhez hasonló kedvező hatás érhető el. Vizsgálatok igazolták, hogy a tehéntej oligoszacharid-tartalma elenyésző az anyatejéhez képest.

Az élelmiszer-előállítók arra törekszenek, hogy olyan termékeket állítsanak elő, amelyek bioaktív anyagokat, probiotikumokat, prebiotikumokat vagy mindkettőt együtt tartalmaznak.

A P0401017 számon bejelentett magyar találmány tárgyát laktobacillusok, propionsavat termelő baktériumok és/vagy bifidobaktériumok különféle kombinációit tartalmazó probiotikum-készítmény képezi. Előnyös, ha a probiotikumokat alkalmas prebiotikummal kombinálják. A találmány szerinti készítmény fogyasztható önmagában vagy megfelelő élelmiszerekkel, illetve gyógyászati készítménnyel kombinálva. A készítmény jól alkalmazható az immunrendszer serkentésére és az általános egészségi állapot javítására.

A HU 219262 lajstromszámú szabadalmi leírás tejsavbaktérium-törzs biológiailag tiszta tenyészetére, ilyen törzset tartalmazó készítményekre, valamint a törzs felhasználására vonatkozik. A találmány szerinti törzset a bélflórában végbemenő implantáció iránti affinitása, a bélsejteken megnyilvánuló tapadási készsége, a kórokozó baktériumok bélsejtekről kompetitív úton végbemenő leszorításának a képessége, immunmoduláló hatása és/vagy a fekális enzimek aktivitásának csökkentése alapján szelektálták. Az ilyen sejttörzs gyógyászati jelentősége abban áll, hogy a hasmenést előidéző baktériumokat – például a *Salmonella typhimurium*ot – képes az emberi bélflóra sejteiről kiszorítani, így hasmenés elleni szerként várhatóan alkalmazható. E célra alkalmas törzsek: az *Lactobacillus acidophilus* CNCM I-1225, a *Bifidobacterium breve* CNCM I-1226, a *Bifidobacterium infantis* CNCM I-1227 és a *Bifidobacterium longum* I-1228. A fenti törzsek például élelmiszertermékekben mint vivőanyagokban elosztatva készítménnyé formálhatók, és például tejtermékek, főként joghurt alakjában az étrendbe illeszthetők.

A P9702353 ügyszámú szabadalmi bejelentés tárgya biológiailag aktív makroelemeket (kalciumot és kívánt esetben magnéziumot) tartalmazó oligoszacharid por, különösen prebiotikumpor, eljárás annak előállítására és alkalmazására élelmiszerek dúsítására, valamint az ezzel dúsított élelmiszerek. Az ismert módon előállított, megfelelő oligoszacharid, előnyösen prebiotikum vizes oldatában állandó keverés mellett a kívánt kalcium- és magnéziumtartalom összegének sztoichiometrikusan megfelelő mennyiségű, étkezési minőségű szer-

⁸ Dr. Polgár Marianne: A probiotikumok és prebiotikumok hatása a bélflóra kialakulásában.
<http://www.medlist.com/HIPPOCRATES/V/2/120main.htm> (2006. 09. 02.)

ves savat oldanak. Az oldathoz állandó keverés mellett étkezési minőségű szerves kalciumvegyületet, előnyösen kalcium-karbonátot és kívánt esetben étkezési minőségű szerves magnéziumvegyületet, előnyösen magnézium-hidroxid-karbonátot adnak, és a reakció lejátszódása után a kapott elegyet további állandó keverés mellett, ismert módon, porlasztva szárítják. Prebiotikumként előnyösen laktulózt, frukto-oligoszacharidot vagy laktoszacharózt, szerves savként előnyösen citromsavat, tejsavat és/vagy almasavat alkalmaznak.

A fentiekből látható, hogy a funkcionális élelmiszerek az élelmiszeripar és a gyógyszeripar határterületén vannak. Ezt bizonyítja a szilvalekvár, amely élelmiszer és gyógyszer is lehet, attól függően, hogyan nézzük. Mint édesség, élelmiszer, ám mint laxatívum, gyógyszer. Vagy a kakukkfű, illetve annak kivonata mint fűszer, élelmiszer. Ám ugyanezen kivonat, mint természetes timolforrás és ezáltal mint fertőtlenítőszer, gyógyszer.⁹

A funkcionális élelmiszerek fogyasztásánál felmerül a kérdés, hogy az adott készítményből többet fogyasztva felléphet a funkcionális összetevő túlfogyasztása, ezért javasolt az egyszerre elfogyasztásra szánt adagonkénti csomagolás. A túlzott mértékű fogyasztás kiválthat vitaminozott élelmiszer esetén hipervitaminózist, amelynek tüneteit az orvostudomány meghatározta és több publikációban is megjelent. Vegyes táplálkozás esetén figyelembe kell venni annak összetételét.

A funkcionális élelmiszerek esetében a feltalálói tevékenység hiánya állapítható meg, ha például egy ismert gyógynövényt köztudott gyógyhatása miatt kevernek az élelmiszerbe, és ezáltal az élelmiszernek az ismert gyógyhatást tulajdonítják. Ugyanez vonatkozik a vitaminokkal, ásványi anyagokkal kiegészített élelmiszerekre abban az esetben, ha ezeket az anyagokat az élelmiszerhez adva vitaminozott vagy mikroelemmel dúsított élelmiszert állítanak elő.

4. ÉTREND-KIEGÉSZÍTŐK

Egyre több olyan termék kerül forgalomba, amely koncentrált tápanyagforrást tartalmazó élelmiszerként, illetve a hagyományos étrend kiegészítőjeként szolgál. Szokásos körülmények között a megfelelő és változatos étrend olyan mennyiségben biztosítja a normál fejlődéshez és az egészség fenntartásához szükséges összes tápanyagot, amely megfelel az általánosan elfogadott tudományos adatok alapján meghatározott és ajánlott mennyiségeknek. A felmérések azonban azt mutatják, hogy ezt az ideális helyzetet nem minden tápanyag és a lakosság nem minden csoportja éri el.

A fogyasztók, sajátos életmódjukból vagy egyéb okokból kifolyólag, dönthetnek úgy, hogy bizonyos tápanyagok bevitelét étrend-kiegészítőkkel pótolják.

Az étrend-kiegészítők meghatározásánál a jelenleg érvényben lévő hazai élelmiszertörvény közvetlenül hivatkozik Európai Parlament és a Tanács 2002/46/EK (2002. június 10.)

⁹ Hidvégi Máté: Élelmiszer+gyógyszer=nutraceutikum. Biokémia, XXV. évf., 1. sz., 2001. március, 9–15. o.

az étrend-kiegészítőkre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről szóló irányelvére. Ennek 2. cikke definiálja az étrend-kiegészítőket.

a) Étrend-kiegészítők: olyan élelmiszerek, amelyek a hagyományos étrend kiegészítésére szolgálnak, és amelyek koncentrált tápanyagforrások vagy egyéb olyan anyagok forrásai, amelyek önmagukban vagy kombinálva táplálkozási vagy fiziológiás hatással bírnak, továbbá amelyeket dózisformában, azaz kapszulák, pasztillák, tabletták, pirulák formájában vagy egyéb hasonló formában, port tartalmazó zacskókban, folyadékkapszulákban, cseppentő üvegekben és más hasonló, por- vagy folyadékformában forgalmaznak, hogy kimért kis egységekben lehessen bevenni őket.

b) Tápanyagok a következő anyagok:

i) vitaminok,

ii) ásványi anyagok.

A jelen szabályozás csak a vitaminok és az ásványi anyagok felhasználására terjed ki.

A gyógyszertárak és bioboltok polcain a vásárló számos étrend-kiegészítő készítményt találhat, amelyekben nincsenek vitaminok és ásványi anyagok. Az ilyen étrend-kiegészítők egyrészt élelmiszerben előforduló, standardizált anyagokat is tartalmazhatnak. Ilyen lehet például a vörösbort-, tea-, szőlőkivonat, a likopin. Ezek étrend-kiegészítőkben elfogadható mennyiségét a napi átlagos étrenddel elfogyasztott mennyiség határozza meg. Másrészt ezek a készítmények olyan tabletták, kapszulák stb., amelyek a szokásos élelmiszerekben előforduló nem esszenciális anyagokat (természetes forrásból izolált vitaminokat, ásványi anyagokat, aminosavakat, esszenciális zsírsavakat, rostokat és különböző növényeket és gyógynövény-kivonatokat) koncentrált formában tartalmazzák. Ilyen anyag például a kagylókivonat (glukózaminok), a cápaporc (kondroitin-szulfát), a kitozán, az L- karnitin, a prebiotikumok, a probiotikumok. Amint kielégítő és megfelelő tudományos adatok állnak rendelkezésre, egy későbbi szakaszban állapítják meg az étrend-kiegészítőkben összetevőként használt, a vitaminoktól és ásványi anyagoktól eltérő tápanyagokra vagy táplálkozási, illetve fiziológiás hatásokkal bíró egyéb anyagokra vonatkozó különleges szabályokat (döntés 2007 után várható). Amíg az ilyen különleges közösségi szabályokat el nem fogadják, a nemzeti jogszabályokat lehet alkalmazni azon étrend-kiegészítőkben összetevőként használt, táplálkozási vagy fiziológiás hatásokkal bíró tápanyagokra, illetve egyéb anyagokra, amelyekre még nem fogadtak el különleges közösségi szabályokat.

A kereskedelmi forgalomban lévő étrend-kiegészítők között számos olyan található, amelynek a címkéjén feltüntetik a táplálkozásra és egészségre vonatkozó kedvező hatásokat. Ez ellentétben áll az étrend-kiegészítőkre vonatkozó irányelv 6. cikk (2) bekezdésében foglaltakkal, miszerint „a címkézés, a kiserelés és a reklám nem tulajdoníthat az étrend-kiegészítőknek emberi betegségek megelőzésére, kezelésére vagy gyógyítására alkalmas tulajdonságokat, és nem is utalhat ilyen tulajdonságokra.”

Az étrend-kiegészítők forgalomba hozatalához az Országos Élelmiszer-biztonsági és Táplálkozástudományi Intézet (OÉTI) engedélyére van szükség. Az OÉTI-engedély megszerzé-

se rövidebb időt vesz igénybe, nem végeznek farmakológiai vizsgálatokat, és a vizsgálat költségei is alacsonyabbak, mint az Országos Gyógyszerészeti Intézet (OGYI) engedélyezésénél. A gyógyhatású, de gyógyszernek nem minősülő készítményeket (ezek általában koncentrált gyógynövénykivonatot tartalmaznak) OGYI-engedély alapján forgalmazzák. Ezeket és a funkcionális élelmiszer-összetevőt dúsított formában tartalmazó étrend-kiegészítőket éles határvonallal nem lehet elválasztani, vitás kérdésekben az egészségügyi miniszter dönt. A forgalmazók többsége is inkább választja a gyorsabb és egyszerűbb engedélyezést, így a koncentrált formában lévő funkcionális összetevők farmakológiai vizsgálata elmaradhat. Az adott összetevő természetes formában történő elfogyasztása nem jelent problémát, de vannak kutatási eredmények arra vonatkozóan, hogy a feldúsítva elfogyasztott hatóanyag a szervezetre káros lehet, állatokban daganatot is előidézett.

Étrend-kiegészítők fogyasztásakor figyelembe kell azt is venni, hogy az adott hatóanyag a szervezetbe táplálékfelvétellel is bekerül, ezért ezeket nem szabad a változatos étrend helyettesítőjeként használni. Az étrend-kiegészítők tápanyagtartalmára vonatkozó információ nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az ilyen terméket vásárló fogyasztó tájékozottan tudjon dönteni, továbbá megfelelően és biztonságosan használja ezeket. A termékek jellegére tekintettel e tájékoztatás a termékekben ténylegesen jelenlévő tápanyagokra kell, hogy szorítkozzon, és feltüntetése kötelező.

A HU 202406 lajstromszámú szabadalom eikozapentaénsavat (ω -3 zsírsav) tartalmazó étrend-kiegészítő kapszulák előállítására vonatkozik. Az eikozapentaénsavat földi gilisztából vonják ki, majd ismert módon dúsítják és kapszulázzák.

A HU 204982 lajstromszámú szabadalom olajkeveréket tartalmazó kapszulát vagy tablettát ismertet. Magas eikozapentaénsav-tartalmú halolajhoz jelentős gamma-linolénsav-tartalmú borágó- és/vagy oenotheraolaj és sárgarépaolaj elegyét keverik, majd tablettázással vagy kapszulázással infarktus, illetve egyéb érrendszeri megbetegedések elleni készítménnyé alakítják.

A HU169321 lajstromszámú szabadalmi leírás biológiailag aktív kondroitin-szulfát (támogatja az ízületek regenerálódását) porctartalmú szervekből történő előállítására vonatkozik.

A tudomány fejlődésével az emberi szervezet működését egyre jobban megismerjük. Míg a hetvenes években a táplálkozástudomány központi kérdése a fehérjedús táplálkozás volt, napjainkban már a mikrotápanyagok váltak kulcsfontosságúvá. Eljön az az idő is, amikor számítógépen, gombnyomásra, tápanyagok összekeverésével előállítanak az egyén életkorának, egészségi állapotának, nemének megfelelő táplálékot. Bízunk benne, hogy azért az ételek nem tablettákból fognak állni, hanem gasztronómiai értéküket is megtartják.

A TERMÉSZET TALÁL MÁNYAI

Napjainkban az emberiség egyre növekvő része válik városlakóvá s távolodik el a természettől, de ennek ellenére a bioszféra része marad. Az élő természet és az ember kapcsolata több oldalról vizsgálható. Sokakat foglalkoztat, hogy az emberi tevékenység milyen hatással van az élővilágra, de kevesebb szó esik arról, hogy az élő természetet alkotó fajok milyen adományokat nyújtanak számunkra. Ezek az adományok, azaz az élővilágtól származó anyagi javak és szolgáltatások életünk minden területén fontosak, biztosítják az emberiség létét és fennmaradását. Anyagi javak alatt maguk az élőlények értendők, amelyeket részben vagy egészben felhasználunk akár élelemként, akár különféle ipari alapanyagokként. A szolgáltatások köre nem ennyire magától értetődő.

A „természet szolgáltatásai” kifejezést 1977-ben olvashattuk először. Az 1981-ben bevezetett „élőlényközösségek szolgáltatásai” már többet takar, hiszen a legtöbb esetben nem egyetlen faj által nyújtott szolgáltatásról van szó, mint például a növények által biztosított oxigénellátás. Myers megfogalmazásában a szolgáltatások az élőlények azon funkcionális tulajdonságai, amelyek az emberiség számára hasznosak. A fiziológiai szükségleteinket kielégítő szolgáltatások létrehozzák és fenntartják az életfeltételeink részét képező légkört, hidroszférát, talajt. Bizonyos élőlényeket az emberiség ősidők óta használ különféle technológiai folyamatokban élelmiszerek és textíliák előállításához, ezek közé tartoznak például az élesztőgombák vagy a selyemhernyó. Az élővilág azonban ezenfelül esztétikai élvezetet is nyújt, és lehetőséget teremt szellemi kíváncsiságunk kielégítésére.

A szolgáltatások fogalmát az eddigieknél is szélesebb értelemben használva a régi-új tudományág, a bionika is a természet adományainak hasznélvezője. A törzsféjlődés során az élőlények folyamatosan alkalmazkodtak változó környezetükhöz. Ennek kapcsán felso-roolhatatlanul sok „talál mány” jött létre a természetben, amelyeket az ember a kezdetek óta elles és felhasznál az élet szinte minden területén – ösztönösen vagy tudatosan – saját szükségletei kielégítésére.

A természet ember által történő másolásának egyik legjelentősebb területe ősidők óta az emberi testrészek, majd a szervek pótlása. Tekintsük át röviden, néhány önkényesen kiragadott példán keresztül e terület legjelentősebb mérföldköveit.

Az esztétikai okokból történő fogpótlást már az ókori Egyiptomban is gyakorolták: a fáraó-isten színe előtt nem jelenhetett meg hiányos fogazatú alattvaló.

Hérodotosz i. e. 487-ben említést tesz egy Egesistratus nevű férfiról, akinek amputált lábát fából készült protézissel pótolták.

Az első, hajlítható ujjpercekkel rendelkező kézprotézis egy ünnepelt lovag, Götz von Berlich számára készült, miután 1504-ben bal karját elvitte egy ágyúgolyó.

A kontaktlencse mint látásjavító eszköz gondolata 1827-ben merült fel. Az első kontaktlencsét, mely üvegből készült és a szemgolyó teljes felszínét beborította, 1887-ben készítette A. E. Fick, svájci fizikus.

Philip Drinker találmányát, a vastüdőt 1928 októberében alkalmazták először egy bostoni gyermekkórházban. A professzor első tárgybeli szabadalmát US 1834580 számon kapta 1931-ben.

A vese helyettesítésével kapcsolatos első kísérletek kutyán folytak, 1914-ben. A vesedializáló berendezés kifejlesztése (1943) Kolff és Watschinger nevéhez fűződik. Mesterséges vesének keresztelt találmányukra 1959-ben kaptak szabadalmat (DE 1064199).

1952 a szív-tüdő gép megjelenésének éve.

Az első mesterséges szívet Paul Winchell hozta létre 1963-ban az Egyesült Államokban. 1982-ben ültették be először emberbe a Jarvik-7 modellt. A túlélés 112 nap volt. Az első önműködő mesterséges szív beültetése 2001 júliusában történt. A túlélés 17 hónap. Az első, teljes egészében mesterséges szívet 2004-ben ültették be emberbe. A túlélés 602 nap. Ez az első beültethető műszív, melyet az FDA engedélyezett.

1999 a mesterséges hasnyálmirigy beültetésének éve.

2002-ben egy angol professzor elektródákkal ellátott szilikonlemez ültetett magába, hogy összekapcsolja idegrendszerét egy számítógéppel.

A növényvilág találmányairól Móra Ferenc így írt 1933-ban, egy könyvismertetésében:

„Akinék nem esik is jól, visszaemlékezhetik rá az iskolából, hogy a növények a legnagyobb szerűbb kémiai gyárosok — panamák nélkül —, nekik van a legtökéletesebb vízvezetési rendszerük, ők a legügyesebb szerelők és a legzseniálisabb építészek, s már akkor traverzekkel dolgoztak és pillérekkel, mikor az embermag még el se volt vetve a tengerek iszapjában. Greguss Pál könyve példák és képek százaival bizonyítja, hogy az emberi technikának és mechanikának alig van olyan találmánya, amelyiknek az alap gondolata meg ne volna a növények világában. Sokszor még a forma is kísértetiesen azonos, csak az anyag más. A növény nem szorul importra, maga terem meg magának téglát, maltert, vasat, fonalat, szűrővágó szerszámot és sebtapaszt. Az a cserép jácint, amely itt a kezem fejénél beletavaszkodik az írásomba, sokkal tökéletesebb autarchia, mint aminőt korunk legnagyobb államférfiai el tudnak képzelni, akik, fájdalom, alighanem mind elbuknának botanikából.

Válogatás nélkül jegyzek ide néhány 'emberi' találmányt, aminek a növények régebbi utódai, mint mi vagyunk: locsoló, csíptető, cukorfogó, paprikaszóró, álarc, csirkeitató, hurkátöltő, kefe, lisztetzsák, zuhany, Pravaz-fecskendő, csapóajtó, szenteltvíztartó (csak a növény mézet tart benne), kaszatokmány, fúró, véső, feszítővas, húzócsavar, jég szekrény, pánya, támasztópózna, esernyő, termosz, lift, ék, parfümszóró, kanál . . . s aki esetleg primitíveknek ítéli ezeket a találmányokat, az vegye tudomásul, hogy a pitypang ejtőernyős repülőgéppel rendelkezik, a lósóska magja vitorlácsónakkal viteti magát a vízben, s a gyékény hidroláns eszelt ki termése terjesztésére. Tessék megérteni, itt nem elméskedésről van szó, hanem a legszárazabb mechanikáról és fizikáról. A vízvezetési csövek Mannesmann módszere szerint

vannak összerakva, s ezt a módszert követi a búza szára is, a nádszál is, csak nem tudjuk, ők minek hívják. Nem beszélék a növényi fénygyűjtő lencséről és fényszűrőkről, mert az optika nagyon komplikált tudomány. De például a sarkantyúka virágnak háziszerelvényei közé tartozik a Bramah-féle hidraulikus sajtó és a Papin-fazék. A fenyvek háztartásába pedig be van vezetve a Junkers-féle automata melegvízszabályozó gumihártyás szelepe.”

Az állatvilágban is számtalan olyan megoldás létezik, amelynek találmányi megfelelője van. Rendszerezésüket kezdhethetnénk humán oldalról, a szabadalmi osztályozás felől, esetleg időrendben haladva; de akár az állatvilág oldaláról is, a rendszertan felől közelítve. Minden tekintetben megfelelő rendszerezési mód nem létezik, mert – Móra Ferenc szavait kölcsönvéve – az emberi technikának és mechanikának alig van olyan találmánya, amelyiknek az alapgondolata meg ne volna az állatok világában is.

A méhek kiváló építészek. A lép mértani pontossággal szerkesztett építmény. Hatszög alakú hasábjai a lehető legnagyobb térfogatot szolgáltatják a legkevesebb anyagfelhasználással.

Az élővilág legjobb klimatechnikusai a természetek. A természetvár alsó termeiből a meleg levegő a vár falát átszövő kicsi légjáratokon száll felfelé másodpercenként mintegy 2 mm-es sebességgel. Szén-dioxid- és hőtartalmát a vár tetején lévő hűtőbordákon adja le.

A vízbe merészkedő ember elsőként a bűvárharangot találta fel. A bűvárpók – ismertebb nevén vízipók – bűvárharangja és az ember alkotta ún. nyitottszájú bűvárharang között nincs elvi különbség.

A pókok potrohán lévő fonómirigyet borító fonólemezen pirinyó lyukak találhatók. Ezekből vékonyka szálak türemkednek ki, melyek a levegőn megszilárdulnak. A pók esetenként akár negyvenezer ilyen elemi szálból fonja fonalát. Ugyanilyen módon, de nagyságrendekkel kevesebb elemi szálból készülnek a műanyag fonalak, csak a textiliparban a fonólemezt fonórózsának hívják.

A csigáspolip (Nautilus) szeme egy gömbölyded kehely, melynek falában fényérzékelő sejtek sorakoznak. Szűk nyílását nem borítja lencse, így valódi camera obscuraként működik. A Nautilusnak ezenkívül speciális merülőautomatikája is van. Az állat mészvázának külső üregét foglalja el, a belső kamrákban gáz, illetve víz található. Ha merülni akar, vizet enged a gázzal töltött kamráiba; ha emelkedni szeretne, a szervezete által kiválasztott gáz kiszorítja a kamrákból a tengervizet. Ugyanezen az elven, csak gáz helyett benzint alkalmazva működött Jacques Piccard batiszkáája, mellyel 1960-ban a Mariana-árokban csaknem 11 000 méter mélyre ereszkedett.

A törzsféjlődés során a halak szemlencséje a víz fénytöréséhez alkalmazkodva gömb alakúvá vált. A lencse közepén a törésmutató nagyobb, mint a széleken, ennek következtében tökéletes félgömb alakú képet rajzol a retinára. Ez adta az ötletet a halszemoptikás fényképezőgép létrehozásához.

A rovarok összetett szeme több ezer parányi fényérzékelő elemi szemből, ommatídiumból áll. Az összetett szem nem apró képek sorozatát állítja elő, hanem a különböző fényerősségű

pontokból egységes képet alkot, ahogy a TV képernyőjén is világító pontok százazezreiből alakul ki a kép.

A delfinek ultrahangos lokátorukkal már tízméteres távolságból is felismernek 10-15 cm-es halakat. A légzőnyílás alatti orrjáráthoz csatlakozó légzsákokban képzik a hangot, amit a homlokukon lévő zsírral teli üreg, az ún. dinnye, mint egy akusztikai lencse, a célra fókuszál. A visszaverődő hang az állat alsó állkapcsának zsírral telt üregén keresztül jut el a belső fülbe.

Az ultrahangot a delfinek és más cetfélék kábító fegyverként is használják. A hangtól a halak úszóhólyagja berezonál, majd a rezgés áterjed egész testükre, elveszítik tájékozódóképességüket, esetenként egész halrajok megbénulnak vagy akár el is pusztulhatnak.

A bionikát mint kifejezést a biológia és technika szavak ötvözetének tekintjük. Angol eredetije, a „bionics” valójában a „biological electronics” összevonásából jött létre. Névadója Jack E. Steel őrnagy, az amerikai légierő egyik kutatója. A bionika alig negyvenéves múltra visszatekintő tudományág, az élővilág folyamatainak és struktúráinak tudatos felhasználását tűzte ki célul. Azt követően vált a tudományos világban is elfogadott kutatási irányzattá, hogy 1960 szeptemberében az USA-beli Daytonban rendeztek egy konferenciát, melynek a következő mondat volt a mottója: „living organisms are a key to new technologies!”

A bionikát kezdetben a gyakorlati alkalmazhatóság iránti érdeklődés jellemezte. Az autóiparban a kilencvenes évek elején az Opel volt az első, ahol a bionikát alkalmazták, mivel ennek révén időt és pénzt lehetett megtakarítani. C. Matthecks fizikaprofesszor és kutatócsoportja két olyan számítógépes programot készített (CAO: Computer Aided Optimation, SKO: Soft Kill Option), melyekkel az élővilág formaképzési elveit sikerült átvinni az autóalkatrész-tervezésre. E programok alkalmazásával a szögletes alkatrészekből levegős, legömbölyített struktúra lett. Matthecks több mint negyven szoftverjét használják már az iparban.

Többek között az autógyártásban, a textiliparban és az építőiparban is alkalmazzák a Barthlott professzor által felfedezett, lótuzeffektuson alapuló szennyasztórétég-felhorást. A megoldás lényege, hogy a lótuzelevél mikrostrukturált, öntisztító felületének mintájára olyan felületeket hoznak létre, melyekről a szennyeződés vízzel lemosható. A feltaláló erre a megoldásra 1994. 07. 29-i németországi elsőbbséggel 217782 lajstromszámon Magyarországon is szabadalmat kapott.

Az ezredfordulón a Daimler-Chrysler kutatói olyan bionikai programot indítottak, melynek célja az evolúció stratégiájának átültetése az ipari termelésbe oly módon, hogy a mutációt és szelekciót szoftverek helyettesítik.

Egyes kutatók szerint a jövőben a bionikának nemcsak az ipari tervezésben lehet szerepe, hanem a műszaki rendszerek karbantartásában és javításában is, amennyiben az élővilágban molekuláris szinten, a sejtek szintjén, a szervek és szövetek, valamint az organizmusok szintjén működő javítási mechanizmusokat sikerül adaptálni.

A géntechnológia, immunológia, neurobiológia, nanotechnológia, kognitív számítástech-nika és egyéb tudományágak határmezsgyéin olyan új kutatási irányzatok fejlődnek, melyek

eredményeként létrejövő új termékek és szolgáltatások egész életünket átformálhatják, és elvezethetnek a mesterséges–élő szimbiózisok kidolgozásához.

A biointeraktív anyagokkal, a szintetikus izommal, a multimodális érzékeléssel, az érzékelő számítógéppel kapcsolatos kutatások terén hazánk is érdekelt. A szervezeti kereteket a hat egyetem és hat MTA-intézet együttműködésével létrejött Maar Info-Bionikai Kutatóközpont biztosítja. A bionika és biotika avagy info-bionika (biológia és informatika) hazánkban és külföldön elért eredményeiről többek között Roska Tamás, Zrínyi Miklós és munkatársaik publikációiból tájékozódhatunk.

Felhasznált irodalom

- W. Barthlott, C. Neinhuis: Lotus-Effekt und Autolack. *Biologie in unserer Zeit*, 28. kötet, 5. szám, 1998. 314–322. oldal
- J. Downer: *Supernatural*. BBC 1st Hardback Edition, London, 1999
- P. Ehrlich, A. Ehrlich: *Extinction – The Causes and Consequences of the Disappearance of species*. Random House, New York, 1981 (Magyarul: *A fajok kihalása*. Göncöl Kiadó, Budapest, 1995)
- Greguss Ferenc: *Eleven találmányok*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1995
- Greguss Pál: *A növények csodálatos élete*. Franklin Kiadó, Budapest, 1932
- J. D. Hancock: *The Evolution of Artificial Limbs* (<http://www.innominatesociety.com>)
- Dr. Kedves Ferenc: *Fizika az élővilágban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998
- S. R. Kellert: *The Value of Life – Biologocal Diversity and Human Society*. Island Press, Washington, 1997
- Dr. Lányi György: *A természet szabadalmi*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1978
- N. Myers: *Environmental Services of Biodiversity*. *Proc. Nati. Acad. Sci. USA* 1996, 93, 2764–2769. oldal
- Móra Ferenc: *A növények csodálatos élete*. Magyar Hírlap, 1933. február 19.
- H. Redeket et al.: *Bionik in der Instandhaltung*. *Zeitschrift für Wirtschaftlichen Fabrikbetrieb*, 96. kötet, 4. szám, 2001. 186–189. oldal
- Roska Tamás: *Info-bionika és érzékelő számítógépek*. *Mindentudás Egyeteme*, 2004. 06. 07. előadás
- K. P. N. Shuker: *Powers of Animals: Uncovering the Secrets of Nature*. Marshall Editions, London, 2001
- W. E. Westman: *How Much are Nature's Services Worth?* *Science*, 1977, 17, 960–964. oldal
- Zrínyi Miklós: *A XXI. század anyagai: az intelligens anyagok*. *Mindentudás Egyeteme*, 2003. 01. 20. előadás

SZELLEMITULAJDON-JOGI TÁRGYÚ VITÁK AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KÖZÖTTI TRANSZATLANTI GAZDASÁGI KAPCSOLATOKBAN***

Vitathatatlan a nemzetközi gazdasági kapcsolatok rendszerében az a különleges helyzet, amely az Európai Unió (EU) és az Amerikai Egyesült Államok (USA) közötti magas szintű viszonyrendszert jellemzi. Világkereskedelmi részarányuk relatív csökkenése ellenére az USA és az EU szava döntő a világ gazdaság szabályrendszerének formálásában, például egyetértésük nélkül nehéz lenne újabb liberalizációs intézkedéseket bevezetni az áruk és a szolgáltatások kereskedelmében, módosítani a nemzetközi beruházások előírásait, a szellemi tulajdon védelmének szabályait. A mély történelmi és kulturális kötődésen, az egymás gazdaságában és a világ gazdaságban játszott vezető szerepen és a szoros katonai szövetségen alapuló transzatlanti együttműködés új fejezete kezdődött el 1990-ben a Transzatlanti Nyilatkozat (*Transatlantic Declaration*) megalkotásával. Az 1995 decemberében megkötött Új Transzatlanti Napirend (*New Transatlantic Agenda* – NTA) és az EU–USA Közös Akcióterv (*EU–US Joint Action Plan*), valamint az 1998 májusában létrehozott Transzatlanti Gazdasági Partnerség (*Transatlantic Economy Partnership*) képezi a bilaterális viszonyrendszer jelenlegi politikai kereteit.¹

1. A TRANSZATLANTI VITÁK TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

Az Európa és Amerika közötti különbségek nem csupán a földrajzi eltérésekre vezethetők vissza. Napjainkban, amikor az USA vezető szerepet tölt be a világ dolgainak alakításában, nehezen elképzelhető, hogy az ország a Függetlenségi nyilatkozat idején elmaradott, lokális igényeket kielégítő, mezőgazdasági termelésen alapuló rurális társadalmi rendszeren alapult.

A hétköznapi európai vélekedés szerint az amerikai vezető szerep a XX. századi világháborús események alakulásában való aktív közreműködésből ered. Egyes gazdaságtörténetesek szerint a szabadalmi (illetve tágabban a szellemi tulajdoni) rendszer az egyik – az európai fejlődéstől eltérő – elem, amelyen az USA mai gazdasági vezető szerepe alapul.

* Magyar Szabadalmi Hivatal, elnöki titkár, veronika.cserba@hpo.hu

** Magyar Szabadalmi Hivatal, osztályvezető-helyettes, peter.munkacsi@hpo.hu

*** A jelen tanulmányban kifejtett gondolatok, vélemények a szerzők álláspontját tükrözik.

¹ Minderről részletesebben magyar nyelven Balázs Péter: Az Európai Unió külpolitikája és a magyar–EU kapcsolatok fejlődése. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002, 16. fejezet. A hivatkozott dokumentumok magyar és angol nyelvű teljes szövegét ugyanezen kötet függeléke tartalmazza.

Kiindulópontként egy általános szintű megállapítás szolgál, amely szerint az európai és az amerikai tapasztalat a demokratizálás fontosságát emeli ki, vagyis sikeres politika kialakítását a tulajdonhoz való hozzáféréshez, és az egyéni ráfordítások visszaszámoltatását a társadalom valamennyi tagja számára. A XVII–XVIII. századi angol empiristák, *Locke* és *Hobbes*, eltérő módon értelmezték a tulajdonhoz való jog, az egyén és az állam kapcsolata, a kizárólagosság, a jogok feletti rendelkezésre vonatkozó szabályok kérdéseit. Az európai és az amerikai fejlődés egyik elágazása már valahol ezeken az elméleti alapokon kezdődött el.²

Európában mind a szabadalmak, mind a szerzői jogok királyi privilégiumok formájában kerültek bevezetésre, amelyek a társadalom kis szegmensének biztosítottak korlátozott hozzáférést.³ A brit rendszerben előnyt élvező társadalmi csoportok a magasabb jólétben élők vagy a bizalmas információval és magántőkével rendelkezők közül kerültek ki, illetve a tőkeigényes eszközök feltalálói kaptak több támogatást szemben a kisebb növekménnyel járó munkaigényes iparágak találmányaival. A számos jogszabályi változás ellenére ezek a kialakult módszerek, minták határozták meg a közelmúltig a szabadalmaztatást és a technológiai információval való kereskedelmet Nagy-Britanniában.

Amerikában azonban, ahol éppen a brit alattvalói státuszból származó hátrányok vezettek a függetlenségi háborúhoz, a locke-i értelmezésen alapulva a szabadalmak (szellemi tulajdon-jogok) nem valamely uralkodói kegyhez, adományhoz kötődtek, hanem az állam és az egyén viszonyán alapultak.⁴ A társadalom valamennyi tagja, osztályra és jövedelemre tekintet nélkül létesíthetett vállalkozást. A korai amerikai technológia a demokratizálás jegyében egyenrangúan kezelte a kisebb haszonnal járó találmányok alkotóit és a „nagy feltalálókat”.⁵ Azt is érdemes megjegyezni, hogy a korai Amerikában a társadalmilag hátrányban lévő nők közül Európához képest jóval többen nyertek el szabadalmat, és tettek szert haszonra.⁶

2. NEMZETKÖZI INTÉZMÉNYI HÁTTER

A szellemi tulajdon-jogok hatásainak érvényesülése jelentős mértékben intézményi beágyazottságuk függvénye. A nemzetközi szellemi tulajdon-jog fejlődése igen széles intézményi alapon történik. Az intézmények sorába tartoznak a kormányközi szervezetek (UNESCO, WIPO, WTO), az egyes államok regionális csoportjai (EU), a nemzetközi kereskedelmi

² Az eszmétörténeti előzményekről részletesebben a szabadalmi rendszer kialakulásának kontextusában lásd *Végh László*: Az Egyesült Államok szabadalmi rendszerének létrejötte és korai működése I. rész. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évfolyam 1. szám, 2005. február, 86. o.

³ Az angolszász szerzői jogi előzményekről *Part Krisztina*: A szerzői jogi szabályozás kialakulása Angliában, Németországban és az Egyesült Államokban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 1. (111.) évfolyam, 4. szám, 2006. augusztus, 140. o.

⁴ *Végh i. m.* (2), 87. o.

⁵ *B. Zorina Khan*: Intellectual Property and Economic Development: Lessons from American and European History, Study Paper 1a. Commission on Intellectual Property Rights, Bowdoin College Brunswick Maine (USA) and National Bureau of Economic Research, 2002, 49. o.

⁶ Lásd *Longa Péterné* részletes recenzióját *Deborah Jaffé*: Ingenious Women – from Tincture of Saffron to Flying Machines című munkájáról. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 110. évfolyam, 3. szám, 2005. június, 81. o.

szervezetek (OECD) és a nemzetközi magánjogi reformtestületek (Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia).

A kormányközi szervezetek közül a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO), illetve annak vitarendezési mechanizmusa szolgál az EU és az USA közötti kapcsolatok legfontosabb színteréül.⁷

A WTO keretében létrehozott integrált vitarendező rendszer szervezetileg egy vitarendezési testület (*Dispute Settlement Body* – *DSB*) létrehozását jelenti; a testület döntése a tagállamokra nézve kötelező. A vitában álló felek nem mérlegelhetik, hogy hová forduljanak jogvitájukkal: a WTO-tagok számára ez az egyetlen nyitva álló lehetőség.

A testület a vitarendezési folyamat egésze felett felügyeletet gyakorol, és ténylegesen szervezi, működteti a rendszert, ennek keretében eseti jelleggel létrehozza a vizsgálóbizottságot, vagyis az adott ügyben eljáró tanácsot (panel), valamint az állandó fellebbviteli testületet, dönt a panelek és a fellebbezési testület jelentéseinek elfogadásáról, és jóváhagyja az egyes kötelezettségek tagállam általi felfüggesztését. A vitarendezési testület döntéseit egyhangúan hozza meg, azonban határozatai nem tehetnek hozzá semmit az egyezmények szabályaihoz, a tagállamokat terhelő kötelezettségekhez és az általuk élvezett jogokhoz.⁸

Az „egyezménycsomag” 1C mellékletét képezi az a megállapodás, amely a szellemi tulajdon kereskedelemmel összefüggő kérdéseit szabályozza (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*, a továbbiakban: TRIPS Megállapodás).⁹ A TRIPS Megállapodás összefoglalja a szellemi tulajdon védelmére vonatkozó közös, általános alapelveket, továbbá a szellemi tulajdon-jogok megszerzésével, fenntartásával és érvényesítésével kapcsolatos eljárási követelményeket.

3. AZ EU–USA TRANSZATLANTI VITÁK JELLEGE, TÍPUSAI

Az EU és az USA között kialakult viták több típusra oszthatók. Ma már hagyományosnak minősülnek azok a gazdasági viták, amelyek importkorlátozó tilalmak¹⁰ vagy különböző – például export-¹¹ vagy adó-¹² – támogatások miatt keletkeznek. Ezek a viták elsősorban az EU és az USA között egyre növekvő gazdasági versenyhelyzetre és piaci nyomásra vezethetők vissza. A multilaterális kereskedelmi kapcsolatokban ez a jelenség jól tetten érhető:

⁷ A megbeszélések eredményesen zárultak le, az ezeket összegző (egységes csomagot képező) – a Kereskedelmi Világszervezetet (WTO) létesítő – egyezményt a tárgyalásokon résztvevő 117 ország képviselői 1994. április 15-én a GATT Marrakesh-i Miniszteri Értekezletén írták alá. A WTO-nak jelenleg 149 tagországa van (http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm).

⁸ Magyar nyelven lásd Vörös Imre: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga I. KRIM Bt., Budapest, 2004, 6.79–6.80 pont

⁹ A magyar Országgyűlés az Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény keretében kialakított, 1994. április 15-én, Marrakesh-ben aláírt sokoldalú kereskedelmi megállapodások megerősítéséről szóló 72/1994. (XII. 27.) OGY határozatával ratifikálta az egyezményt. A TRIPS Megállapodást az 1998. évi IX. törvény hirdette ki.

¹⁰ Banana III (WT/DS27)

¹¹ Large civil aircraft (WT/DS316, WT/DS317)

¹² Foreign Sales Corporations (WT/DS108)

amint az a Kereskedelmi Világszervezet vitarendezési testülete előtt folyó vitás ügyekből is kitűnik, a vitatott tilalmak és támogatások a gazdasági életben elsősorban a mezőgazdasági és ipari termékekhez kapcsolódnak, de napjainkban egyre gyakrabban jelennek meg egyéb különböző területeken is.¹³ Növekvő tendenciát mutatnak ugyanakkor azok a szabályozási viták is, amelyek a nemzeti szintű szabályozásoktól való eltérésekből fakadnak¹⁴ és gyakran – de természetesen nem kizárólag – a legmodernebb technológiákhoz kapcsolódnak (hormonok,¹⁵ genetikailag módosított élelmiszerek,¹⁶ telekommunikáció¹⁷). Ezeknél az aránylag újaknak mondható területeknél a szabályozási keretek jelentősebb súlyt kapnak, és a kereskedelmi viták inkább ezen szabályozások, mint a területeken alkalmazott támogatások, vámtarifák vagy kvóták miatt keletkeznek. A transzatlanti viták viszonylag kisebb részét teszik ki a külpolitikai eredetű, kereskedelmi vonatkozású viták (például a külföldi tulajdon kisajátítása Kubában¹⁸). Számos vita alapját képezik az EU és az USA által kötött bilaterális és regionális szabadkereskedelmi és egyéb megállapodások, amelyeket a harmadik államok sokszor támadnak protekcionista vagy diszkriminációs következményeik miatt.¹⁹ A fentiekén kívül a transzatlanti viták szűkebb körben az egyéni jogokról szóló kormányközi viták formájában jelentkeznek olyan területeken, mint a személyes adatok védelme, a befektetői vagy a szellemi tulajdon-jogok. Ez utóbbi tárgyú viták képezik e tanulmány tárgyát.

4. AZ EU-USA TRANSZATLANTI VITÁK FEOLDÁSA

4.1. MEGOLDÁS EGYOLDALÚ KERESKEDELMI INTÉZKEDÉSEKKEL

4.1.1. USTR Special 301

1974-ben az USA kibocsátotta kereskedelmi törvényét (*Trade Act of 1974*), amely intézkedési lehetőséget biztosított mindazon kereskedelmi partnereivel szemben, akik tisztességtelen versenyt folytattak. A jogszabály hatásköre szélesedett a módosításait (1988; 1994) követően; a „*Special 301*” rendelkezés szerint az Egyesült Államok kereskedelmi képviselője (USTR) vált jogosulttá mindazon államok körének meghatározására, amelyek nem alakítanak ki megfelelő és hatékony szellemi tulajdon-védelmet vagy elutasítják a tisztességes

¹³ Continued Dumping and Subsidy Offset Act (WT/DS/217, WT/DS/234)

¹⁴ Selected Customs Matters (WT/DS315)

¹⁵ Hormones (WT/DS320, WT/DS321)

¹⁶ Approval and Marketing of Biotech Products (WT/DS291)

¹⁷ Telecoms (WT/DS204)

¹⁸ Helms Burton (WT/DS38)

¹⁹ Tariff Preferences (GSP)(WT/DS246)

és méltányos piachoz jutást a szellemi tulajdonnal rendelkező amerikaiakkal szemben (elsőbbségi külföldi államok – *Priority Foreign Countries*).²⁰

A „*Special 301*” rendelkezés különbséget tesz elsőbbségi/nem elsőbbségi megfigyelési lista (*Priority Watch List/Watch List*) között. Az USA kereskedelmi partnereinek „listázása” jelzésértékű az adott államban észlelt kiemelt szellemi tulajdon-jogi, jogérvényesítési, piachoz jutási problémákról. Azok az államok, amelyek az elsőbbségi megfigyelési listára kerültek, a problematikus területeket kétoldalúan kívánják megoldani.

Az EU több éven át, 2004-ig bezárólag elsőbbségi megfigyelési listára került a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 2081/92/EGK tanácsi rendelet (EU '92 eredetrendelet) miatt. Az amerikai álláspont szerint a vitatott közösségi szabályozás több vonatkozásban megsértette többek között a TRIPS Megállapodást, a Párizsi Unió Egyezményt (PUE), valamint a GATT 1994 egyes rendelkezéseit, amelyek ellenére az EU nem mutatott hajlandóságot a hiányosságok kiküszöbölésére. A listára kerülés további indokaként szolgált, hogy a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló közösségi irányelvet²¹ az uniós tagállamok nem ültették át.

Az eredetmegjelölések tekintetében a WTO keretében 2005-ben hozott vitarendezési testületi döntés eredményeként a USTR 2005-ben megfigyelési listára helyezte át az Európai Uniót egy ún. extra ellenőrzési (*out-of cycle review*) lehetőség kezdeményezése mellett, amelynek iránya az EU '92 eredetrendelet közösségi alkalmazásának, a WTO-döntés implementálásának monitorozása. Ugyanebben az évben amerikai részről még mindig vélelmeztek a biotechnológiai irányelv teljes körű tagállami jogharmonizációjának hiányát.²²

Bár a vitarendezési testület az eredetmegjelölési ügyben 2005. április 20-án hagyta jóvá a vizsgálóbizottság jelentését, majd a döntésnek mindenben megfelelővé született meg a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 510/2006/EK tanácsi rendelet, amely 2006. március 31-én lépett életbe,²³ a USTR 2006-ban is a megfigyelési listán tartotta az EU-t az új rendelethez köthető és további elemzést igénylő védjegy jogi következmények miatt.²⁴

²⁰ Az Egyesült Államok kereskedelmi képviselője irodáját 1982-ben alapították, amely az elnöki közigazgatási irodán (*The Executive Office of the President*) belül működik. A szellemi tulajdon-védelemmel rendelkező amerikaiak tisztességes és méltányos piachoz jutását nem határozza meg az amerikai szakirodalom. A USTR Section 301-ről részletesebben lásd Kim Newby: *The Effectiveness of Special 301 in Creating Long Term Copyright Protection for U.S. Companies Overseas*. 21 Syracuse J.Int'l & Com. 29, (1995), 32–62 o.

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 98/44/EK irányelve a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról. HL L 213. szám, 1998. 07. 30., 1.o.

²² http://www.ustr.gov/Document_Library/Reports_Publications/2005/2005_Special_301/Section_Index.html

²³ HL L 93. szám, 2006. 03. 31. 12. o.

²⁴ http://www.ustr.gov/Document_Library/Reports_Publications/2006/2006_Special_301_Review/Section_Index.html

4.1.2. Az EU kereskedelmi korlátozásokról szóló rendelete

A „*Special 301*” rendelkezésekben foglalt széles jogkörökre tekintettel az EU is bevezetett adminisztratív jellegű, autonóm importszabályozási eszközöket, amelyeket a Közösség érdekei védelmében alkalmaz. Ezek közül a legfontosabbnak az 1994 végén kibocsátott kereskedelmi korlátozásokról szóló rendelet tekinthető.²⁵ A rendelet szerint, amely a kevésbé hatékony 1984-es rendelkezést váltotta fel, minden természetes vagy jogi személy, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező, a Közösség nevében eljáró vállalat, aki, illetve amely úgy ítéli meg, hogy a Közösség piacára hatást gyakorló, a kereskedelmet gátló akadályok által előidézett kár érte (például a nem megfelelő szellemi tulajdon-jogi védelem alapján), írásos panaszt tehet. A rendelet panasztételi jogot biztosít a közösségi vállalkozások nevében is. Ennek értelmében a Közösség minden vállalkozása, vagy bármely jogi személyiséggel rendelkező vagy nem rendelkező, a Közösség egy vagy több vállalkozása nevében eljáró társaság írásos panaszt terjeszthet elő, ha úgy ítéli meg, hogy közösségi vállalkozások kárt szenvedtek harmadik ország piacára hatást gyakorló, a kereskedelmet hátrányosan befolyásoló kereskedelmi akadály eredményeként. Az ilyen panasztétel azonban csak abban az esetben megengedett, ha az abban feltüntetett akadályok, amelyek gátolják a kereskedelmet, többoldalú vagy sokoldalú kereskedelmi megállapodásokban megállapított nemzetközi kereskedelmi szabályok alapján rögzített fellépési jog hatálya alá tartoznak.

Az eljárási szabályok közül kiemelendő a rendelet 12. cikkének (2) bekezdése, amely rögzíti, hogy amennyiben a Közösség nemzetközi kötelezettségei nemzetközi konzultációs vagy vitarendezési eljárás lefolytatását igénylik a hivatkozott bekezdésben felsorolt intézkedésekről (például mennyiségi korlátozások bevezetése vagy bármely egyéb, a behozatal vagy kivitel feltételeit módosító vagy az érintett harmadik országgal a kereskedelmet egyéb módon befolyásoló intézkedések bevezetése), csak az eljárás lefolytatásának befejezését követően kell döntést hozni, és figyelembe kell venni a lefolytatott eljárás során elért eredményeket. Különösen, ha a Közösség felkért egy nemzetközi vitarendezési testületet azon intézkedések jelzésére és engedélyezésére, amelyek megfelelőek a nemzetközi vitarendezési eljárás eredményeinek végrehajtásához, a Közösség ilyen felhatalmazás következményeként szükségessé váló kereskedelempolitikai intézkedéseinek összhangban kell állniuk az ilyen nemzetközi vitarendezési testület ajánlásával.

Az első négy évben a Bizottság nyolc panaszban hozott határozatot, amelyek közül több került a vitarendezési testület elé. Bár két- vagy többoldalú kereskedelmi intézkedésekről később esik szó, tartalmilag itt szükséges megemlíteni az *amerikai szerzői jogi törvény (US Copyright Act) 110. cikke (5) bekezdése* esetét, mivel annak előzményét a hivatkozott EK rendelet képezte.

²⁵ A Tanács 3286/94 (1994. december 22.) rendelete a nemzetközi kereskedelmi szabályok, különösen a Kereskedelmi Világszervezet égisze alatt kialakított kereskedelmi szabályok alapján a Közösséget megillető jogok gyakorlásának biztosítása érdekében a közös kereskedelmi politika területén követendő közösségi eljárások megállapításáról. HL L 349. szám, 1994. 12. 31., 71. o.

Az amerikai szerzői jogi törvény (US Copyright Act) 110. cikke (5) bekezdése (WT/DS 160)

Az EU 1999. január 26-án konzultációt kezdeményezett az USA-val az amerikai szerzői jogi törvény (US Copyright Act) 110. cikke (5) bekezdésének 1998 októberében életbe lépett módosításáról.²⁶ Az EU azt kifogásolta, hogy a vitatott rendelkezés bizonyos esetekben lehetővé teszi, hogy zeneművek nyilvános helyeken a jogdíj megfizetése nélkül kerüljenek lejátszásra rádióon vagy televízióon keresztül. A közösségi álláspont szerint ezáltal az USA megszegte a TRIPS Megállapodás alapján fennálló kötelezettségeit, különös tekintettel a Megállapodás 9. cikkének (1) bekezdésére.²⁷ Miután a konzultáció nem vezetett eredményre, az EU 1999. április 19-én vizsgálóbizottság (panel) felállítását kérte, amelyre 1999 májusában került sor. Az eljáráshoz harmadik félként Ausztrália, Brazília, Kanada, Japán és Svájc is csatlakozott. A vizsgálóbizottság 2000. június 15-én tette közzé jelentését.²⁸

Az EU a vizsgálóbizottság előtt annak megállapítását kérte, hogy az amerikai szerzői jogi törvény 110. cikke (5) bekezdésének (A) és (B) pontjában foglalt kivételek megsértik a TRIPS Megállapodás 9. cikke (1) bekezdését, valamint a Berni Egyezmény (BUE) 11. cikke (1) bekezdésének (ii) pontját és a 11*bis* cikk (1) bekezdésének (iii) pontját. Az ún. házi jellegű lejátszásokra vonatkozó (A) bekezdés²⁹ ugyanis engedély, illetve díj fizetése nélkül teszi lehetővé bizonyos kisebb éttermek és kiskereskedelmi egységek számára a sugárzott zeneművek „házi jellegű” berendezésekkel történő kihangosítását. Az üzleti jellegű lejátszásokra vonatkozó (B) pont³⁰ hasonló kivételeket tesz lehetővé bizonyos nagyobb méretű kereskedelmi létesítmények és vendéglátóipari egységek számára. Ezek a kivételek a Berni Egyezményben meghatározott kizárólagos jogok közül kettőt is érintenek: egyrészt a sugárzott mű hangszóró vagy egyéb, annak megfelelő eszközzel történő nyilvános átvitelének jogát,³¹ másrészt a művek előadásának bármely eszközzel történő nyilvános közvetítéséhez való jogot is,³² mivel bizonyos esetekben a műveket hálózaton, és nem televízióon vagy rádióon keresztül közvetítik. Az USA annak megállapítását kérte, hogy a vitatott cikk teljes mértékben összhangban van a TRIPS Megállapodás alapján fennálló amerikai kötelezettségekkel, valamint hogy a 110. cikk (5) bekezdésének (A) és (B) pontjában meghatározott kivételek megfelelnek a TRIPS Megállapodás 13. cikkében és a Berni Egyezmény kapcsolódó rendelkezéseiben foglalt előírásoknak.

²⁶ Fairness in Music Licensing Act of 1998.

²⁷ TRIPS Megállapodás 9. cikk (1) bekezdés: A Tagok betartják a Berni Konvenció (1971) 1–21. Cikkeiben, valamint a Függelékében foglaltakat. A Tagoknak mindazonáltal a jelen Megállapodás alapján nincsenek olyan jogaik és kötelezettségeik, mint amelyeket rájuk a Berni Konvenció 6.*bis* Cikke vagy az abból levezetett jogok ruháznak.

²⁸ WT/DS160/R. Az ügynek a vitarendezési testület előtti eljárási szakasza ismertetését lásd a következő részben.

²⁹ „homestyle exemption”

³⁰ „business exemption”

³¹ BUE 11*bis* cikk (1) (iii): „Az irodalmi és művészeti művek szerzőinek kizárólagos joga, hogy engedélyt adjanak... a sugárzott mű hangszóró vagy egyéb, annak megfelelő jel-, hang- vagy képközvetítő eszközzel történő nyilvános átvitelére.”

³² BUE 11 cikk (1) (ii): „Szőnművek, zenés színművek és zeneművek szerzőinek kizárólagos joga, hogy engedélyt adjanak... műveik bemutatásának és előadásának bármely eszközzel történő nyilvános közvetítésére.”

A vizsgálóbizottság arra a kérdésre keresett választ, hogy a vitatott kivételek a TRIPS Megállapodás 13. cikke hatálya alá tartoznak-e. Első lépésben, a kérdést általánosan megvizsgálva, megállapította, hogy a TRIPS Megállapodás 9. cikke (1) bekezdése alapján a Berni Egyezmény hivatkozott részei a TRIPS Megállapodás részévé váltak, így azokat a WTO tagállamai kötelesek betartani. A vizsgálóbizottság ezt követően a TRIPS Megállapodás 13. cikkében előírt háromlépcsős teszt felé fordult.³³ Elsőként általánosan vizsgálta meg a három feltételt, majd alkalmazta azokat a 110. cikk (5) bekezdésének (A) és (B) pontjára. A vizsgálóbizottság az (A) ponttal kapcsolatban arra a következtetésre jutott, hogy az megfelel a 13. cikk feltételeinek, mivel csak bizonyos különleges esetekben ad felmentést a jogdíj megfizetése alól, amelyek nem állnak ellentétben a mű szokásos felhasználásával, és nem károsítják indokolatlanul a jogosult jogos érdekeit. Ezért az (A) pont összhangban van a 9. cikk (1) bekezdésével, illetve a BUE érintett rendelkezéseivel. Ezzel szemben a (B) pont esetében a panel azt állapította meg, hogy a 13. cikk egyik feltétele sem teljesül, ezért a (B) pont a 9. cikke (1) bekezdésén keresztül megsérti a BUE 11*bis* cikke (1) bekezdésének (iii) pontját és a 11. cikk (1) bekezdésének (ii) pontját. A vizsgálóbizottság ezért jelentésében ajánlotta az USA-nak, hogy a 110. cikk (5) bekezdésének (B) pontját hozza összhangba WTO-kötelezettségeivel.

A vitarendezési testület 2000. július 27-én fogadta el a vizsgálóbizottság jelentését. Az USA a DSB következő ülésein jelezte, hogy készen áll a vizsgálóbizottság ajánlásainak végrehajtására, azonban ehhez egy ésszerű időtartamra lesz szüksége. A felek közötti megállapodás hiányában az ésszerű időtartamot a választottbíróság 2001. január 15-én közzétett döntésében tizenkét hónapban határozta meg, a határidőt pár nappal a lejárt előtt a felek közös megegyezéssel 2001. december 31-ig meghosszabbították. Időközben az EU kezdeményezésére a választottbíróság megállapította, hogy a közösségi előnyök a vitatott rendelkezés által hatálytalanított vagy gyengített mértéke évi 1 219 900 eurót tesz ki. Mivel az USA a meghosszabbított ésszerű időtartam lejártáig sem hozta összhangba szabályozását a WTO szabályaival, az EU 2002. január 7-én a vitarendezési testület engedélyét kérte engedmények vagy más kötelezettségek felfüggesztésére. Az EU kérelme szerint a TRIPS Megállapodás alapján fennálló kötelezettségeinek felfüggesztése konkrétan egy speciális díj kiszabásában

³³ 13. cikk: A kizárólagos jogokra való korlátozásokat és kivételeket a Tagok olyan különleges esetekre szorítják, amelyek nem állnak ellentétben a mű szokásos felhasználásával, és indokolatlanul nem károsítják a jogosult jogos érdekeit. A TRIPS Megállapodás 13. cikke kiterjesztette a „háromlépcsős teszt” alkalmazását a szerzői jogi jogsuttak összes vagyoni jogaira. A TRIPS Megállapodásnak ez a rendelkezése ugyanazt a három feltételt tartalmazza, mint a Berni Egyezmény 9. cikkének (2) bekezdése. A két szövegbeli eltérés nem jelent érdemi különbséget. Azzal, hogy nem a felhasználás engedélyezésének, hanem a kizárólagos jogokra vonatkozó korlátozások és kivételek alkalmazásának a feltételeire utal a megállapodás 13. cikke, valójában világosabbá vált a szöveg [mégpedig ugyanolyan értelemben, mint ahogyan a BUE 9. cikkének (2) bekezdése is értelmezendő a főbizottsági jegyzőkönyvben foglalt, fent említett és a lábjegyzetben idézett megállapítások tükrében]. A szerzői jogi tulajdonosokra való utalás a szerzők helyett is felfogható úgy, hogy az nem változtat a szöveg értelmén, hiszen a BUE-nek a szerzőkre vonatkozó rendelkezései – természetesen a személyhez fűződő jogokra vonatkozó rendelkezések kivételével – is úgy értendők, hogy azok éppen úgy vonatkoznak a vagyoni jogok más jogosultjaira is. Magyar nyelvű kitűnő összefoglalását lásd SZJSZT 17/06/1. sz. szakvéleménye („A jogellenes forrásból történő másolás kérdése”). Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 1. (111.) évfolyam, 3. szám, 2006. augusztus, 228–248. o., 231–232. o.

merülne ki, amely azokat az amerikai jogtulajdonosokat érintené, akik bizonyos szerzői jogi védelem alatt álló termékek hamisítványainak feltartóztatását kéri a közösségi vámhatóságoktól. Az USA ellenvetését fejezte ki a felfüggesztendő kötelezettségek javasolt mértékét illetően, és választottbírószághoz fordult, az eljárást azonban, miután a felek tárgyalásokba kezdtek, felfüggesztették. A felek közötti tárgyalások eredményeként született átmeneti megállapodás értelmében az USA három éven keresztül – 2004. december 24-ig – anyagi támogatást nyújtott egyes közösségi jogkezelő szervezeteknek bizonyos promóciós tevékenységekhez. Az átmeneti megoldás 2004-ben megszűnt, ennek meghosszabbítását vagy végleges megállapodás kidolgozását az USA mindaddig elutasította. Egyelőre semmilyen kezdeményezés nem indult az amerikai szerzői jogi törvénynek a TRIPS Megállapodás rendelkezéseivel való összhangba hozatalára.

5. MEGOLDÁS TÖBBOLDALÚ KERESKEDELMI INTÉZKEDÉSEKKEL: A WTO VITARENDEZÉSI TESTÜLETE (DSB)

Ahogy a bevezetőben már említésre került, a WTO keretében létrehozott integrált vitarendező rendszer, a vitarendezési testület több szellemi tulajdon-jogi tárgyú vita fórumává vált az EU és az USA közötti transzatlanti vitákban. A soron következő rész ezen ügyekből ad áttekintést.

5.1. BEFEJEZETT ÜGYEK

Európai Közösség – A mezőgazdasági termékekre és élelmiszerekre vonatkozó védjegyek és földrajzi árujelzők oltalma (DS174, DS290)

1999 júniusában az USA konzultációt kért az EU-tól a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 2081/92/EGK tanácsi rendelet miatt. Mivel azonban az első megbeszélések sikertelenül záródtak, 2003. április 4-én az USA korábbi kérelmét kiegészítve újabb konzultációs folyamatot indítványozott a rendelettel, valamint az ahhoz fűződő intézkedésekkel kapcsolatban. Ausztrália 2003. április 17-én hasonló kérelmet intézett az EU-hoz. Miután a 2003 májusában tartott konzultációk (amelyeken az EU mellett harmadik félként a csatlakozó államok – köztük Magyarország is – részt vettek) szintén eredménytelennek minősültek, az USA és Ausztrália 2003. augusztus 18-án panel felállítását kérte a WTO Vitarendezési Testülete (DSB) előtt. A DSB 2003 októberében egyetlen panel felállításáról döntött. A két ügghöz harmadik félként Argentína, Ausztrália, Brazília, Kanada, Kína, Kolumbia, Guatemala, India, Mexikó, Új-Zéland, Tajpej, Törökország és az USA is csatlakozott. 2004 márciusában az EU két különálló jelentés készítésére kérte fel a panelt. A panel két jelentése 2004. december 21-én készült el, a dokumentumok közzétételére 2005. márciusában került sor.

• A nemzeti elbánás kérdése

A kérelmezők elsősorban arra hivatkoztak, hogy a vitatott közösségi szabályozás kevésbé kedvező elbánásban részesíti a harmadik országok bejelentőit, mint a közösségi bejelentőket. Ezáltal a szabályozás megsérti többek között a TRIPS Megállapodás 3. cikke (1) bekezdését, [a TRIPS Megállapodás 2. cikke (1) bekezdésén keresztül], a PUE 2. cikkét, valamint a GATT 1994 III: 4 cikkét.³⁴ A kérelmezők egyebek között azt kifogásolták, hogy nem részesülhetnek a szabályozás által nyújtott oltalomban, mivel a harmadik országokból származó megjelölések közösségi lajstromozására kizárólag akkor kerülhet sor, ha az érintett WTO-tagállam releváns szabályozása megfelel a közösségi szabályozás 12. cikkében felállított követelményeknek (azaz a közösségi rendszerrel azonos – lajstromozáson alapuló – oltalmi rendszert alkalmaz, és az EU területéről származó termékek számára kölcsönös védelmet nyújt).³⁵

Válaszában az EU azzal érvelt, hogy a WTO-tagállamokból származó földrajzi megjelölések lajstromozása ugyanazokkal a feltételekkel történik, mint a közösségi megjelöléseké. A szabályozás ugyan két eltérő lajstromozási eljárást különböztet meg (egyrészt az EU-n belüli, másrészt az EU-n kívüli földrajzi területek tekintetében), de a két különböző eljárás létezése nem elegendő a kevésbé kedvező elbánás kimutatásához.

Az EU '92 eredetrendelet megvizsgálását követően a panel arra a következtetésre jutott, hogy a 12. cikk (1) bekezdésében foglalt ekvivalencia és kölcsönösségi feltételek a harmadik országokban található megjelölésekre is kiterjednek. Ebből adódóan a 12. cikk (a) és (b) bekezdésében előírt lajstromozási eljárás nem elérhető azon harmadik országbeli megjelölések esetében, amelyek nem felelnek meg a szóban forgó feltételeknek. Emellett a vitatott szabályozás a harmadik országokból származó bejelentőket a bejelentési eljárás tekintetében szintén kevésbé kedvező elbánásban részesíti, mint a közösségi bejelentőket, mivel az ő esetükben semmi nem kötelezi hatóságait a bejelentések megvizsgálására, illetve

³⁴ TRIPS Megállapodás 3. cikk (1) bekezdés: Mindegyik Tag a többi Tag állampolgárai számára a saját állampolgárainak nyújtottnál nem kevésbé előnyös elbánást köteles nyújtani a szellemi tulajdon oltalmával kapcsolatban, azoktól a kivételektől függően, amelyekről a Párizsi Konvenció (1967), a Berni Konvenció (1971), a Római Konvenció és az Integrált Áramkörök Szellemi Tulajdonáról szóló Egyezmény rendelkezik. Bármely Tagnak, amely élni kíván a Berni Konvenció 6. Cikke és a Római Konvenció 16. Cikke 1. b) bekezdése szerinti lehetőséggel, a TRIPS Tanácsot az ott előírt módon értesítenie kell.

³⁵ EU '92 eredetrendelet 12. cikk: 1) A nemzetközi megállapodások sérelme nélkül ez a rendelet a harmadik országból származó mezőgazdasági termékekre vagy élelmiszerekre is alkalmazható, amennyiben:
– a harmadik ország a 4. cikkben foglaltakkal azonos vagy egyenértékű garanciákat tud nyújtani,
– az érintett harmadik ország a 10. cikkben megállapítottakkal egyenértékű felügyeleti rendelkezésekkel rendelkezik,
– az érintett harmadik ország kész arra, hogy a Közösségben megszerezhető oltalommal egyenértékű oltalmat nyújtson a Közösségből érkező, megfelelő mezőgazdasági termékeknek vagy élelmiszereknek.
2) Ha valamely harmadik ország oltalom alatt álló elnevezése azonos valamely közösségi oltalom alatt álló elnevezéssel, az oltalmat – megfelelő körülményekkel – helyi és a hagyományosan elterjedt használatra, valamint az összetévesztés lehetőségének kockázatára – meg kell adni.
Az ilyen elnevezések használata csak akkor engedélyezhető, ha a címkén a termék származási országa egyértelműen és jól láthatóan fel van tüntetve.

továbbítására. Az EU területén a tagállamok kötelesek megvizsgálni a bejelentéseket, és amennyiben megfeleltek, közvetíteni azokat a Bizottságnak, ellenkező esetben a bejelentőknek módjuk van jogaik bírósági úton történő érvényesítésére. A közösségi szabályozás a kifogások tekintetében a közösségi bejelentőkhöz képest kevésbé kedvező eljárást ír elő a harmadik országokból származó bejelentők számára, így nincs összhangban a TRIPS Megállapodás 3. cikke (1) bekezdésével, valamint a GATT 1994 III: 4. cikkével. Ugyanakkor, mivel a letelepedést illetően nem tartalmaz semmiféle követelményt, nem mond ellent a PUE 2. cikke (2) bekezdésének. A panel kimondta továbbá, hogy az EU '92 eredetrendelet azon rendelkezései, amelyek alapján a vizsgálati rendszerek hatósági közreműködést igényelnek, a harmadik országok bejelentőit kevésbé kedvező elbánásban részesítik, és szintén nincsenek összhangban a fenti cikkekkel. Az EU más módszereket is alkalmazhatott volna ahhoz, hogy megbizonyosodjon arról, hogy a lajstromozott megjelölések megfelelnek az általa előírt feltételeknek. A panel végül a megjelölési követelmény, valamint a szabályozó bizottságra vonatkozó igénypontokat illetően megállapította, hogy a kérelmezők nem támasztották alá kellőképpen érvelésüket.

• A védjegyekre vonatkozó igénypont

A kérelmezők álláspontja szerint a vitatott közösségi szabályozás a földrajzi árujelzők és a korábbi védjegyek közötti kapcsolat, az azonos árukra vonatkozó azonos megjelölések, valamint a védjegy jogosult kifogás emelésére vonatkozó jogának tekintetében sérti a WTO releváns szabályait. Az EU '92 eredetrendelet 14. cikkének (3) bekezdése többek között nincs összhangban a TRIPS Megállapodás 16. cikke (1) bekezdésével, mivel nem biztosítja a védjegy tulajdonosok számára, hogy megakadályozhassák azon földrajzi megjelölések használatát, amelyek összetéveszthetők lennének korábbi védjegyeikkel.³⁶ A 14. cikk (3) bekezdésében foglalt feltételek eltérőek és szűkebbek a TRIPS Megállapodás előírásainál,

³⁶ TRIPS Megállapodás 16. cikk (1) bekezdés: A lajstromozott védjegy tulajdonosának kizárólagos jogában áll mindenkit megakadályozni abban, hogy engedélye nélkül a kereskedelemben azonos vagy hasonló megjelöléseket használjon olyan árukra vagy szolgáltatásokra, amelyek azonosak vagy hasonlóak azokhoz az árukhoz vagy szolgáltatásokhoz, amelyek vonatkozásában a védjegy oltalomban részesül, amennyiben az ilyen használat megtévesztésre alkalmas. Azonos jel azonos árukra vagy szolgáltatásokra történő használata esetén a megtévesztésre alkalmasságot vélelmezni kell. A fent említett jogok nem érintik a meglévő korábbi jogokat, és nem befolyásolják a Tagoknak azt a lehetőségét, hogy a használat alapján biztosítsanak jogokat.

EU '92 eredetrendelet 14. cikke (2) és (3) bekezdése: (2) A közösségi jog megfelelő figyelembevétele mellett a 13. cikkben említett körülmények valamelyike alá tartozó azon védjegy használata, amelyet az eredetmegjelölés vagy a földrajzi jelzés bejegyzése iránti kérelem benyújtásának időpontját megelőzően jóhiszeműen jegyeztek be, tovább folytatódhat az eredetmegjelölés vagy a földrajzi jelzés bejegyzése ellenére, amennyiben a védjegy érvénytelenségének vagy jogvesztésének megállapítása a tagállamok védjegyekre vonatkozó jogszabályai közelítéséről szóló, 1988. december 21-i 89/104/EGK első tanácsi irányelv [6] 3. cikkének (1) bekezdése c) és g) pontja, illetve 12. cikke (2) bekezdésének b) pontja értelmében nem indokolt.

(3) Az eredetmegjelölés vagy a földrajzi jelzés nem jegyezhető be, ha – figyelembe véve a védjegy hírnevét és elismertségét, valamint használatának eddigi időtartamát – a bejegyzés a termék valódi azonosságát illetően a fogyasztó megtévesztésére alkalmas.

így a cikk nem jogot teremt a védjegytulajdonos részére, hanem – bizonyos meghatározott esetekben – mindössze engedélyt ad a közösségi hatóságoknak a lajstromozás elutasítására. Ezen túlmenően az EU egyrészt tévesen értelmezi a TRIPS Megállapodás 24. cikke (3) bekezdését, amely valójában kizárólag a földrajzi árujelzők tekintetében állít fel kivételeket, másrészt semmivel nem támasztotta alá, hogy a rendelet 14. cikke (2) bekezdése meghatározott kivételnek minősül a TRIPS Megállapodás 17. cikke értelmében. Mindemellett Ausztrália szerint a közösségi szabályozás azért sincs összhangban a TRIPS Megállapodás 16. cikke (1) bekezdésével, mert az azonos árukra vonatkozó azonos megjelölések esetében nem rendelkezik a megtévesztésre alkalmasság vélelméről. A szabályozás rendelkezései nem adnak megfelelő mozgásteret a hatóságok számára a vélelem alkalmazásában. Továbbá az EU '92 eredetrendelet nem biztosítja a lajstromozás ellen a megtévesztésre alkalmasság veszélye alapján felmerülő kifogások elfogadhatóságát, és ezáltal nincs összhangban a TRIPS Megállapodás 16. cikke (1) bekezdésével.

A földrajzi árujelzők és a korábbi védjegyek közötti kapcsolatot illetően az EU azzal érvelt, hogy egyrészt az EU '92 eredetrendelet 14. cikkének (3) bekezdése elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a megtévesztő földrajzi megjelölések lajstromozását, másrészt a cikkben felsorolt feltételek nem kimerítő jellegűek, így a megtévesztésre alkalmasság megítéléséhez más kritériumokat is figyelembe lehet venni. Emellett a védjegyek lajstromozhatóságának tekintetében előírt feltételek *a priori* megakadályozzák a földrajzi megjelölések és a korábbi védjegyek közötti esetleges konfliktusok kialakulását. A TRIPS Megállapodás 24. cikke (5) bekezdése lehetővé teszi továbbá a földrajzi megjelölések, valamint a korábbi védjegyek egyidejű létezését, amelyet a 24. cikk (3) bekezdés el is vár az EU részéről. Továbbá a rendelet 14. cikke (2) bekezdése mindenképpen meghatározott kivételnek minősül a TRIPS Megállapodás 17. cikke értelmében. Ami az azonos árukra vonatkozó azonos megjelöléseket illeti, a 16. cikk (1) bekezdése nem teszi kötelezővé a tagállamok számára, hogy azok az érintett vélelmet kimondottan bevezessék nemzeti szabályozásukba, elég, ha a nemzeti hatóságok a gyakorlatban tudják azt érvényesíteni. A kérdés egyébként csak elméleti síkon merül fel, mivel a gyakorlatban az érintett helyzet még egyetlen lajstromozott földrajzi megjelölés esetében sem fordult elő. Az EU vitatta emellett, hogy a TRIPS Megállapodás 16. cikke (1) bekezdése kifogás emeléséhez való jogot keletkeztetne a védjegyek vagy bármilyen egyéb szellemi tulajdon-jog tekintetében. A közösségi rendelet 7. cikke (4) bekezdése viszont lehetővé teszi a kifogás megtételét abban az esetben, ha egy földrajzi megjelölés veszélyeztetné egy védjegy létezését.

A panel arra a megállapításra jutott, hogy az EU nem bizonyította, hogy a védjegyek lajstromozásához előírt feltételek megfelelő korlátot képeznek a földrajzi árujelzőkkel való későbbi ütközések kialakulása ellen. Az EU '92 eredetrendelet alapján tehát bizonyos esetekben a védjegyjogosult kénytelen lenne előre lépéseket tenni a későbbi, megtévesztéshez vezethető felhasználások ellen, ami azonban a gyakorlatban nem lehetséges. Másrészt a TRIPS Megállapodás 16. cikke (1) bekezdése alapján a WTO-tagállamok kötelesek jogokat

biztosítani a védjegytulajdonosok számára bizonyos felhasználások ellen, beleértve a földrajzi megjelölésként való használatot is. Az EU ezzel szemben nem biztosítja ezeket a jogokat az EU '92 eredetrendelet 14. cikke (2) bekezdésének hatálya alá eső védjegyjogosultak számára. Mindazonáltal a panel megállapítása szerint a „meghatározott kivételek” fogalmának, illetve a közösségi rendelet tanulmányozása arra enged következtetni, hogy az EU '92 eredetrendelet 14. cikke (2) bekezdése ilyen kivételnek minősül a TRIPS Megállapodás 17. cikkének értelmében. A szabályozás tehát az egyidejűleg létező földrajzi megjelölések és védjegyek tekintetében nincs összhangban a megállapodás 16. cikke (1) bekezdésével, mindazonáltal ezt a helyzetet a megállapodás 17. cikke igazolja. Az azonos árukra vonatkozó azonos megjelölésekhez kapcsolódó ausztrál igénypontot illetően a panel helyt adott az EU érvelésének. Emellett azt is kimondta, hogy a védjegyjogosult kifogás emeléséhez való jogára vonatkozó igénypont nem kellőképpen megalapozott.

A DSB 2005. április 20-án hagyta jóvá a vizsgálóbizottság jelentését. 2005. június 9-én a felek bejelentették, hogy közös megállapodásuk értelmében az EU 2006. április 3-ig kap határidőt az elmarasztalt szabályozás módosítására. Mindennek megfelelően az Európai Bizottság a Tanács elé terjesztett egy, a közösségi földrajzi árujelzők szabályozásának módosítására irányuló javaslatot. A javaslat megvitatását követően született meg a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek földrajzi jelzéseinek és eredetmegjelöléseinek oltalmáról szóló 510/2006/EK tanácsi rendelet, amely 2006. március 31-én lépett életbe. Az EU a DSB április 21-i ülésén bejelentette az új szabályozás létrejöttét, kijelentve, hogy ezáltal eleget tett a vizsgálóbizottság ajánlásainak.

A különböző kisajátításokról szóló USA törvény 211. cikke (Section 211 of the US Omnibus Appropriations Act – „Havana Club”) (DS176)

Az amerikai Kongresszus 1998 októberében hagyta jóvá a különböző kisajátításokról szóló törvénycsomagot, amelynek részeként a 211. cikk³⁷ úgy rendelkezett, hogy a kubai kormány által 1959. január 1. óta elkobzott védjegyekhez és nevekhez fűződő védjegyjogok, valamint a kereskedelmi nevek alapján fennálló jogok nem érvényesíthetők. A cikket két amerikai bírósági döntésben is alkalmazták a Havana Club védjegy vonatkozásában.³⁸ 1999. január 7-én az EU konzultációt kért az USA-tól a 211. cikkel kapcsolatban. Miután a konzultáció eredménytelenül zárult, az EU 2000. június 30-án vizsgálóbizottság felállítását kérte a DSB előtt. Kanada, Japán és Nicaragua jelezték, hogy harmadik félként csatlakozni kívánnak az eljáráshoz. A vizsgálóbizottság felállítása 2000. szeptember 26-án történt meg, a panel 2001.

³⁷ Section 211 of the U.S. Department of Commerce Appropriations Act, 1999.

³⁸ *Havana Club Holdings, S.A v. Galleon S.A.*, 203 F.2d 116 (2nd Cir. 2000). A bermudai székhelyű Bacardi Ltd. azt állította, hogy a „Havana Club” védjegyét az eredeti jogtulajdonostól szerezte meg, miközben a Pernod Ricard nevű francia cég a kubai kommunista kormánytól származtatta ugyanehhez a védjegyhez fűződő jogát.

augusztus 1-jén közzétette jelentését. A jelentés ellen 2001. október 4-én az EU fellebbezést nyújtott be, a fellebbviteli testület jelentése³⁹ 2002. február 2-án került közzétételre.

Az EU azzal érvelt, hogy a 211. cikk nincs összhangban a TRIPS Megállapodás és a PUE számos rendelkezésével. A 211. a) cikk (1) bekezdése lehetetlenné teszi az amerikai védjegyhivatal (USPTO) előtt az olyan védjegyek lajstromozásával vagy megújításával kapcsolatos ügyintézés, amelyekhez Kubának vagy kubai személyeknek érdeke fűződik, mivel a rendelkezés alapján a fenti intézkedésekre kizárólag az eredeti (elkobzás előtti) jogtulajdonos beleegyezésével nyílik mód. Az EU azt is kifogásolta, hogy a 211. a) cikke (2) bekezdésében, valamint a 211. b) cikkben foglaltak megakadályozzák, hogy az amerikai bíróságok elismerjék és érvényesítsék a külföldi vagy nemzeti jogosultak, illetve jogutódoknak az érintett védjegyekhez vagy kereskedelmi nevekhez fűződő jogait. A szóban forgó rendelkezés tehát megsérti a védjegyjogosultak és a kereskedelmi nevek jogosultjainak törvényes jogait, és ezáltal hatálytalanítja és gyengíti az EU és a TRIPS Megállapodás alapján fennálló jogait. Az USA annak megállapítását kérte, hogy a 211. cikk nem sérti a hivatkozott rendelkezéseket.

Jelentésében a vizsgálóbizottság a legtöbb közösségi igénypontot elutasította, és mindössze a 211. a) cikk (2) bekezdésével kapcsolatban állapította meg kifejezetten, hogy az nincs összhangban a TRIPS Megállapodásnak a korrekt és méltányos eljárásra vonatkozó 42. cikkével. Az EU jogi tévedésre és téves értelmezésre hivatkozva fellebbezést nyújtott be a jelentés ellen. A fellebbviteli testület, bár bizonyos megállapításokkal egyetértett, a vizsgálóbizottsággal ellentétben arra a következtetésre jutott, hogy a 211. a) cikk (2) bekezdése nem sérti a TRIPS Megállapodás 42. cikkét. A védjegyek vonatkozásában a testület – szintén a vizsgálóbizottság jelentésében foglaltakat felülbírálván – azt is kimondta, hogy mind a jogutódok, mind az eredeti jogosultak tekintetében a 211. a) cikk (2) bekezdése sérti a nemzeti elbánás elvét és nincs összhangban a TRIPS Megállapodás 3. cikke (1) bekezdésével. A 211. b) cikk kizárólag az eredeti jogosultak vonatkozásában sérti a hivatkozott cikket. A 211. a) cikk (2) bekezdése és a 211. b) cikk az eredeti jogosultak tekintetében nincs összhangban a TRIPS Megállapodás 4. cikkével sem. A fellebbviteli testület szintén felülbírált a vizsgálóbizottság azon megállapítását, mely szerint a TRIPS Megállapodás hatálya nem terjed ki a kereskedelmi nevekre. A testület, hasonló gondolatmenet alkalmazásával, a kereskedelmi neveket illetően azonos következtetésekre jutott, mint a védjegyek esetében.

A DSB 2002. február 1-én hagyta jóvá a fellebbviteli testület jelentését. Az USA a DSB 2002. február 19-i ülésén jelezte, hogy egy ésszerű időtartamra lesz szüksége a testület ajánlásainak végrehajtásához. A felek közös megegyezéssel 2002. december 31-t tűzték ki végrehajtási határidőként, azonban ezt az időpontot a későbbiekben négy alkalommal meghosszabbították.⁴⁰ A DSB ülésein az ügyben adott helyzetjelentéseiben az USA hosszabb idő óta mindössze arról ad tájékoztatást, hogy az amerikai Kongresszus előtt több olyan törvénytervezet található, amely összhangba hozná a vitatott jogszabályokat az ajánlásokkal. Bár

³⁹ WT/DS176/AB/R

⁴⁰ 2003. június 30., 2003. december 31., 2004. december 31., 2005. június 30.

a többszörös meghosszabbítás után a végrehajtásra kitűzött ésszerű határidő 2005. június 30-án újra lejárt, az EU úgy döntött, hogy egyelőre nem fordul a DSB-hez koncessziókelfüggesztésének engedélyezéséért. Jogainak biztosítása végett ugyanakkor megállapodást⁴¹ kötött az USA-val arról, hogy ha a jövőben az EU mégis engedélyt kér a DSB-től ellenintézkedések bevezetésére, az USA ezt nem fogja megakadályozni arra hivatkozva, hogy az eljárást nem az ésszerű időszak lejártát követő 30 napon belül kezdeményezték. Az USA ezzel egy időben fenntartja a jogát ahhoz, hogy kifogásolja az ellenintézkedések mértékét, valamint hogy adott esetben hivatkozhatson a DSU 22. cikke (3) bekezdésében foglalt szabályok be nem tartására.

5.2. KÖZÖS MEGEGYEZÉSEL RENDEZETT VITÁK

Írország – A szerzői jog és a szomszédos jogok védelmét érintő intézkedések (DS82)

1997. május 14-én az USA konzultációs eljárást kezdeményezett Írország ellen az ír szerzői jogi törvény rendelkezései miatt, amelyek az amerikai álláspont szerint nem álltak összhangban a TRIPS Megállapodás rendelkezéseivel – különös tekintettel a 9–14., 41–48., 61. 63., 65. és 70. cikke –, valamint sértik a BUE több rendelkezését. A szerzői jogok vonatkozásában az USA többek között azt kifogásolta, hogy az ír rendszer szerint a szerzői jogi védelem nem terjedt ki olyan művekre, mint a hivatalos művek fordításai, építészeti alkotások, illetve a névtelen vagy álnév alatt készült művek. Emellett a jogosultaknak biztosított kizárólagos jogok tekintetében fennálló kivételek túllépték a TRIPS Megállapodás 13. cikkében engedélyezett mértéket. A szomszédos jogokat illetően, az USA álláspontja szerint, a TRIPS Megállapodás 14. cikkével ellentétben az ír jogszabály nem rendelkezett a bérleti jogokról a hangfelvételek gyártói és egyéb jogosultjai számára, és a jogszabály nem biztosított megfelelő polgári jogi szankciókat a hangfelvételekkel és filmművészeti alkotásokkal kapcsolatos jogsértések esetében. Ami a büntetőjogi szankciókat illeti, ez utóbbiak nem voltak megfelelőek ahhoz, hogy kellőképpen elejét vegyék a szerzői jogokat sértő kalóztevékenységeknek. Mind a szerzői jogok, mind a szomszédos jogok tekintetében további problémát jelentett az amerikai érvelés szerint, hogy Írország nem biztosított megfelelő védelmet a már létező műveknek, a hangfelvételeknek és az előadásoknak a teljes védelmi idő alatt, és ezáltal megsértette a TRIPS Megállapodás 9., 12., 14. és 70. cikkét. 1998. január 6-án az USA vizsgálóbizottság felállítását kérte a DSB előtt, azonban a konzultációk során Írország vállalta, hogy nemzeti jogszabályait összhangba hozza a TRIPS Megállapodás hivatkozott rendelkezéseivel. A megállapodásnak megfelelően az ír fél 1998-ban és 2000-ben módosította szerzői jogi

⁴¹ A megállapodást a DSB 2005. július 20-án hagyta jóvá.

szabályozását.⁴² 2000. november 6-án a vitás felek bejelentették a DSB előtt, hogy sikerült megállapodniuk egy mindkettőjük számára kielégítő megoldásban.⁴³

Dánia – A szellemi tulajdon-jogok érvényesítését érintő intézkedések (DS83)

Svédország – A szellemi tulajdon-jogok érvényesítését érintő intézkedések (DS86)

Az USA 1997. május 4-én konzultációs eljárást indított Dánia ellen arra hivatkozva, hogy a dán jogszabályok nem teszik lehetővé ideiglenes intézkedések alkalmazását a szellemi tulajdon-jogokkal kapcsolatos polgári jogi eljárásokban. Az amerikai álláspont szerint ezáltal Dánia megsértette a TRIPS Megállapodás 50., 63. és 65. cikkei alapján fennálló kötelezettségeit. 1997. május 28-án az USA Svédország ellen is konzultációt kezdeményezett a DS83 ügyben hivatkozott indokok miatt. Mindkét eljárás jogszabályok módosításához vezetett anélkül, hogy eljutottak volna a panelfázisig. A svéd parlament 1998. november 25-én jóváhagyta az ideiglenes intézkedések lehetőségét a svéd szellemi tulajdon-védelmi szabályozásba bevezető javaslatot. A módosítás 1999. január 1. napján lépett életbe, a felek 1998 decemberében értesítették a DSB-t a vita közös megegyezéssel történő rendezéséről.⁴⁴ 2001 márciusában a dán parlament is jóváhagyott egy módosító törvényjavaslatot,⁴⁵ amely ezentúl lehetővé teszi a hatóságok számára ideiglenes intézkedések elrendelését a szellemi tulajdon-jogok érvényesítését érintő polgári jogi eljárásokban. 2001. június 1. napján a felek bejelentették, hogy közös megállapodással rendezték a vitás ügyet.

EU – Filmalkotásokkal és televíziós programokkal kapcsolatos szellemi tulajdon-jogok érvényesítése (DS124)

Görögország – Filmművekkel és televíziós programokkal kapcsolatos szellemi tulajdon-jogok érvényesítése (DS125)

Az USA 1998. április 30-án konzultációs eljárásokat kezdeményezett Görögország, valamint az EU ellen, mivel véleménye szerint a görög jogszabályok nem biztosítottak megfelelő eszközöket a szerzői és szomszédos jogok érvényesítéséhez. Számos görög televíziós csatorna ugyanis rendszeresen a jogosultak hozzájárulása nélkül sugárzott szerzői jogi védelem alatt álló filmeket és műsorokat. Az USA szerint emiatt Görögország, illetve az EU megsértette a TRIPS Megállapodás 41. és 61. cikkét. Mivel a kifogásolt hiányosságokat egy 1998. október 13-án elfogadott görög törvény rendelkezései időközben bepótolták, az USA, Görögország és az EU 2001. március 20-án értesítették a DSB-t arról, hogy a konzultációkat közös meg-

⁴² Intellectual Property (Miscellaneous Provisions) Act 1998; Copyright and Related Rights Act 2000

⁴³ WT/DS82/3

⁴⁴ WT/DS/86/2

⁴⁵ Act No. 216 – Act on Amendment of the Administration of Justice Act and the Act on Court Fees (Securing of Evidence in Cases of Infringement of Intellectual Property Rights, etc.)

egyezőssel lezárták.⁴⁶ Megjegyzendő, hogy az ügyek ez esetben nemcsak új jogszabály megszületéséhez vezettek, hanem konkrét eljárások indításához és fokozottabb jogérvényesítési tevékenységhez is.

5.3. FÜGGŐBEN LÉVŐ, KONZULTÁCIÓS ELJÁRÁSIG JUTOTT ÜGYEK

Az USA vámtarifatörvényének 337. cikke – Section 337 of the Tariff Act of 1930 and Amendments thereto (DS/186)

Az EU 2000. január 12-én konzultációt kért az USA-tól az amerikai vámtarifatörvény⁴⁷ 337. cikke, valamint az ahhoz kapcsolódó eljárási szabályok miatt,⁴⁸ amelyek a közösségi álláspont szerint nincsenek összhangban az USA WTO-kötelezettségeivel, különös tekintettel a TRIPS Megállapodás 2., 3., 9., 27., 41., 42., 49., 50. és 51. cikkére. A 337. cikk értelmében ugyanis az importárúk tekintetében az USA a szellemi tulajdon-védelmi jogok megsértésének megállapítására irányuló vizsgálatot rendelhet el, és adott esetben megtilthatja az áruk behozatalát. 1989-ban már megállapítást nyert, hogy a hivatkozott rendelkezés nincs összhangban a nemzeti elbánás elvével, így azt 1994-ben módosították. Az EU szerint azonban a vitatott szabályok továbbra is az importárúk hátrányos megkülönböztetéséhez vezetnek az amerikai árukhoz képest. A felek közötti konzultációra, amelyhez, mint harmadik fél, Japán és Kanada is csatlakozott, 2000. február 21-én került sor, az ügyben további fejleményről nem érkezett tájékoztatás.

6. VÉGKÖVETKEZTETÉSEK

A XXI. század küszöbén a szellemi tulajdon fogalmát egyre tágabban, komplexebben értelmezik. Olyan témakörök kerültek közvetlen vagy közvetett kapcsolatba e fogalommal, mint a közegészség, a hagyományos ismeretek, a biológiai sokszínűség, a digitális szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó jogok, a versenypolitika, a globális szintű hamisítás és kalózkodás.

Valamennyi témában bőven akad megoldásra váró probléma; a globális szintű hamisítás és kalózkodás kérdésében körvonalazódik egy közös EU–USA megoldás. Az Európai Unió luxemburgi elnöksége alatt 2005 júniusában került sor a legutolsó EU–USA csúcstalálkozóra, ahol az említett tárgyban hárompontos akcióterv került megfogalmazásra:

⁴⁶ WT/DS/124/2, WT/DS/125/2

⁴⁷ US Tariff Act (19 USC. § 1337)

⁴⁸ Rules of Practice and Procedure of the International Trade Commission (Chapter II, Title 19 US Code of Federal Regulations)

- szigorú és hatékony belső jogérvényesítés;
- megerősített együttműködés a határainkon a globális hamisítás és kalózkodás csökkentésére;
- a köz- és a magánszféra együttműködésének (*Public-Private Partnerships*) erősítése a szellemi tulajdon védelmében.

Pontosan egy évvel később, 2006 júniusában, az EU osztrák elnökség idején Bécsben szándéknyilatkozat erősítette meg a fentieket,⁴⁹ illetve a 2005-ös akcióterv közös stratégiává szélesedett ki.⁵⁰ Vajon új korszak kezdetét jelentik e törekvések?

⁴⁹ Vienna Summit Declaration 21 June 2006, http://www.eu2006.at/includes/Download_Dokumente/2106EUUSDeclaration.pdf

⁵⁰ EU-US Action Strategy for the Enforcement of Intellectual Property Rights, Brussels 20 June 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/june/tradoc_129013.pdf

SZABADALMAKKAL ÉS VÉDJEJGYEKKEL KAPCSOLATOS
ÉRDEKES JOGESETEK AZ AMERIKAI BÍRÓSÁGOK
2003–2004. ÉVI GYAKORLATÁBÓL

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle előző számában az Amerikai Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala Fellebbezési és Interferenciatanácsa és az amerikai bíróságok 2001. és 2002. évi gyakorlatából adtunk közre szabadalmakkal kapcsolatos jogeseteket. Az alábbiakban 2003. és 2004. évi szabadalomjogi és védjegyjogi döntéseket ismertetünk.

Itt nem ismételjük meg az amerikai fórumrendszerrel az előző cikkben mondottakat, hanem csupán kiegészítjük azzal, hogy a körzeti bíróságok döntése ellen nemcsak a CAFC-nél lehet fellebbezni, hanem másodfokként igénybe vehetők a kerületi bíróságok (Circuit Courts) is.

A) Az *In re Peterson*-ügyben a CAFC egy 2003 januárjában hozott döntése megerősítette a Szabadalmi Hivatalnak (United States Patent and Trademark Office, PTO) az igénypontok elutasítására vonatkozó határozatát.

Peterson szabadalma ipari gázturbinamotorok olyan szuperötvözetére vonatkozott, amely kis mennyiségű – „körülbelül 1-3 százalék” réni-umot és „körülbelül 14 százalék” krómot tartalmazott.

Egy, a PTO által megnevezett dokumentum széles területet nyilvánított ki, amely felölelte az igényelt tartományt. [A tartományok átlapolása első pillantásra (*prima facie*) kézenfekvőséget jelent]. Peterson azzal érvelt, hogy az igényelt szűkebb tartomány váratlan eredményekhez vezetett, és hogy a technika állása egy szakembert eltanácsolt volna a találmánytól.

Peterson adatai azt bizonyították, hogy 2% réni-um megnövelte az ötvözet szilárdságát, de nem bizonyítottak váratlan eredményeket a teljes igényelt 1-3% tartomány vonatkozásában.

A szakember eltanácsolására vonatkozó érveléssel kapcsolatban a CAFC megállapította, hogy különböző nyomtatványok már ismertették Peterson vélt találmányát, és így nem állítható, hogy azok egy szakembert attól eltanácsoltak volna. Megjegyezve, hogy egy szűkebb tartomány első pillantásra kézenfekvő egy tágabb tartomány ismeretében, a CAFC megállapította: „A tudósok és szakemberek természetes kívánsága, hogy javítsanak azon, ami már általánosan ismert, és ez ösztönzést szolgáltat annak meghatározására, hogy egy kinyilvánított százalékos tartománynak hol van az optimális kombinációja.”

Ilyen okok miatt a CAFC megerősítette az igénypontok elutasítását.

* Danubia Szabadalmi és Védjegy Iroda

B) A CAFC egy 2003. januári másik döntése megváltoztatta a körzeti bíróság ítéletét, amely azt állapította meg, hogy a *Middleton, Inc.* nem bitorolta a *Minnesota Mining & Manufacturing Co. (3M)* egy padlóbevonó anyagra vonatkozó szabadalmát.

A 3M szabadalmának tárgya „egyenletes, hajlékony film” készítésére alkalmas, dombornyomásos felületet adó készítményként volt megadva. A bíróság szerint az „egyenletes” jelző (szótári jelentése szerint) állandó alakot igényel, amely azonban nem jár szükségszerűen együtt állandó vastagsággal. Az igénypont szövege alátámasztotta ezt a szerkezetet, és ennek nem mondott ellent sem a leírás (amely a tágabb értelmezést támasztotta alá), sem a szabadalmi bejelentés előélete.

Bár a bejelentő egy párhuzamos bejelentésben – amely csak tekepályák padlóbevonatára vonatkozott – az „egyenletes” jelzővel korlátozta az igényelt oltalmi kört, és egyidejűleg egyenletes vastagságról beszélt annak érdekében, hogy a bejelentés tárgyát elhatárolja a technika állásától, a szóban forgó bejelentésben ilyen korlátozást nem ismert el, mert az nem sportpályák sima bevonatára vonatkozott.

A CAFC elutasította a Middletonnak azt az érvét, hogy az „egyenletes” szó használata befolyásolja a megadott gyártási tűréseket, amelyeket a 3M a szállítóival kötött szerződésekben meghatározott, és a Middletront elmarasztalta bitorlásért.

C) A CAFC 2003 márciusában az *Elan Pharmas., Inc. v. Mayo Foundation for Med. Educ. & Research*-ügyben megváltoztatta az alsófokú bíróság döntését egy „svéd mutációjú” transzgenikus egerre vonatkozó szabadalom újdonságának megítélésével kapcsolatban.

A szabadalom igénypontjai előírták, hogy egy bizonyos génfragmentumnak kimutatható mennyiségben kell jelen lennie az állatban. A technika állásához tartozó nyomtatvány olyan módszert ismertetett, amely lehetővé teszi ilyen génfragmentummal rendelkező transzgenikus egerek előállítását. A CAFC ítélkező tanácsának többsége azon a véleményen volt, hogy a technika állása csupán hibás utasításokat adott transzgenikus állatok előállítására, és azok szerint a szerző még egyetlen állatot sem állított elő. Így a szabadalom nem vonatkozik már létező találmányra, és egy termék előállítására vonatkozó általános javaslat nem elégíti ki az újdonsággrontás feltételeit. Ezért a CAFC azon a véleményen volt, hogy a szabadalmat még az igénypontok oltalmi körének tág értelmezése esetén sem bitorolnák.

A kisebbségi véleményt nyilvánító bíró szerint az igénypontok egerekre vonatkoznak, és így figyelmen kívül kell hagyni az eger előállítási módját és a génfragmentum kimutatási módját; ezért a technika állásához tartozó nyomtatvány újdonsággrontó.

D) Az *In re Bogese*-ügyben a CAFC 2003 márciusában megerősítette a Fellebbezési és Interferenciatanácsnak azt a 2002. szeptemberi döntését, hogy Bogese elveszítette a szabadalomra vonatkozó jogát az elővizsgálati eljárásban tanúsított hanyagság miatt.

A bejelentés olyan konnektorra vonatkozott, amely egy szabványos távbeszélő-csatlakozó és egy nyomtatott áramköri lemez között van elhelyezve. Bogese az eredeti bejelentést 1978-

ban és egy folytatólagos bejelentést 1980-ban nyújtott be. Korábban az ügy már kétszer került a CAFC elé, amely második alkalommal (1987-ben) is megerősítette az ügy teljes elutasítását. Ezután Bogese egy iratborítós folytatólagos bejelentést (file wrapper continuation application, fwc) nyújtott be új igénypontok nélkül, és egy további fwc-t is benyújtott, amikor az elővizsgáló a bejelentést azonnal és végleg elutasította. Bogese ezt követően is benyújtott további fwc-eket az igénypontok módosítása nélkül, és ezeket is azonnal elutasítás követte. Az utolsó ilyen bejelentést követően az elővizsgáló figyelmeztette a bejelentőt, hogy legközelebb eljárási mulasztás miatt fogja a bejelentést elutasítani, de Bogese ezt is figyelmen kívül hagyta. Amikor azonban az elővizsgáló hanyagság miatt elutasította a bejelentést – ami ellen fellebbezést nyújtott be –, komoly érveket is előadott.

A CAFC megállapította, hogy a PTO jogosult a bejelentést hanyagság miatt elutasítani, sőt arra is rámutatott, hogy ilyen téren a PTO szélesebb hatáskörrel rendelkezik, mint a körzeti bíróságok. A CAFC azt is megjegyezte, hogy a PTO a megfelelő megjegyzést fűzte az elutasításhoz, majd az ügy érdemében leszögezte: „Nincs ok annak megállapításához, hogy a PTO eljárása önkényes volt, minthogy Bogese nyolc év alatt tizenkét folytatólagos bejelentést nyújtott be, és érdemileg nem járult hozzá bejelentésének az elbírálásához, jól lehet a PTO erre felhívta és lehetőséget is adott.” A CAFC azt is megjegyezte, hogy a PTO késedelme nem menti a fellebbező saját késedelmét.

E) A CAFC a *Bristol-Myers Squibb Co. (Squibb) v. Rhône-Poulenc Rorer, Inc.* (Rhône)-ügyben 2003 áprilisában helybenhagyta egy körzeti bíróság döntését.

A körzeti bíróság megállapította, hogy a Rhône egy rákellenes hatású taxol szintézisére vonatkozó szabadalmának feltalálói bejelentőként helytelen magatartást (inequitable conduct) tanúsítottak, amikor egy olyan publikációt nem hoztak az elővizsgáló tudomására, amely nem volt ugyan újdonságrontó, de megjegyezték benne, hogy kipróbáltak olyan szintézisutakat is, amelyek nehézségeket okoztak.

A Rhône a szabadalmi bejelentésben ugyanazoknak a szintézisutaknak az alkalmazását javasolta, amelyek használatától a feltalálók cikke eltanácsolt, és a bejelentés elővizsgálati eljárása alatt nem említette ezt a cikket, amely szerepelt ugyan a hivatal kutatási jelentésében, de azt az elővizsgáló nem vette figyelembe.

A Rhône külföldi ügyvivője, aki tudott a cikkről, később egy másik amerikai ügyvivővel benyújtott egy újbóli engedélyezésre (reissue) irányuló kérelmet, amely több eljárásváltatra vonatkozott. A külföldi ügyvivő megbeszélte a cikket az amerikai ügyvivővel, és úgy döntött, hogy a cikket nem minősíti lényegesnek, mert az nem tartozott a technika állásához. Ennek ellenére egy évvel később a külföldi ügyvivő benyújtatta a cikket az amerikai ügyvivővel a PTO-nál. A külföldi ügyvivő az első elővizsgálati eljárásban helytelen viselkedést tanúsított.

A bíróság ítélete szerint a bejelentés leírásának alapján az olvasó azt gondolná, hogy az abban leírt szintézisutak jól használhatók, míg a cikk alapján ilyen téren kétségek merül-

hetnek fel, és ezért egy kellő gondossággal eljáró elővizsgáló (reasonable examiner) tudni kívánta volna, hogy a cikkben említett nehézségek kivitelezési problémákat okozhatnak-e. Ezért a cikket lényegesnek kell tekinteni. Az a tény, hogy az elővizsgáló elmulasztotta figyelembe venni a cikket, alátámasztja azt a megállapítást, hogy a cikk nem állt az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala rendelkezésére. A cikk miatti reissue-kérelem mérvadó, mert itt az a lényeges kérdés, hogy egy kellő gondossággal eljáró elővizsgáló ismerni kívánná-e az információt.

A szándékosságot bizonyítja, hogy a külföldi ügyvivő ismerte a cikk jelentőségét, és tudott a kinyilvánítási kötelezettségről is. Nem volt elegendő, hogy a bejelentő publikálta megállapításait, azokat közölnie kellett volna a hivatallal. Az újbóli engedélyezésre vonatkozó kérelem kapcsán a cikk kinyilvánítása nem változtatott a tényeken, mert a döntő az volt, hogy az eredeti bejelentés elővizsgálati eljárása alatt hogyan járt el az ügyvivő.

F) A *Rheox, Inc. v. Entact, Inc.*-ügyben a CAFC 2003 áprilisában helybenhagyta az alsófokú bíróság döntését, amely szerint nem bitoroltak egy olyan szabadalmat, amely ólommal szennyezett talaj minőségének helyreállítására vonatkozott kalcium-ortofoszfát alkalmazásával. A „kalcium-ortofoszfát” nem volt meghatározva a leírásban. A bíróság ezt a kifejezést úgy értelmezte, hogy egy vegyületcsaládra vonatkozik, kivéve a vegyületcsalád két tagját, nevezetesen a monokalcium-ortofoszfátot és a TSP néven ismert vegyületet, mert azokat a bejelentő egy végzésre adott válaszában törölte az igénypont szövegéből. A bíróság szerint az elővizsgálati eljárás történetéből egyértelműen megállapítható, hogy a „kalcium-ortofoszfát” kifejezés nem vonatkozik monokalcium-ortofoszfátra, és így nem forog fenn bitorlás.

G) Az *Enterprise Rent-A-Car Co. (Enterprise) v. Advantage Rent a Car Inc.*(Advantage)-ügyben a CAFC 2003 májusában helybenhagyta a PTO Fellebbezési és Interferenciatanácsának döntését, amellyel elutasította az Enterprise felszólalását.

Az Advantage a korai 1990-es években elkezdte használni Texas környékén a „We’ll Even Pick You Up” mondatot. Az Enterprise 1996-ban lajstromoztatta a PICK ENTERPRISE, WE’LL PICK YOU UP védjegyet. A felek között 1999-ben indított perben a bíróság megállapította, hogy az Enterprise védjegye nem volt jóhírű. A per alatt az Advantage is lajstromozási kérelmet nyújtott be, de ez ellen az Enterprise felszólalt arra hivatkozva, hogy a lajstromozás az ő védjegyének hígítását eredményezné.

A CAFC egyetértett a tanácsnak azzal a véleményével, hogy egy védjegynek jóhírűvé kell válnia a bejelentő általi első használat előtt, ha törlési kereset alapjaként hivatkoznak rá, mert a védjegytvény megállapítja, hogy egy jóhírű védjegy tulajdonosa akkor jogosult egy másik személy általi kereskedelmi használat tiltásáért folyamodni, ha az ilyen használat a védjegy jóhírűvé válása után kezdődik. A CAFC egy másik személy általi kereskedelmi használatot korábbi használatként értelmez akkor, ha az csak egy korlátozott földrajzi terü-

leten történik. A CAFC azzal is egyetértett, hogy a tanács nem volt jogosult foglalkozni az Enterprise hígitással kapcsolatos állításával, mert a módosított védjegy törvény (Trademark Amendments Act) szerint a hígitásra vonatkozó 1125(c) szakasz alapján fel lehet ugyan szólalni, de nem lehet az alaptörvény alapján. Bár a védjegy törvény mindenkit véd, aki sérelmet szenved egy védjegy lajstromozása miatt (ideértve az állami hígitási törvény alapján történő sérelmeket is), ez utóbbi törvény nem ad jogot intézkedésre.

H) Az Egyesült Államok Második Kerületi Fellebbezési Bírósága (U.S. Court of Appeals for the Second Circuit, CASC) 2003 júniusában a *Courtenay Communications Corp. (CCC) v. Patricia M. Hall & Halmark Capital Corp.* (Hall)-ügyben hozott ítéletében megállapította, hogy az iMARKETING összetett védjegy, amely a nem védhető komponensektől elkülönülő kereskedelmi benyomás létrehozása érdekében a nem védhető komponenseket megkülönböztető kiviteli alakokkal kombinálja, és a kombináció egészként oltalmazható lehet.

A CASC hatályon kívül helyezte a körzeti bíróság döntését, és az ügyet visszautalta ehhez a bírósághoz, megállapítva, hogy túl korai volt annak a megállapítása, hogy a felperes védjegye általános, és így nem védhető. Az alsófokú bíróság nem a helyes jogi megközelítéssel elemezte az összetett védjegyet.

A CCC a Hallt pénzügyi tanácsadóként szerződtette „iMarketing News” publikációjához. A Hall az iMarketing News szavakat honlapján konzultációs munkáinak példaként tüntette fel. Ezért a CCC beperelte a Hallt e szavak jogtalan felhasználása miatt, és ideiglenes intézkedés elrendelését is kérte.

Arra következtetve, hogy a CCC iMARKETING NEWS védjegye általános jellegű, és így nem jogosult védjegyoltalomra, a New York-i körzeti bíróság helyt adott a Hall ellenkérelmének, és elutasította a CCC ideiglenes intézkedésre vonatkozó kérelmét, ami ellen a CCC a CASC-hez fellebbezett.

A CASC-nél Parker bíró egyetértett a CCC-vel abban, hogy a körzeti bíróság túl korai ténymegállapításra alapozta védjegyelemzését, és ezért helytelen következtetésre jutott. Így az a döntése, hogy a CCC védjegye nem jogosult védjegyoltalomra, figyelmen kívül hagyott két jól megalapozott elvet: nem kedvező megvilágításban vette figyelembe a CCC beadványának állításait, és idő előtti ténymegállapítást végzett, ami megfosztotta a CCC-t attól a lehetőségtől, hogy bizonyítékokkal alátámaszthassa keresetét.

A CCC keresetében azt állította, hogy az „iMarketing News” szavakat termékének védjegyeként alapozta meg, és hogy e védjegy Hall általi használata károsította megalapozott hírnevét. A CASC megállapította: bár lehetséges, hogy a CCC állításai nem pontosak, az iMARKETING védjegy oltalmazható, mert inherensen disztinktív, vagy pedig mert deszkriptív ugyan, de másodlagos jelentésre tett szert. Ezért a CASC elutasította az alsófokú bíróságnak azt a megállapítását, hogy a CCC védjegye nem oltalmazható.

A körzeti bíróság nyilvánvalóan elfogadta az alperesnek azt az állítást, hogy az „iMarketing” kifejezést széles körben internetes marketingként értelmezik, és hogy az

„iMarketing News” kifejezés az internetes marketingre vonatkozó újság egy sajátos formája. Azok az iratok, amelyekre a CCC hivatkozott, a CASC szerint nem voltak elegendők annak meghatározásához, hogy a közönség milyen módon szemléli ezt a védjegyet.

A CASC szerint a fő problémát az okozta, hogy a körzeti bíróság nem kezelte a felperes védjegyét összetett védjegyként. Parker bíró az alsófokú bíróságnak azt a következtetését is megalapozatlannak találta, hogy – a védjegyet általánosnak tekintve – a betűtípus elemének hozzáadása nem tette a védjegyet megkülönböztető jellegűvé és így oltalmazhatóvá. A bíró szerint legyenek bár a szavak általánosak, a CCC jogosult lehet védjegyoltalomra, minthogy számos példa van arra, hogy általános szavak megkülönböztető írásmóddal, színezéssel vagy egyéb mintaelemekkel törvényesen oltalmazható védjegyet adnak. Az, hogy egy védjegy oltalmazhatónak minősül-e, azon múlik, hogy egészként tekintve megkülönböztető jellegű-e.

A fentiek alapján, minthogy a védjegy megítélése túl korai volt, és a körzeti bíróság nem a helyes jogi módszert alkalmazta az összetett védjegy elemzésére, a bíró szerint a CCC keresetét nem kellett volna elutasítani. Ezért a bíró érvénytelenítette a körzeti bíróság döntését, és az ügyet ahhoz visszautalta. Egyúttal leszögezte, hogy a körzeti bíróság továbbra is általánosnak minősítheti ugyan a védjegy szavait, de ennek ellenére arra a következtetésre lehet jutnia, hogy a védjegy egészként megkülönböztető jellegű és így oltalmazható.

I) A CAFC a *BJ Services Co. (BJ) v. Halliburton Energy Services Inc.* (Halliburton)-ügyben 2003 augusztusában hozott döntést.

A felperesi szabadalom föld alatti olaj- és gázlelőhelyek hozamának növelésére vonatkozó „kb. 0,06” viszkozitációs folyadék injektálásával. A BJ megállapította, hogy a Halliburton bitorolta a szabadalmát, ezért bitorlási pert indított ellene.

A Halliburton a szabadalom érvénytelenítését kérte arra hivatkozva, hogy a „kb. 0,06” kifejezéssel való jellemzés a szabadalmat határozatlanná és ezért érvénytelenné teszi. A CAFC megállapítása szerint azonban a viszkozitási értéknek ez a meghatározása érthető egy szakember számára, mert tudhatja azt, hogy a „körülbelül” kifejezés annak a kísérleti hibatartománynak a figyelembevételét jelenti, amely az ilyen tárgyú méréseknél előfordul.

A fentiekre tekintettel a CAFC elutasította az alperes keresetét, amelyben a felperes 6 017 855 sz. szabadalmának érvénytelenítését kérte. Egyúttal megerősítette az alsófokú bíróság döntését, amelyben a BJ számára 98,1 millió dollár kártérítést ítélt meg.

J) A CAFC által a *Vanderlande Industries Nederland BV. v. International Trade Commission*-ügyben 2003 szeptemberében hozott döntés megállapította, hogy egy igénypontbeli szakki-fejezés értelmezésénél egy általános használatra szolgáló szótár meghatározásával szemben a szakmában elfogadott jelentést kell alapvetően figyelembe venni.

A szóban forgó esetben egy osztályozó berendezésre vonatkozó szabadalom igénypont-jában szereplő „glide” (csúszás) szó értelmezése kapcsán a körzeti bíróság elutasította a vélt

bitorlónak azt az érvelését, hogy ezt a szót a *Merriam Webster's Collegiate Dictionary* alapján kell értelmezni, minthogy a szakértői vélemény egyértelműen eltérő értelmezést javasolt.

A CAFC megállapította, hogy még ha lehetne is az adott esetben egy általánosan használt szótárt figyelembe venni, a vitatott szó meghatározása csupán egy példán alapszik, és a szó csak egy rész az igénypontban szereplő „csúszófelület” (glide surface) kifejezésben. Az igénypontokat az adott terület szakembere szempontjából kell elemezni. Ha egy igényponti kifejezést egy szakember ugyanúgy értelmez, mint az általános szakszótár, ez segíthet az igénypont értelmezésében. Amikor azonban egy szakértő tanú vagy egy műszaki szótár arra utal, hogy szakemberek az igényponti kifejezéshez különleges jelentést fűznek – mint az adott esetben is –, az általánosan használt szakszótárak nem vehetők figyelembe.

K) A *Medical Instrumentation and Diagnostic Corp. v. Elekta AB*-ügyben a CAFC 2003. szeptemberi döntése az alábbi módon tisztázta azt a kérdést, hogy egy szabadalmasnak milyen mértékben kötelessége kapcsolni egy szerkezetet egy igényelt funkcióhoz.

A szabadalmi törvény 112. szakaszának 6. bekezdése az „eszköz plusz funkció” kifejezések igénypontban való használatát anélkül engedélyezi, hogy a bejelentőnek az igényelt berendezésben felhasználható valamennyi lehetséges szerkezetet ismertetnie kellene. A bíróság döntése szerint azonban „az ilyen kedvezményért fizetendő ár az igénypont oltalmi körének korlátozása a leírásban ismertetett eszközökre és azok ekvivalenseire”. Ezért az „eszköz plusz funkció” igénypontok megszerkesztésekor az első lépés az igényelt sajátos funkció azonosítása. A második lépés a funkciónak megfelelő szerkezet azonosítása a leírásban. E második lépésben „a leírásban kinyilvánított szerkezet csak akkor minősíthető megfelelőnek, ha a leírás vagy az elővizsgálati eljárás lefolytatása világosan összekapcsolja ezt a szerkezetet az igénypontban említett funkcióval”.

Ha a leírás nem egyértelmű azzal a szerkezettel kapcsolatban, amely a bejelentő szerint megfelel az igényelt funkciónak, akkor a bejelentő nem tett eleget annak a kötelezettségének, hogy ki kell fejtenie, hogyan hajtják végre a funkciót, vagyis a bejelentő csupán megkísérli a széles körű funkcionális eredmények igénylését anélkül, hogy a leírásban hivatkozott bármilyen elemet hozzákapcsolna ahhoz a sajátos mechanizmustípushoz, amelynek segítségével valamilyen funkcionális eredményt kíván elérni. Az ilyen kísérlet azonban a szabadalmi törvény szerint nem megengedett.

L) A *Shu-Hui Chen v. Bouchard*-ügyben a CAFC 2003 októberében megerősítette a szabadalmi hivatal Fellebbezési és Interferenciatanácsának döntését. Utóbbi az interferenciaeljárásban Bouchard-t minősítette idősebb félnek (senior party), és az ő számára engedélyezte a taxol-származékokra vonatkozó szabadalmat Chen megadott (és a Bristol-Meyers-re átruházott) szabadalmával szemben.

Chen fluor-taxolokra és azok előállítási eljárására vonatkozó szabadalmi bejelentését öt hónappal korábban nyújtotta be, mint Bouchard, akinek bejelentése ciklopropataxolokra

vonatkozott. Chen engedélyezés előtt visszavonta bejelentését, mert megállapította, hogy az abban leírt eljárások nem fluor-taxolokhoz, hanem ciklopropataxolokhoz vezetnek, majd ezt követően egy részben folytatólagos (continuation-in-part, CIP) bejelentést nyújtott be, amelyben ciklopropataxolokat igényelt. Bouchard azonban ezt megelőzően már benyújtotta bejelentését.

A CAFC megállapította, hogy a tanács jogosan minősítette Chent fiatalabb félnek (junior party), mert Chen első bejelentése nem elégítette ki a leírással kapcsolatos előírásokat: nem nyilvánította ugyanis ki az interferenciaeljárás igénypontjaiban (countjaiban) szereplő vegyületeket, és azokról nem közölt analitikai adatokat vagy egyéb jellemzőket. Emellett az általa kinyilvánított módszerek fluor-taxol-származékokhoz vezetnek, amelyek nem tartoznak a countok körébe.

Mint hogy a bejelentés nem nyilvánította ki a countok tárgyát, az ügy különbözik a CAFC olyan korábbi döntéseinek tárgyát képező ügyektől, amelyekben korábbi bejelentések számára engedélyeztek elsőbbséget, ahol kinyilvánították ugyan az igényelt terméket, de annak szerkezeti képletét nem adták meg hibátlanul.

Emellett az első bejelentés nem írta le a ciklopropataxolokat, mert szakemberek megerősítették, hogy Chen kinyilvánított módszerei fluor-taxolokhoz vezetnek, és Chen egy olyan cikket is publikált, amelyben a ciklopropataxolok szintézisét váratlan felfedezésnek minősítette.

Chen saját szakértője elismerte, hogy Chen első bejelentésének időpontjában azt lehetett várni, hogy az általa leírt reakció fluor-taxolokhoz vezet, és a Bristol-Myers kutatói, akik megismételték Chen kísérleteit, szintén azt állították, hogy az analitikai vizsgálatok alapján Chen ésszerűen vélte a kapott vegyületeket fluor-taxoloknak.

A CAFC szerint a tanács tévedett, amikor azt gondolta, hogy a Chen vegyületeinek ciklopropataxol-szerkezetét megerősítő analitikai vizsgálatok nem alapozhatták meg a szerkezetet, mert Chen közölte az elemző vegyészszel, hogy ő milyen szerkezetre gondol. Egy ilyen vegyész előtt viszont nem kell eltitkolni a vegyület vélt szerkezetét ahhoz, hogy a vegyész későbbi tanúvallomását bizonyító erejűnek lehessen tekinteni – a vegyésznek egyszerűen el kell végeznie a vizsgálatokat a szerkezet bizonyításához. A hiba azonban ártalmatlan volt, mert nincs bizonyíték arra, hogy az elemzési adatok megerősítik a Chen által feltételezett szerkezeteket; Chen analitikai vizsgálatai nem csupán egyetlen ésszerű módon értelmezhetők. Emellett a Chen laborjegyzőkönyvét szignáló tanúk közül egyik sem tanúskodott, így az abból nyerhető információk nem tekinthetők megerősítettnek.

Chen nem szolgáltatott megbízható bizonyítékot a Board által kritikusnak meghatározott időszakban végzett munkájáról. Bizonyos vegyületek szintézisével kapcsolatos adatok évekkel korábbra voltak visszadátumozva, és így nem voltak bizonyító erejűnek tekinthetők.

A CAFC tanácsának egyik tagja ellentétes véleményt nyilvánított. Szerinte a laborjegyzőkönyv kellően bizonyítja, hogy Chen gyakorlatba vette találmányát, és hogy a másik kutató laboratóriumi jegyzőkönyveit el kellett volna fogadni Chen bizonyítékaként, mert Chen a

vonatkozó törvény szerint „minősített tanú” (qualified witness), és ezért a kutatói munkája során készített jegyzőkönyvek nem igényelnek megerősítést.

M) A CAFC a *Ranbaxy Pharmaceuticals, Inc.* (Ranbaxy) v. *Apotex*-ügyben 2003 novemberében helybenhagyta a körzeti bíróság döntését, amelyben elutasította az Apotex ideiglenes intézkedés elrendelésére irányuló kérelmét.

Az Apotex szabadalma cefuroxin-axetil antibiotikumra vonatkozott, ahol eredetileg „erősen poláris oldószert” igényelt. Ezt követően egyetlen igényponttá vont össze három olyan engedélyezett aligénypontot, amelyek mindegyikében egy-egy eltérő oldószert igényelt. Az volt a kérdés, hogy az Apotex támaszkodhat-e az ekvivalenciaitanra olyan korlátozás kapcsán, amely a három oldószert közül egynek a jelenlétét említette.

A CAFC megállapította, hogy az eredeti korlátozást (erősen poláris oldószert) az Apotex azért írta körül a háromféle oldószere vonatkozó igényponttal, mert a bejelentést engedélyezésre alkalmas formába kívánta vinni.

A Ranbaxy olyan erősen poláris oldószert használt, amely eltért az igénypontban említett három oldószertől. A CAFC szerint ez az ekvivalens oldószert az Apotex számára előrelátható volt, mert (1) „az előreláthatóság az ekvivalensre vonatkozik, nem pedig arra, hogy egy módosítás gátolhatja-e az ekvivalenciaelv alkalmazását; és (2) a Ranbaxy-féle oldószert feltételezett előreláthatóságát valószínűsítette az Apotexnek az az állítása, hogy a Ranbaxy oldószere az igényelt oldószerek jól ismert ekvivalense volt”.

A fentiek alapján a CAFC is indokoltan tartotta az ideiglenes intézkedésre vonatkozó kérelem elutasítását.

N) A CAFC a *Home Diagnostics, Inc.* v. *Lifescan, Inc.*-ügyben 2003 decemberében megváltoztatta a körzeti bíróság döntését, amely nem állapított meg bitorlást egy, a vérben a glükózkoncentráció mérésére szolgáló módszerre vonatkozó szabadalommal kapcsolatos perben.

A CAFC azon a véleményen volt, hogy az „egy megfelelő stabil végpont meghatározásakor” kifejezés az igénypontban nem korlátozta az oltalmi kört olyan kiviteli alakokra, amelyek a végpontot egy előre meghatározott időtartam lejártának meghatározásához kötik. „A körzeti bíróság tévedett, amikor túl nagy hangsúlyt helyezett a leírásnak az előnyös kiviteli alakokat tárgyaló részére, ahelyett, hogy magukat az igénypontokat értelmezte volna.” Bár a szabadalmi leírás csupán az előre meghatározott időbeli végpontokat tárgyalta, az a tény, hogy hallgatott más végpont-meghatározó utakról, nem képezte annak világos elismerését, hogy az oltalmi kör nem vonatkozik az előre meghatározott időtartam módszerétől eltérő egyéb esetekre is. A CAFC számos hasonló tárgyú szabadalomra hivatkozott (az egyik szabadalom előre meghatározott időtartamokat igényelt) annak bizonyítékaként, hogy egy szűkebb szövegezésű oltalmi körrel át lehet térni tágabb szövegezésű oltalmi körre. Ez azt bizonyítja, hogy a szabadalmas céltudatosan szélesebb oltalmi körre törekedett, mint a vonatkozó szabadalmakban igényelt, előre meghatározott időtartam módszere.

A CAFC a szóban forgó szabadalomban idézett technika állására is támaszkodott annak kimutatásában, hogy egy szakember a feltalálás időpontjában megértette volna, hogy a glükózkonzentráció mérése előre meghatározott idő megadásán vagy egyéb végpont-meghatározáson, így például magának a reakciónak az ellenőrzésén is alapulhatott volna.

O) A CAFC a *Liquid Dynamics Corp. v. Vaughan Co.*-ügyben 2004 januárjában megváltoztatta a körzeti bíróság döntését, és bitorlás fennforgását állapította meg.

A felperes szabadalma tartályokban levő zagyok keverésére vonatkozott, ahol a henger alakú tartályban annak sugarához viszonyítva olyan szögben alkalmaznak áramlást elősegítő eszközt, amely lényegileg csigavonalú áramlási utat idéz elő a tartály aljától annak tetejéig és vissza.

A CAFC szerint az igénypontok csupán „áramlást” említettek, de nem mondtak semmit annak alakjáról. A körzeti bíróság tévedett, amikor azt állapította meg, hogy a „lényegileg csigavonalú áramlási út” kétértelmű, és a tökéletesen csigavonalú áramlás előidézéséhez számszerű adatok megadását kívánta, holott a „lényegileg” kifejezés egyszerűen „közelítőleg” szót jelent, vagyis nem értelmezhető „tökéletesen” szóként. Az igénypontban levő egyéb kifejezések is összhangban álltak ezzel a tág értelmezéssel.

P) A CAFC a *Golight, Inc. (Golight) v. Wal-Mart Stores, Inc.* (Wal-Mart)-ügyben is 2004 januárjában hozott döntést. Az ügy alapját képező 5 673 989 sz. amerikai szabadalom (a továbbiakban: '989-es szabadalom) vezeték nélküli, távirányítású, hordozható fényszóróra vonatkozott, amelyet járművek külső oldalára lehet felszerelni, és a járműből vagy a járművön kívülről lehet távirányítani.

1997-ben Wal-Mart a Sam's Club üzletein keresztül kezdett árusítani vezeték nélküli, hordozható, távirányítású fényszórókat. Ez a fényszóró állítólag a '989-es szabadalomban nyilvánított fényszóró olcsó másolata volt, és azzal voltaképpen minden szempontból megegyezett, kivéve egy műanyag ütközőt, amely meggátolta, hogy a fényszóró a teljes 360°-os szögben forgatható legyen.

A körzeti bíróság háromnapos tárgyalás után azt állapította meg, hogy a Wal-Mart bitorlta a '989-es szabadalom 11. igénypontját azzal, hogy hordozható fényszórókat importált, amelyek szó szerint mutatják az igénypont összes korlátozását. A bíróság azt is megállapította, hogy az igénypont nem volt érvénytelen, és a bitorlás szándékos volt. Ezért a Wal-Martot az ügyvivői költségeken felül 464 280 USD kártérítés megfizetésére ítélte.

Az igényponttal kapcsolatos vita arra vonatkozott, hogy szövege megkívánta-e a fényszóró 360°-os szögben való forgathatóságát.

A 11. igénypont vitatott szövegrésze a következő volt:

„Egy fényszóró készülékben, ahol egy lámpaegység függőleges meghajtóeszközzel rendelkező házban van felszerelve az említett lámpaegység függőleges irányban való billentéséhez, és az említett házban vízszintes meghajtóeszköze is van ahhoz, hogy az említett lámpaegységet vízszintes irányban lehessen forgatni ...”.

A körzeti bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a 11. igénypont nem tartalmaz 360°-os korlátozást. A Wal-Mart viszont azzal érvelt, hogy a leírás és az elővizsgálati eljárás története olyan igénypontoszerkesztést kíván, amely magában foglal ilyen korlátozást.

A szabadalmas a leírásban azt állította, hogy „a találmány egy lámpaegységet foglal magában, amely egy olyan házra van felszerelve, amelynek motormeghajtású függőleges meghajtószerkezete van a lámpaegység függőleges irányban való billentéséhez és egy motormeghajtású vízszintes meghajtószerkezete van a lámpaegységnek vízszintes irányban legalább 360°-os szögben való forgatásához.”

A körzeti bíróság döntése szerint a Wal-Mart bitorolt. E döntés ellen a Wal-Mart fellebezett a CAFC-hez.

A CAFC többségi véleménye szerint a 11. igénypont vízszintes meghajtóeszköze nem volt korlátozva a leírásban kinyilvánított szerkezetre vagy annak ekvivalensére. Ehelyett a CAFC megállapította: „Igaz ugyan, hogy a szabadalmasok találmányukat úgy írják le, hogy az 360°-ig képes forogni, de ez a sajátos előny csupán egy vonása a találmány tárgyát képező fényszórónak”. Ennek alapján a CAFC megerősítette a körzeti bíróság bitorlást kimondó döntését.

Q) A *Glaxo Welcome Inc. (Glaxo) v. Impax Labs., Inc. (Impax)*-ügyben a CAFC ugyancsak 2004 januárjában helybenhagyta a körzeti bíróság bitorlási keresetet elutasító döntését.

A Glaxo szabadalma olyan, bupropionot tartalmazó gyógyszerre vonatkozott, amelynek felszabadulását hidroxipropil-metil-cellulózzal (HPMC) késleltették. Az Impax HPMC helyett hidroxipropil-cellulózt (HPC) alkalmazott.

Az elővizsgálati eljárás során az elővizsgáló a késleltetett felszabadulást előidéző vegyületeket igen tágra meghatározó eredeti igénypontok módosítását kívánta, mert a leírásban csupán a HPMC volt ismertetve. A Glaxo eleget tett az elővizsgáló kívánságának, és lemondott a HPMC ekvivalenseiről anélkül, hogy tiltakozott volna az elővizsgáló érvelése ellen.

A CAFC döntése szerint az igénypont ilyen módosítása a Festo-döntés alapján kizárja a szabadalom oltalmi körének az ekvivalensekre való kiterjesztését. A bejelentés benyújtásának időpontjában a HPC ismert volt késleltetett felszabadulást okozó polimerként, amit gyógyszerészeti kézikönyvek és korábban megadott szabadalmak, valamint olyan dokumentumok is bizonyítottak, amelyekre a Glaxo az elővizsgálati eljárás alatt hivatkozott, vagyis a Glaxo tisztában volt azzal, hogy a HPC potenciális ekvivalense a HPMC-nek, és egy szakember a HPC-t bupropion esetén a bejelentés időpontjában megfelelő változatnak ítélte volna. Ezért a Glaxo az igénypont oltalmi körének módosítása következtében nem hivatkozhat az ekvivalenciánra, különös tekintettel arra, hogy nem tiltakozott az elővizsgáló korlátozásra vonatkozó felhívása ellen.

R) A CAFC 2004 februárjában a *Bristol-Myers Squibb Co. (Squibb) v. Pharmachemie B.V. (Pharmachemie)*-ügyben egy eddig viszonylag felderítetlen területen hozott döntést.

A bíróságoknak (első fokon a körzeti bíróságnak) azt az alapvetően egyszerűnek tűnő kérdést kellett eldönteniük, hogy egy korábbi szabadalom, amely a per tárgyát képező bejelentésből származik, felhasználható-e a szabadalom ellen kettős szabadalmazás miatt indított perben újdonságrontó anyagként.

A CAFC döntése szerint egy korábbi szabadalom felhasználható kézenfekvőség bizonyítására kettős szabadalmazáson alapuló elutasítás esetén még akkor is, ha a későbbi bejelentést korlátozási felhívás miatt nyújtották be.

Az ügyet kétségtelenül bonyolítja az a tény, hogy a PTO előtti elővizsgálati eljárás tíz évnél hosszabb időt vett igénybe, és a vizsgálatot négy különböző elővizsgáló végezte, akik közül mindegyik eltérő és néha ellentmondó korlátozási felhívást adott ki. A CAFC tanácsának többsége azonban az ügy bonyolultságától függetlenül úgy döntött, hogy egy korábbi szabadalmat ugyanabban a láncban egy másik bejelentés ellen fel lehet használni kettős szabadalmazás esetén a kézenfekvőség alátámasztására.

Az ügy előzménye, hogy a Research Corporation Technologies, Inc. (RCT) 4 657 927 sz. amerikai szabadalmának (a továbbiakban: '927-es szabadalom) a Squibb a kizárólagos használati engedélyese volt. Az RCT és a Squibb (együtt: Bristol-Myers) bitorlási pert indított a Pharmachemie ellen.

A perben a Pharmachemie védekezésként azt állította, hogy a '927-es szabadalom a 4 140 707 sz. amerikai szabadalomra – amelyet 1979-ben engedélyeztek és amely 1998-ban járt le (a továbbiakban: '707-es szabadalom) – tekintettel kézenfekvőségen alapuló kettős szabadalmazás miatt érvénytelen.

A körzeti bíróság szerint a kérdésre adott válasz attól függ, hogy a bejelentőtől az elővizsgálati eljárás alatt kívánták-e azoknak az igénypontoknak a korlátozását, amelyek a '927-es szabadalom részévé váltak, függetlenül azoktól az igénypontoktól, amelyek a '707-es szabadomba épültek be. A körzeti bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a korlátozási követelményt kielégítették, mert a bejelentőtől az elővizsgáló azt kívánta, hogy a kezelési módszerre és a gyógyászati kompozícióra vonatkozó igénypontjait egy megosztott bejelentésben érvényesítse.

Fellebbezés után azonban a CAFC tanácsának többsége azt állapította meg, hogy a körzeti bíróság helytelen kérdést tett fel. Azt, hogy egy korábbi szabadalmat fel lehessen használni kettős szabadalmazáson alapuló elutasítás esetén, csak akkor lehet megakadályozni, ha a megosztott bejelentést korlátozási felhívás miatt nyújtották be, és a megosztott bejelentés szövegezése megfelel a korlátozási felhívásnak. A CAFC kifejtette továbbá, hogy a szóban forgó megosztott bejelentést nem arra a bejelentésre való korlátozás eredményeképpen nyújtották be, amely végül a '707-es szabadalomhoz vezetett.

Itt emlékeztetünk arra, hogy az elővizsgálati eljárás négy különböző elővizsgáló előtt folyt le, akik közül mindegyik eltérő korlátozási felhívást adott ki. A szabadalmas az egyik megosztott bejelentést nyújtotta be a másik után, összhangban a korlátozási felhívásokkal, és egyszer csak megtudta, hogy az eredetileg kinyilvánított és igényelt saját találmányát

használják fel egy kézenfekvőségen alapuló elutasítás alátámasztására. Ez valóban különös dolog.

Az egyik bíró eltérő véleményt fejtett ki, rámutatva: függetlenül attól, hogy a különböző elővizsgálók által kiadott korlátozási felhívások helyénvalók voltak-e, az elővizsgálók szerint a bejelentő eleget tett a korlátozási követelményeknek. Ezért a követelmények helyességét nem lehet utólag a szabadalom érvénytelenségének alapjaként megtagadni.

Ezzel a döntésével a CAFC olyan új vizekre evezett, amelyeken egy ártalmatlannak tűnő korlátozási felhívásnak súlyos következményei lehetnek.

S) A *Pfizer, Inc. (Pfizer) v. Dr. Reddy's Labs., Inc. (Reddy)*-ügyben a CAFC egy másik 2004 februári döntésével megváltoztatta a bitorlási keresetet elutasító körzeti bírósági döntést.

A Pfizer szabadalma amlodipin-bezilátra vonatkozott. A Reddy AmVas néven forgalmazott készítménye hatóanyagként amlodipin-maleátot tartalmazott, amelyet a Pfizer alap-szabadalmának lejárt előtt több évvel hozott forgalomba. A gyógyszerek forgalmazását engedélyező hivatal (Food and Drug Administration, FDA) biztonsági és hatékonysági tanulmányok alapján korábban már engedélyezte az AmVas forgalombahozatalát.

A Reddy azzal érvelt, hogy a Pfizer szabadalmának oltalmi ideje az 1984. évi Hatch–Waxman-törvény alapján már meg volt hosszabbítva, ezért a szabadalom oltalma nem terjed ki a forgalmazott gyógyszer egyéb alakjaira, így a maleátsóra.

A CAFC ítéletében megállapította, hogy az alapgyógyszerrel közeli ekvivalenciát mutató készítmény forgalmazása is a Pfizer szabadalmának bitorlását jelenti, mert a „hatóanyag” az amerikai szabadalmi törvény 156(f) szakasza szerint amlodipin volt, és így a Reddy által forgalmazni szándékozott „gyógyszertermék” a 156(f) szakasz hatálya alá esett, jöllehet a Pfizer az oltalmi idő hosszabbítására vonatkozó kérelemben a terméket amlodipin-bezilátként nevezte meg. A CAFC döntése szerint a „törvény gondolt egy hatóanyag sójának vagy észterének a változataira, és védelmet kívánt nyújtani a most kihasznált joghézag ellen, amikor a 156(f) szakaszban a 'gyógyszerterméket' a hatóanyag bármilyen sója vagy észtere'ként definiálta”.

Ilyen alapon a CAFC úgy döntött, hogy a Reddy bitorolt az amlodipin-maleát forgalmazásával.

Az ítéletből az a következtetés vonható le, hogy a generikusgyógyszer-gyártók nem számíthatnak arra, hogy a szabadalmazott termékek közeli ekvivalenseit forgalmazhatják bitorlás veszélye nélkül.

T) A CAFC-nek az *Arnold P'ship (Arnold) v. Dudas*-ügyben 2004 márciusában hozott döntése megerősítette egy körzeti bíróságnak a PTO határozatát fenntartó döntését, és így elutasította az Arnold kérelmét a hidrokodon-bitartarát és ibuprofén kombinációját hatóanyagként tartalmazó, Wicoprofen néven forgalmazott gyógyszerre vonatkozó szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítására.

A PTO határozata szerint ezeknek a gyógyszereknek a kombinációja nem elégíti ki a szabadalmi törvénynek az oltalmi idő meghosszabbítására vonatkozó 156. szakasza szerinti „első kereskedelmi forgalomba hozatal” követelményét. Bár a hidrokodont és az ibuprofént kombinációban korábban nem forgalmazták, mindkét termék jól ismert és önmagában kereskedelmi forgalomban volt. Az oltalmi idő meghosszabbításához a 156. szakasz azt írja elő, hogy a kérelem a szabadalom tárgyát képező olyan „gyógyszertermék” első kereskedelmi forgalmazására vonatkozzék, amely „egyetlen anyag vagy egy másik hatóanyaggal kombinált hatóanyag” legyen. A törvény a két hatóanyagot tartalmazó gyógyszerterméket ugyanabba a kategóriába helyezi, ahol az egy hatóanyagot tartalmazó termék van. Így egy A és B anyagot tartalmazó kompozíciót igénylő szabadalom oltalmi ideje csak akkor hosszabbítható meg, ha az A vagy a B anyag korábban nem volt forgalomban. Más szavakkal az igényelt hatóanyagok legalább egyikének gyógyszertermékként újnak kell lennie a piacon. Ezért a bíróság megállapította, hogy a korábban már gyógyszerként használt két anyag kombinációja nem teszi lehetővé a vonatkozó szabadalom oltalmi idejének meghosszabbítását.

Szakértők szerint továbbra is fennállhat a lehetőség olyan gyógyszerkombinációkra vonatkozó szabadalmak oltalmi idejének meghosszabbítására, amelyek komponensei szinergetikus hatást biztosítanak.

U) A New York-i Déli Körzeti Bíróság (Southern District Court of New York) a *General Cigar* (Cigar) v. *Cubatabaco*-ügyben 2004 márciusában érdekes döntést hozott.

Elöljáróban megjegyezzük, hogy az Amerikai Egyesült Államokban védjegyjogot csak az országban való használat útján lehet szerezni, vagyis az idegen országbeli használat nem alapoz meg az USA-ban ilyet. Ezért az lenne várható, hogy egy olyan cég, amely az USA-ban egy bizonyos védjeggyel már árusít szivarokat, a védjegyjogok szempontjából előnyben van egy olyan kubai céggel szemben, amely ugyanolyan védjeggyel ellátott kubai szivarokat árusít a világ fennmaradó részén, azonban az USA-ban sohasem árusította szivarjait. E bevezetés után lássuk a tényeket.

A Cubatabaco Kubában és a nemzetközi piacon árusítja COHIBA védjegyű szivarjait, azonban a kubai embargó miatt az USA-ban ezt nem teheti, és COHIBA védjegye itt nincs lajstromozva. Azt követően, hogy a Cubatabaco COHIBA szivarjaival belépett a nemzetközi piacra, a Cigar elkezdte használni az USA-ban általa forgalmazott szivarokon a COHIBA védjegyet. A Cubatabaco az első volt, aki a világ fennmaradó részén használta a COHIBA védjegyet, azonban egy védjegy külföldi használata rendes körülmények között nem képezheti az elsőbbség alapját az USA-ban.

Az ügyet azonban másként kell elbírálni a jóhírű védjegyek tana (doctrine of famous trademarks) miatt: egy olyan fél, akinek védjegye az USA-ban jóhírű lett, mielőtt egy másik fél elkezdte használni ugyanazt a védjegyet, elsőbbséggel rendelkezik annak ellenére, hogy az utóbbi használat az USA-ban történik, míg a korábbi használat, amelyen a jóhírűség alapszik, külföldön történt. A körzeti bíróság úgy döntött, hogy a Cubatabaco a COHIBA

védjegyet a nemzetközi piacon történt eladások révén tette híressé az USA-ban. Ezért a Cigar ezt követően nem tulajdoníthatja el a védjegyhez kapcsolódó goodwillt még akkor sem, ha az USA piacán azt megelőzően használta a védjegyet, hogy a Cubatabaco ezt törvényesen tehetné.

A fentiek alapján a körzeti bíróság megállapította, hogy a Cubatabaco törvényesen oltalmazható joggal rendelkezett a védjegyre. Ezért törölte a Cigar COHIBA védjegyét, és a Cigar eltiltotta e védjegy használatától.

V) A PTO az *Ex parte Hillyer*-ügyben 2004 májusában hozott döntése szerint a kézenfekvőség szempontjából eltérően kell megítélni az olyan, korábbi gyakorlatbavételt, amelyet csak javasoltak kipróbálásra, szemben a tényleges gyakorlati kipróbálással.

A döntés alapját képező szabadalom módszerre vonatkozott integrált áramkörű chipek felületéről nem kívánt maradékok eltávolítására. A találmány szerint az eltávolítani kívánt maradékot ammónia és oxigén keverékéből készített plazma hatásának teszik ki.

Az elővizsgáló által talált korábbi szabadalom (Molloy) olyan módszert ismertet, amelynek segítségével integrált áramköri chipek gyártása folyamán a felületet oxigén és aminok keverékéből álló gázokkal kezelik. Az aminok vegyileg rokonok az ammóniával, és ammóniából akár elő is állíthatók, de nem azonosak azzal. Így a Molloy-szabadalom önmagában nem képezhetett elutasítási alapot. Az elővizsgáló azonban ezt a dokumentumot egy másik szabadalommal (Savas) kombinálta, amely szintén integrált áramköri chipek gyártása során a chipek felületének tisztítására vonatkozott. A Savas-szabadalom tanítása szerint számos gázt – ideértve az ammóniát is – lehet kis koncentrációban az oxigénhez adni sajátos vegyi maradékok eltávolítása céljából.

Minthogy Savas kinyilvánítja mind az ammóniát, mind az oxigént, önmagában is újdonságrontó lehet. Az elővizsgáló azonban arra hivatkozott, hogy a Molloy-féle szabadalom a Savas-szabadalommal együtt az igényelt találmány kézenfekvőségét bizonyítja, és ilyen alapon utasította el a bejelentést.

A feltaláló a PTO Fellebbezési és Interferenciatanácsához nyújtott be fellebbezést, amelyben elsősorban azzal érvelt, hogy Savas igen sokféle gáznak oxigénnel való kombinációját ismertette, aminek alapján nem volt nyilvánvaló az ammóniára való összpontosítás.

A CAFC-t nem győzte meg ez az érvelés, és megállapította, hogy számos hatékony kombináció kinyilvánítása nem tesz kevésbé nyilvánvalóvá bármelyiket azok közül; egyetértett azonban a feltalálással a fellebbezés egy másik érvelése kapcsán. Savas ugyanis csak javasolta, hogy az ammóniát ki lehet próbálni, de nem állította, hogy ez eredményre vezet. A CAFC nem talált Savas szabadalmában arra vonatkozó tényleges kitanítást, hogy bármelyik adalék az oxigénnel elegyítve eredményes lenne. Hangsúlyozta a Savas-szabadalom bizonytalan szövegezését, amely csupán azt állította, hogy az adalékokat az anyag összetételének és a felhasznált eljárásnak a függvényében ki lehet választani, de nem állította, hogy azokat ki kell választani.

Végül a CAFC arra a következtetésre jutott, hogy az elővizsgáló elutasítása csupán egy „kézenfekvő kipróbálni” állításon alapult. Ezért engedélyezte a szabadalmat.

X) A CAFC az *Anchor Wall Systems, Inc. (Anchor) v. Rockwood Retaining Walls, Inc.* (Rockwood)-ügyben 2004 júniusában hozott döntésében meghatározta, hogyan kell értelmezni az „általában párhuzamos” kifejezést.

A felperes szabadalma egymáshoz illeszkedő falazóblokkokra vonatkozott, amelyeket cement alkalmazása nélkül fel lehet használni földnyomásnak ellenálló falazatok készítésére anélkül, hogy szükség lenne kiegészítő támasztószerkezetre. A szabadalom igénypontja szerint „a falazóblokk alapfelülete általában párhuzamos (generally parallel) a felső felülettel”.

Az Anchor bitorlásért beperelte a Rockwoodot. A körzeti bíróság azt állapította meg, hogy – a párhuzamosság matematikai fogalom lévén – az igénypontban szereplő „általában párhuzamos” kifejezést a matematikailag pontos „párhuzamos” jelentésre korlátozva kell értelmezni.

Az Anchor a CAFC-hez fellebbezett és azzal érvelt, hogy a körzeti bíróság helytelenül értelmezte az „általában párhuzamos” kifejezést. Ezzel szemben az alperes érthető módon elégedett volt a körzeti bíróság döntésével, aminek révén nem bizonyult bitorlónak. A CAFC azonban eltérő módon ítélte meg a vitatott kifejezés értelmét. Elismerte ugyan, hogy a „párhuzamos” szó szótári meghatározása egyetlen, pontos matematikai jelentést ad meg, de hozzáfűzte, hogy az „általában” szó szótári meghatározása a következő: „sajátos esetektől eltekintve és egy általános képre tekintettel; egészében, rendszerint”. A CAFC szerint annak folytán, hogy az igénypont egyértelműen kapcsolta az „általában” határozót a „párhuzamos” melléknévhez, az „általában párhuzamos” kifejezés rendes jelentése némileg eltér a „pontosan párhuzamos”-tól.

A CAFC szerint egy kifejezést az igénypontokban általában elválaszthatatlan egésznek kell tekinteni, ezért az „általában” szó figyelmen kívül hagyása itt helytelen volt. A szabadalmi leírás nem adott sajátos meghatározást sem az „általában”, sem a „párhuzamos” szóra, sem pedig az „általában párhuzamos” kifejezésre. A szabadalom elővizsgálati eljárása sem szűkítette a jelentést matematikai értelmezésre. Ezért a CAFC indokoltnak találta a szótári meghatározásokat alkalmazni az igénypont értelmezéséhez. Ennek megfelelően arra a következtetésre jutott, hogy az „általában párhuzamos” kifejezés a pontosan párhuzamostól némileg eltérő jelentést takar.

A CAFC azonban nem alapozta döntését teljesen az ilyen „nyelvtani iskolai” értelmezésre, mert megjegyezte, hogy a közelítő becslést kifejező szavak – mint az „általában” (generally) és a „lényegileg” (substantially) – rendszeresen használtak a szabadalmi igénypontokban, és a szabadalmi elővizsgáló és a bíróságok hagyományosan elfogadják azok használatát. Bár ideális esetben egy szabadalmi igénypont összes kifejezése teljesen kötött, a gyakorlatban ritkán fordul elő ilyen igénypont. Ezért a CAFC szerint nem volt szükség az „általában párhuzamos” igényponti kifejezés pontos matematikai párhuzamossággént való értelmezésére.

Az ügynek az a tanulsága, hogy az igénypontokban alkalmazott kifejezések pontos szóbeli egyensúlyára kell törekedni, és ezt elősegítik az olyan kifejezések, mint az „általában” és a „lényegileg”. Vegyi tárgyú találmányok esetén egy komponens mennyiségének meghatározásánál az amerikai gyakorlatban elfogadják a „lényegileg ...ból áll” (consisting essentially of) kifejezést. Ha az igénypont szerkesztésekor nem lehetne kihasználni az ilyen kifejezések által nyújtott előnyt, a bitorlók csekély változtatásokkal gyakran megkerülhetnék a szabadalmak oltalmi körét, ami nem egyeztethető össze a szabadalmi rendszer céljával.

Y) *A Custom Computer Services, Inc. (Custom) v. Paychex Properties, Inc. (Paychex)*-ügyben a CAFC 2004 júliusában megváltoztatta a szabadalmi hivatal Fellebbezési Tanácsának a határozatát.

Az ügyben szereplő Custom és Payrol People (Payrol) két különálló, de rokon társaság, és mindkettő ugyanannak a jogi cégnek az ügyfele. A Payrol ügyvédje annak a téves hiedelemnek az alapján, hogy a két társaság egyetlen jogi személyt jelent, a PTO-nál határidő-hosszabbítási kérelmet nyújtott be a „korábban The Payrol People-ként ismert Custom Computer Services, Inc.” nevében.

A törvény feljogosítja a PTO-t határidő-hosszabbításra, „ha azt jó okkal kéri”. A törvény 2.102(b) szakasza szerint „egy felszólalást el lehet fogadni, ha azt a személyt, akinek a nevében a hosszabbítást kéri, tévesen azonosították, vagy ha a felszólalást olyan személy nevében nyújtották be, aki érdekazonosságban áll azzal a személlyel, aki a határidő-hosszabbítást kérte, és akinek azt engedélyezték”. Itt a tévedés a cég nevének az alakjában történt, mert az ügyvéd a Payrol céget tévesen más néven jelölte meg, vagyis nem az történt, hogy egy céget egy másikkal próbáltak helyettesíteni. Ez a hiba a PTO hibadefiníciója alá esik, és így a CAFC döntése szerint a tanács alaptalanul utasította el a felszólalást.

Z) Az *AFG Indus., Inc. v. Cardinal IG Co.*-ügyben a CAFC 2004 júliusában megváltoztatta a körzeti bíróságnak azt a döntését, hogy az alperes nem bitorolta a felperes szabadalmát, és az ügyet immár harmadízben visszautalta a körzeti bíróságnak.

A felperesi szabadalom olyan üveglablakra vonatkozott, amelynek bevonata visszaveri az infravörös fényt. A bevonat az igénypont szerint egy cink-oxid-, egy ezüst-, egy cink-oxid-, egy ezüst- és egy cink-oxid-rétegből, vagyis öt rétegből áll. Az előző fellebbezés kapcsán a CAFC a „réteg” (layer) szót az alábbi módon értelmezte: „lényegileg egyforma vegyi összetételű anyagvastagság, amely nem tartalmaz a bevonat optikai tulajdonságait lényegesen nem befolyásoló vastagságú közbelső rétegeket”, de nem döntött abban a kérdésben, hogy egy egymást követően több rétegben felvitt egyetlen vegyület egyetlen rétegnek tekinthető-e.

Az ügy visszautalása után a körzeti bíróság azt állapította meg, hogy nincs bitorlás, mert (a) a cink-oxid egymást követő felvitele többszörös rétegeket hoz létre, és (b) az olyan termékek, amelyekben titán-dioxid rétegek is vannak, nem bitorolnak.

A CAFC megállapítása szerint nem elfogadható, hogy egy „tisztá termékigénypont”-ba a felvitel módja alapján eljárási korlátozásokat iktassanak be, és azt is kifejtette, hogy a többszörös felvitel csak akkor veendő figyelembe, ha befolyásolja a bevonat szerkezetét és optikai tulajdonságait.

A CAFC szerint a titán-dioxid jelenléte nem zárja ki szükségszerűen a bitorlást, de annak a tényleges meghatározását igényli, hogy a titán-dioxid kielégíti-e a „réteg” fenti meghatározását, vagyis hogy vastagsága befolyásolja-e a bevonat optikai tulajdonságait, és ezáltal kizárja-e a bitorlást, vagy pedig csupán egy közbenső rétegnek (interlayer) tekintendő-e.

A három bíró közül az egyik nem értett egyet azzal a többségi véleménnyel, hogy az ügyet harmadszor is visszaküldik a körzeti bíróságnak; szerinte az ügyben végleges döntést kellett volna hozni.

AA) A *Pellegrini v. Analog Devices, Inc.*-ügyben a CAFC szintén 2004 júliusában megerősítette az alsófokú bíróság azon döntését, hogy az alperes nem követett el bitorlást.

A szóban forgó szabadalom kefe nélküli motormeghajtó áramkörökre vonatkozott. Az alperes olyan integrált áramköröket forgalmazott, amelyeket az Egyesült Államok (USA) területén kívül gyártottak és árusítottak, de oda soha be nem vittek vagy onnan soha ki nem szállítottak. Így a bitorlási perben eldöntendő alapvető kérdés az volt, hogy az ilyen chippek bitorlást okozhatnak-e.

A CAFC elutasította a felperesnek azt az érvelését, hogy a termékek forgalmazása bitorlásnak minősül, mert az alperes székhelye az USA-ban volt, a termékek tervezése is ott történt, és a gyártási és kereskedelmi utasítások is ott készültek. A felperes a szabadalmi törvény 271(f)(1) szakaszára is alaptalanul hivatkozott, mert az csupán akkor alkalmazható, ha a szabadalmazott találmánynak megfelelő alkatrészek fizikailag jelen vannak az Egyesült Államokban, és azokat onnan exportálják. Utasítások szolgáltatása nem jelent bitorlást.

A CAFC azt a körülményt is mellékesnek találta, hogy az alperes kereskedelmi számláin olyan nyelvezetet használt, amelyből arra lehetett következtetni, hogy alkatrészeket exportált az Egyesült Államokból. A döntés egyértelműen leszögezi, hogy az amerikai szabadalmi jog az Egyesült Államok területére korlátozódik, és nem lehet felelősséget megállapítani olyan cselekedetek miatt, amelyeket egy külföldi országban végeztek.

AB) Az *In re Pacer Technology*-ügyben a CAFC 2004 augusztusi döntésében helybenhagyta az Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatala Fellebbezési és Interferenciata-nácsának döntését.

A Pacer mintája ragasztót tartalmazó tubus olyan lezáró kupakjára vonatkozott, amely a csavarás megkönnyítése céljából négy sima füllel rendelkezett. A tanács egyetértett az ügyet intéző elővizsgálóval abban, hogy a kupak nem volt magától értetődően megkülönböztető jellegű, mert számos mintaszabadalom – amelyek közül többet a Pacer versenytársai birtokoltak – tárgya hasonló kupakkal rendelkezett.

A CAFC döntése szerint „a magától értetődő megkülönböztető jelleg (inherent distinctiveness) kérdése azon múlik, hogy az érdekelt közönség a ragasztós tubus kupakját a gyártó céget azonosító dolognak tekinti-e”. Ahhoz, hogy az ügyet első látásra (*prima facie*) eldönthetőnek tekinthesse, a tanácsnak nem kell ténylegesen bizonyítania, hogy a közönség nem tekintené a Pacer kupakját a gyártó céget azonosítónak, mert a döntéshez elegendő észszerűen állítani, hogy a kupak nem rendelkezik magától értetődő megkülönböztető jelleggel. A nagyon hasonló kupakot ismertető mintaszabadalmak kellő bizonyítékot nyújtanak arra, hogy a fogyasztók nem találnák az igényelt mintát szokatlanul vagy egyedinek.

A CAFC azt is megállapította, hogy a szabadalmi hivatalnak nem kell bizonyítania, hogy a mintaszabadalom szerinti termékeket valóban árusítják, mert „a szabadalmi hivatal korlátozott forrásokkal rendelkező ügynökség, és így nem várható el, hogy a piackutatás terhére is magára vegye”.

Ha a szabadalmi hivatal első látásra elbírálnak tekint egy ügyet, a bejelentőnek kell bizonyítania, hogy a minta megkülönböztető jellegű. Az adott ügyben a Pacer öt eskü alatti nyilatkozatot nyújtott be az adott kereskedelmi területen dolgozó személyek aláírásával, de ezek a nyilatkozatok nem bizonyították, hogy a Pacer termékeinek kupakja szokatlan vagy egyedi jellegű, vagy a versenytársak kupakjaitól megkülönböztethető lenne. Ezért az eskü alatti nyilatkozatok nem voltak alkalmasak arra, hogy cáfolják a szabadalmi hivatal *prima facie* megítélését.

AC) A CAFC a *BJ Servs. Co. (BJ) v. Halliburton Energy Servs., Inc.* (Halliburton)-ügyben szintén 2004 augusztusában helybenhagyta a körzeti bíróság szabadalombitorlást megállapító döntését.

A BJ szabadalmi igénypontjai föld alatti formációkban olajkutak létrehozása céljából törések előidézésére szolgáló módszerre vonatkoznak, ahol egy folyékony polimerből és egy térhálósító anyagból készített gélt injektálnak a talajba. Az igénypont szerint a polimer C* értéke „körülbelül 0,06 tömegszázalék”.

A körzeti bíróság döntése szerint az igénypont – bár nem nyilvánította ki a C* számításának módját – nem nélkülözte a megvalósíthatóságot, mert (1) a BJ feltalálói, szakértői és az általa egy kézikönyvből benyújtott részletek megerősítették, hogy szakember tudta volna, hogyan kell mérni a C* értékét, és a (2) Halliburton nem szolgáltatott arra vonatkozó bizonyítékot, hogy egy szakember nem tudta volna mérni a C* értékét; ehelyett csupán azt bizonyította, hogy a C* értéke a vizsgálati feltételek függvényében változhat.

A körzeti bíróság szerint a „körülbelül (about) 0,06” kifejezés sem határozatlan, mert: (1) a BJ kimutatta, hogy a „körülbelül” szó a kísérleti hibatartománynak felel meg, amelyre egy szakember számít mérések alkalmával, és a BJ szakértőjének összes mérése kevéssel 0,06 alatt vagy fölött volt, és (2) a Halliburton ellentétes érvelése, amely szerint az adatok erősen változtak, nem volt elegendő a határozatlanság megállapításához, mert bizonyítható

volt, hogy szakembere megpiszkálta a mérőkészüléket. Az a közlemény, amelyben 0,077 C* értékű törőfolyadékot használtak, nem volt újdonságrontónak tekinthető, mert bizonyítást nyert, hogy a 0,077-es érték a kísérleti hibahatáron kívül esik.

A Halliburton a szabadalom érvénytelenné nyilvánítását is kérte arra hivatkozva, hogy helytelenül nevezték meg a feltalálót. A bíróság szerint azonban ez az állítás nem volt megalapozott, mert bár a Halliburton által ajánlott további feltaláló egy függő igénypontban említett polimerrel járult hozzá a találmányhoz, nem ismerte az igényelt módszert, sem pedig a polimer használati módját vagy a C* értékét.

A CAFC elutasította az új bizonyításra irányuló kérelmet is, mert a körzeti bíróság döntése nem mondott ellent a bizonyítékoknak.

AD) A CAFC az *In re Bigio*-ügyben is 2004 augusztusában hozott döntést, megerősítve az USPTO Fellebbezési és Interferenciatanácsának az igénypontokat elutasító határozatát.

Az ügy alapját képező bejelentés hajkefére vonatkozott, és azt mind az elővizsgáló, mind a tanács kézenfekvőnek minősítette három, fogkefe tárgyú dokumentum alapján.

A CAFC megerősítette, hogy a tanács ésszerűen értelmezte azt a tényt, hogy az igénypontok nemcsak a fejen nőtt szőrzetből készített kefékre, hanem az állati test egyéb részein nőtt szőrzetből készített kefékre is vonatkoznak.

Emellett a CAFC azzal is egyetértett, hogy a tanács a fogkefékre vonatkozó hivatkozások tartalmát a Bigio találmányában kinyilvánítottához hasonlóan minősítette, mert a fogkefék ugyanolyan alkalmazási területre esnek, mint a Bigio hajkeféje, amit alátámaszt a szabadalmi bejelentésnek „A találmány kifejtése” című része, ideértve az igényelt találmány kiviteli alakjait, funkcióját és szerkezetét is.

A CAFC a tanácsnak azzal a megállapításával is egyetértett, hogy a fogkefék és a kis hajkefék szerkezetileg hasonlóak, és hogy a fogkeféket fel lehetne használni haj kefézésére. Mindez lényeges bizonyítékot szolgáltatott a tanács azon nézetének alátámasztására, hogy a fogkefék a rokon technika állásához tartoznak.

A CAFC tanácsának egyik tagja ellentétes véleményt nyilvánított, megállapítva, hogy a fogak kefézése nem tekinthető a hajkefézéshez hasonló műveletnek, mert a fogkefére fogkrém kell tenni, a fogkefének be kell hatolnia a fogak közötti résekbe, és a fogkefét le-fel kell mozgatni, míg a hajkefék különböző alakúak, szerkezetűek és célúak lehetnek.

AE) A *Bilstad v. Wakalopoulos*-ügyben a CAFC 2004 októberében részben helybenhagyta, részben megváltoztatta a PTO Fellebbezési és Interferenciatanácsának a döntését.

Az ügy tárgyát képező szabadalmi bejelentés háromdimenziós tárgyakat ionizáló sugárzással sterilizáló, a céltárgyat károsan nem befolyásoló készülékre vonatkozott. A Bilstad interferenciaeljárást indított azzal, hogy a Wakalopoulos szabadalmából lemasolt igénypontokat. A közös igénypont (count) egy korlátozást tartalmazott, amely szerint céltárgyak kezelésére szolgáló, *több irányban* mozgatható eszközt alkalmaznak a reakcióterben, ahol a

kezelt tárgyakat sterilizálják. A Wakalopoulos nyilatkozatában azt állította, hogy a Bilstad igénypontjai nem szabadalmazhatók, mert bejelentésének leírása nem tartalmazott alátámasztást több irányban mozgatható kezelőtárgyakra. Miután eltelt az igénypontok módosítására engedélyezett idő, a Bilstad megkísérelt határidő-hosszabbítást kérni módosított igénypontok benyújtására, hogy kiküszöbölhesse a leírás állítólagos hibáját.

A tanács elutasította a Bilstad kérelmét. Ezután anélkül, hogy a vonatkozó rendelkezések előírásával összhangban előzetes megbeszélést folytatott volna az adminisztrációs szabadalmi bíróval (Administrative Patent Judge, APJ), a Bilstad kérte a késve benyújtott módosított igénypontok elfogadását. A tanács arra hivatkozva, hogy a Bilstad nem tartotta be az előzetes megbeszélésre vonatkozó szabályt, elutasította a kérelmet, és helyt adott a Wakalopoulos kérelmének, amelyben a Bilstad igénypontjait írásbeli alátámasztás hiányában szabadalmazásra alkalmatlannak minősítette. A Bilstad a CAFC-hez fellebbezett.

Fellebbezésében a Bilstad azzal érvelt, hogy a tanács helytelenül egyesített különböző szótári meghatározásokat az igénypontban szereplő „többes szám” (plurality) kifejezés olyan értelmezésére, hogy az „végtelen számtartomány, amelyet kettő és a végtelen határol.” A Bilstad azzal is érvelt, hogy bejelentése kinyilvánítja a tárgyaknak kisszámú irányban való kezelését, ami kielégíti azt a követelményt, hogy „több irányú kezelést” kell igényelnie a leírásban. Végül a Bilstad azzal is érvelt, hogy egy telefonhívás alkalmával megbeszélte a határidő-hosszabbítást, és ez kielégítette az előzetes megbeszélésre vonatkozó követelményt.

A CAFC egyetértett a tanácsnak a countban szereplő „plurality” szóval kapcsolatos azon értelmezésével, hogy ez a szó kettő és a végtelen közötti tartományt jelent, és azzal is egyetértett, hogy a tanács szótári definíciókat mindent felölelő értelmű szóvá vont össze, mert „ha egynél több szótári definíció összeegyeztethető a leírásban levő szavak használatával, az igényponti kifejezések értelmezhetők olyan módon, hogy felölelik az összes összeegyeztethető jelentést”. A tanács tág értelmezése összeegyeztethető volt mindkét fél leírásával. A CAFC azonban úgy találta, hogy a tanács a leírás hiányára vonatkozó megállapítás kapcsán nem megfelelően tárgyalta a szakember szerepét, és nem tért ki arra kérdésre, hogy a találmány milyen mértékben tekinthető előreláthatónak, de egyetértett azzal, hogy mivel a Bilstad kérelmének benyújtása előtt nem folytatott előzetes megbeszélést az APJ-vel, jogos volt kérelmének a tanács általi elutasítása.

A CAFC elismerte ugyan, hogy továbbra is alkalmazza azt a szabályt, hogy „egy fajnak (species) a kinyilvánítása elegendő lehet egy később igényelt olyan nemzetség (genus) alátámasztására, amely magában foglalja ezt a fajt”, de hangsúlyozta, hogy az adott ügy az említett szabály tág kivételének körébe esik: „Ha egy csoport tagjai közötti különbség olyan, hogy egy szakember nem tudná könnyen eldönteni, hogy a nemzetség más tagjai a kinyilvánított tagokhoz hasonlóan viselkednének-e, vagyis ha a technika állása nem jósolható meg előre, akkor további fajok kinyilvánítása szükséges a teljes nemzetség megfelelő alátámasztására.” Minthogy azonban a tanács nem döntött abban a kérdésben, hogy egy szakember megértene-e a bejelentést, a CAFC az ügyet visszautalta a tanácsnak.

A VÍZ ALATTI VILÁG MEGHÓDÍTÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

Az ember érdeklődő és találekony élőlény. Története során az életfeltételeit nem feltétlenül támogató környezete is folyamatosan érdekelte, és félelmei ellenére kíváncsisága mindig a számára biztonságot nyújtó szárazföld elhagyására készítette – ha ideiglenesen is. Így alakult ki a hajózás, a repülés – később az úrhajózás – és az újabban nagy divatnak örvendő búvárkodás.

Hogyan is kezdődött az ember víz alatti tevékenysége?

Ismeretes, hogy a dél-tengeri vizeken az igazgyöngyök halászata, begyűjtése ősidők óta folyik, talán nem is dokumentálható a kezdet. Tudjuk, hogy fiatal nők gyakorlatilag technikai segítség nélkül végezték, illetve végzik ezt az egyáltalán nem veszélytelen munkát.

A búvárkodás első ábrázolása egy i. e. 885-ből származó asszír domborművön található, de az első abszolút hiteles leírás Hérodotosz művében olvasható, aki Szküllisz görög bűvár történetét meséli el, őt Xerxész perzsa király víz alatti kutatásra fogadta fel az i. e. V. században.

Arisztotelész leírása alapján Titus Lívius bűvárok felfogadásával már kincset keresett i. e. 350 körül, majd Nagy Sándor tengeri akadályok elhárítására alkalmazott bűvárokat mielőtt megostromolta Türosz kikötőjét. Állítólag maga Nagy Sándor is vízbe merült egy bűvárharang segítségével, amikor elsüllyedt hajókat kellett eltávolítani a kikötőből i. e. 332-ben.

Hogyan lehetne tovább maradni a víz alatt, mint amennyire az emberi tüdő levegőtároló kapacitásából futja? – ez a kérdés a kezdetektől fogva nyugtalanította a bűvárokat. Először üreges nádszálakat használtak, de így csak akkora mélységbe merülhettek, amennyit a nádszál hossza megengedett. Főként hadviseléskor alkalmazták ezt a módszert, amikor a katonáknak észrevétlenül kellett átkelniük egy folyón. Próbálkoztak hosszabb csövekkel is, amelyeknek a végére néha bűvársisakot erősítettek kezdetleges adagolószeleppel, így elméletileg a bűvár szabadon lélegezhetett. Arról azonban nem találhatók feljegyzések, hogy ezek az eszközök beváltak-e a gyakorlatban. Eléggé valószínűtlen, hogy a korai bűvároknak rendelkezésére álltak volna a víz alatti nyomással összefüggő gondok leküzdéséhez szükséges anyagok és eszközök. A bűvár tüdejére már sekély vízben (0,3 méter mélyen) is akkora nyomás nehezedik, ami akadályozza a normális légzést.

Kezdjük a történeti áttekintést először egy lokálpatrióta szemmel hozzánk közelebb álló, majd egy világviszonylatban is jelentősebb személy meglemlítésével.

Zotmund, a Bűvár Kund

Érdemes megemlékeznünk az első magyar bűvárról is.

Az történelmi tény, hogy hazánkat 1051-ben, majd 1052-ben megtámadta III. Henrik német-római császár, a „teutonok királya”. Tény az is, hogy Henrik hadai és hajóhada Po-

zsonyt hosszan ostromolta, majd a hajóhad váratlanul elsüllyedt, így utánpótlása megszűnt, és kénytelen volt kivonulni Magyarországról. A legenda úgy tartja, hogy Henrik hajóinak pusztulását az I. András magyar király seregében szolgáló, Zotmund (Zothmund) nevű katonának okozta. S hogyan? A XIV. századból fennmaradt Képes Krónika mint hitelesnek tekinthető forrás az alábbiakban számol be az eseményről:

„...Ekkor a várbéli magyarok találtak egy Zotmund nevű, úszni igen jól tudó férfit, akit elküldtek az éj csendjében a császár hajóihoz. A víz alatt jutott oda, megfúrta az összes hajókat, és ezek hirtelen megteltek vízzel...”

Leonardo da Vinci (1452. április 15.–1519. május 2.)

Az igazán dokumentálható jelzések az ember korai víz alatti tevékenységéről Leonardo da Vincitől, a „reneszánsz ember”-től, a minden területen zseniális személy östípusától, polihisztortól származnak. Annak ellenére, hogy valószínűleg sok tevékenységet nem űzött azokból, amelyekben figyelemre méltó technikai újdonságokat képzelt el és tervezett, mai szemmel nézve igazi korszakalkotó találmányokat hozott létre. Ezeket a terveket napjainkban az eredeti rajzok alapján modellméretben megvalósították, és a Leonardo da Vinci múzeumban őrzik.

Leonardo

Leonardo Gallery
The Life of Leonardo
Machines
Manuscripts
Leonardo on the Net

1. ábra: A Leonardo da Vinci Tudomány és Technológia Nemzeti Múzeum honlapja

A kornak megfelelően a hadiipari találmányok igen jelentősek voltak. Ehhez kapcsolódóan eszközöket tervezett a „búvárok” számára, az ellenséges hajók elsüllyesztésére, például hajótörzs megfúrására, annak átszakítására.

2-3. ábra: Hajópalántörő rajza és modellje

4. ábra: Automata hajópalántörő modellje

5. ábra: Búvárruha rajza

6. ábra: Búvárharang modellje

A bújártevékenységhez való további technikai segédeszköz terve volt az abban a korban műszakilag nehéz kivitelezhetősége miatt sokáig elfeledett „mélytengeri” búvárkuha és a hozzá kapcsolódó, levegőt biztosító búvárharang. Az ekkor tervezett búvárkuha és a századokkal később használt nehézbúvárkuha technikai megvalósítása között rengeteg hasonlóságot lehet felfedezni, beleértve a ruha kialakítását és a bújárt a felszínnel összekötő flexibilis tömlőt, amely nádszálból és belülről spirállal kitámasztott, bőrből kialakított csőcsatlakozásokból állt.

7. ábra: Búvárharang rajza

8. ábra: Flexibilis tömlő rajza

Leonardo elképzelése szerint a tömlő a búvárt, illetve a ruháját, valamint a vízfelszínen úszó búvárharangot kötötte össze, és ezáltal tette lehetővé a búvár légzését. Ez alapozta meg a nehéz-búvároknál kialakított rendszert, amelyben a víz alatt tevékenykedő búvár ruháját és a felszínen elhelyezett kézi, esetleg motoros levegőszivattyút rugalmas (esetleg acélspirállal kitámasztott, általában gumi-) tömlő köti össze.

Érdekesség még a Leonardo által tervezett, a búvár mozgását elősegítő „úszóhártyás” kesztyű elképzelése is, amely akár a jelen korban használt és a lábon elhelyezett uszony korai elődjének is tekinthető, és a természetben végzett kiváló megfigyelőképességéről tesz tanúbizonyságot.

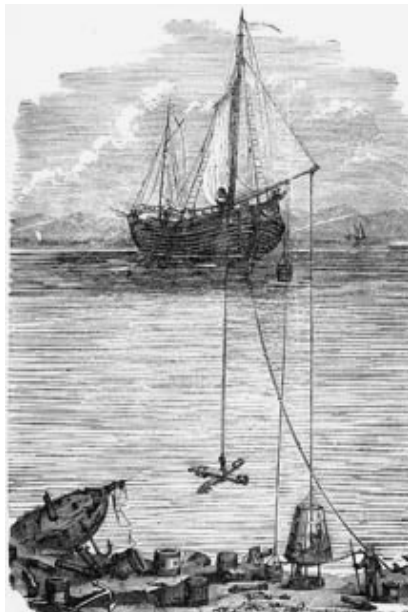

9. ábra: Úszóhártyás kesztyű modellje

10. ábra: Búvárruha modellje búvárharanggal

A bűvárharang

11. ábra: Búvármunka bűvárharanggal
1691-ben

Leonardo terveinek felhasználásával, továbbfejlesztésével a XVII. században ismét feltalálták és alkalmazni kezdték a bűvárharangot. Többnyire elsüllyedt hajók felkutatására használták ezeket, erősen korlátozott lehetőségekkel.

1691-ben Halley három személy befogadására alkalmas, levegőfrissítésű bűvárharangot fejlesztett, amit a gyakorlatban is alkalmaztak. A bűvárharang volt lényegében az első olyan búvárfelszerelés, amelyben hosszabb időt lehetett eltölteni a víz alatt.

A 1788-ban John Smeaton a bűvárharang tetejére szerelt légszivattyú segítségével tömlőn keresztül levegőt juttatott a bűvárharangba a bűvár víz alatti munkájának meghosszabbítása érdekében. A légszivattyút később csónakra szerelték, és a levegőt tömlőn keresztül jutatták a harangba. Ahhoz, hogy tömlőszakadás esetén ne kerüljön víz a harangba, visszacsapószelepet szereltek a tömlő végére. Ekkor már ipari tevékenységekre is alkalmazták, például a Szajnában kikötő építése során.

Közbevetőleg érdemes megemlíteni a XVIII. század elején egy orosz ember által fahordóból kialakított búvársisakot.

Az ipari forradalom hatása

1819-ben Henry Fleuss létrehozta az első zárt gumiruhát, amelyet oxigénpalackkal szerelt fel, 1829-ben az orosz Gauze a nehézbúvár elmaradhatatlan ismertetőjelét, rézsisakot, valamint vízhatlan ruhát és kézzel hajtott légszivattyút tervezett.

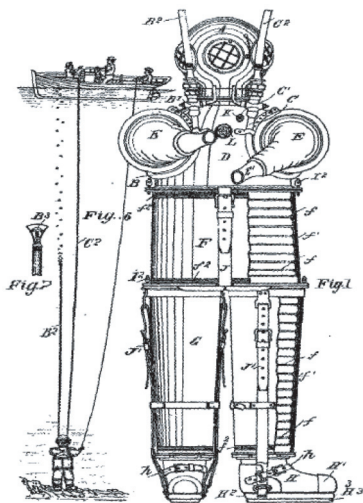
A XIX. század közepén alakult ki a ma is ismert nehézbúvárruhához hasonló felszerelés, amelyet Angliában hadiipari célokra is jól alkalmaztak. Ekkortájt 18-20 méter mély vízben már 6-7 órát is lehetett dolgozni. Ekkor találtak először a keszonbetegség jeleivel.

Megjelentek az első ipari búvárok, akiknek öltözéke többek között annyiban tért el Leonardo da Vinci öltözkékétől, hogy a fejrész, a zárt búvársisak fémből (általában rézből) készült, gömb alakú volt és vízhatlan módon rögzítették az ugyancsak vízhatlan ruhához. A levegőt a felszínről szivattyúval, flexibilis tömlőn keresztül juttatták a sisakba.

1871-ben publikálták könyv formájában Jules Verne vízióit a tenger alatti világról (Nemo kapitány, Húszezer mérföld a tenger alatt).

A XIX. század végén, a XX. század első felében a technikai fejlődés kikényszerítette a víz alatti ipari tevékenység (hidak, kikötők építése) elterjedését is. Ekkor már szabadalmak is tükrözték a búvártevékenység fejlődését.

1881-ben az orosz A. Kotinszky kidolgozta a teljesen önálló búvárruha elvét, amely sok később elkészült, zárt rendszerű búvárruha alapját képezte. 1893-ban L. Bouton elkészítette az első víz alatti fotót.

12. ábra: Búvárruha 1894-ből

Példaként álljon itt 1894-ből a GB189414672 számú angol szabadalmi leírás Lohn Buchanantól és Alexander Gordontól, amely szerint közel harminc méter mélységnek megfelelő nyomású levegőt tudtak a búvárhoz lejuttatni.

1902-ben egy GB190214136 számú, ugyancsak angol szabadalom szerint vezetékes telefonon már kommunikálni is lehetett a víz alatt dolgozó búvárral.

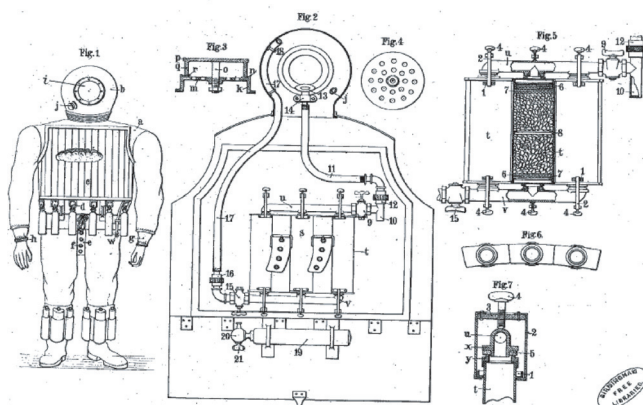
Az 1907-ben az Egyesült Államokban és később az Egyesült Királyságban is megadott szabadalommal (GB190724685) védett találmány szerint Lawrence York Spear és Frank Taylor Cable már vegyi úton oxigént állított elő a búvár számára. Az oxigént a következő vegyi összetételű keverékből állították elő:

Az oxigén fejlesztése a kilélegzett levegő szén-dioxid- és páratartalmának a fenti készítménnyel való

reakciójával történt: $\text{K}_2\text{O}_4 + \text{Na}_2\text{O}_2 + 2\text{CO}_2 = \text{K}_2\text{CO}_3 + \text{Na}_2\text{CO}_3 + 2\text{O}_2$.

A kilélegzett levegő páratartalmát a képződő nátrium-karbonát nyelte el az ábrán látható felszerelésben illetve készülékben. Ezzel tulajdonképpen megjelentek a zárt rendszerű, oxigénes búvárruhák.

13. ábra: Oxigénes búvárfelszerelés 1907-ben

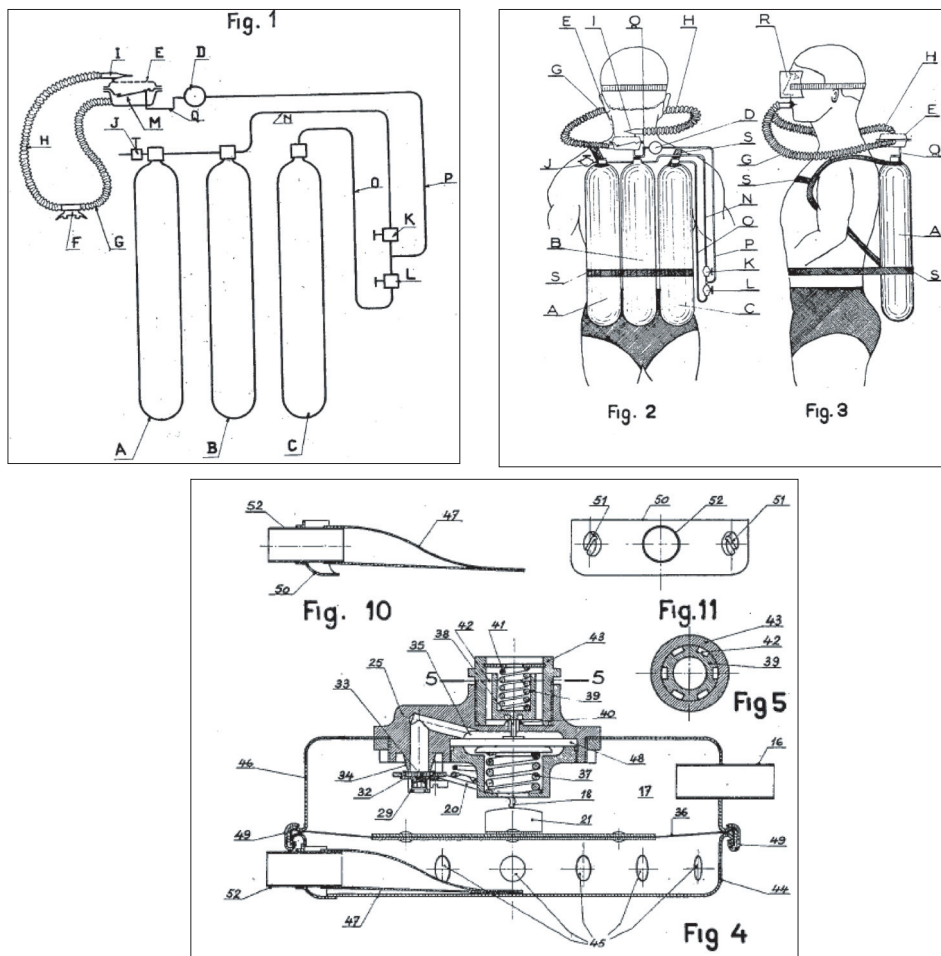
A könnyűbúvárkodás kezdete

A búvárfelszerelések fejlesztésében az 1900-as évek elejétől új elképzelés érvényesült. A fejlesztők megpróbálták a búvárt függetleníteni a felszíni úszóegységtől: olyan készülékeket igyekeztek létrehozni, amelyekhez nem kellett felszíni levegőt szolgáltató egység és levegőtömlő. Különböző elgondolások és műszaki megoldások alapján megvalósult, vagy sokszor csak tervként megalkotott búvárfelszerelések láttak napvilágot, pontosabban segítették a víz alatti világba munkát végezni vagy annak titkait kikémlelni induló búvárokat. A búvárfelszerelések fejlődésének egyik kiemelkedő jelentőségű állomása volt Yves Le Prieur a felszíntől független, de még nem automatikus működésű, sűrített levegős légzőkészüléke. Az új szerkezet egy sűrített levegős palackból és az ahhoz csatlakoztatott nyomáscsökkentőből állt. A folyamatosan ömlő levegő szabályozása kézzel történt, a szelep állításával. Le Prieur az évek során készülékét többször átalakította, fejlesztette. Alkalmazott arcmaszkot, majd elhagyta azt, készülékét ellátta palacknyomásjelzővel, s a palackot a búvár oldaláról a maihoz hasonlóan a hátra helyezte át. Akkoriban ezekkel a készülékekkel már nagyon sokan hódoltak a búvárkodás szenvedélyének, és 1934-ben Franciaországban megalakult az első búvárklub is.

Hans Hass nemcsak az akkor már divatossá váló szabadtüdősz búvárkodást, a víz alatti vadászatot tanulta meg, hanem 1938-ban az első víz alatti karib-tengeri vadászexpedíció során fotózni is kezdett. Ez nagyban elősegítette a búvárkodás későbbi népszerűvé válását.

A minden külső berendezéstől és segítségtől független szabad búvárkodás kialakulásában az igazi áttörés azonban akkor következett be, amikor 1943-ban Jacques-Yves Cousteau kapitány és Émile Gagnan mérnök kifejlesztette az első biztonságos és kiváló hatásfokkal, automatikusan működő, nyílt rendszerű, önálló könnyűbúvár-légzőkészüléket. Így született meg az első Aqua-Lung – akvalung (vízi tüdő) –, amellyel Cousteau sikeresen merült le 60 méter mélyre anélkül, hogy bármilyen káros utóhatást tapasztalt volna. Az 1943. július 8-án búvárberendezésre, légzőautomatára benyújtott találmányra a két feltaláló 1948-ban Franciaországban FR937032 számon és 1949-ben az Egyesült Államokban „Diving Unit” címmel, US2485039 lajstromszámon szabadalmat is kapott.

A berendezés megtervezését Émile Gagnan francia mérnök gépkocsik üzemanyag-adagolásához használt, világítógáz-nyomáscsökkentő/-adagolójának kifejlesztésénél szerzett tapasztalata segítette. A berendezés a kipróbálások során biztonságosnak tűnt, ezt később számos sikeres merülés is bizonyította. Cousteau megalapította a La Spirotechnique céget, amely kimondottan búvárfelszerelések fejlesztésével foglalkozott, és amely napjainkig a világ különböző országaiban 184 szabadalmi bejelentést tett. Ez számos légzéstechnikai segédeszközt és a búvárok testi épségét is védő felszerelést, segédeszközt is jelent. Cousteau maga is körülbelül 60 szabadalmi bejelentést tett, részben feltalálótársával, Émile Gagnannal.

14-16. ábra: Cousteau búvárfelszerelése

A biztonságos búvár-légzőautomaták kétlépcsős rendszerűek. Ez azt jelenti, hogy a sűrített levegőt tároló nagynyomású (2-300 bar) palackból a levegő az első lépcsőn keresztül egy kisebb, de állandó nyomásra (általában kb. 10 bar) csökken, és ezt a kisebb nyomású levegőt egy, a víz nyomásának közvetlenül kitett membrán a búvár levegővételével szabályozott módon mindig olyan nyomásra csökkenti, amilyen a víz nyomása. Ennek következtében a légzéshez nem kell különösebb erőt kifejteni. Kezdetben (lásd a fenti US2485039 számú szabadalmat) a háton hordott palackon egy házban helyezkedett el az első és a közvetlenül hozzá kapcsolódó második lépcső. Ez az elrendezés a víz alatti fényképezéshez különösen előnyös, hiszen a légzőautomatából eltávozó, kilélegzett levegőbuborékok a fej mögött szállnak fel, és így nem zavarják a fényképezést. Azonban miután a membrán és a tüdő, külö-

nösen úszó helyzetben, nem azonos mélységben helyezkedik el (a membrános vezérlés néhány centiméteres vízmélységkülönbséget is érzékel), ez azzal a hátránnyal jár, hogy hasonlóan úszva a membrán kisebb nyomású (jobban kell belélegezni), hátton úszva nagyobb nyomású levegőt biztosít (túlادagol), továbbá a bűvár szájához két viszonylag vastag cső vezet. Később és a jelenleg elterjedtebb megoldás szerint a két lépcsőt különbontva, a kisebb, állandó nyomásúra csökkentő első lépcsőt a palackra erősítik, és innen egy közel 10 bar nyomású levegőnek ellenálló, vékony gumicsövön keresztül a második lépcső csatorán át közvetlenül a szájhoz kapcsolják.

És ezzel hódító útjára indult az oly sok embernek örömet szerző víz alatti csend világának igazi meghódítása.

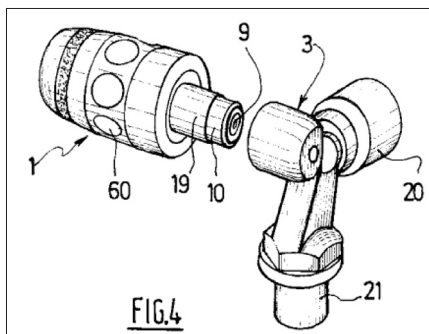
Búvárkodás napjainkban

17. ábra: Nehézbúvársisak

Természetesen manapság a búvárkodás az élet számos területére specializálódott. Különbözött az amatőr hobbibúvárkodás a profi kutatóbúvárkodástól, az ipari búvárkodástól, valamint a hadiipari tevékenységtől, és még sorolhatnánk a különböző ágazatokat. Az ipari búvártevékenység számos területen előfordul; a tengeri olajkitermeléseknél (sokszor 100 méternél jóval nagyobb mélységekben), hidak és egyéb létesítmények építésénél az előkészítő, kisegítő munkáknál, valamint többek között hajóroncsok kiemelésénél, hajók víz alatti javításánál, festésénél.

Cousteau és Gagnan óta a búvártevékenységeket elősegítő berendezések, eszközök rohamos fejlődésnek indultak. Számos, a merülések során fellépő probléma megszüntetésére szolgáló eszközt, berendezést fejlesztettek ki azóta. Gondoljunk csak a mélyebb merüléseknél fellépő keszonbetegség megelőzésére. Korábban táblázatokkal, manapság ún. deko-komputerekkel segítik elő a mind szélesebb körben elterjedő búvárkodás biztonságát. Megemlíthetjük a mélymerüléseket is, ahol a sűrített levegő használata teszi veszélyessé a 40 méternél mélyebb és lehetetlenné a 100 méter alatti biztonságos merüléseket. Részben a nitrogén okozta fiziológiai nehézségek (mélységi mámor), részben az oxigén parciális nyomásának veszélyes megnövekedése (a megnövekedett oxidációképesség miatt) okozzák az életveszélyt. Ennek kiküszöbölésére alkalmaznak gázkeverékeket. Újabban a kisebb mélységű (a biztonságos 40 méternél kisebb mélységű) merülések esetén a keszonbetegség elkerülésére szolgáló kizsilipelés időtartamának lecsökkentésére és még biztonságosabbá tételére fejlesztették ki az úgynevezett nitrox gázkeverékeket. Ezek a fejlesztések jelenleg rendkívül tudatosan, nagy cégek befektetéseinek vagy hadiipari intézetek fejlesztéseinek eredményeként, az egyre szélesedő piac által vezérelve vagy a divat által is diktálva alakulnak ki.

18. ábra: EP1681232 – Korszerű első lépcső a palackra szerelhető csappal

Miután természetesen a sportban is elterjedt a búvárkodás, meg kell említenünk a tájékozódási búvárúszás (underwater orienteering) körében a sportolók által történt fejlesztéseket is, amelyek a szabadalmi irodalomban nem jelennek meg, de jelentős és valódi innovációt tükröznek. Ilyen például a víz alatti tájékozódást elősegítő műszerek, a kis (régebben sportrepülőkből kiselejtezett) gömb-iránytűk és a kis propellerrel hajtott számlálószerkezetek használata a versenyző által maga előtt tolt palackra rászerezve, vagy az uszonyok látványos átalakulása mono- vagy delfinuszonyokká.

19. ábra: Versenyuszonyok

Irodalom:

Alan Mountain: Búvárok kézikönyve. Park Könyvkiadó Kft., 2001

http://www.magyarbuvar.hu/pages/tortenelem_page.htm

<http://www.buvarinfo.hu>

<http://www.museoscienza.org/english/leonardo/manoscritti.asp>

FÓRUM

TEGYÜK VÉGRE TISZTÁBA NÉZETEINKET AZ INNOVÁCIÓRÓL

A hazai tudomány és tudománypolitika egyik kiemelkedő szereplője a napokban nyilatkozta, hogy az innovációs lánc az ötlettel kezdődik. Így, nagyon sokadszor, újra elmondhatjuk: óh, Irgalom Atyja, ne hagyj el! Hogyan tudjuk okosan használni az innovációban rejlő lehetőségeket a hon felvirágoztatására, ha még mindig ősi, igaz sose volt sablonokban gondolkodunk róla?

Az innováció nálunk a hetvenes éves második felében vált a gazdasági élet, majd az azzal kapcsolatos publicisztika egyik leggyakrabban felemlített – sőt, bátran mondhatjuk: legdivatosabb – fogalmává, jól érzékelhetően sokak számára a közgondolkodásban történő megnyilatkozásuk kötelező kellékévé. A politikusok nagy hányada minden megnyilatkozásába beleszötte az innovációs munka jelentőségét, szent célként hirdette, hogy „fel kell gyorsítani az innovációs folyamatokat” és „meg kell teremteni az innovációs lánc folytonosságát”. Lehetett közöttük olyan is, aki talán tudta, miről beszél. Az innováció ügye hosszú időre itt meg is állt. Miért? Ezt már Machiavelli megmagyarázta, mondván, hogy *„nincs nehezebb, bizonytalanabb kimenetelű és veszélyekkel terhesebb vállalkozás, mint új szabályok bevezetése. Az újtónak harcos ellensége mindenki, aki a régi szabályok hasznélvezője, és csak langyos támogatást kap azoktól, akik hasznot húzhatnak a változásból”*. Napoleon Bonaparte ehhez a következő, meglehetősen hetyke megjegyzéseket fűzte. Az újítások ellenségeit illetően: *„le tudnám állítani őket”*. A langyos támogatókhoz: *„Nem tudja a jóember, hogyan kell szert tenni harcos támogatókra...”* Hogy ez a gyakorlatban mennyire nem könnyű, arról a császárnak volt ideje gondolkodni Szent Ilona szigetén. (Machiavelli: A fejedelem. Napoleon jegyzeteivel. Espasa-Calpe Kiadó, Madrid)

AZ INNOVÁCIÓ JELENTÉSE

Az innováció fogalmát J. A. Schumpeter, a neves osztrák származású közgazdász vezette be a modern közgazdasági gondolkodásba. Zárt definíciót azonban nem adott erre a fogalomra (ezt akár bölcs óvatosságnak is tekinthetjük, hiszen amilyen nehéz erre helytálló definíciót alkotni, olyan könnyű az ilyen alkotásokat kritizálni). Ma is alapműnek számító, „A gazdasági fejlődés elmélete” c. könyvében,¹ ő a következő leírást adja:

„...A termelés meglévő dolgok és erők kombinációját jelenti... Másť vagy ugyanazt más módon termelni viszont annyit tesz, mint ezeket a dolgokat és erőket másképpen kombi-

¹ Magyarul megjelent 1980-ban, a Közgazdasági és Jogi Kiadó gondozásában

nálni. Ha ez az „új kombináció” az idő folyamán kis lépésekben, folyamatos alkalmazkodással érhető el a régiből, akkor bizonyára van változás – alkalmasint növekedés –, nincs azonban sem új jelenség, sem pedig a mi értelmezésünk szerinti fejlődés. Amennyiben nem ez a helyzet, és az új kombináció hirtelen, lökészerűen lép fel, akkor a fejlődésre jellemző jelenség áll előttünk.... A fejlődést tehát a mi értelmezésünk szerint az új kombinációk megvalósításaként definiálhatjuk.

Ez a fogalom a következő öt esetet foglalja magában.

1. Új – tehát a fogyasztók körében még nem ismert – javaknak vagy egyes javak új minőségének előállítása.
2. Új, tehát a kérdéses iparágban még gyakorlatilag ismeretlen termelési eljárás bevezetése, amelynek azonban semmiképpen sem kell új tudományos felfedezésen alapulnia, és amely valamely áruval kapcsolatos újszerű kereskedelmi eljárás is lehet.
3. Új elhelyezési lehetőség, vagyis olyan piac megnyitása, amelyen a kérdéses ország kérdéses iparága ezideig még nem volt bevezetve, akár létezett ez a piac korábban is, akár nem.
4. Nyersanyagok vagy félkész áruk új beszerzési forrásának meghódítása: ismét mind-egy, hogy ez a beszerzési forrás korábban is létezett, csupán nem vették figyelembe, illetve nem tartották megfelelőnek, vagy pedig először ki kell alakítani.
5. Új szervezet létrehozása – például monopolhelyzet teremtése trösztösítéssel – vagy megszüntetése.”

Tanulmányunknak semmiképpen sem célja és nem is feladata, hogy megkíséreljünk valamiféle definíciót adni az innováció fogalmára, és még kevésbé, hogy annak elfogadtatásával próbálkozzunk. Legalábbis közel járunk azonban az igazsághoz, ha az innováció jelentéstartalmát a következőképpen foglaljuk össze: *Az innováció a potenciális befogadókörnyezetben újnak számító dolognak – jelesül terméknek, szolgáltatásnak, termelési eljárásnak, kereskedelem-, vagy értékesítésszervezési technikának, termelési vagy piaci szervezetnek stb. – a helyi gyakorlatba történő sikeres bevezetése és elfogadtatása. Ez szükség szerint integráns részeként magában foglalhatja a szóban forgó újdonság rendelkezésre állítását, azaz annak létrehozását és megfelelő szintre, teljességre fejlesztését, vagy annak máshonnan történő átvételét és a helyi igényekhez és adottságokhoz való adaptálását.*

A vázolt tömör tartalmi összefoglalás számos következtetésre ad lehetőséget, és belőle az innováció igen jelentős lényegi jellemzői bonthatók ki. Ezek közül a következőket emeljük ki itt.

Az innováció nem tevékenység, hanem eredmény, és a sikerrel jön létre

Az innovációval kapcsolatos egész gondolkodásmód szempontjából, és főként a fogalom helyes kezelését illetően talán a legfontosabb következtetés annak felismerése, hogy az innováció alapvetően mozzanatos jellegű: nem fokozatosan, valamiféle konvergencia útján

jön létre, hanem egyszerre, a minőségi ugrás bekövetkeztével analóg módon. Az innováció a tartalma szerint nem tevékenység, hanem eredmény. Csak akkor és azáltal jön létre, ha a megvalósítására irányuló tevékenység – az innovációs fejlesztés – sikeres, vagyis a bevezetni kívánt újdonságot a potenciális befogadókörnyezet ténylegesen is befogadja. Az innovációt tehát a siker minősíti. Az árutermelés körében akkor valósul meg, ha az innovációs fejlesztés eredményeként előálló, azt megtestesítő árucikkeket a piac olyan feltételekkel fogadja el, ami már kifizetődővé teszi ezeknek az árucikkeknek az iparszerű előállítását és forgalomba hozatalát, vagyis az innovációs fejlesztés eredményének a gazdasági tevékenységben való hasznosítását.

Az innovációs folyamat elkülönülése

Általában is logikai képtelenség egy tevékenységet megkülönböztetés nélkül egyként kezelni annak eredményével. Már csak ezért sem szerencsés az innováció fogalmába belefoglalni az annak előállítására irányuló fejlesztőmunkát. A gazdasági gondolkodás számára még inkább kezelhetlenné tenné ezt a fogalmat a tevékenységnek és eredményének összevegyítése. Az a tény pedig, hogy az innováció mindig csak a sikerrel születik meg, mindenképpen egyértelművé teszi, hogy – a hétköznapi gyakorlat pontatlan, következtelen és főként nagyon is szakszerűtlen szóhasználatával ellentétben – az innovációt meg kell különböztetnünk, el kell határolnunk az annak létrehozására irányuló tevékenységtől. Ez utóbbi – pontosabban az abba tartozó különféle résztvétevényiségek halmaza – az innovációs fejlesztési folyamatot, rövidebben az innovációs folyamatot alkotják.

Értékes részeredmények

Az innovációs fejlesztés önmagában értelmezhető, valós tartalommal bíró folyamat. Amíg maga az innováció csak és kizárólag a siker által jön létre és a siker nélkül nem létezhet, az innovációs folyamat tartalmát a benne végbemenő tevékenységek adják. Gazdasági értelemben is igen fontos jellemzője, hogy jóllehet rendeltetése természetesen az innováció létrehozása, akkor sem válik azonban szükségszerűen tartalmatlanná, ha ezt a célt nem éri el. Az innovációs folyamatnak így alapvető és gazdaságilag nagyon lényeges tartalmi eleme, hogy ha az az elérni szándékozott célt tekintve teljes kudarccal zárul is, részeredményei fennmaradhatnak, sőt a továbbiakban értékesülhetnek is egy újabb, azonos vagy akár eltérő innovációs fejlesztés során, annak építőelemeiként. Az esetek igen jelentős hányadában nem is lehet megítélni, hogy egy-egy kudarccal zárult innovációs folyamat részeredményei, illetve tapasztalatai közül melyek bizonyulhatnak a továbbiakban értékesnek, és még kevésbé lehet megbízható módon előre jelezni, hogy azok milyen más területeken épülhetnek be építőelemekként újabb innovációs fejlesztésekbe. A tudomány mindenkori állásának elemeit nem csekély hányadban éppen az innovációs fejlesztés ilyen termékei

alkotják, s okos emberek számára az iparjogvédelmi dokumentáció ilyen értelemben is aranybánya.

Nem mindig az arat, aki vetett

Egyáltalán nem törvényszerű, hogy a piaci sikert az az árutermelő érje el, amelyik az innovációs fejlesztést végezte, és annak terheit viselte. Ennek számos oka is lehet. Teljességgel természetes, és nemritkán meg is történik, hogy a fejlesztő arra kényszerül, hogy az innovációs fejlesztési program valamelyik pontján abbahagyja a munkát – gyakorta azért, mert elfogy az innovációs munkára fordítható pénze –, és az innovációs programot változó vagy éppen változatlan tartalommal más viszi tovább. Ez ugyan köznapi értelemben nagyon is kegyetlen és igazságtalan dolog, ám a gazdasági harcra, amelynek az innováció maga is az egyik eszközrendszere, meglehetősen kevésbé értelmezhetők olyan fogalmak, mint a kíméletesség és az igazságosság. Jellemzőes ok az is, hogy a fejlesztőnek nem elegendő a felkészültsége és/vagy eszközrendszere ahhoz, hogy kellőképpen elvégezhesse az új árucikk bevezetését megalapozó piaci munkát. Számos, e tekintetben létfontosságú feladat elvégzését sorolhatnánk ide, az iparjogvédelmi tisztaságvizsgálattól és az általam optimális kialakításától a piacmegdolgozásig és a tényleges bevezetést támogató eladásösztönzésig. Szélsőséges esetként az is előfordul, hogy az innovációs fejlesztést végző vállalkozó a program olyan készületégi fokán kényszerül a leállásra, hogy az abban helyébe lépőnek további érdemi innovációs munkát már viszonylag keveset kell végeznie, és a piacon az áttörés, a siker bekövetkezik. Az üzleti élet gyakorlatában ennek a kimenetelnek is teljesen reális esélyei vannak.

A folytatás történhet úgy, hogy az innovációs programmal leállni kényszerült fejlesztő az addig elért eredményeket valamilyen üzleti konstrukció keretében átadja másnak, és ez utóbbi viszi végül is sikerre a fejlesztést. Gyakorta megtörténik azonban az is, hogy az addig elért eredmények részben-egészben szabadon hozzáférhetővé, „közprédává” válnak, és az újabb fejlesztő hozzájut az addig végzett munka eredményeihez anélkül is, hogy ehhez azok létrehozójával bármilyen üzleti kapcsolatba kellene lépnie.

Ami az adott környezetben előrelépést hoz

Ellentétben a szabadalmaztatással, az innovációnak nem feltétlenül kell világszínvonalú újdonságot hoznia. Amint fentebb vázoltuk, megvalósulása a potenciális befogadókörnyezetben újnak számító dolognak a helyi gyakorlatba történő sikeres bevezetésével és elfogadtatásával jön létre. Ebből egy igen nagy gyakorlati jelentőségű tény következik, jelesül, hogy a másutt létrehozott fejlesztési eredmények átvétele is lehet innováció, ha azok a befogadókörnyezetben újnak számítanak, és azoknak e környezetben történő hasznosítása számottevő előrelépést eredményez. Az ilyen átvétel ugyanakkor az esetek igen jelentős részében nem egyszerű másolás, hanem számottevő kreatív teljesítményt igényel.

Az ok voltaképpen igen egyszerű: a technológiaátvételekre² is maradéktalanul igaz, hogy nem lehet kétszer ugyanabba a folyóba lépni. Ebben a vonatkozásban ez azt jelenti, hogy a hasznosítás gyakorlatilag minden esetben többé-kevésbé az előzőektől eltérő külső és belső körülmények és feltételek között valósul meg. Ehhez a dolog természetéből következően kapcsolódik az is, hogy a technológiák használati értéke, azok teljesítményparaméterei, a hasznosításukból elérhető hozam nagysága igen nagy mértékben függ a hasznosításuk tág értelemben vett környezeti feltételeitől. Ez egyaránt igaz a hasznosító üzemében meglévő adottságokra, viszonyokra, feltételekre, valamint annak a külső környezetnek az adottságaira, viszonyaira, feltételrendszerére, amelyben a hasznosító dolgozik. Ugyanaz a technológia, megoldás is más-más gazdasági jellemzőket, más-más használati értéket mutat, és más-más hozamot is hoz, ha más gazdasági-műszaki-intézményi környezetben működtetik.

Ha például a technológiaátvétel célja, hogy vele a hasznosító igen fejlett műszaki tartalmú használati cikket, például fejlett szolgáltatásokat kínáló szórakoztató elektronikai készüléket állítson elő, úgy az ilyen árucikk piacképességét nagymértékben befolyásolhatja, hogy milyen az adott környezetben a felhasználók rendelkezésére álló szervizszolgáltatások színvonala. Amint egy ilyen készülék elromlik, felhasználója gyorsan rádöbben, hogy annak használati értéke gyakorlatilag a szervizszolgáltatások minőségétől függ, így különösen attól, hogy ténylegesen mennyi utánajárással, kellemetlenséggel jár a javíttatás. A fogyasztó hamar megtanulja, hogy a legjobb márkájú készüléket sem szabad megvásárolni, ha a mögötte álló szerviz felkészültsége vagy éppen ügyfélkezelési kultúrája gyatra. Hasonlóképpen megtanulja azt is, hogy minél fejlettebb szolgáltatásokat nyújt egy készülék, rendszerint annál bonyolultabb, és annál több is a hibalehetősége, ez pedig szinte exponenciális mértékben növeli meg a szervizszolgáltatások minőségének gyakorlati jelentőségét. A bonyolult készülékek használati értékében igen nagy jelentősége van annak is, hogy ezeknél a rendszertelenül jelentkező hibajelenségek okait többnyire csak úgy lehet a szerviz működésének keretei között feltárni és kiküszöbölni, ha ehhez rendelkezésre állnak a megfelelő

² A technológia kifejezést azzal a jelentéstartalommal használjuk, amelyet a szakirodalom az innovációval, az innovációs fejlesztési eredmények transzferével, és az immateriális javakkal kapcsolatosan bevezetett. Ez a technológia fogalmába sorolja az egyes árucikkek – termékek és szolgáltatások – előállítására, hasznosítására és forgalomba hozatalára (értékesítésére) vonatkozó elméleti és gyakorlati ismereteket, fejlesztési eredményeket, termelési, marketing- és kereskedelmi tapasztalatokat, valamint az ezekhez kapcsolódó, az iparjogvédelem körébe tartozó oltalmi jogokat. Megjegyzendő, hogy bizonyos értelmezések – elsősorban az ENSZ szakosított szervezetei által használt értelmezés – az itt felsoroltakon túl szintúgy a technológia fogalmába sorolják még – legalábbis a technológiatranszfer és a technológiakereskedelem szabályozásának vonatkozásában – a kérdéses árucikk előállításához, forgalomba hozatalához és használatához szükséges, és mindenekelőtt a speciálisan ezekhez a célokhoz kialakított termelőeszközöket is. Ezt a kiterjesztő értelmezést itt nem követjük.

A technológiavásárlás magában foglalja a licencvásárlást, de annál – az esetek többségében – többet jelent. Maga a licenc ugyanis nem más, mint engedély – ebben a vonatkozásban annak engedélyezése, hogy valamely, az ipari tulajdon körébe tartozó dolgot, jelesül vagyoni értékkel bíró és esetleg jogintézménnyel, például szabadalommal védett ismereteket és megoldásokat valaki más a saját gazdasági tevékenységében hasznosítson. A licencvásárlás ennek az engedélynek a megvásárlása, és alapjelentése szerint nem tartalmazza a hasznosítást segítő ismeretek, esetleg szolgáltatások és/vagy eszközök transzferét.

szervizstatisztikák. Ezt már a hetvenes években itt is tanítottuk. Ezek hiányában nagyon gyakran azt a kevéssé megnyugtató elintézetést kapja a felhasználó, hogy a hiba nem jelentkezett, következésképpen nem is volt mit javítani. Mindez könnyen elvezethet oda, hogy nemcsak a vételárban nem akarunk fizetni a készülékek olyan szolgáltatásaiért, amelyeket nem igénylünk, de kifejezetten kerüljük is az ilyen készülékeket. Magától értetődik, hogy mindezek következtében az átvett technológia adaptálásának meghatározó jelentőségű része, feladata lehet annak biztosítása, hogy a felhasználók minél kevésbé kerüljenek szembe ilyen problémákkal.

Döntő mértékben befolyásolhatja egy technológia hasznosításának eredményességét az is, hogy milyen a hasznosító üzemében megvalósítható technológiai és munkafegyelemnek a minősége. Másrésről viszont az, hogy egy munkáltató a cégénél milyen technológiai és munkafegyelmet képes tartani, alapvetően függ attól a makrogazdasági környezettől, amelyben a cég dolgozik, annak gazdasági és intézményi viszonyaitól, s úgyszintén esetleges beszállítóinak műszaki és egyéb megbízhatóságától. Ezek a tényezők is felvethetnek adaptálási követelményeket.

AZ INNOVÁCIÓS FOLYAMAT STRUKTÚRÁJA

Az innovációs folyamat tartalmilag két fő tevékenységi ágra osztható. Ezek az ágak, az őket alkotó tevékenységsorok ugyanakkor egymással igen szoros kölcsönhatásban vannak, egymást át- meg átfonják. Ezek egyike az ún. ipari, míg a másik a kereskedelmi felkészítés.

Az ipari felkészítés

Az ipari felkészítés az innovációs fejlesztés során elvégzett műszaki és termelés-szervezési fejlesztőtevékenységek összessége, vagyis mindazok a tevékenységek, amelyek az innovációs munka eredményeként létrejött és meghonosítani szándékozott termék, szolgáltatás vagy termelési eljárás létrehozásának, célszerű és gazdaságos alkalmazásának és ipari méretekben történő, gazdaságos előállításának műszaki feltételeit hivatottak biztosítani. Felöleli egyebek között:

- azoknak a műszaki eredményeknek a megteremtését, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a kiindulásul szolgáló, közbenső készülségi állapotú, illetve a máshonnan átvett és eltérő műszaki-gazdasági-intézményi környezetben, annak feltételeihez igazodva kidolgozott fejlesztési eredmény – például konstrukció, termelési eljárás – felhasználásával ipari méretekben gyártható és értékesíthető árucikke(ke)t állítsanak elő;
- az ennek érdekében történő, szükség szerinti fejlesztést, kiegészítést és adaptálást;
- a közbenső és végső gyakorlati – műszaki, alkalmazástechnikai stb. – ellenőrzéseket és az azok alapján szükségesnek mutakozó korrekciók kidolgozását és megvalósítását;
- az alkalmazástechnikai – használati, javítási, karbantartási – segédletek kidolgozását;

- az innovációs fejlesztés eredményeinek rutinszerű reprodukálásához és azoknak a termelésben, valamint a felhasználóknak biztosított javítási és karbantartási szolgáltatásokban való üzemszerű felhasználásához szükséges dokumentációk kidolgozását.

A kereskedelmi felkészítés

A kereskedelmi felkészítés az innovációs fejlesztés eredményeit megtestesítő árucikk – termék vagy szolgáltatás – előnyös értékesítését, a vállalkozó piaci pozícióinak kiépítését, javítását, illetve megszilárdítását szolgáló gazdasági, jogi, iparjogvédelmi, piacszervezési, eladásösztönzési és kereskedelmi intézkedések összessége. Ezek arra hivatottak, hogy a szóban forgó árucikket kereskedelmi szempontból mindenekelőtt piacképessé, ezen túlmenően pedig minél kelendőbbé, minél kedvezőbb feltételekkel értékesíthetővé tegyék. Közéjük tartoznak egyebek között:

- a fejlesztési és/vagy technológiaátvételi döntéseket előkészítő, megalapozó, és az azok folyamatos ellenőrzését és szükség szerinti korrekcióját alátámasztó piackutatások;
- az innovációs fejlesztési eredmény hasznosíthatóságának, így például a termék eladáhatóságának biztosításához szükséges iparjogvédelmi tisztaságvizsgálatok;
- a piaci bevezetést előkészítő és annak stratégiáját és taktikáját megalapozó piackutatások;
- a piaci pozíciók megszerzését és megszilárdítását szolgáló intézkedések, így például:
 - a kedvező piaci pozíciók kialakítását, illetve megszilárdítását segítő iparjogvédelmi oltalom biztosítása,
 - a potenciális vevők és felhasználók megnyerését célzó reklám-, propaganda- és PR-munka,
 - a tényleges vagy potenciális versenytársak elleni megelőző támadások lehetőségeinek feltárása, felkészülés ezek kivitelezésére és eredményeik kiaknázására,
 - felkészülés a tényleges vagy potenciális versenytársak támadásainak visszaverésére, kivédésére,
 - a piacra vinni szándékozott árucikk(ek) forgalomba hozatalához, illetve használatához szükséges hatósági engedélyek megszerzése,
 - a piacra vinni szándékozott árucikk(ek) kelendőségét növelő, azok kedvező értékesítését előmozdító minőségi tanúsítványok beszerzése és azok felhasználása az értékesítést segítő piacmegdolgozási munkában,
 - az értékesítési lehetőségeket növelő és az elérhető értékesítési feltételeket előnyösen befolyásoló vevőszolgálati szolgáltatások kialakítása és megszervezése,
 - annak feltárása, hogy az árucikk(ek)nek milyen mérvadó előírásokhoz, szabványokhoz, szokványokhoz és felhasználói, illetve fogyasztói szokásokhoz kell illeszkedniük a megcélzott piacokon ahhoz, hogy minél kedvezőbb értékesítési lehetőségeket és feltételeket lehessen ott elérni, és ennek beillesztése az árucikk(ek)

értéktervezésébe azon céllal, hogy optimális viszony alakuljon ki azok így meghatározott funkciói és az azokhoz tartozó funkcióköltségek között,

- minden olyan piacszerzési és egyéb tevékenység, amelynek segítségével a fejlesztő úgy igyekszik befolyásolni a megcélzott piacokon mérvadó előírások, követelmények, szabványok, elvárások és szokások alakulását, hogy azok az innovációs fejlesztés eredményének hasznosulása szempontjából minél kedvezőbben változzanak, fejlődjenek,
- a beszerzési marketing teljes piaci tevékenységi köre és termelésszervezési vonzata, jelesül az innovációs fejlesztési eredményeket megtestesítő árucikk(ek) előállításához szükséges termelési tényezők kedvező beszerzési lehetőségeinek feltárása, illetve megteremtése. Magától értetődik ugyanakkor, hogy a beszerzési marketing szorosan összekapcsolódik az értékesítési marketinggel, mindenekelőtt az értékelemzés és az értéktervezés révén.

Új értékesítési és eladásösztönzési technikák bevezetése

Az innovációs fejlesztőmunka kiemelkedően fontos része lehet olyan piacszerzési, eladásösztönzési és finanszírozási megoldások kimunkálása és alkalmazása, amelyek révén növekszik a szóban forgó árucikkek iránti fizetőképes kereslet. (Ahhoz, hogy a megtermelt árucikkeket értékesíteni lehessen, önmagában még nem elegendő, hogy legyen rájuk megfelelő nagyságú igény. Az árutermelés logikájából elkerülhetetlenül következik, hogy az igény az árucikk eladhatóságának szükséges, de nem elégséges feltétele. Vásárolni csak azok tudnak, akik meg is tudják azt fizetni – ezért további elengedhetetlen feltétel, hogy az igényhez fizetőképesesség is társuljon.) Jellegzetes példák erre azok az esetek, amelyekben a kérdéses árucikk iránti keresletet azáltal teremtik meg és/vagy annak segítségével szélesítik ki, hogy a potenciális vásárlóknak új, kedvező – vagy legalábbis kedvezőnek mutakozó – vásárlási és/vagy fizetési feltételeket lehetővé tevő üzleti, illetve pénzügyi konstrukciókat kínálnak. Az ilyen vásárlási, illetve pénzügyi konstrukciók kialakítása és bevezetése ilyenkor részét alkotja az innovációs fejlesztőmunkának.

A maga idejében kétségkívül innováció volt a részletfizetésre történő értékesítés bevezetése a kereskedelembe. Ehhez ki kellett dolgozni és a gyakorlatban is be kellett vezetni olyan, kielégítő megbízhatósággal működő alrendszereket, amelyek biztosítják a követelések nyilvántartását, a fizetési késedelmek és elmaradások időben és kellő megbízhatósággal történő kimutatását és a lejárt kintlévőségek behajtását. Ezen túlmenően a cégnek, amely az értékesítéseit ilyen technikák felhasználásával kívánta növelni, vállalnia kellett mindazokat, a kellő biztonsággal előre fel nem mérhető kockázatokat is, amelyek annak eshetőségéből származtak, hogy ezek a technikák mégsem a tervezett, illetve várt módon működnek majd, és ebből az eladónak veszteségei származnak.

Szintúgy az eladásösztönzés és az értékesítés terén megvalósított innovációnak tekinthető azoknak az értékesítési technikáknak a bevezetése is, amelyek különféle csomagküldő szol-

gálatok útján történő vásárlásra támaszkodnak. Ebből semmit sem von le az, hogy ezeknek a technikáknak az alkalmazására más, olykor nem feltétlenül tiszta szándékok is rátelepülhettek.

Talán kevésbé nyilvánvaló, de hasonlóképpen az eladásösztönzés és az értékesítés terén megvalósított innováció volt azoknak a konstrukcióknak a bevezetése is, amelyeknek meghatározó eleme, hogy az eladó a potenciális vásárlónak kipróbálásra odaadja az eladni kívánt árucikket. Ennek egyik kritikus problémája abban áll, hogy kielégítő megbízhatósággal előre fel kell becsülni, milyen hányadban fordulnak majd elő olyan esetek, ahol a potenciális vásárló sem kifizetni, sem visszaadni nem akarja az árucikket, és ki kell dolgozni azokat a módszereket, hogyan kezelje az eladó ezeket az ügyeket. Az itt jelentkező problémák nem igazán egyszerű voltát jól érzékelteti, hogy a mérlegelésnél például az alábbi szempontokat is figyelembe kell venni.

- Ha az ilyen ügyek ritkán fordulnak elő, akkor talán a legegyszerűbb lenne veszni hagyni az árucikket, talán ez okozná a legkisebb veszteséget.
- Elvileg mindig adott annak a lehetősége, hogy a cég a potenciális vásárlótól visszaperli az árucikket és megfizetteti vele az ebből eredő költségeit is, számolni kell azonban annak az eshetőségével is, hogy az utóbbinak nem lesz olyan vagyona, amelyből a megítélt követelést ki lehet elégíteni.
- Figyelembe kell venni azt is, hogy az ügyfelek ellen indított perek árthatnak annak a képnek, amely a cégről a közönségben kialakul, és ez független attól, jogosan járt-e el a cég, amikor visszaperelte a tulajdonát. Ilyenkor mindig fennáll annak a veszélye, hogy kialakulhat a „nagyhatalmú, kíméletlen, embertelen cég a szegény, kiszolgáltatott kisember ellen” kép, különösen, ha a sajtó is rásegít, és ez elfordíthatja a cégtől a vásárlókat.
- Veszélyes ugyanakkor az is, ha a cég egyszerűen veszni hagyja az árucikkét, és nem lép fel az ellen, aki se nem fizet, se nem adja azt vissza. Ez olyan példává válhat, ami a potenciális vásárlók körében másokat is hasonló magatartásra buzdít.

Igen érdekes kérdést vet fel a minta utáni értékesítés bevezetése. Ez nyilvánvalóan szintén innováció, ha olyan piacokon történik, ahol ezt a technikát addig még nem alkalmazták. Erősen kétséges azonban, vajon innovációnak tekinthető-e akkor is, ha a cég, amely ezt a technikát alkalmazza, piacuraló helyzetben van, és annak bevezetésével egyidejűleg megszünteti a hagyományos bolti értékesítési formákat. Ha ugyanis a vásárlóközönségnek nem adnak lehetőséget arra, hogy maga dönthesse, vajon elfogadja-e ezt az értékesítési technikát, hanem a kiszolgáltatottságával visszaélve egyszerűen rákényszerítik azt, akkor már valami egészen más történik, és nem innováció. Különösen igaz ez az olyan értékesítési technikák esetében, amelyeknél a vevőnek már előbb ki kell fizetnie a vételárat, mintsem szembesülne a megvásárolt árucikknek a minta utáni vásárlás nyomán leszállított tényleges példányával. Ilyenkor ugyanis ő a vételár kifizetésével technikailag birtokon kívül kerül – ha jogilag nem is –, és kényszerűen vállalnia kell azt a kockázatot, hogy ha mégsem azt kapja,

amit kiválasztott, vagy ha a leszállított áru hibás, sérült, akkor viselheti a reklamációval járó kényelmetlenségeket, és esetleg még neki kell futnia a pénze után.

Mind az ipari, mind a kereskedelmi felkészítés részfolyamatai számos egyéb, fontos elemet is tartalmazhatnak – ezekről teljes körű, érdemi felsorolást még az itt lehetséges kereteken messze túlmenve is nehéz lenne adnunk. Magától értetődik az is, hogy az egyes konkrét innovációs programokban az ipari, valamint a kereskedelmi felkészítés különféle elemeinek szerepe, fontossága – az adott innovációs program tárgyától, valamint külső és belső feltételeitől függően – igen eltérő lehet, és eltérően alakulhatnak az innovációs munka különféle elemei közötti kölcsönhatások is.

Egyensúly és összhang

Az innovációs folyamat tehát igen sok és főként sokféle résztvevőből tevődik össze. Nem igényel külön elemzést annak belátása sem, hogy ezek, illetve ezek csoportjai időben és térben gyakorta különválnak egymástól, sőt nemritkán egymástól gazdaságilag is elkülönült szervezetek keretei között valósulnak meg. A résztvevők megfelelő összhangja vagy éppen annak hiánya ugyanakkor döntő befolyással lehet az egész innovációs folyamat eredményességének alakulására. Kiemelést, a gyakorlati innovációs fejlesztőmunka szervezésében és irányításában pedig kitüntetett figyelmet érdemel az a tény, hogy az előzőekben vázolt két fő tevékenységi ág szorosan és egymást feltételezve fonódik össze. Igen jellemzőek erre a következő összefüggések.

- Az árucikk piacképességének alapvető fontosságú elemeit a műszaki fejlesztőmunka teremti meg, vagyis a piacképesség biztosításában az ipari felkészítésnek szó szerint sorsdöntő szerepe van. Nélküle a piaci felkészítés sem érheti el a célját.
- Az ipari felkészítés körében elvégzendő feladatokra vonatkozó terveket a kereskedelmi felkészítés körébe tartozó marketingmunkával kell megalapozni, és így is kell ellenőrizni. Ez mindenekelőtt magában foglalja a piacon megjelenő vagy ott ésszerű ráfordítások árán felkelthető igényekre, a piacok által kínált lehetőségekre vonatkozó piackutatást, a konkurenciaanalízist, valamint a megnyilvánult, illetve ésszerű ráfordítás árán felkelthető piaci igényeknek megfelelő értéktervezést.

Az áruterelés gazdaságosságát e két tevékenységi ág csak együttesen alapozhatja meg. Ha a résztvevők közötti összhang megbomlik – ez bekövetkezhet például annak következményeként, hogy az innovációs munkában indokolatlan prioritásokat igyekeznek érvényesíteni –, káros hatásai többnyire nem maradnak el. Jó példa erre a gyártmányfejlesztés egyoldalú, a műszaki szempontokat előtérbe állító megközelítése. Ha a fejlesztési terv cél kialakításánál aránytalanul nagy hangsúlyt kapnak a műszaki megfontolások, és mellettük háttérbe szorulnak a gazdasági, így például a marketing- vagy az iparjogvédelmi szempontok, könnyen előállhat olyan helyzet, hogy a létrehozott termék műszakilag optimális vagy éppen tökéletesnek is mondható, csak éppen gazdaságilag nem aknázható ki a kívánt mér-

tékben vagy éppen életképtelen. Ennek oka lehet, hogy nincs és nem is támasztható iránta megfelelő mérvű fizetőképes kereslet; hogy olyan jellemzőkkel rendelkezik, amelyek előállítását megdrágítják, ám amelyeket a piac nem hajlandó az árban elismerni; hogy a forgalmazása vagy használata mások hatályos iparjogvédelmi jogaiba ütközik, és elmulasztották ezt kellő időben előre tisztázni – és még sorolhatnánk a kellemetlen lehetőségeket. Mindezek elkerülhetőek, de legalábbis a bekövetkezésük valószínűsége igen nagy mértékben csökkenthető, ha az adott esetben a gazdasági szempontok is elegendő teret és figyelmet kapnak – általánosítva, ha az összhang kialakítását és fenntartását az innovációs folyamat irányítói mindig szem előtt tartják.

Tény, hogy az egyik ágban elkövetett hibák, mulasztások többnyire a másik ágban valamelyest korrigálhatók, illetve kompenzálhatók. Ez azonban mindig kisebb-nagyobb – rendszerint nagyobb – veszteségekkel jár. E veszteségek elkerülhetetlenül rontják az innovációs munka hatékonyságát, és igen gyakran veszélyeztetik annak sikerét is.

AZ INNOVÁCIÓS FOLYAMAT FELÉPÜLÉSE

Eljött hát az igazság pillanata: nézzük, vajon tényleg a bűvös ÖTLET felbukkanása jelent-e az innovációs folyamat kiindulását. Valójában e folyamat tényleges felépülésére igen nehéz bármilyen általános érvényű és akárcsak a legfőbb összefüggéseket híven tükröző részletes modellt felállítani. Ennek oka, hogy a tényleges innovációs folyamatokban mindig sok az egyedi vonás, az akkor és ott érvényesülő feltételek által meghatározott jellemző. Ez törvényszerűen következik abból, hogy ezek a folyamatok a legkülönbözőbb konkrét helyzetekben, műszaki-gazdasági-intézményi környezetekben és úgyszintén a legkülönbözőbb cél- és eszközrendszerrel mennek végbe, szükségképpen idomulva, alkalmazkodva ezek külső és belső feltételeihez. Vannak azonban alapigazságok, amelyek jól jellemzik az innovációs folyamat felépülését, és támpontokul szolgálhatnak annak kezelésében.

Nincs kitüntetett kezdőpontja

Gyakran találkozhatunk az innovációs folyamat olyan sematikus ábrázolásaival, amelyek azt sugallják, hogy az a kutatás-fejlesztés szakaszával, tipikusan a „nagybetűs” ÖTLET megjelenésével kezdődik. Midőn az innováció nálunk divatos témává vált, ezt a képet tükrözték a közgondolkodásban megjelenő megnyilvánulások is, vagy legalábbis azok igen jelentős része. Minden bizonnyal ez a leggyakoribb sablon, amely azonban ettől még nem válik igazzá. Ha alaposabban elemezzük ezt a folyamatot, igencsak kétségesnek találjuk, vajon szabad-e, lehetséges-e egyáltalán azt valamilyen jól megfogható, meghatározható kezdettől, kiindulási ponttól származtatni. Az elemzés sokkal inkább azt sugallja, hogy ha az innovációs folyamatnak a műszaki-gazdasági tartalmát tekintjük és nem pedig annak a tudatos folyamatait, akkor a kezdetének mint kitüntetett pontnak a meghatározása legfeljebb

önkéntesen történhet. Ennek okát és egyben magyarázatát abban találhatjuk meg, hogy a fejlesztések sohasem előzmények nélkül valók, nem a semmiből indulnak ki, hanem mindig valamilyen korábbi ismeretekre, tapasztalatokra támaszkodó alapokból, felismerésekből. Amit mi egy-egy konkrét – és többé-kevésbé körülhatárolt, illetve körülhatárolható – innovációs folyamatnak tekintünk, az valójában az állandó fejlődés és fejlesztés egymásra épülő, egymásba ágyazódó folyamatainak, vagyis a komplex műszaki-gazdasági fejlődés folyamának egy kiragadott szakasza. Minden gazdasági tevékenységnek, és szintúgy a tudás, az ismeretek minden felhasználásának, így az innovációs fejlesztésben szerepet játszóknak is megvannak a maguk előzményei, gyökerei, amelyekre épülnek, amelyekből táplálkoznak, és amelyekhez ezért valamilyen formában és tartalommal kötődnek is. Az egyik legkézenfekvőbb példa erre, hogy a műszaki fejlesztők a leginkább újszerű megoldások építőelemeit is a korábbi ismeretekből, a technika állásából veszik át, és az újdonság leggyakrabban az ismert építőelemek újszerű kombinálásában vagy alkalmazásában rejlik, illetve abból ered. Fentebb már utaltunk is arra, hogy okos emberek számára az iparjogvédelmi dokumentáció e tekintetben valódi aranybánya.

Ismeretes, hogy a következetes fejlesztési és újtermék-politikát folytató vállalatok soron következő új árucikkeik kibocsátását a már piacon lévők piaci életciklusához szinkronizálják – így már ebben is az előzményekhez kapcsolódnak. A jó időzítés mellett nem kevésbé kritikus, hogy mi legyen és milyen jellemzőkkel, funkciókkal rendelkezzen a piacra vitt újabb árucikk. Technikai kérdés, hogy ezt megfelelően alkalmazott értéktervezéssel kell meghatározni. Gondolatmenetünk szempontjából itt az kíván kiemelést, hogy ebben az értéktervezésben, a piacra dobni szándékozott új árucikknek a meghatározásában közvetlenül vagy közvetve mindig a meglévő termelési, értékesítési és egyéb gazdálkodási tapasztalataikra támaszkodnak – így tehát innovációs fejlesztési döntéseikben ebben a tekintetben is meghatározó szerepet kapnak az előzmények. Magától értetődik az is, hogy a fejlesztő, ha ésszerűen dolgozik, az új termékei piaca vitelénél, azok piaci bevezetésénél is igyekszik maximálisan felhasználni a megcélzott piacokra vonatkozó ismereteit, tapasztalatait, úgyszintén a mások piaci sikereiből és kudarcaiból levonható tanulságokat, tehát ebben is az előzményekre támaszkodik.

Az „isteni szikra” előzményei

Jellemző és ezért fontos tény, hogy nem kevésbé meghatározó szerepet játszanak az előzmények ott is, ahol látszólag a hirtelen jött nagy ötletnek, az „isteni szikranak” jut a főszerep. A valóság, hogy a „nagy megvilágosodás” nem jön és nem is jöhet a semmiből. A legzseniálisabb ötletből, a legfényesebb „szikrából” sem lesz alkotás, sőt még annak kiindulópontjává is csak akkor válhat, ha csatlakozik hozzá az a felismerés, hogy hol, mire, hogyan lehet azt felhasználni, hasznosítani. Ugyanakkor azonban csak az képes felismerni egy gondolatban vagy jelenségben az alkalmazás lehetőségét, aki elegendő ismerettel rendelkezik arra a terület-

re vonatkozóan, ahol az alkalmazás végbemehet. Valószínűleg mindannyian elmentünk már olyan jelenségek mellett, amelyekben a hozzáértő – ha találkozik velük – új feladatmegoldási, új alkalmazási lehetőséget ismert volna fel, talán még egy új találmány létrehozásának alapját is, mi azonban a szükséges tudás hiányában mindebből semmit sem észleltünk.

Minden újonnan létrehozott megoldás esetében az egyik legfontosabb kérdés, hogy az arra épülő új dolog – legyen az akár termék, akár szolgáltatás – milyen szükségletet elégít ki. Nyilvánvaló, hogy már ezt is csak az képes felismerni, aki kellőképpen járatos a szóban forgó területen. Hogy kézenfekvő példát kínáljunk ennek belátásához, gondoljunk arra, vajon képes-e valaki feltalálni egy új elemzési technikát röntgendiffrakciós vizsgálatokhoz, ha nem is ismeri a tudománynak ezt a területét. Nyilvánvaló, hogy nem, és ez bármilyen más területre ugyanígy érvényes. Még egy, a mosogatás megkönnyítését szolgáló háztartási eszközt sem lehet létrehozni – feltalálni – anélkül, hogy ismernénk az ilyen mosogatás szokásos gyakorlatát, technikáját, jellemző körülményeit. Ebből következik, hogy minden új megoldás, találmány, legyen az bármilyen zseniális is, legfeljebb csak műszaki kuriózum, jobb esetben félbemaradt és később esetleg még felhasználható alkotás marad mindaddig, amíg valaki, így akár maga a kidolgozója, akár például egy menedzser fel nem ismeri, hol, hogyan és mire lehet azt előnyösen hasznosítani. Ebből kiindulva lehet azután kitűzni a gyakorlati alkalmazás optimális célját, kimunkálni a fejlesztési tervcél, és jó esetben sikerre vinni az ötletet.

A kép teljessége kedvéért, de méginkább a téves következtetések megelőzése érdekében, az ismeretek és tapasztalatok fontosságának hangsúlyozása mellett ki kell itt emelnünk az alkotóképesség szerepét is. Az alkotótevékenység az innovációs fejlesztés alapvető jelentőségű mozgatója – nélküle aligha születnének innovációs eredmények. S amennyire cáfolhatatlan tény, hogy az alkotótevékenység ismeretekből és tapasztalatokból építkezik, olyannyira vitathatatlan az is, hogy az alkotó fantázia, a rugalmas gondolkodás, a bátor kombinációs készség nélkül nincs alkotás, következésképpen innováció sem születhet. Mindez azt is jelenti, hogy céltalan, sőt értelmetlen lenne valamiféle fontossági sorrendet keresnünk az alkotóképesség és a konkrét ismeretek birtoklása között. Az alkalmasságnak és felkészültségnek olyan elemei ezek, amelyek csak együtt és egymást kiegészítve segítik sikerre az innovációs munkát.

További alkalmazási lehetőségek keresése

Az innovációs program sikerre vitelében gyakorta fontos szerepe – és ezzel nagy gazdasági jelentősége – van annak, hogy az innovációs fejlesztés részeként feltárjuk és a célszerűség keretei között kiaknázzuk az eredmények minden hasznosítási lehetőségét. A program irányítójának mindig számolnia kell azzal, hogy az eredményekben mindenki csak olyan területeken ismeri fel az alkalmazási lehetőségeket, amelyekben maga is járatos, ezért nagyon gyakran megesisik, hogy egy-egy új ötletben vagy megoldásban az alkotók csak a benne rejlő

lehetőségek egy részét látják meg. Az innovációs munka gyakorlatában ezért nemcsak az extrém indulóhelyzetekben, hanem egy-egy új alkotás, közbenső fejlesztési eredmény innovációs fejlesztési programjának felépítésénél is mindig vizsgálni és elemezni kell azt is, hogy a már ismert alkalmazási lehetőségeken túl még hol és mire lehetne azt előnyösen felhasználni, hol lehetnek még további hasznosítási lehetőségek. A hasznosítási lehetőségek ilyen kiterjesztése, az új lehetőségek gyakorlati kimunkálása és kiaknázása szerves része az innovációs fejlesztési programnak. Az alkalmazási, hasznosítási lehetőségek felismeréséhez viszont ismét csak ismeretek kellenek: annak a műszaki-gazdasági környezetnek az ismerete – és ez a környezet lehet akár a konyha is –, amely a maga adottságaival, lehetőségeivel, létező vagy felkelthető keresletével és megoldatlan vagy nem kielégítően megoldott problémáival a lehetséges alkalmazás terepét, kereteit adja.

Beágyazódás a fejlődés folyamatába

Az innovációs fejlesztés tehát sem cél-, sem eszközrendszerét tekintve nem nélkülözheti az előzményeket, és nem is szakadhat el teljes mértékben azoktól. Ily módon minden egyes konkrét innovációs fejlesztési folyamat szükségszerűen beágyazódik a fejlődésnek és a gazdasági életnek a múltból jövő, annak eredményeiből táplálkozó folyamatába, és maga is tovább építi, gazdagítja azt. A fejlesztőmunka során létrehozott eredmények és a megszerzett tapasztalatok még az adott innovációs program sikertelensége esetén is részévé, építőelemivé válhatnak későbbi innovációs folyamatoknak.

AZ ÚJTERMÉK-KIBOCSÁTÁSI CIKLUS

Amint láttuk, igen kevésbé ésszerű lenne arra törekedni, hogy általános érvénnyel meghatározzuk az innovációs folyamat mindenkori kiindulópontját, azaz hogy valójában mi indítja útjukra ezeket a fejlesztési folyamatokat. Ha mégis azonosítani kívánjuk azoknak egy kitüntetett, ténylegesen mindig megragadható pontját úgy, hogy az minél kevésbé legyen önkényes, akkor erre leginkább az azok eredményeként előálló új árucikk sikeres piaci bevezetése kínálkozik. Ha innen tekintünk vissza azoknak a tevékenységeknek a sorára, amelyek ezt közvetlenül előkészítették és elvittek idáig, olyan tevékenységsort kapunk, amelyet eléggé találóan nevezhetnénk újtermék-kibocsátási ciklusnak.

A ciklus kiindulásának alapesetei

Ezt az újtermék-kibocsátási ciklust – immáron az eredmény felől visszatekintve – vizsgálhatjuk abból a szempontból is, hogy mi váltotta ki a megvalósítására irányuló tudatos cselekvést, mivel kezdődött az a tevékenység, amelynek már deklarált célja volt a szóban forgó innováció létrehozása. A legfontosabb alapesetek, amelyeket így kaphatunk, a következők.

A kiindulás egy közbenső innovációs eredmény

Ebben az esetben az innovációs fejlesztőmunka tárgya és egyben kiindulópontja egy olyan, közbenső fejlettségi szinten lévő innovációs fejlesztési eredmény, amelynek létrejöttében és kifermálásában a kérdéses innovációs programon – a cikluson – kívül álló tényezők játszottak meghatározó szerepet. Ennek a fejlesztési eredménynek a felhasználásával állítanak elő egy árucikket, ami egyben – a korábban vázoltakkal összhangban – azt is jelenti, hogy az innovációs program részeként meg kell találni vagy létre kell hozni azt a keresletet, amely majd ezt az árucikket felveszi.

Ebben az összefüggésben az ilyen közbenső innovációs fejlesztési eredmény alapvető jellemzője, hogy az a ciklusban végbemenő tevékenység szempontjából már eleve adott. Ez az eset áll elő például akkor, midőn egy vállalat valamilyen, tőle függetlenül létrehozott műszaki újdonság komplex innovációs fejlesztését végzi. A lényeges megkülönböztető jegy itt az, hogy a ciklus résztvevőinek nincs befolyásuk a kiindulásul szolgáló innovációs fejlesztési eredmény eredeti létrejöttére, sem pedig annak eredeti tartalmára, így tehát azt irányítani sem tudják. Éppen ezért abból kell kiindulniuk, pontosabban abból kell továbblépniük, amit a tőlük függetlenül lezáródott részfolyamat eredményeként készen kaptak. Ennek az esetnek ezért meghatározó jegye, hogy itt a kérdéses közbenső eredmény létrejöttét eredményező, korábban végzett innovációs fejlesztőtevékenységnek, valamint az azt befogadó egész innovációs folyamatnak az egységét és összhangját utólag, a „készen kapott” közbenső fejlesztési eredmény szükség szerinti adaptálásának segítségével állítják helyre. Értelmszerűen ugyanez vonatkozik az olyan innovációs eredményekre is, amelyeket ugyan az innovációs programot megvalósító szervezeten belül, de a tudatosan szervezett innovációs folyamattól függetlenül vagy éppen spontán módon hoztak létre.

A kiindulás a kereslet meglétének a felismerése

Ennél az esetnél az innovációs fejlesztőtevékenység kiindulópontja lehet annak felismerése, hogy a piacon létezik valamilyen, kellően ki nem elégített kereslet, a program célja pedig az ilyen keresletet kielégítő – és azt a már esetlegesen létező versenyző árucikkeknél jobban vagy kedvezőbb feltételekkel kielégítő – árucikk létrehozása. Az előbbiekkal ellentétben itt a kínálatot jelentő árucikket a kereslet felismerését követően, abból kiindulva és ahhoz alkalmazkodva hozzák létre. Ehhez dolgoznak ki vagy vesznek át máshonnan olyan megoldást, amelyből a további innovációs fejlesztés révén a megfelelő kínálatot jelentő árucikk megszülethet. Az előző esettel ellentétben ez itt már a cikluson belül, a tudatosan vezérelt innovációs folyamat szerves részeként, tehát eleve annak cél- és eszközrendszeréhez alkalmazkodva megy végbe. Általános érvényű szabály, de ide kívánczik ugyanakkor annak megjegyzése, hogy az „átvétel” nem szükségszerűen jelent vásárlást: beleértendő a másutt létrehozott innovációs fejlesztési eredmények megszerzésének egyéb módjai, köztük még a másolás is.

A kiindulás a kereslet felkelhetőségének a felismerése

A folyamat kiindulása lehet annak felismerése is, hogy lehetőség van a piacon új kereslet felkeltésére – a cél pedig olyan árucikk előállítása, amely alkalmas arra, hogy ezt a keresletet kedvező feltételekkel kielégítse, és természetesen az ebben rejlő gazdasági lehetőségek kiaknázásával. Az alkalmas árucikk létrehozását lehetővé tevő megoldás rendelkezésre állítása ebben az esetben is az innovációs folyamaton belül, annak integráns részeként történik.

Életben tartó fejlesztés

Kiindulópont lehet annak felismerése, hogy szükségessé, illetve kívánatossá vált a piacon már bevezetett árucikk ún. életben tartó fejlesztése, azaz olyan továbbfejlesztése, amely javítja annak piacképességét, kelendőségét és elérhető értékesítési feltételeit. Ebbe beletartozik a kérdéses árucikk szolgáltatásainak, felhasználási lehetőségeinek – azaz funkcióinak –, valamint esetenként egyéb jellemzőinek, előállítási és értékesítési eljárásainak minden olyan fejlesztése, ami a kedvezőbb értékesítési feltételek és/vagy a nagyobb kereslet elérését eredményezi. Magától értetődően beletartoznak ebbe az olyan fejlesztések is, amelyek hozzásegítenek a kérdéses árucikk előállítási és értékesítési költségeinek csökkentéséhez is. Az első viszonyítási alap itt ugyan az eredeti, esetleg már kedvezőtlenebbre forduló helyzet, az eredmény megítélésénél azonban mégsem az számít, hogy az így megújult árucikk technikailag mennyivel lett jobb korábbi önmagánál, hanem hogy kielégítő mértékben piacképes lett-e, megfelelően kelendővé vált-e, az elérhető értékesítési feltételek elegendően nagy nyereségtartalmat biztosítanak-e ahhoz, hogy érdemes legyen azt továbbra is gyártani. Az idetartozó eseteket két alcsoportra oszthatjuk.

- Az innovációs folyamat szervezése és irányítása abból indul ki, hogy az árutermelő felismeri az életben tartó fejlesztés szükségességét, illetve célszerűségét, és ehhez fejleszt ki vagy vesz át olyan alkalmas megoldást, amelynek révén a szóban forgó árucikk értékesítési jellemzői a szükséges mértékben megjavulnak. Ebben az esetben az életben tartó fejlesztést jelentő megoldás létrehozása, illetve rendelkezésre állítása a cikluson belül, az innovációs folyamat integráns részeként valósul meg.
- Az innovációs folyamat szervezése és irányítása abból indul ki, hogy az árutermelő idegen innovációs fejlesztési eredményben vagy egy már meglévő – és nem ezzel a céllal létrehozott – saját innovációs eredményében felismeri az életben tartó fejlesztés megvalósításának lehetőségét, és arra építi rá az innovációs fejlesztési folyamatot. Itt tehát az a meghatározó elem, hogy az életben tartó fejlesztést biztosító megoldás a cikluson kívül születik meg, és az innovációs program még nem vezérli annak létrehozását. Ez lényegében azonos azzal a fentebb vázolt esettípussal, amelyet az jellemez, hogy a ciklus kiindulása egy közbelső innovációs eredmény.

Az innovációs folyamat újtermék-kibocsátási ciklusának felépülésére tehát ugyanúgy jellemző az a típus, amely azzal jellemezhető, hogy „kezdetben volt az innovációs fejlesztési eredmény, majd erre ráépült a marketingkoncepciójú, tudatos innovációs fejlesztési program”, mint az a típus, amelynek meghatározó jegye, hogy „kezdetben volt a gazdasági cél marketingfogantatású megfogalmazása, és ehhez építettek fel egy innovációs programot, amelybe szükség szerint másutt létrehozott innovációs fejlesztési eredményeket is beépítettek”.

AZ INNOVÁCIÓS LÁNC

Az innovációs folyamatot gyakran említik innovációs láncként vagy innovációs körként, és ez a struktúrát illetően valóban meglehetősen találó. Az ilyen módon való megjelenítésben jól kifejezésre jutnak az innovációs folyamat struktúrájának azok a meghatározó jegyei, amelyeknek lényege, hogy a folyamat elemei igen szorosan, egymást kölcsönösen is feltételezve kapcsolódnak egymásba, közöttük a folyamat sérülése nélkül meg nem bontható ok-okozati összefüggések állnak fenn. Ez utóbbiakból következik a folyamat „lánc” jellege, az egyes részfolyamatok, résztvevők közötti kölcsönös függése, a közöttük ható visszacsatolások rendszere pedig az egészet zárt rendszerré teszi – amit viszont a „kör”-ként való megjelenítés juttat igen találóan kifejezésre.

AZ INNOVÁCIÓS FOLYAMAT EGYSÉGESSÉGE

Az innovációs folyamatot alkotó résztvevők összhangjának, azaz e folyamat egysége voltának megléte vagy hiánya tehát döntő befolyással lehet annak egész eredményességére, és ezzel magának az innovációnak a létrejöttére vagy megghiúsulására is. Ugyanakkor tragikus hiba arra számítani, hogy mindazon hanykolódások és viharok közepette, amelyek ezeket a folyamatokat többnyire még normális esetekben is kísérik, az innovációs lánc/kör magától összeáll, és stabilan meg is marad. Az egységességet a kezdettől fogva mindvégig nagyon következetes és szakszerű menedzseléssel kell fenntartani. Itt két feltétlenül szükséges, bár önmagában nem elégséges feltételét emeljük ki. Ezek a központi koncepció és marketingszemlélet.

A központi koncepció megléte

Az innovációs fejlesztési munka eredményességének nélkülözhetetlen feltétele az annak minden elemét, részfolyamatát átfogó, azokat szerves egységbe foglaló töretlen belső összhang. Egyedül ez biztosíthatja, hogy az innovációs folyamatot alkotó különféle tevékenységek, részfolyamatok segítsék egymást, és ezzel a folyamat egészében a lehető leghatékonyabb legyen mind a feladatok megvalósítása, mind pedig rendelkezésre álló erőforrások felhasználása tekintetében, és ne történhessék meg, hogy rontják egymás és vele az egész

folyamat eredményességét. Ehhez viszont elengedhetetlenül szükséges, hogy az innovációs munkának mindig egy egységes, a folyamat egészére és részeire – elemeire, részfolyamataira – egyaránt érvényes és mérvadó központi koncepció szerint kell végbemennie. Ennek a központi koncepciónak kell olyannak lennie, hogy belőle egyértelműen le lehessen vezetni az innovációs folyamat teljes cselekvési programját, az innovációs fejlesztés stratégiáját – amelyet az egyes résztvevők és az azok cselekvéseiből összeálló részfolyamatok megvalósítanak –, és mindebből az egyes résztvevők által elérendő taktikai célokat, elvégzendő feladatokat, megvalósítandó részfolyamatokat.

A marketingszemlélet érvényesülése

Térjünk ismét vissza annak kérdéséhez, vajon mennyire lenne helytálló általános érvénnyel kimondani, hogy az innovációs folyamat kiindulópontja az ÖTLET. E kérdés boncolása, hasonlóan az innovációs fejlesztési folyamatok többségéhez, önmagában is létrehoz értéket – mert betekintést ad az innováció mibenlétébe, és mert fontos tanulságokkal szolgál.

Az a tény, hogy az árutermelés körében az innováció csak akkor valósul meg, ha a fejlesztés eredményét a piac elfogadja és megfelelő értéken ismeri el, magában hord egy igen fontos következményt, nevezetesen, hogy minden árutermelési célú innovációs programnak alapvetően piacorientáltnak kell lennie. Olyan árucikk előállítására kell törekedni, amelyet a piac majd kellő mértékben kedvezően fogad, és a fejlesztés egész folyamatában minden ésszerű lépést, intézkedést meg kell tenni azért, hogy ez valóban így legyen. Ez már önmagában is azt jelenti, hogy a marketingszemléletnek jelen kell lennie, sőt meghatározó szerepet kell kapnia mind az innovációs folyamat egészében, a célok meghatározásától a felhasználandó eszközök és termelési tényezők megválasztásáig, mind pedig annak minden részében. Emellett további döntő jelentőségű tényező, hogy az árutermelő tevékenység eredményessége nemcsak az elérhető értékesítési lehetőségektől és feltételektől függ, hanem többnyire nem csekélyebb mértékben az elérhető beszerzési feltételektől és azok kiaknázásától is. Ez az árutermelés lényegéből következik: abból, hogy normális gazdasági viszonyok között az árutermelők a piacon és a piacból élnek, és tevékenységük lényege valójában abban áll, hogy a piacon beszereznek bizonyos termelési tényezőket – termelőeszközöket, anyagokat, félkész termékeket, alkatrészeket, energiát, munkaerőt, tőkét stb. –, ezek kombinálásával árucikkeket állítanak elő és azokat a piacon értékesítik. Ezt teszi az is, aki új árucikket fejleszt. Emellett a piac, pontosabban a piacoknak az a halmaza, amelyen és amelyből a vállalat él és dolgozik, valójában sohasem homogén és nem is stabil képződmény. Az ott uralkodó viszonyok, az azokat tükröző, azokkal összefüggésben formálódó beszerzési, értékesítési, együttműködési feltételek, a megnyíló, illetve lezáruló lehetőségek térben és időben változnak. A piaci siker elérésének nem csupán hathatós segítője, de valójában alapvető jelentőségű feltétele is, hogy a vállalat tudjon e változásokhoz kellő időben, rugalmasan és hatékonyan alkalmazkodni, és a lehetőségeihez képest tudja

azok alakulását a maga érdekeinek megfelelően befolyásolni. Ez tehát a magja az innovációs fejlesztési program megalapozásának, ily módon alakul ki azoknak a lehetőségeknek a feltárása és annak a mozgástérnek a feltérképezése, amit egyik oldalról a piacon megjelenő igények, adottságok és feltételek, a másik oldalról az innovációs fejlesztést, illetve az annak eredményeként előálló árucikk majdani iparszerű előállítását és értékesítését végző vállalat – vagy az ebben együttműködő vállalatok – adottságai határolnak körül. Ebben a mozgástérben kell a fejlesztőnek a lehetőségeket úgy kiaknáznia, hogy ezzel a lehető legjobb gazdasági eredményre tegyen szert. Mindehhez a marketing kínál gazdálkodási koncepciót és eszközöket.

A marketing lényegét abban foglalhatjuk össze, hogy az a piaccal való mindenkor optimális összhang folyamatos fenntartására, az ezt szolgáló és egymással kölcsönhatásban érvényesülő alkalmazkodásra és befolyásolásra támaszkodó gazdálkodás koncepciója, ismeret-, cselekvés-, eszköz- és magatartásrendszere. Ennek jegyében a vállalat egyaránt, bár nem szükségszerűen egyenlő mértékben igyekszik a piac igényeihez és feltételeihez illeszteni a maga tevékenységét, valamint törekszik a piac olyan befolyásolására, hogy annak igényei és az ott megjelenő lehetőségek az ő számára minél kedvezőbb gazdálkodási feltételeket teremtsenek. Mindez egyaránt – bár ismét csak nem feltétlenül egyenlő mértékben – érvényes a beszerzési és az értékesítési tevékenységekre.

Vállalati nézőpontból a marketingszemléletet érvényre juttató tevékenység tartalmát a következőképpen foglalhatjuk össze. Annak egyik fő ága, hogy felkészíti magát a vállalatot arra, hogy

- minél teljesebb mértékben ki tudja elégíteni a piac tényleges (megnyilvánult), valamint várható, illetve felkelthető (lappangó) igényeit, továbbá
- a maga árutermelő tevékenységéhez felhasználható termelési tényezők tekintetében minél jobban ki tudja aknázni azokat a lehetőségeket, amelyeket a piac kínál, vagy amelyek ott ésszerű ráfordítások árán megnyithatók, és ennek megfelelően alakítsa a maga kínálatát.

A másik fő ága a piacot igyekszik úgy befolyásolni, hogy

- annak igényei minél inkább összhangban legyenek a vállalat adottságaival, azaz minél jobban megegyezzenek annak tényleges vagy tervezett kínálatával, minél kedvezőbb értéktételeket alakítson ki a vállalatról és annak árucikkeiről, és igényeinek kielégítését elsősorban ettől a vállaltól várja, továbbá
- a piac tényleges vagy megnyitható kínálatára és az abban érvényesülő beszerzési feltételek mindenkor a legkedvezőbb lehetőségeket biztosítsák a vállalatnak a számára szükséges termelési tényezők beszerzéséhez.

Mindezek alapján könnyen belátható, hogy az innovációs folyamat stratégiáját, cél- és eszközrendszerét meghatározó központi koncepciónak mindenkor marketingfogantatásúnak kell lennie. Az ÖTLET természetesen nagyon kitűnő elindítója lehet a fejlesztési programnak, semmiképpen ne is próbáljuk kisebbíteni a nagy felismerések értékét.

Azonban ahhoz, hogy az innovációs fejlesztés eredményes és hatékony legyen, hogy ne csak a véletlenek kedvezéseinek köszönhetően jusson sikerre, az ötletet és az arra épülő fejlesztési munkát úgy kell keretbe fognia a marketingszemléletre támaszkodó koncepciónak és az azt megvalósító munkának, ahogy az aranyfoglatat a briliánsokat egy gyönyörű diadémban.

AZ INNOVÁCIÓ A SIKERES ALKALMAZKODÁS EGYIK LEGFŐBB ESZKÖZE IS

A vállalatok elsősorban a sikeres innovációs fejlesztések révén, azok eredményeinek felhasználásával tudnak alkalmazkodni a gazdasági környezetükben és/vagy a tevékenységük külső, illetve belső feltételeiben bekövetkezett változásokra. Az alábbiakban láthatunk erre néhány példát.

Alkalmazkodás a beszerzési lehetőségek változásához

Megtörténik, hogy jelentős változás következik be bizonyos termelési tényezők beszerzési lehetőségeiben, illetve feltételeiben. A vállalatok erre ésszerűen azzal reagálnak, hogy a változásokhoz való alkalmazkodás érdekében annak megfelelően módosítják a maguk termelésítényező-felhasználását. Az ilyen alkalmazkodás legegyszerűbb módja, ha úgy változtatják előállított árucikkeik mennyiségeit, hogy ezzel elérjék termelésítényező-felhasználásuknak azt a módosulását, amelyet a változások nyomán gazdaságilag ésszerűnek vagy éppen szükségesnek ítélnek. Ez úgy történhet, hogy ha kedvezőbbek lettek a beszerzési feltételek, akkor a szóban forgó cikkekből többet állítanak elő, ha viszont kedvezőtlenebbek, akkor kevesebbet. A dolog azonban ritkán ilyen egyszerű, annál is inkább, mivel az árucikkek termelésének szükségképpen összhangban kell lennie az értékesítés lehetőségeivel, az utóbbiakat viszont a piac határozza meg. Ha tehát a vállalat célja értékesítéseinek növelése, akkor ehhez meg kell találnia vagy meg kell teremtenie a megfelelő piaci keresletet is. Ha az nem eleve adott, ha a keresletet meg kell teremteni vagy el kell érni hogy az bővüljön, ebben fontos szerephez juthat a fejlesztés, amely ehhez többféle módon is hozzásegíthet.

- Olyan új jellemzőkkel, szolgáltatásokkal ruházza fel a kérdéses árucikkeket, amelyekre a piac kedvezően reagál, és ennek nyomán növekszik iránta a kereslet. Az ilyen változások keresletbővítő hatása nem csupán abban állhat, hogy az árucikket olyanok is megvásárolják, akik a korábbiakban elzárkóztak a megvételétől. Többé-kevésbé jelentős keresletbővülés származhat abból is, ha a változások által hozott többlet elegendően nagy ahhoz, hogy az árucikket még olyanok is megvásárolják, akiknek ugyan már birtokában van annak korábbi változata, de a többletet elegendően vonzóan találják, hogy azt lecseréljék. Ez utóbbi szegmensbe tartozók számának növekedését jelentősen segítheti, ha a vállalat az innovációs fejlesztés részeként – a fentebb vázolt kereskedelmi felkészítés körében – hatékony piacmegdolgozást végez, továbbá ha al-

kalmas eladásösztönzési módszereket is bevet. Jellegzetes példákat kínálnak erre az olyan csereakciók, amelyek keretében a korábbi cikket átveszik és beszámítják az új cikk vételárába. Más kérdés, hogy ez utóbbi esetben valamiféle megoldást kell találni arra is, hogy mit kezdjen a vállalat az így átvett árucikkkel, s főként hogyan tudja azokat valamiképpen hasznosítani vagy értékesíteni annak érdekében, hogy átvételük ne okozzon az elkerülhetetlennél nagyobb veszteséget.

- Az árucikkben vagy az annak előállítására szolgáló termelésben – a gyártástechnológiákban vagy éppen a termelés-szervezésben – olyan fejlesztéseket hoz létre, amelyek nyomán csökken az előállítás önköltsége. Ezzel lehetővé válik, hogy az árucikket alacsonyabb áron vigyék piacra, és ennek eredményeképpen fizetőképes keresletként jelentkezzenek olyanok is, akik a kérdéses cikket a korábbi, magasabb áron nem tudták vagy nem akarták megvásárolni. Az ár csökkentése azonban csak akkor válik ténylegesen is vonzerővé a piacon, ha a potenciális vásárlók tudomást is szereznek róla. Így magától értetődik, hogy az alacsonyabb ár vonzerejét célszerű annak a potenciális vásárlókra irányított propagálásával, az innovációs program részeként végzett piacmegdolgozás segítségével növelni.
- Olyan új értékesítésszervezési megoldásokat alakít ki és vezet be, amelyek a piaci kereslet növekedését eredményezik. Erre is érvényes ugyanakkor, hogy az új, kedvező konstrukcióknak csak akkor lesz keresletnövelő hatásuk, ha a potenciális vásárlók megismerik azokat. Ezért itt ismét nagyon fontos szerep hárulhat az innovációs program keretében végzett piacmegdolgozásra.
- Olyan új értékesítési vagy éppen fizetési konstrukciókat hoz létre és vezet be, amelyek hatására fizetőképes keresletként jelentkeznek olyanok is, akik a kérdéses cikket a korábbi feltételek mellett nem tudták vagy nem akarták megvásárolni. Az ezeket az új konstrukciókat bevezető piacmegdolgozás szerepe ugyanakkor itt is sorsdöntő lehet.
- A kérdéses árucikk új felhasználási lehetőségeit hozza létre, és ezeket a lehetőségeket elfogadtatja a potenciális felhasználókkal is. A felhasználási lehetőségek bővülése az árucikk iránti újabb igények megjelenését eredményezheti. Ennek azonban nélkülözhetetlen feltétele az is, hogy az árucikk ára összhangban legyen azzal a használati értékkel, amelyet az új felhasználási területen kínál a felhasználónak. Ennek az összhangnak a megteremtésében szintén igen jelentős szerepe lehet az innovációs fejlesztésnek, egyrészt úgy, hogy a piacmegdolgozás révén tudatosítja a potenciális felhasználókban, hogy érdemes az árucikket megvenniük, érdemes annak árát megfizetniük, másrészt azzal, hogy szükség szerint a fentebb vázolt módon segíti az önköltség és ezáltal az eladási ár csökkentését.

Ugyanebbe a körbe tartoznak azok az esetek is, amelyek meghatározó jellemzője, hogy célszerűnek mutatkozik valamely, addig az ártermelésben használt termelési tényező újjal történő lecserélése. Ilyen eset áll elő, ha olyan új vagy a korábbitól eltérő minőségű termelési tényező jelenik meg a piacon, amelynek a beszerzési feltételei olyannyira kedvezőbbek,

hogy gazdaságilag kifizetődőnek mutatkozik az addig használt termelési tényező helyébe állítani. Az ilyen csere azonban rendszerint több-kevesebb változtatást tesz szükségessé abban az árucikkben, amelyhez az új termelési tényezőt fel akarják használni, és/vagy az árucikk előállításában alkalmazott termelési eljárásban. Ennek a változtatásnak a célszerű megoldását nyilvánvalóan az innovációs fejlesztés körében kell létrehozni. Ahhoz, hogy az ilyen változtatásnak gazdasági értelemben is legyen létjogosultsága, mindenképp az alábbi feltételeknek kell teljesülniük.

- Az új termelési tényező felhasználási lehetőségének megteremtéséhez szükséges összes fejlesztés költségeinek arányban kell lenniük a kedvezőbb beszerzési feltételek révén elérhető megtakarítással. Ebben sohasem szabad szem elől téveszteni, hogy ha a termelési tényezők lecserélésének érdekében végrehajtott módosítások az azokkal érintett árucikkben olyan változásokat idéznek elő, amelyet a felhasználó, illetve fogyasztó is érzékel, akkor szükségessé válhat kisebb-nagyobb mértékű, a piaci felkészítés körébe tartozó innovációs munka – jelesül piacmegdolgozás – ahhoz is, hogy a piac a megváltozott árucikket elfogadja. Ez is több-kevesebb költséggel jár, amit szintén számításba kell venni a várható megtérülés elemzésénél.
- Ha az új termelési tényező a kérdéses árucikk folyamatos üzemeltetéséhez szükséges – például üzemanyag vagy valamilyen termelőberendezéssel feldolgozásra kerülő nyersanyag, illetve félkész termék –, akkor piaci sikerre csak abban az esetben lehet számítani, ha a felhasználók megnyugtató módon biztosítottak látják, hogy ahhoz mindig hozzá tudnak jutni, és a beszerzési feltételek is elfogadhatóak a számukra. Kézenfekvő példákat kínál erre a gáz felhasználása az egyéb energiahordozók helyett mind a hőtermelésben, mind pedig a közlekedésben. Így a felhasználókkal, illetve fogyasztókkal való elfogadtatás ilyen esetekben is szerves és nélkülözhetetlen része lehet az innovációs fejlesztési munkának.

Alkalmazkodás a kereslet változásához

A lehetséges változások másik körénél a piaci kereslet szerkezetében és/vagy az áruvilágban érvényesülő értékrendben következnek be módosulások, és az árutermelők ezekhez igyekeznek alkalmazkodni árucikkeik fejlesztésével és kínálati választékuk alakításának segítségével. Ilyen törekvések szöttek át az a mélyreható szerkezeti átalakulást, amely az utóbbi évtizedek során átrendezte a világ gazdaság értékrendjét, és amelynek legfőbb jellemzője, hogy annak sodrában igen jelentősen felértékelődtek a technológiaintenzív árucikkek, valamint a különlegesen magas minőségű áruk, és velük szemben leértékelődött az áruvilág jelentős része. Ez egyben olyan jövedelemátcsoportosításokat eredményezett, amelynek azok az árutermelők váltak a nyerteseivé, akik a legjobban tudták felhasználni az innováció és a marketing eszközeit, és ezzel a legjobban tudtak alkalmazkodni az új lehetőségekhez, és elmenekülni a veszteségbe hajló területekről.

Alkalmazkodás az árutermelés fejlődéséhez

Az innovációs fejlesztés általában nélkülözhetetlen és mással nem pótolható eszköz akkor is, ha az árutermelő gazdasági környezetében új, a korábbiaknál számottevően – esetleg minőségi előrelépést jelentő mértékben – fejlettebb termelőberendezések és/vagy termelési eljárások jelennek meg. Ezek főlénye megmutatkozhat abban, hogy magasabb használati és piaci értékű – jobb minőségű vagy éppen új funkciókat kínáló – árucikkek előállítását teszik lehetővé, velük növekszik az árutermelés hatékonysága, termelékenysége, javulnak annak fajlagos gazdasági mutatói. Velük szemben az árutermelő csak akkor tud megmaradni a piacon, ha el tudja kerülni, hogy árucikkei, amelyek a piacon szükségképpen szembekerülnek és össze is méretnek a fejlődés eredményeivel, ennek következtében elveszítsék a versenyképességüket. Ehhez két fő út vezethet. Ezek egyike abban áll, hogy az árutermelő maga is hasonló fejlesztést hajt végre, és ennek segítségével felzárkózik azokhoz, akik így megelőzték. A másik út, hogy más módon megpróbál a piacon kedvező versenyhelyzetbe jutni, és ezzel olyan értékesítési lehetőségeket találni vagy éppen létrehozni, amelyek elegendően nagy felvevőpiacot jelentenek a saját meglévő árucikkeinek vagy azok alkalmasan továbbfejlesztett változatainak. Jellemző példa erre a kézműves, aki a maga hagyományos termékével száll szembe a nagyüzemi technológiákkal, így például a pék, aki nem tud versenyezni a kenyérgyárak termelékenységeivel, ezért kézzel gyártott, hagyományos kenyeret, süteményt visz a piacra. Magától értetődik, hogy az utóbbi esetben ismét kiemelkedő szerep jut a piacmegdolgozásnak – mindenekelőtt annak, hogy a vállalkozó a megcélzott piaci szegmenshez tartozó vásárlókban tudatosítsa, hogy valami sajátosan jó árut kínál nekik.

Dr. Osman Péter

KÜLFÖLDI HÍREK AZ IPARJOGVÉDELEM TERÜLETÉRŐL

Amerikai Egyesült Államok

2006. március 13-án a CAFC két ügyben is olyan döntést hozott, amelyben leszögezte, hogy tisztességtelen magatartásra (inequitable conduct) való hivatkozás esetén bizonyítani kell a becsapási szándékot.

A *Kao Corp. v. Unilever United States, Inc.*-ügyben a körzeti bíróság megállapította, hogy a Kao az elővizsgálati eljárás folyamán egy eskü alatti nyilatkozatban „váratlan eredmények” bizonyítása érdekében csupán pozitív vizsgálati eredményeket közölt, amelyek az ismert megoldásokhoz viszonyított javulást bizonyítottak, de nem olyan mértékűt, mint az eredetileg kinyilvánított eredmények, amelyek egyébként a nyilatkozatot aláíró személy következtetéseinek is ellentmondtak. Emellett a szabadalmas nem közölte a vizsgálatok hibahatárát. A feltalálók nem tudták megmagyarázni, hogy miért nem közölték az összes vizsgálati eredményt. A körzeti bíróság megállapította ugyan, hogy lényeges adatokat hallgattak el, de úgy találta, hogy az elhallgatás nem becsapási szándékkal történt, mert a kihagyott vizsgálati eredményeket végül benyújtották az elővizsgálónak.

A CAFC szerint „volt olyan bizonyíték, amelynek alapján arra lehetett volna következtetni, hogy a Kao félrevezetési szándékkal cselekedett”, de végül ez a bíróság sem állapított meg tisztességtelen magatartást.

Az *Atofina v. Great Lakes Chem. Corp.*-ügyben a körzeti bíróság azért állapított meg tisztességtelen magatartást, mert a szabadalmas nem nyújtotta be egy japán dokumentum teljes fordítását, és visszatartott abban kinyilvánított vizsgálati eredményeket.

A CAFC megváltoztatta az alsófokú bíróság döntését, megállapítva, hogy az helytelenül utalt tisztességtelen magatartásra. A CAFC megjegyezte, hogy az Atofina a japán dokumentum kivonatát nyújtotta be, és azt a teljes dokumentum tartalmával összhangban tárgyalta. „Ebben az esetben az őszinteség kötelező a bejelentőre, nem pedig a fordítás benyújtása” – mondta ki a CAFC, amely azt is megállapította, hogy a dokumentum nem ismertette azokat a jellemzőket, amelyekre a körzeti bíróság alapozta azt a véleményét, hogy a szabadalmas nyilatkozatai félrevezetőek voltak. A tisztességtelen magatartás megállapítására vonatkozó értékelhető tényalap hiányában a bíróság a szabadalmas magatartását nem minősítette tisztességtelennek.

* Danubia Szabadalmi és Védjegy Iroda Kft.

Angola

Az Angolai Védjegyhivatal elnöke közölte, hogy a jövőben nem kívánják a hivatalos iratok angolai konzul általi felülhitelesítését olyan országok esetében, ahol nincs angolai konzul. Ilyen esetekben elegendő, ha az iratot, vagyis a meghatalmazást, az átruházási iratot és a név- vagy címváltozás bejegyzését kérő iratot közjegyzői hitelesítéssel látják el.

Bahrein

A Bahreini Szabadalmi Hivatal a 2004. évi új szabadalmi és használatiminta-törvény hatálybalépése, vagyis 2004. január 28. óta nem fogadott el új szabadalmi bejelentéseket, de 2006. június 14-étől kezdve ismét fogad bejelentéseket.

Az új szabadalmi törvény a bejelentés napjától számított 15 évről 20 évre növelte a szabadalmak oltalmi idejét, és bevezette a 10 év oltalmi idejű használati mintát.

A szabadalmi bejelentések kellékei:

- egyszerű meghatalmazás;
- a bejelentő adatai;
- a szabadalmi bejelentés címe és a találmány összefoglaló ismertetése;
- a hazai vagy külföldi bejelentés másolata;
- az elsőbbségi irat hiteles másolata;
- a bejelentés leírása és igénypontjai három példányban, arab fordítással együtt;
- szabályszerű rajz, ha a találmány tárgya megkívánja.

Belgium

2006. május 1-jén úgy módosították a belga szabadalmi törvényt, hogy az emberi és állati gyógyszerekre vonatkozó szabadalmakkal kapcsolatban bevezették az ún. Bolar-kivételt, aminek alapján a generikusgyógyszer-gyártók kísérleteket végezhetnek szabadalmazott gyógyszerekkel a forgalombahozatali engedély megszerzése céljából.

Benelux államok

A) A Benelux államokra (Belgium, Hollandia és Luxemburg) vonatkozó Benelux Szellemi-tulajdon-védelmi Egyezmény 2006. szeptember 1-jén lépett hatályba. A szerződés a korábbi Benelux védjegy- és mintarendelkezések egyesített változatát tartalmazza, és nem változtatja meg jelentős mértékben sem a védjegy törvényt, sem a mintatörvényt.

A Benelux Védjegyhivatalt és a Benelux Mintahivatalt egy új intézmény, a Benelux Szellemittulajdon-védelmi Szervezet (Benelux Organization for Intellectual Property, BOIP)

helyettesíti. A Benelux Törvényszék továbbra is a legmagasabb Benelux hatóság marad, amely értelmezheti a szerződést.

B) A Benelux államokban benyújtott szóvédjegy-bejelentések elutasítása általában a megkülönböztetőképesség hiányára vezethető vissza. Egy védjegy akkor rendelkezik ilyen képességgel, ha alkalmas arra, hogy megkülönböztesse egy vállalat áruit vagy szolgáltatásait egy másik vállalatétól. Tehát azt kell eldönteni, hogy az érintett vásárlóközönség fel tudja-e ismerni egy bizonyos cég termékeit vagy szolgáltatásait, vagyis a védeni kívánt jelet védjegyként tudja-e azonosítani. Az olyan védjegyek, amelyek nem rendelkeznek megkülönböztetőképességgel, vagy amelyek csupán az áruk vagy szolgáltatások típusát, minőségét, mennyiségét, rendeltetését, értékét, származási helyét vagy gyártási idejét jelölik meg, nem alkalmasak védjegyoltalomra.

A Hágai Fellebbezési Bíróság (HFB) számos olyan védjegybejelentés ügyében hozott döntést, amelyet a Benelux Védjegyhivatal elutasított.

Az egyik ilyen ügyben a FITLINE védjegyet élelmiszer-adalékokra és ruházati cikkekre kívánták lajstromoztatni. A bejelentést a hivatal elutasította azzal az indokolással, hogy a védjegy két elemből áll, amelyek közül az elsőnek (fit) a jelentése „megfelelő, egészséges”, a másodiké (line) pedig „vonal”, és ezért a hivatal szerint a szó nélkülözi a megkülönböztetőképességet.

A bejelentő azzal érvelt, hogy a védjegyet alkotó két szó nem jelzi a lajstromozott áruk minőségét, és a védjegy egészében „valami különlegeset” jelent. A bejelentő arra is rámutatott, hogy ez a szó számos európai országban – többek között Dániában és Nagy-Britanniában – van lajstromozva, és részben elfogadták európai védjegyként is.

A HFB azonban a következő módon ítélte meg az ügyet: „A védjegy egészében nem különbözik lényegesen alkotórészeinek összegétől. A szókombináció nem jelent 'valami különlegeset', ami megkülönböztetőképességet kölcsönözhetne. A 'fit' és a 'line' szavak a rendes nyelvtani szabályok szerint vannak egyesítve, és nem képeznek olyan kombinációt, amely az áruk szempontjából szokatlan lenne. Ezért a lajstromoztatni kívánt szó olyan benyomást kelt, amely a részek egyszerű kombinációján alapszik.”

A bíróság a más európai országokban védjegyként való elfogadásra történő utalást sem fogadta el. Ilyen vonatkozásban a döntés megállapítja: „A védjegy megkülönböztetőképességét saját érdemei alapján és a Benelux államok vásárlóközönségét figyelembe véve kell megállapítani.”

Egy másik döntés a TOP védjegyre vonatkozott, amelyet növényi tápkapszulákra, porokra és kiegészítőkre kívántak lajstromoztatni.

A hivatal elutasította a védjegybejelentést, ami ellen a bejelentő fellebbezést nyújtott be. A HFB azonban egyetértett a hivatalnak azzal a megállapításával, hogy a „top” szót az Európai Unióban általánosan használják a felsőfok kifejezésére. Szemben a korábban védjegyként elfogadott ULTRAPLUS védjeggyel, a „top” szót szokásos nyelvtani szerkezetével használják,

és ezért jelentése nem tér el a szokásostól. Ezért a bíróság helybenhagyta a hivatal általi elutasítást.

Brazília

A Brazil Szabadalmi és Védjegyhivatal tervet dolgozott ki a mintegy 600 000 vizsgálatlan védjegybejelentés feldolgozására.

A helyzet az utóbbi tíz évben vált válságossá, aminek az oka egyrészt a humán erőforrásokban való beruházások hiánya, másrészt a nemzetközi védjegyesztályozási rendszernek 2000-ben átmeneti időszak nélkül történt elfogadása volt. Egy védjegybejelentés lajstromozása jelenleg öt évet vesz igénybe.

A helyzet orvoslására kidolgozott terv legfontosabb pontja szerint 124 új elővizsgálót vesznek fel. Emellett számos további rendszabályt is be kívánnak vezetni, amelyek közül a legfontosabbakat az alábbiakban ismertetjük.

A 2000 előtt benyújtott védjegybejelentések vizsgálatát a régi brazil osztályozási rendszer szerint végzik, és ugyanezt a rendszert használják a 2000-től kezdve benyújtott és még nem vizsgált megújítási kérelmek esetén is.

A felszólalásokat azonnal publikálják.

A hivatalon belül a védjegybejelentéseket már most elektronikus úton vizsgálják, amivel az eljárás meggyorsítását kívánják elérni.

A hivatal bejelentette, hogy 2006 júniusától kezdve a védjegybejelentéseket csak elektronikus úton lehet benyújtani, és 2006 októberéig teljesen ki akarják küszöbölni a papíralapú bejelentéseket.

2006 végéig be kívánják vezetni a több áruosztályos bejelentési rendszert, de még nem döntöttek el, hogy egy bejelentésben hány áruosztályra lehet hivatkozni, és hogy mennyi lesz az osztályonkénti díj.

A hivatal azt reméli, hogy az új rendszerrel 2006 végéig teljesen fel fogják dolgozni a függő védjegybejelentéseket.

Dél-Korea

A) A Dél-koreai Szellemtulajdon-védelmi Hivatal bejelentette, hogy azon bejelentések esetében, amelyeknél az elsőbbségi iratok benyújtásának határideje 2006. január 1-jét követően jár le, nem kell benyújtani az elsőbbségi iratok koreai fordítását. Ilyen fordítás benyújtását csupán akkor kívánják, ha azt az elővizsgáló az elővizsgálati eljárás során szükségesnek tartja.

Az elsőbbségi iratok hiteles másolatát továbbra is az elsőbbség napjától számított 16 hónapon belül kell benyújtani.

B) A Dél-koreai Szellemitulajdon-védelmi Hivatal 2006. május 1-jével csökkentette a szabadalmak fenntartásához szükséges évdíjak összegét, és megszüntette a vizsgálati kérelem benyújtásakor az igénypontok száma alapján fizetendő pótdíjat.

Európai Szabadalmi Hivatal

Az Európai Szabadalmi Hivatal (ESZH) egyik Műszaki Fellebbezési Tanácsának T 0870/04 sz. döntése egy biotechnológiai találmányról megállapította, hogy az iparilag nem alkalmazható. Ez az első ilyen döntés a biotechnológiai irányelv 1996-os beiktatása óta.

Miként ismeretes, az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) 52(1) szakasza szerint európai szabadalmakat olyan találmányokra kell engedélyezni, amelyek iparilag alkalmazhatók, újak és feltalálói tevékenységen alapszanak. Az ESZE 57. szakasza szerint egy találmány akkor alkalmazható iparilag, ha az ipar bármely ágában – ideértve a mezőgazdaságot is – előállítható, illetve felhasználható. Az ESZE 27(f) szabálya szerint a leírásnak világosan jeleznie kell, ha a találmány természete alapján nem nyilvánvaló az a mód, ahogyan a találmányt iparilag meg lehet valósítani. Biotechnológiai találmányok esetén – összhangban az ESZE 23(e)(3) szabályával – a leírásban fel kell tárni egy gén szekvenciájának vagy részleges szekvenciájának ipari alkalmazhatóságát.

A tárgyalt döntés alapját képező bejelentés egy sajátos protein-pirozin-foszfatazra vonatkozott, amelyet agyból származó foszfataz 1-ként (Brain Derived Phosphatase 1, BDP-1) jelöltek. A bejelentés leírása kinyilvánította a BDP-1 klónozását, elkülönítését, valamint szerkezeti és fizikai tulajdonságainak azonosítását. Bár a leírás szerint a BDP-1 részes jelátvivő körfolyamatokban, valamint szerepet játszhat a sejtháztartásban és bizonyos ráktípusokban, a tanács úgy találta, hogy a bejelentés nem tárja fel a javasolt szerepek sajátos természetét és jelentőségét. Ennek eredményeként döntött úgy, hogy a találmány iparilag nem alkalmazható.

Európai Unió

A *Levi Strauss & Co. (Levi) v. Casucci SpA* (Casucci)-ügyben az Európai Bíróság (European Court of Justice, ECJ) 2006 áprilisában hozott döntést.

Az ügy előzménye, hogy a Levi Belgiumban bitorlási pert indított a Casucci ellen a 89/104/EEC Védjegyirányelv alapján, azt állítva, hogy az alperes bitorolja védjegyét, amely egy farmernadrág ötszögű zsebének közepén lefelé görbülő kétsoros tűzést tartalmaz. E védjegyre a Levi 1980-ban Benelux védjegyet lajstromoztatott a 25. áruosztályban. A Casucci 1997-ben kezdett farmernadrágokat forgalmazni ötszögű zsebekkel, amelyeken szintén kétszoros tűzés volt, de az középen enyhén fölfelé hajlott.

A Védjegyirányelv 5(1)(b) szakasza szerint egy lajstromozott védjegy tulajdonosa jogosult meggátolni, hogy engedélyével nem rendelkező harmadik felek a kereskedelembe hasz-

náljanak bármely olyan megjelölést, amely azonos a védjegytulajdonos védjegyével, vagy hasonlít ahhoz olyan áruk vonatkozásában, amelyekre a védjegy lajstromozva van, feltéve, hogy fennáll az összetévesztés valószínűsége.

A bíróság a keresetet elutasította. Ezt követően a védjegytulajdonos a másodfokú bírósághoz fellebbezett, amely azonban szintén úgy döntött, hogy csekély hasonlóság állt fenn a két megjelölés között. Ez a bíróság azt is megállapította, hogy a „sirály” védjegyet nem lehet már disztinktívnek tekinteni, mert olyan komponensekből áll, amelyeknek a jellegzetes vonásai az állandó és széles körű használat folytán a vonatkozó termékek kapcsán megszokottá váltak, és ez szükségszerűen jelentős mértékben csökkentette a védjegy megkülönböztető jellegét.

A Levi továbbfellebbezett a Felsőbírósághoz (Cour de Cassation, CC, amely Belgiumban a legmagasabb bírói fórum), és azzal érvelt, hogy a bíróságnak az összetévesztés valószínűségét nem a döntés időpontjában, hanem arra az időpontra visszavetítve kellett volna megállapítania, amikor a Casucci elkezdte használni az ő védjegyet. A CC szüneteltette az eljárást, és a következő kérdéseket intézte az ECJ-hez:

1. Annak érdekében, hogy meghatározza egy megkülönböztető jellege alapján jogosan megszerzett védjegy oltalmi körét, a bíróságnak az érintett közönségre gyakorolt benyomást abban az időpontban kell-e vizsgálnia, amikor az állítólag bitorló védjegy vagy megjelölés használatát megkezdtek?
2. Ha az előző kérdésre adott válasz nemleges, a bíróságnak az érintett közönségre a panaszt használat megkezdése után bármilyen időpontban gyakorolt benyomást kell vizsgálnia? Jogosult a bíróság arra, hogy az érintett közönségre a döntés meghozatalának időpontjában gyakorolt benyomást vegye figyelembe?
3. Ha a bíróság megállapítja, hogy a védjegyet bitorolták, általános szabályként jogosult a bíróság elrendelni a bitorló megjelölés használatának abbahagyását?
4. Eltérő a helyzet, ha a felperes védjegye a bitorló használat megkezdése után részben vagy teljesen elvesztette megkülönböztető jellegét, feltéve, hogy ez a jellegvesztés részben vagy teljesen e védjegy tulajdonosa cselekvésének vagy mulasztásának a következménye?

Az ECJ ezeket a kérdéseket az alábbi módon válaszolta meg.

1. és 2. kérdés

Annak érdekében, hogy egy védjegy eredetmegjelölőként betöltse lényeges funkcióját, a tulajdonost védeni kell olyan versenytársakkal szemben, akik a védjegyből jogtalan hasznat kívánnak szerezni olyan termékek árusításával, amelyeken ez a védjegy vagy ahhoz megtevesztően hasonló megjelölés van feltüntetve, feltéve, hogy fennáll a megjelölések közötti összetévesztés valószínűsége. Nyilvánvalóan nem kívánatos e védjegy használójának megengedni, hogy jogtalan előnyt szerezzen saját törvénytelen viselkedéséből, azt állítva, hogy a termék kevésbé vált híressé, amiért viszont legalább részben ő maga volt felelős. Mindaddig, amíg a védjegytulajdonos tevékenysége vagy tétlensége nem járult hozzá a védjegy

megkülönböztető jellegének elvesztéséhez, a tulajdonosnak élveznie kell az 5. szakasz által nyújtott oltalmat.

Ezért az 5(1) szakaszt úgy kell értelmezni, hogy az egy védjegy által biztosított oltalom meghatározása szempontjából azt jelenti: a nemzeti bíróságnak figyelembe kell vennie, hogy a védjegy megkülönböztető jellegét milyen mértékben észleli az érintett közönség abban az időpontban, amikor azt a megjelölést, amelynek a használata bitorolja ezt a védjegyet, elkezdték használni.

3. kérdés

Amikor a nemzeti bíróság azt találja, hogy a kérdéses megjelölés a használat megkezdésének időpontjában bitorolja a védjegyet, e bíróságnak olyan rendszabályokat kell fogadtatnia, amelyek az adott körülmények között szükségesek ahhoz, hogy az 5(1) szakasz szerint biztosítsák a védjegytulajdonos jogait. Az ilyen rendszabályok arra is lehetőséget nyújtanak, hogy elrendeljék e megjelölés használatának megszüntetését.

4. kérdés

Nem lenne helyes, ha a nemzeti bíróság elrendelné e megjelölés használatának megszüntetését, amikor a védjegy a tulajdonos tevékenysége vagy tétlensége következtében veszítette el megkülönböztető jellegét, így a 12(2)(a) szakasz értelmében „általánosan és szokásosan használt megjelöléssé” (common name) vált, és ezért megvonták. Ezzel az esettel van dolgunk akkor is, ha a megjelölés használatának megkezdése időpontjában fennállt a megjelölés és a védjegy közötti összetévesztés valószínűsége. Az ECJ szerint a Védjegyírányelv célja, hogy egyensúlyt létesítsen a védjegytulajdonosok érdekei – vagyis a védjegy lényeges funkciójának megőrzése – és a versenytársak érdekei – vagyis, hogy birtokolhassanak termékeik és szolgáltatásaik megjelölésére alkalmas jeleket – között.

Amikor egy védjegy a tulajdonos tevékenysége vagy tétlensége következtében elveszítette megkülönböztető jellegét, és ezáltal a 12(2) szakasz értelmében általánosan használt megjelöléssé vált, tulajdonosa nem állíthatja többé, hogy rendelkezik az 5. szakasz által biztosított jogokkal. A nemzeti bíróságnak kell eldöntenie, hogy a védjegyet meg kell-e vonni.

Az ECJ úgy döntött, hogy egy védjegy csak akkor biztosíthat megfelelő oltalmat, ha a bíróság figyelembe veszi, hogy a védjegy megkülönböztető jellege milyen erős befolyást gyakorolt az érintett közönségre abban az időpontban, amikor a védjegyet bitorló megjelölést elkezdték használni.

Fülöp-szigetek

A Fülöp-szigeteki Szellemitulajdon-védelmi Hivatal (Intellectual Property Office of Philippines, IPOPhil) javaslatot dolgozott ki szabadalmi ügyvivők vizsgáztatására. Jelenleg ugyanis nincs hivatalosan szabadalmi ügyvivői foglalkozás a Fülöp-szigeteken. A szabadalmi bejelentéseket jogászok kezelik olyan műszaki végzettségű szakemberek közreműködésével, akik közül sokan hivatali elővizsgálók voltak.

A javasolt szabályozás célja, hogy megalapozzák az országban a szabadalmi ügyvivői foglalkozást. A javaslat főbb pontjai a következők.

- A szabadalmi ügyvivői vizsgákat az IPOPhil fogja tartani az általa megfelelőnek tartott időpontokban, de a két vizsga közötti időtartam nem haladhatja meg a 36 hónapot. A vizsgát háromtagú tanács fogja megszervezni és lefolytatni, akik ki fognak jelölni egy vizsgabizottságot.

- A jelölteknek felsőfokú műszaki végzettséggel kell rendelkezniük. A vonatkozó szakterületeket a hivatal főigazgatója hagyja jóvá.

- A vizsgán meg kell állapítani, hogy a jelölt képes-e megírni egy szabadalmi bejelentést, és hogy ismeri-e a hazai törvényeket, a PCT szabályait, valamint az IPOPhil elővizsgálati szabályait.

- A vizsga nyelve angol.

- Az első vizsgát az Európai Szabadalmi Hivatal két szakembere fogja lefolytatni, akik a vizsga előtt ötnapos szemináriumot tartanak.

- A szeminárium és a vizsga nyitva áll az IPOPhil olyan jelenlegi és korábbi elővizsgálói számára, akik legalább négy év elővizsgálói gyakorlattal rendelkeznek.

- A tervezet nem tér ki arra a kérdésre, hogy a szabadalmi bejelentéseket kezelő jogászok tehetnek-e ilyen vizsgát.

Hollandia

Az *Adidas Salomon AG* (Adidas) v. *Nike Europe Holding BV* (Nike)-ügyben a Hágai Bíróság a Nike javára döntött.

Az ügy előzménye, hogy az Adidas védjegybitorlásért beperelte a Nike-t, azt állítva, hogy a Nike sortnadrágokon, tréningruhákon és egyéb sportruházati cikkeken két csík használatával bitorolta az általa lajstromoztatott, három csíkból álló védjegyet. Az Adidas szerint a két csík használata a ruhadarabok eredetét illetően megtéveszti a vásárlóközönséget. Állításának alátámasztására azzal is érvelt, hogy három csíkból álló védjegye közismert.

Védekezésében a Nike azzal érvelt, hogy a két csíkot csupán díszítő célokra használta és használja már régóta. Arra is hivatkozott, hogy a két csík sportruházatokon általánosan használt jellé változott. Elismerte, hogy a három csík rendszeres használata az Adidas azonosságának kifejezésére szolgál, de kétségbe vonta, hogy a kétszíkos díszítés használata a termékek eredetét illetően megtévesztené a fogyasztóközönséget.

A bíróság megállapította, hogy a védjegyek hasonlóságának elbírálásakor általában a két védjegy által keltett benyomást kell megállapítani. Ez alapulhat hallási, látási és kiejtési hasonlóságokon, amelyek a fogyasztók megtévesztését okozhatják, vagy olyan benyomást kelthetnek, hogy kapcsolat állhat fenn a védjegytulajdonos és a hasonló jelet használó cég vagy személy között.

A tárgyalat esetben a bíróság úgy döntött, hogy a védjegyek nem hasonlók. E döntés meghozatalakor figyelembe vette azt a tényt, hogy az Adidas háromcsíkos védjegye közismert. Ugyanakkor a Nike kellő mértékben bizonyította, hogy a kétcsíkos ábrázolás a sportruházat díszítésének általánosan használt formájává vált. A bíróság utalt arra is, hogy bár a háromcsíkos védjegyet harmadik személyek nem használhatják hasonló módon, az Adidas nem bizonyította, hogy a fogyasztóközönség a kétcsíkos mintát hasonló védjegyek tekintené.

Írország

Az írországi generikusgyógyszer-gyártók örömeire Írországból is bevezették a „Bolar-kivételt”, amelynek alapján szabadalmazott gyógyszerek forgalombahozatali engedélyének megszerzése céljából bitorlás nélkül végezhető kísérletek. A tárgyban hozott rendelet az emberi felhasználásra szolgáló gyógyászati termékekre vonatkozó 2004/27/EC Irányelv és az állatgyógyászati termékekre vonatkozó 2004/28/EC Irányelv bizonyos rendelkezéseit teljesíti.

A kísérleti felhasználással az 1992. évi ír szabadalmi törvény 42(b) szakasza foglalkozik, a szabadalombitorlás alól határozott kivételt biztosítva olyan cselekményekre, amelyeket kísérleti célból végeznek egy szabadalmazott találmány tárgyával kapcsolatban. A törvény azonban nem nyújt iránymutatást arra nézve, hogy mi tekinthető „kísérleti célúnak”. Ezért az volt az általános nézet, hogy a kivétel nem vonatkozik bármilyen, kereskedelmi célú kísérleti felhasználásra. Ennek megfelelően a generikus gyártóknak a bitorlás veszélyével kellett szembenéznük, ha próbákat végeztek abból a célból, hogy hivatalos engedélyt kapjanak a szabadalmazott termék forgalmazására a szabadalom lejártakor.

Ezt a kérdést az európai tagországok joga nem egyformán szabályozza. Írországból a „kísérleti célokra” kifejezést a *Monsanto Co. v. Stauffer Chemical Company*-ügyben 1995-ben egy angol bíróság által hozott döntés alapján értelmezték, amely megállapítja, hogy nem esnek a kivétel alá az olyan kísérletek, amelyeket egy harmadik fél annak bizonyítására végez, hogy egy termék a megadott tulajdonságokkal rendelkezik. Az angol bíróság megállapította továbbá, hogy a hatósági engedély megszerzése céljából végzett klinikai kísérletek nem minősülnek szabadalombitorlásnak. Másrészt viszont az angol gyakorlatnak ellentmond a német Legfelsőbb Bíróság 1994-ben hozott, *Klinikai próbák I és II* döntése, amelyekben a „klinikai célokra” kifejezést tágabban értelmezik, megállapítva, hogy ha a kísérleti próbának járulékosan kereskedelmi céljuk is van, a kivétel továbbra is érvényben marad. Az ügyet bonyolítja, hogy más tagállamok a Bolar-típusú kivétel különböző formáit fogadták el, aminek eredményeként az Európai Unióban jelentősen különböznek a jövőbeli forgalmazási engedély elnyerése végett végzett próbákra vonatkozó állásfoglalások.

Valószínű, hogy az ír kivétel további értelmezését a bíróságok fogják megadni.

Japán

A) A Japán Szabadalmi Hivatal 2006. augusztus 4-én új rendszert vezetett be a vizsgálati illeték visszatérítésével kapcsolatban.

A korábbi rendszer szerint, amely 2004. április 1-jén lépett hatályba, ha a bejelentő a vizsgálati kérelem benyújtása után, de az érdemi vizsgálat megkezdése előtt vonja vissza bejelentését, a vizsgálati illeték felét visszatérítik, feltéve, hogy a vonatkozó kérelmet a bejelentés visszavonásának időpontjától számított hat hónapon belül benyújtják.

Az új rendszer szerint ha a bejelentést 2006. augusztus 9. és 2007. augusztus 8. között vonják vissza, kérelemre a teljes vizsgálati illetéket visszatérítik.

Ha a bejelentés visszavonását 2007. augusztus 9-én vagy azt követően jelentik be, a vizsgálati illetéknek a korábbihoz hasonlóan csak a felét térítik vissza.

B) A Japán Szellemitulajdon-védelmi Felsőbírószág Teljes Tanácsa, amely egy főbíró és a bíróság négy osztályának mindegyikéből egy-egy bírót tartalmaz, 2005. szeptember 30-án hozta meg első ítéletét, amellyel a *Matsushita v. Justsystem*-ügyben hatálytalanította az alsófokú bíróság döntését.

A Matsushita azzal vádolta a Justsystemet, hogy az bitorolja információfeldolgozó rendszerre vonatkozó, 1998-ban kapott szabadalmát.

A tanács megállapította, hogy a Justsystem nem bitorolta a Matsushita szabadalmát, és egyúttal érvénytelennek nyilvánította a felperes saját szabadalmát. Ez azt bizonyítja, hogy kockázatokkal járhat a versenytársakat szabadalombitorlással vádolni.

Kanada

A) A kanadai törvényhozási rendszerben a szabadalmazott gyógyszerekre vonatkozó rendeletek [Patented Medicines (Notice of Compliance) Regulations] összekapcsolják a gyógyszerengedélyezést a szabadalmi oltalommal. E rendeleteknek megfelelően egy gyógyszer-szabadalom tulajdonosa késleltetheti egy másik fél (rendszerint egy generikus gyártó) számára a szabadalmazott gyógyszerre vonatkozó forgalmazási engedély megadását, néha a szabadalmi oltalom teljes időtartama alatt. Ez különösen fontos Kanadában, ahol egy szabadalombitorlási perben majdnem lehetetlen ideiglenes intézkedést kapni, és a gyógyszer hatóanyagát először szabadalmaztatók által közölt adatokat védő törvény (amely késleltetheti a generikus gyógyszer forgalomba hozatalát) csupán korlátozott körülmények között alkalmazható.

Annak érdekében, hogy a fenti rendeletek előnyeit ki lehessen használni, egy szabadalmat be kell iktatni az egészségügyi miniszternél vezetett szabadalmi jegyzékbe. Egy szabadalom azonban ide csak akkor iktatható be, ha tartalmaz magára a gyógyszerre vagy a gyógyszer használatára vonatkozó igénypontot. Ezt a követelményt általában könnyű teljesíteni, mert sok gyógyszer-szabadalomban van legalább egy olyan igénypont, amely egy új vegyületre vagy egy új vegyület alkalmazására vonatkozik.

A kanadai gyógyszer szabadalmakkal kapcsolatos rendelkezésekről azért adunk itt hírt, mert már előfordult és a jövőben is előfordulhat, hogy egy kanadai ügyben utalunk a szabadalom engedélyezése után a fenti rendeletek alkalmazása kapcsán bekövetkező bonyodalmakra.

B) A Kanadai Legfelsőbb Bíróság (Supreme Court of Canada, SCC) 2006. június 2-án két jóhírű védjeggyel kapcsolatban hozott döntést. A két védjegy közül az egyik a híres francia pezsgőgyártó cég, a *Veuve Clicquot Ponsardin* (Clicquot) által birtokolt CLICQUOT, a másik a *Mattel, Inc.* (Mattel) által birtokolt BARBIE volt.

– A Clicquot cég 1899 óta folytat üzleti tevékenységet Kanadában. Jelenleg több nőiruha-üzletet üzemeltet Kanada Québec tartományában és Ottawában BOUTIQUES elnevezéssel. A lajstromozott CLICQUOT védjegycsalád használata a Clicquot által Kanadában mindig borokkal és pezsgőkkel, valamint eladásra nem ajánlott, de reklámozott dolgokkal, így divatholmikkal volt társítva. A Boutiques üzletekben a BOUTIQUES CLICQUOT, CLICQUOT és CLICQUOT „UN MONDE À PART” védjegyeket használták, és a két utóbbi védjegyet dolgozó nők számára szánt, közepes árfekvésű női ruházattal kapcsolatban lajstromoztatták. A Clicquot fenti védjegyének bitorlása miatt indított pert egy konkurens kereskedő ellen, de keresetét az alsófokú bíróság elutasította. Ezután benyújtott fellebbezését a kanadai védjegy törvény megtévesztően hasonló védjegyek használatára vonatkozó 20. szakaszára és a goodwill elértéktelenedésére vonatkozó 22. szakaszára alapozta.

– A játékszereket, babákat és babaholmikat gyártó Mattel cég kifogásolta, hogy egy montreali külvárosi étteremlánc üzemeltetője a BARBIES’ AND DESIGN védjegyet alkalmazta éttermi, ételmezési és banki szolgáltatásokkal kapcsolatban. A Mattel a BARBIE védjegyet nem csupán babákra és babaholmikra, hanem egyéb termékekre, így kölnivízre, kéz- és testápoló szerekre, továbbá élelmiszerekre, kerékpárookra és könyvekre is lajstromoztatta.

Az SCC mindkét ügyben a lajstromozó hivatal és a bíróságok által figyelembe veendő tényezők alkalmazására helyezte a hangsúlyt annak meghatározásakor, hogy a védjegy törvény 6(5) szakasza szerint fennáll-e a megtévesztés valószínűsége két védjegy között. Az ennek megállapításához alkalmazandó próba fő tényezője a bíróság szerint „az első benyomás egy általában sietős alkalmi vevő agyában”, aki lát egy védjegyet olyan időpontban, amikor csak halvány emlékképe van egy másik védjegyről, és nem fordít időt az ügy részletes megfontolására, sem pedig arra, hogy közelebből vizsgálja a védjegyek közötti hasonlóságokat és különbségeket.

Az SCC a továbbiakban megerősítette, hogy az áruk vagy szolgáltatások jellege nem irreleváns, mert ez egyike a törvény 6(5) szakasza által figyelembe veendőnek mondott tényezőknél.

Mindkét döntésben világossá tette a bíróság, hogy egy védjegy „hírességének” (fame) elismerése nem teszi feleslegessé a törvény 6(5) szakaszában felsorolt összes tényező elemzését, bár bizonyára ez az egyik legfontosabb körülmény, amelyet figyelembe kell venni az összetévesztés valószínűségének meghatározásakor.

A Clicquot hivatkozott arra, hogy a CLICQUOT védjegyek használati köre a luxuscikkek területén is bővül, sőt bizonyos mértékig a nőkre irányul, és ilyen téren elismert a CLICQUOT védjegyek hírneve. A bíróság azonban a Clicquot áruit nem sorolta a „luxus” kategóriába, mert arra következtetett, hogy azok semmiképpen nem minősíthetők luxustermékeknek. Az összetévesztés meghatározásakor figyelembe veendő különböző tényezők elemzésekor a bíróság megjegyezte, hogy a Clicquot tanúja nem állította, hogy a védjegy közepes anyagi helyzetű nők ruházatával lenne társítható, és nem szolgáltatott bizonyítékot tényleges összetévesztésre.

A Mattel-ügyben, amely felszólalási eljárás folyamánya volt, az SCC megállapította, hogy a védjegy törvény alapján csak akkor adható oltalom, ha a bejelentő bizonyítja annak valószínűségét, hogy védjegyének lajstromozása a törvény 6. szakaszának értelmében nem fog zavart okozni a piacon. Az a tágabb oltalmi kör, amelyet a bíróság hajlandó volt megadni a BARBIE védjegy lajstromozásakor, babákra és babakellékekre volt korlátozva, amelyekhez a BARBIE védjegy hírneve kapcsolódik, és bár a BARBIE védjegy lajstromozásai kiterjedtek bizonyos élelmiszer-ipari termékekre is, a bíróság nem ismerte el, hogy az engedélyezett oltalom ilyen szempontból tágabban lenne értelmezhető.

A fentiek miatt a bíróság elutasította mindkét jóhírű védjegy tulajdonosának fellebbezését.

Kína

A pekingi Második Közbenső Népbíróság helyt adott a (lefordítva) „Pekingi Vörös Oroszlán Festékek Kft.” nevű felperes kérelmének, és ideiglenes intézkedéssel kötelezte a (lefordítva) „Pekingi Vörös Oroszlán Jing Festékek Kereskedelmi Kft.” nevű alperest a bitorlás abbahagyására.

Ez az első eset, hogy egy pekingi bíróság a 2000. évi módosított szabadalmi törvény és a 2001. évi védjegy törvény hatálybalépése óta ideiglenes intézkedést rendelt el.

A bíróság döntése megállapítja, hogy mindkét peres fél a festékküzetben tevékenykedik. A felperes 2000-ben lajstromoztatta a VÖRÖS OROSLÁN védjegyet kínai írásjelekkel és ábrás védjegyként is. Pekingben mind a két védjegy hírnévre tett szert. Az alperesnek nem csupán a neve tartalmazta a felperes védjegyeit, hanem hasonló védjegyekkel festékeket is árusított. A bíróság szerint adva voltak az ideiglenes intézkedés engedélyezésének feltételei.

A kínai Legfelsőbb Bíróság 2001-ben kiadott állásfoglalása szerint ideiglenes intézkedés engedélyezéséhez az alábbi feltételeket kell kielégíteni:

- az alperes bitorolja a felperes jogait és
- a felperes számára helyrehozhatatlan kár származna abból, ha az alperes cselekedeteit nem korlátoznák azonnal.

Itt megjegyezzük, hogy egyéb tartományi bíróságok már engedélyeztek ideiglenes intézkedést, de mostanáig a pekingi bíróságok nagyon óvatosak voltak ilyen téren.

Litvánia

A) Litvániában a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésére vonatkozó európai irányelvvel összhangban 2006. június 28-i hatállyal módosították a védjegy törvényt. A módosítás egyik új vonása, hogy kérni lehet a bíróságot ideiglenes intézkedés elrendelésére annak érdekében, hogy meggátolják a védjegy bitorlását, illetve véget vessenek a bitorlásnak.

B) Az EGIS Gyógyszergyár Rt. LODIGREL védjegyének litvániai lajstromozása ellen felszólalt a Litván Szabadalmi Hivatal Fellebbezési Osztályánál egy francia cég. A 773 522 nemzetközi lajstromszámú LODIGREL védjegy az 5. áruosztályban humán gyógyászati termékekre van lajstromozva. A felszólalást arra alapozták, hogy a védjegy nem elégíti ki az abszolút lajstromozási követelményeket, mert nem rendelkezik megkülönböztető jelleggel, generikussá vált, a vonatkozó áruk jellegére utal és félrevezetheti a fogyasztókat.

A felszólaló arra is hivatkozott, hogy a LODIGREL védjegy hasonlít a CLOPIDOGREL gyógyszer névhez, amely szerepel az Egészségügyi Világszervezet által a gyógyászati anyagokkal kapcsolatban publikált nemzetközi szabadnév-listán. Emellett a felszólaló szerint a védjegy „grel” része arról tájékoztatja a fogyasztókat, hogy a gyógyszer gátolja a vérlemezék aggregációját.

A Litván Szabadalmi Hivatal Fellebbezési Osztálya 2003. március 3-án elutasította a felszólalást, megállapítva, hogy a kifogásolt védjegy kielégíti az abszolút lajstromozási követelményeket. A hivatal azt is megállapította, hogy a megtámadott védjegy egy mesterségesen alkotott, jelentés nélküli szó, és nem azonosítható a CLOPIDOGREL nemzetközi szabadnévvel, így nem utal az áruk jellegére, és nem tévesztheti meg a fogyasztókat.

A francia cég e döntés ellen az elsőfokú bíróságnál fellebbezett, amely helyt adott a fellebbezésnek, és érvénytelennek minősítette a LODIGREL védjegy lajstromozását. A döntés szerint a CLOPIDOGREL nevű gyógyszer a felszólaló tevékenységének az eredménye volt, és e gyógyszer neve szerepel a nemzetközi gyógyszer-szabadnevek Egészségügyi Világszervezet által publikált listáján. A bíróság szerint a „grel” elem használata a kérdéses gyógyszer nevében tájékoztatást nyújt a gyógyszer szakma területén bármely fogyasztó számára arra nézve, hogy a gyógyszer trombozissellenes hatású, vagy legalábbis köze van az ilyen gyógyszerekhez. Ennek következtében a közös szóvégződés, amely egyébként értelem nélküli, a gyógyszer területén jelentést nyert.

Az EGIS a döntés ellen fellebbezést nyújtott be a Fellebbezési Bíróságnál, amely azonban fenntartotta az elsőfokú bíróság döntését. Ezért az EGIS és a Litván Szabadalmi Hivatal is fellebbezést nyújtott be a Legfelsőbb Bíróságnál.

A Legfelsőbb Bíróság (LB) hatályon kívül helyezte az alsófokú bíróságok döntését, és oltalmat engedélyezett a LODIGREL védjegyre. Döntésében megállapította, hogy a három szóból álló LODIGREL védjegy „grel” tagja a szónak csak egy eleme, és az átlagfogyasztóknak csak egy kis része ismeri fel ezt az elemet a LODIGREL védjegyben mint a nemzetközi szabadnevek választékában vérlemezkeaggregáció-gátlást jelentő szótagot. Az első két szótag

(„lodi”) kétségtelenül megkülönböztető jelleget kölcsönöz a védjegynek.

Az LB szerint egy jól informált, gondos és óvatos átlagfogyasztó egy védjegyet rendszerint egészében szemlél, és nem elemzi annak különálló komponenseit. Végül az LB azt is megállapította, hogy a LODIGREL védjegy nem ütközik a gyógyszerek vonatkozásában nemzetközi szabadnévként ismert CLOPIDOGREL-lel.

Montenegró

Montenegró 2006. május 21-én függetlenné vált, de a montenegrói állampolgárok egyelőre csak Szerbia és Montenegró Szellemtulajdon-védelmi Hivatala útján tudnak szellemtulajdon-jogokat szerezni. Ezeket a jogokat a kidolgozás alatt álló új szellemtulajdon-védelmi törvény montenegrói hatálybalépése után újra érvénybe kell majd helyezni.

Mozambik

Mozambikban 2006. június 12-én új védjegy törvény lépett hatályba, aminek célja a hazai törvény összhangba hozása a nemzetközi szerződésekkel és a lajstromozási eljárás egyszerűsítése.

Az új törvény legfontosabb változtatása, hogy meg kell adni a bejelentés alapját, vagyis azt, ha a bejelentés használaton vagy használati szándékon alapszik.

Korábbi bejelentések/lajstromozások esetén a bejelentőnek használati nyilatkozatot kell benyújtania ahhoz, hogy védjegye érvényben maradjon.

A bejelentés napjától számított öt év és minden további öt év letelte előtt használati nyilatkozatot kell benyújtani.

Az új törvény nem írja elő a használat bizonyítását.

Nagy-Britannia

A) A *Synthon BV v. SmithKline Beecham plc* (Beecham)-ügyben a Lordok Házának döntése tisztázta, hogy mikor lehet egy találmányt újnak és szabadalmazhatónak tekinteni.

A Synthon és a Beecham négy éven keresztül folytatott vitájának a Lordok Háza (LH) (az angol legfelsőbb bíróság) 2005. november 20-i döntése vetett véget, amelyben helybenhagyta a Felsőbíróság (High Court) korábbi döntését. Az utóbbi szerint a Beecham kasszasikert hozó Seroxat készítményét védő szabadalmára nézve újdonságrontó a Synthon találmánya, és így a Beecham szabadalma érvénytelen.

Az LH öttagú tanácsának többi négy tagja által támogatva Lord Hoffmann döntése az angol szabadalmi törvény két kulcsfontosságú pontjának – a kinyilvánításnak és a kitanításnak – a jelentését korszerűsítette, és tisztázta, hogy mi képez egy szabadalmazható és így érvényesíthető találmányt. A *kitanítás* arra vonatkozik, hogy a szakmában jártas szakember

képes-e megvalósítani egy találmányt.

Az LH a korábbi kinyilvánítást a kitanítástól függetlenül vizsgálta annak megítélése érdekében, hogy egy szabadalom újdonságát lerontották-e, mert különben az összetévesztés komoly veszélye állna fenn: „Nagyon fontos figyelembe venni, hogy a kinyilvánítás és a kitanítás eltérő fogalmak, amelyek mindegyikét ki kell elégíteni, és amelyek mindegyikének saját szabályai vannak”. Hoffmann bíró szerint a Fellebbezési Bíróóság ezt nem vette figyelembe.

A szakembernek mindkét esetben eltérő szerepe van. A kinyilvánítást vizsgálva Hoffmann bíró leszögezte, hogy fontos megállapítani, vajon a szakember általános tudása alapján *meg tudta-e érteni* a bejelentés leírását. A kitanítás kapcsán az volt a kérdés, hogy a szakember a kinyilvánított információk alapján *meg tudta-e valósítani* a találmányt.

A szabadalmi joggyakorlat szempontjából fontos dolog, hogy az LH döntése tisztázta: a szabadalmi bejelentésekben kinyilvánított információnak nem kell teljesen pontosnak lennie. „A Synthon esetében látható, hogy a bejelentésük leírásában megadott példa hibás volt, de elegendő bizonyíték állt rendelkezésre ahhoz, hogy – ismert lévén a paroxetin-metán-szulfonát előállítási módja – reprodukálni lehessen a szabadalomban igényelt formát is” – mondta a Synthon képviselője.

Megerősítve a Felsőbíróóság döntését, amely szerint egy szakember általános tudása alapján meg tudta valósítani a találmányt akkor is, ha a kinyilvánított információ nem volt teljesen pontos, Hoffmann bíró megállapította: „Ez egy nagyon tapasztalt bíró (Jacob) ténymegállapítása, amellyel egy fellebbezési bíróságnak nem célszerű szembeszállnia”.

A Beecham képviselője szerint megbízója azért vesztett, mert az elsőfokú bíróság bírójára megállapította, hogy szakember számára elegendő tájékoztatás állt rendelkezésre a paroxetin-metán-szulfonát előállításához. A Fellebbezési Bíróóság (Court of Appeal) nem értett egyet ezzel a megállapítással, végül viszont az LH az elsőfokú bíróságnak adott ígazat.

A vitatott szabadalom a paroxetin-metán-szulfonát kristályos alakjára vonatkozott, vagyis a paroxetinnek egy olyan alakjára, amely megegyezik a SmithKline Beecham – jelenleg GlaxoSmithKline – antidepresszáns Seroxatjának hatóanyagával. A Synthon 2001-ben kétségbe vonta e szabadalom érvényességét, azt állítva, hogy arra nézve újdonságrontó egy saját, nem publikált bejelentése.

Mind a Synthon, mind a Beecham hasonló időben dolgozta ki a találmányt. A Synthon 1997-ben nyújtott be a felfedezés alapján egy nemzetközi (PCT-) bejelentést, míg a Beecham 1998-ban, a Synthon bejelentésének publikálása előtt nyújtott be egy Synthonénál korábbi elsőbbségű nagy-britanniai bejelentést. A Beecham angol szabadalmát 2000-ben publikálták.

Annak bizonyítására, hogy a Beecham találmánya nem volt új, a Synthonnak meg kellett győznie a Felsőbíróóság bíróját, Jacob bírót (aki jelenleg Lord Justice Jacob), hogy saját bejelentése ugyanazt a találmányt nyilvánította ki, mint amit a Beecham szabadalmaztatott, és hogy egy átlagos tudású szakember képes volt a találmány megvalósítására a kinyilvánított információ és saját általános tudása alapján.

„Ez egy lényeges pont volt, mert mostanáig ismeretlen volt a nem publikált anyag általi újdonságromlás” – mondta a Synthon képviselője.

Ennek a kérdésnek a tisztázása különösen a gyógyszeriparban volt fontos, ahol nem ritkán fordul elő, hogy két cég hasonló időben dolgoz ki egy találmányt, és csak néhány hónap különbséggel nyújt be arra szabadalmi bejelentést.

A Synthon meggyőzte Jacob bírót, aki 2002-ben a Beecham szabadalmát érvénytelennek nyilvánította. 2003-ban azonban a Fellebbezési Bíróság megváltoztatta ezt a döntést, ami ellen viszont a Synthon az LH-hoz nyújtott be fellebbezést.

B) Az *Agilent Technologies Deutschland AG* (Agilent) v. *Waters Ltd.* (Waters)-ügyben az angol Fellebbezési Bíróság (Court of Appeal) 2005 júliusában hozott döntést.

Az ügy előzménye, hogy az Agilent tulajdonosa volt egy sajátos szivattyútípusra vonatkozó európai szabadalomnak, és a Waters-t beperelte szabadalombitorlásért. Egy korábbi bírósági eljárásban a szabadalmat érvényesnek minősítették, és a bíróság azt is megállapította, hogy a Waters készülékének egy „önműködő” változata bitorolja a szabadalmat. Ezt követően a Waters „kézi” változatra módosította készülékét, de az Agilent szerint ez a változat is bitorolta szabadalmát. Az alsófokú bíróság e változattal kapcsolatban 2004-ben nem állapított meg bitorlást. E döntés ellen az Agilent a Fellebbezési Bírósághoz folyamodott.

A bitorlással vádolt változat kézi működtetése esetén a szivattyú áramlási sebességét és lökethosszát a kezelő elvileg függetlenül választhatta meg. A gyakorlatban a szivattyút négy előre megválasztható térfogattal lehetett működtetni. Az áramlási sebességet függetlenül lehetett meghatározni. Ha a szivattyú a meghatározott térfogat mellett nem tudta a kívánt áramlási sebességet szolgáltatni, erről az eltérésről a berendezés csupán tájékoztatta a kezelőt.

A korábbi önműködő változat automatikusan változtatta működését a meghatározott paramétereknek megfelelően; ezzel szemben a kéziszivattyú nem tartott semmilyen előre meghatározott viszonyt a lökethossz és az áramlási sebesség között. A kezelő számára adott tájékoztatás nem jelezte, hogyan lehetne a szivattyút a kívánt áramlási sebességnek megfelelően szabályozni, de a használati utasítás megadta, hogy a működtetőnek hogyan kell kézzel végeznie az állítást.

Az állítólag bitorolt igénypont jellemző része számos jellemzőt tartalmazott a gép részét képező „szabályozóeszköz” működésére vonatkozólag. Ezek közül egyesek semlegesek voltak az önműködő vagy kézi beállítás szempontjából. Az igénypont egy lépése azonban előírta a lökethossz beállítását a kívánt áramlási sebesség függvényében. Az Agilent azt állította, hogy ennek a használó eleget tudott tenni azzal, hogy kézzel beállított egy lökethosszt a kívánt áramlási sebességnek megfelelően. A leírás valójában azt mondta ki, hogy az áramlási sebesség és a lökethossz közötti kapcsolatot úgy lehet megszüntetni, hogy „lehetővé válik a lökethossz vagy a térfogat szabad megválasztása”.

Az Agilent fenntartotta azt az állítását, hogy a leírás alapján az igénypontokat megfelelően értelmezve ez a szövegrész azt jelzi, hogy az áramlási sebesség és a lökethossz független

ellenőrzése a szabadalmi igénypontok oltalmi köre alá esik.

A döntés indokolása szerint az Agilent érvei figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a kérdéses jellemzők a szabályozóeszköz részét képezték. Nem a kezelő, hanem az ellenőrző eszköz szabályozta a lökethosszt a kívánt áramlási sebesség függvényében. A kezelő tehát nem vett részt az ellenőrzésben.

Az Agilentnek az áramlási sebesség és a lökethossz közötti kapcsolat megszüntetésére vonatkozó érve éppen saját érvelését cáfolta, mert valójában azt jelentette, hogy a találmány szerinti szivattyú elrendezése szerint nem volt kapcsolat a két tényező között. Ez nem jelenti azt, hogy a kezelőnek függetlenül kell beállítania a lökethosszt és az áramlási sebességet. Emellett a bitorlással vádolt megoldás nem tette lehetővé a kapcsolat megszüntetését. Ennek analógiájára egy automata sebességváltó kézi működésben nem ugyanaz, mint egy csupán kézzel működtethető sebességváltó.

A fenti okok miatt a bíróság elutasította a fellebbezést.

Németország

A Német Legfelsőbb Bíróság egy új döntése megállapítja, hogy egy hatóanyagnak egy sajátos betegség kezelésére szolgáló alkalmazása engedélyezhető igénypontforma használati minták esetén is. A döntés szerint az ilyen igénypont inkább termékigénypontnak, és nem eljárási igénypontnak tekinthető; ezért nem vonatkozik rá az a szabály, hogy a használatiminta-törvényből ki vannak zárva az eljárási igénypontok.

E döntés folytán Németországban lehetőség van rövid időn belül érvényesíthető oltalmi jogot szerezni ismert gyógyszer új gyógyászati alkalmazására.

Olaszország

Az Olasz Szabadalmi és Védjegyhivatal Fellebbezési Tanácsa a kiegészítő oltalmi bizonylat (Supplementary Protection Certificate, SPC) oltalmi idejét csökkentő törvény alkalmazása ellen benyújtott fellebbezéssel kapcsolatban hozott döntést.

2002-ben az olasz kormány olyan törvényt léptetett hatályba, amely csökkentette az 1993. január 2-a előtt kért SPC-k oltalmi idejét. A törvény fokozatos, hat hónapos–egy éves csökkentési rendszert vezetett be, de megválaszolatlanul hagyott gyakorlati kérdéseket. A hivatal, amely foglalkozott az SPC-k oltalmi idejének átszámításával, és publikálta az új időtartamokat, a törvény alapelvét további követelményekkel egészítette ki.

2003 végén számos gyógyszergyártó cég fellebbezett a hivatal döntései ellen benyújtott fellebbezések ügyében illetékes különleges bíróságnál. Az egyetlen fellebbezés, amelyet nem utasítottak el eljárási jogi okok miatt, magának a törvénynek az alkotmányosságával kapcsolatban támasztott kifogásokat.

A tanács ebben az ügyben felfüggesztette az eljárást, és az ügyet az Alkotmánybírósághoz utalta, amely azonban ezt a jogi aktust elfogadhatatlannak minősítette, de jelezte, hogy a

tanácsnak nincs hatásköre arra, hogy megváltoztassa a hivatal adminisztratív eljárásával csökkentett oltalmi időt. Ezen a ponton a tanácsnak az alkotmánybíróság döntésének fényében újra meg kellett vizsgálnia az eredeti fellebbezést. Ennek alapján 2006. március 16-án hozott határozata megállapítja, hogy a hivatalnak nincs joga megváltoztatni az SPC-k oltalmi idejét, és ennek következtében arra sincs hatásköre, hogy a törvény által nem szabályozott követelmények szerint alkalmazza a törvényt. Ezért a tanács a hivatal által végzett átszámításokat jogosulatlanul végzett tevékenységnek nyilvánította. Emellett aláhúzta az alkotmánybíróságnak azt a megállapítását, hogy az SPC-k oltalmi idejének a hivatal általi módosítása közvetlen negatív hatást gyakorol a jogosult törvényes érdekeire különösen azért, mert a hivatal nyilvánosságra hozza az új, csökkentett oltalmi időt harmadik felek számára.

A tanácsnak azonban – miként várható volt – el kellett utasítania a fellebbezést, mert nem változtathatott meg egy olyan határozatot, amelynek meghozatalára első fokon a hivatal nem volt jogosult. Ennek ellenére a gyakorlatilag elutasított fellebbezés világossá tette, hogy a hivatal nem jogosult az SPC-k oltalmi idejét átszámítani és a csökkentett oltalmi időt publikálni. Ezért az várható, hogy a hivatal nem fogja megváltoztatni az SPC-k eredeti oltalmi idejét, csupán utalni fog az oltalmi idő fokozatos csökkenéséről intézkedő törvény alkalmazhatóságára.

Valószínű, hogy rendes bíróság szellemitulajdon-védelmi ügyekre szakosodott tanácsa fog végleges döntést hozni az SPC-k csökkentett oltalmi idejével kapcsolatban.

Spanyolország

2006. április 28-án a Burgos-i 4. sz. Elsőfokú Bíróság (BEB) kereskedelmi bírósággént ítélezve hozott döntést a *Merck Sharp & Dohme de España SA v. Crystal Pharma SA*-ügyben. Ez az első olyan spanyolországi bírósági döntés, amely az oltalmi kör meghatározásánál sajtóosan figyelembe veszi egy vegyi eljárásra vonatkozó szabadalom elővizsgálati eljárásában történeteket.

A szóban forgó szabadalom finaszterid gyártására vonatkozó eljárást igényel; a finaszterid a Merck két rendkívül kelendő termékének, a Proscarnak és a Propecianak a hatóanyaga. A szabadalom más európai országokban engedélyezett termékszabadalomnak felel meg, mert Spanyolországban a megfelelő szabadalmi bejelentés benyújtásakor, 1985-ben még nem engedélyeztek szabadalmi oltalmat vegyi és gyógyszertermékekre; így a Merck szabadalma nem magára a finaszteridre, hanem annak csak előállítási eljárására vonatkozik. Pontosabban az 1. igénypont olyan eljárást határoz meg, amelyben egy megadott kiindulási termék dehidrogénezési reakcióval kettős kötést alakítanak ki, majd az így kapott vegyületet amiddá alakítják át.

A szabadalmi igénypontok által nyújtott oltalom terjedelmével kapcsolatban a döntés – követve a Barcelonai Fellebbezési Bíróság (BFB) korábbi határozatait – megállapítja, hogy

az oltalmi kört az igénypontok tárgyilagos értelmezése útján kell meghatározni ahhoz, hogy meg lehessen ragadni azok műszaki és jogi jelentését. Ezért a bíróságnak a vélt bitorló terméket vagy eljárást össze kell hasonlítani azzal, amit a szabadalom által igényeltnek lehet tekinteni.

Ilyen vonatkozásban a döntés határozottan utal az Európai Szabadalmi Egyezmény (ESZE) 69. szakaszára és az annak értelmezésére szolgáló jegyzőkönyvre. Követve a BFB korábbi döntéseit, a BEB megállapította, hogy a szabadalom oltalmi körének meghatározásakor figyelembe kell venni az ekvivalenciát.

A szabadalmi bejelentés 1. igénypontjának eredeti szövege szerint az igényelt eljárás két fő lépése, vagyis a kettős kötés kialakítása és az amidképzés „tetszőleges sorrendben” végezhető. Emellett az igénypont nem írta elő a kettős kötés képzésének módját, és így felőlelt bármilyen megoldást, amely alkalmas e művelet elvégzésére.

A hivatali elővizsgálati eljárás során azonban a Merck a „tetszőleges sorrendben” kifejezést törölte az 1. igénypontból, és a két lépést A) és B) lépésként azonosította. Emellett az 1. igénypont új szövegezése már azt is meghatározta, hogy a kettős kötet dehidrogénezési reakcióval kell kialakítani. Ezt figyelembe véve a bíróság megállapította, hogy a szabadalmi igénypont – az ekvivalenciaelv alkalmazásával – nem vonatkozik olyan eljárásokra, amelyeknél a két lépést eltérő sorrendben hajtják végre, vagy a kettős kötetet nem dehidrogénezéssel alakítják ki.

A bíróság tehát leszögezte, hogy az elővizsgálati eljárásban történtek gátolják az ekvivalenciaelv alkalmazását, és így logikusan következtetett arra, hogy az alperes eljárása, amelyben a két lépést eltérő sorrendben alkalmazták és a kettős kötetet nem dehidrogénezési reakcióval alakították ki, az engedélyezett szabadalom oltalmi körén kívül esik. Ennek alapján megállapította, hogy az alperes nem bitorolta a felperes szabadalmát.

Szabadalmi Együttműködési Szerződés

A) A Nemzetközi Iroda (International Bureau, IB) bejelentette, hogy a nemzetközi bejelentéseket 2006. július 1-jétől kezdve elektronikus formában publikálják. Ennek megfelelően az IB már nem küld a bejelentőknek papírmásolatot a publikált bejelentésekről.

A publikálásra vonatkozó „Értesítés a nemzetközi bejelentés publikációjának elérhetőségéről” című módosított értesítés közli a bejelentővel, hogy nemzetközi bejelentését publikálták, és közli a publikálás időpontját és a publikált nemzetközi bejelentés számát.

B) A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) közzétette múlt évi statisztikáját, amely azt mutatja, hogy 2005-ben 134 073 PCT-bejelentést nyújtottak be, ami az előző évhez viszonyítva 9,4%-os növekedésnek felel meg.

A nemzetközi szabadalmi rendszer leggyakoribb használói változatlanul az Amerikai Egyesült Államok, Japán, Németország, Franciaország és Nagy-Britannia – ebben a sor-

rendben. A 6. helyre Hollandia helyett Dél-Korea került, majd Kanada, Olaszország és Ausztrália után Kína következik.

A japán, a dél-koreai és a kínai bejelentések száma kivételes mértékben növekedett, ami ezeknek az országoknak a gyors műszaki fejlődését tükrözi.

A legnagyobb bejelentő 2005-ben a Philips Electronics NV volt 2492 bejelentéssel, utána a Matsushita következik 2021 bejelentéssel és a Siemens 1402 bejelentéssel.

Szingapúr

A Felsőbíróság (High Court) a *Nation Fittings Sdn Bhd* (NFSB) v. *Oystertec Plc* (Oystertec)-ügyben első ízben hozott döntést háromdimenziós (alak-) védjegyekkel kapcsolatban.

Az ügyben a Nagy-Britanniában bejegyzett Oystertec volt a felperes, míg az alperes egy helyi csőszerezvény-forgalmazó, a Best Ceramic Pte Ltd (Ceramic), valamint a csőszerezvényeket a Ceramic részére szállító NFSB volt.

Az üggyel kapcsolatos vita akkor kezdődött, amikor a Ceramic ellen házkutatási parancsot adtak ki, és a Szellemitulajdon-védelmi Osztály Bűnügyi Részlegének tisztviselői 2004 májusában rajtaütésszerű kutatást végeztek a Ceramic telephelyén. Ez alkalommal 950 csőidomot foglaltak le, amelyeket az NFSB szállított. Az ezt követő levelezés során az Oystertec jogi eljárással fenyegetőzött, aminek alapján az NFSB alaptalan fenyegetés miatt eljárást indított ellene. Az Oystertec azt válaszolta, hogy a fenyegetés nem volt alaptalan, és védjegybitorlás miatt pert indított a Ceramic ellen.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a jelenlegi szingapúri védjegy törvény szerint, amely 1999. január 15-én lépett hatályba, lajstromozhatók a háromdimenziós vagy alakvédjegyek. A korábbi védjegy törvény szerint azonban csak a kétdimenziós védjegyeket lehetett lajstromoztatni.

Az Oystertec azt állította, hogy az alperesek csőidomainak alakja bitorolja védjegyeit. Az Oystertec védjegyeit a régi törvény szerint lajstromozták, amely – mint mondtuk – nem engedélyezte az alakvédjegyek lajstromozását, mert azt csak az 1999. évi törvény tette lehetővé. Ezért az Oystertec azzal érvelt, hogy az új törvény átmeneti rendelkezései kétdimenziós védjegyeit háromdimenziósakká „alakították át”.

A Felsőbíróság nem fogadta el az Oystertec érvelését, mert azon a véleményen volt, hogy az átmeneti rendelkezéseket az új törvény céljaira úgy kell értelmezni, hogy a régi törvény alapján lajstromozott védjegyeket továbbra is olyan alakúnak kell tekinteni, mint amilyenben eredetileg lajstromozták őket.

A Felsőbíróság bírása úgy rendelkezett, hogy az Oystertec védjegyeit az új törvény hatálybalépésekor nem lehetett önműködően átalakítani kétdimenziósból háromdimenzióssá. Ennek engedélyezése azt jelentené, hogy az Oystertec számára a meglévő védjegy jogok „kiterjesztését” tennék lehetővé, vagyis olyan további vagy új jogokat adnának a védjegy tulajdonos számára, amelyek a régi törvény alapján nem voltak elérhetők.

A bíró azt is megjegyezte, hogy a törvényhozásnak nem célja visszamenőleg engedélyezni olyan további jogokat, amelyek a korábbi törvény alapján végzett lajstromozás folytán még nem léteztek.

A bíró megállapította, hogy bár az Oystertec az új törvény alapján benyújtott egy védjegybejelentési kérelmet az alakvédjegyre, „az ügy kimenetele nem formalitás, és nincs előre eldöntve”, és ezért az Oystertec-nek a régi törvény alapján lajstromozott védjegyekre kell támaszkodnia.

Ezután a bíróság azt vizsgálta, hogy történt-e bitorlás. Az NFSB háromdimenziós cső-szerelvényét az Oystertec (kétdimenziós) lajstromozásaival összehasonlítva világosan kitűnt, hogy a védjegyek nem azonosak. Továbbmenve, a bíróság összehasonlította a mindkét félhez tartozó háromdimenziós cső-szerelvényeket, és megállapította, hogy azok hasonlóak voltak ugyan, de nem azonosak.

A bíró megjegyezte, hogy az Oystertec szerelvényein hat kerek borda volt kialakítva, míg az NFSB hat bordája derékszögű alakban és nagyobb hosszal volt kiképezve. Emellett az Oystertec szerelvényei a CONEX SANBRA szavakat tartalmazták, míg az NFSB szerelvényein a SUNSHINE felirat volt olvasható. A körülbelül 25%-os árkülönbség miatt a termékek átlagfogyasztói, így a vállalkozók és a szerelők nem tévesztenék össze a kétféle terméket. Ezért a bíró döntése szerint az alperesek nem bitorolták az Oystertec lajstromozott védjegyeit.

Végül a bíróság az alaptalan fenyegetés ügyében az alperesek javára döntött, megállapítva, hogy az Oystertec semmivel nem indokolható bitorlási fenyegetéssel élt. Ezért a bíróság elrendelte, hogy a felperesnek meg kell térítenie az alperesek költségeit, és kártérítést is kell fizetnie.

A bírósági döntés szövegében található, említésre méltó megállapítás: „Nem szabad megengedni, hogy a lajstromozott védjegyek tulajdonosainak jogai határozottan vagy közvetve átalakuljanak olyan rejtett monopóliummokká, amelyek elnyomják vagy gátolják a közérdeket és a jólétet.”

Szíria

A szíriai kormány új szellemi tulajdon-védelmi törvényt terjesztett jóváhagyásra a parlament elé. A tervezet főbb változásait az alábbiakban foglaljuk össze.

A védjegybejelentések elbírálásánál áttérnek az elővizsgálati rendszerre.

Bevezetik a védjegybejelentés publikálása után, de a lajstromozás előtt a felszólalás lehetőségét.

A védjegy elfogadása után lajstromozási bizonylatot adnak ki. Ezt követően öt éven belül lehet kérni a védjegy törlését az elsőfokú bíróságtól.

A védjegy elfogadását meggyorsíthatja, ha a kérelmező a bejelentéssel egyidejűleg benyújtja egy lajstromozási bizonylat másolatát.

Tajvan

A) A Tajvani Szellemi Tulajdon-védelmi Hivatal közölte, hogy rövid időn belül oltalmat fog biztosítani növény- és állatfajtákra. A jelenlegi szabadalmi törvény a lényegileg biológiai növénytermesztési és állattenyésztési eljárásokra sem engedélyez oltalmat.

B) A sportszergyártó Adidas cég pert vesztett a tajvani Jump céggel szemben. Mindkét cégnek volt hasonló, jobbra lefelé lejtő és fokozatosan elvékonyodó három vonalból álló lajstromozott védjegye, de a Jump védjegyét korábban lajstromozták Tajvanon.

A Jump kérte a Tajvani Szellemi Tulajdon-védelmi Hivaltól a másik fél védjegyének törlesztését. A hivatal helyt adott a kérelemnek, és törölte az Adidas védjegyét.

Az Adidas a Felső Adminisztratív Bíróságnál fellebbezett a hivatali határozat ellen, azonban a bíróság helybenhagyta azt.

Törökország

A) Az első török szabadalmi törvény 1879-ben, tehát igen korán született, de 1994-ig – amikor megalapították a Török Szabadalmi Intézetet – nem tettek semmilyen komoly lépést az iparjogvédelmi rendszer fejlesztésére. A szabadalmi törvényt 1995-ben korszerűsítették, majd több ízben is módosították.

A Török Szabadalmi Intézet most közzétette egy új szabadalmi törvény tervezetét annak a programnak a keretén belül, amely összhangba kívánja hozni a török jogalkotást az európai uniós rendelkezésekkel és a világban tapasztalható új fejlődési irányzatokkal.

A törvénytervezetben a legfontosabb változtatást az jelenti, hogy bevezetik a szabadalmi bejelentések újdonságvizsgálatát, és részletesen szabályozzák a biotechnológiai találmányok oltalmát.

A tervezet szerint érdemi vizsgálattal, vagy csupán újdonságkutatási jelentéssel, de érdemi vizsgálat nélkül fognak szabadalmakat engedélyezni. Az oltalmi idő az előbbi esetben húsz, az utóbbi esetben hét év lesz.

Be fogják vezetni a használati minták oltalmát, valamint az engedélyezett szabadalmak elleni felszólalás lehetőségét.

Mind a szabadalmi, mind a használatiminta-bejelentések esetén lehetőség lesz újdonságkutatás kérelmezésére harmadik személyek által.

2006 végén lehetővé teszik majd a szabadalmi bejelentések elektronikus úton történő benyújtását.

A törvénytervezetet a szenátusnak még jóvá kell hagynia.

B) A *Marsa Kraft Foods Sabanci Corporation* (MKFSC), amely az egyik legnagyobb török ételajgyártó cég, és tulajdonosa a LUNA védjegynek, felszólalt a *Red Bull GmbH* (RBG) LUNAQUA védjegyének lajstromozása ellen.

A Török Védjegyhivatal helyt adott a felszólalásnak, mert megállapította, hogy a LUNA és a LUNAQUA védjegy megkülönböztethetetlenül hasonló az italokra vonatkozó teljes 32. áruosztályban.

C) A világszerte ismert *Prada SA* (Prada) textilipari cég PRADA védjegyét különböző textilipari cégek számos védjeggyel (LA PRADA, EXPRADA) próbálták utánozni Törökországban. Az egyik cég a PRASA védjegyet lajstromoztatta a Török Szabadalmi Intézetnél, ami ellen a Prada az ankarai Szellemtulajdon-védelmi Polgári Bíróságnál nyújtott be keresetet.

A bíróság megállapította, hogy a PRADA és a PRASA kifejezés mind alaki, mind fonetikai szempontból hasonló, és a védett áruk is hasonlóak, aminek következtében a védjegyek összetéveszthetők. Emellett a PRADA védjegy az egész világon közismert.

A fenti okok miatt a bíróság törölte a PRASA védjegyet.

Üzbegisztán

Üzbegisztán kormánya 2006. április 19-én letétbe helyezte a Szabadalomjogi Szerződéshez (Patent Law Treaty) való csatlakozás okmányát. Ennek megfelelően a szerződés Üzbegisztánra nézve 2006. július 19-én lépett hatályba.

Vietnam

Vietnam kormánya 2006. április 11-én letétbe helyezte a védjegyek nemzetközi lajstromozására vonatkozó Madridi Egyezmény Jegyzőkönyvéhez való csatlakozás okmányát, amely Vietnamra nézve 2006. július 11-én lépett hatályba.

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

IDÉZETEKET TARTALMAZÓ TANULMÁNY ONLINE HOZZÁFÉRHETŐVÉ TÉTELE; NYILVÁNOS SZOLGÁLTATÁSOKAT NYÚJTÓ KÖNYVTÁRAK ÁLTAL VÉGEZHEŐ SZABAD MÁSOLATKÉSZÍTÉSEK FELTÉTELEI

SZJSZT-05/06

Az Országgyűlés Hivatala (Országgyűlési Könyvtár) megkeresése

A Országgyűlés Hivatala, Országgyűlési Könyvtár által feltett kérdések

1. Az Országgyűlési Könyvtárban készülő kutatószolgálati jelentések, a forrásszemlék (valamint a kutatószolgálati információs termékek zöme) is nyilvános források felhasználásával készülnek. Az idézetek felhasználásánál a kutatók betartják a jogszabályban is előírtakat, és hivatkozási gyakorlatuk is megfelel az elvárásoknak. A szerkesztésnél hiperlinkeket alkalmaznak, amelyeknél a 2006–2010-es parlamenti ciklustól kezdődően nemcsak a közvetlenül kapcsolódó linket, hanem a hivatkozás forrásául szolgáló honlap főoldalát is feltüntetik. ... a fent ismertetett módon létrehozott kutatószolgálati jelentések közreadhatóak-e az Országgyűlés (az Országgyűlési Könyvtár) honlapján a szerzői és szomszédos jogok sérelme nélkül?
2. ... Egyes gyűjteményekben ... meghonosodott az a gyakorlat, hogy a könyvtárak maguk egy-egy gyakran használt műről, a vizsgaelvárásokkal összhangban több részre bontva a kötetet, másolatokat készítenek, és azt kölcsönzik, illetve engedélyezik helyben használatra. A modern technológiák terjedésével az ily módon 10-15 (x2-3) példányban tartott kötetek előállítási költsége jóval olcsóbb a mű megvásárlásánál Ez esetben kérdésünk hasonló, hogy Magyarországon a fenti eljárás közgyűjteményben alkalmazható-e a szerzői és szomszédos jogok sérelme nélkül?

Az eljáró tanács véleménye

Ad 1. Természetesen nem lehet általánosságban válaszolni arra a kérdésre, hogy az Országgyűlési Könyvtár (a továbbiakban: OGYK) Képviselői Kutatószolgálat munkavállalói, illetve megbízottjai által valaha készített és készítendő „információs termékek” szerzői jogi védelem alatt állnak-e, hogy abban a más művekből való átvétel megfelel-e a szerzői jog szabályainak, és az közzétehető-e a szerzői jog sérelme nélkül. Ezekre a kérdésekre csak konkrét esetben lehet pontos szakértői választ adni, általánosságban csak a jogszabály vonatkozó rendelkezéseit ismételhetnénk el.

Az OGYK csatolt a megkereséshez egy „kutatószolgálati jelentést”, S. N. D. „Kutatószolgálati jelentés az ifjúsággal kapcsolatos állami feladatokról” c. tanulmányát. Az eljáró tanács erről a dokumentumról ad szakvéleményt. A megbízó ezt a tanulmányt nyilván azért bocsátotta rendelkezésünkre, mert a többi kutatószolgálati jelentést hasonló jellegűnek látja. Az eljáró tanács bízik ezért abban, hogy a konkrét tanulmány tekintetében megállapított véleményünk a többi hasonló tanulmányra is alkalmazható lesz.

A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 1. § (2) első mondata szerint szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy e törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása. Az 1. § (3) szerint a szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.

S. N. D. „Kutatószolgálati jelentés az ifjúsággal kapcsolatos állami feladatokról” c. tanulmánya a szerzői jog védelme alatt álló, egyéni-eredeti szakirodalmi mű [Szt. 1. § (2) a) pont].

A mű megfelel azoknak a kritériumoknak, amelyeket az SZJSZT a 27/00 sz. ügyben is azonosított. Eszerint a szakirodalmi írásmű „*elengedhetetlen sajátossága, hogy megjelölt források anyagaiból vagy egyébként ismert tények alapján egyéni-eredeti, alkotó jellegű következtetésekre jusson, vagy e forrásokat és tényeket egyéni-eredeti módon csoportosítva/tálalva tárja az olvasó elé.*”

A mű elkészítése során – amint erről a lábjegyzetek bejegyzései tanúskodnak – az alkotó sok forrásmunkából dolgozott. Bizonyos forrásokból csak adatokat, tényeket vett át, más források esetén azonban rövid részletek szó szerint is átvételre kerültek.

Ami az adatok, tények átvételét illeti: a „*szerzői jog egyik alapelve az, hogy nem védi a pusztá információt. A tények, adatok megismerésére és közlésére senkinek sincs kizárólagos joga*” (SZJSZT-25/00, a hírügynökségi közlemények szerzői jogi megítéléséről). Ezt a hatályos szerzői jogi törvény az 1. § (5) bekezdésben a következőképpen fogalmazza meg: „*A szerzői jogi védelem nem terjed ki a sajtótermékek közleményeinek alapjául szolgáló tényekre vagy napi hírekre.*” (Ugyanakkor a szakirodalom keretében természetes – nem jogi, hanem etikai – elvárás, hogy ne csak szövegszerű átvételek, hanem nem saját gyűjtésű adatok esetén is feltüntessék a forrást.)

A szerzői jog kizárólagos engedélyezési jogot előíró szabályainak alkalmazhatósága csak abban az esetben merülhet fel, ha a tanulmány írója egyéni-eredeti megfogalmazásában, kifejtésében veszi át forrásait. Az Szt. 16. § (1) szerint főszabályként „*...a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének ... bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére*” (az eljáró tanács kiemelése).

A megkereséshez csatolt tanulmányban a forrásanyagok részlete három helyen került idézőjellel jelölt módon átvételre, a 8. a 12. és a 13. lábjegyzetnél. Egy-két esetben pedig úgy került átvételre a forrás szöveghű részlete, hogy az átvételt idézőjel nem jelzi, de lábjegyzetként a forrást pontosan megjelölték (lásd a 18. és a 20. lábjegyzetnél).

Az Szjt. 34. § (1) szerint a „mű részletét – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző megnevezésével bárki idézheti”. Ilyen esetben a részlet felhasználása „díjtalan, és ahhoz a szerző engedélye nem szükséges” [Szjt. 33. § (1)].

A megbízáshoz csatolt tanulmány esetén az idézések e törvényi szabálynak megfelelően történtek.

Az idézés fontos szabályai tehát:

- a műnek csak kisebb részlete idézhető [ez abból következik, hogy az Szjt. 34. § (2) sajátos szabályokat állapít meg az ezt meghaladó méretű részletek felhasználására – a szóban forgó tanulmányban ez megvalósult];
- az eredetihez híven (a tanulmány minden esetben ilyen módon adta vissza az átvett művet);
- forrás és szerző feltüntetésével (a megkereséshez csatolt írásban a hivatkozások pontosak);
- a saját anyagtól jól elkülöníthetően (ezt a kritériumot a joggyakorlat azonosította be, lásd például az SZJSZT-7/96-os számú szakvéleményt. Bár a jelen ügyben a megvizsgált tanulmányban az idézet azonosítása két helyen idézőjelek nélkül történt, a szövegrész nem saját mivolta ezekben az esetekben is könnyen megállapítható volt, így a felhasználás ennek a feltételnek is megfelel);
- idézési céllal, e cél által indokolt terjedelemben (az adott esetben az idézés jogszerű célja az adott témához tartozó források elemző bemutatása);
- csak önálló, saját alkotói munka hozzáadásával létrejött műben lehet idézni (a benyújtott tanulmánynál a szerző alkotómunkája megkérdőjelezhetetlenül jelen van).

A tanulmány megírásakor tehát a más források részleteinek felhasználása – az idézés – a szerzői jogi szabályoknak megfelelően történt. Az OGYK ezzel kapcsolatos további kérdése, hogy az így jogszerűen elkészült kutatószolgálati jelentés milyen módon használható fel a továbbiakban, így különösen: az interneten lehívásra hozzáférhetővé tehető-e.

A szerzői jogi törvény nem korlátozza, hogy milyen felhasználási mód esetén végezhető jogszerűen idézés. Ez azt jelenti, hogy ha egy szövegszerű átvétel az idézés fenti szabályainak megfelel, akkor bármilyen felhasználás (akár terjesztés, rádiós vagy televíziós sugárzás, internetes hozzáférhetővé tétel) szabadon végezhető.

Ezt az értelmezést megerősítik a 2001/29/EK sz. irányelv vonatkozó rendelkezései [5. cikk (3) bek., d) pont és 5. cikk (4) bek.], amelyek a tagállamok számára mind a többszörözés, mind a terjesztés, nyilvánosságához közvetítés és lehívásra hozzáférhetővé tétel tekintetében lehetővé teszik az idézés szabad felhasználással tételét.

Tehát abban az esetben sem kell a jogszerűen idézett műveket alkotó szerzőktől engedélyt kérni, ha a tanulmányt az OGYK internetes honlapján „közreadják”, azaz lehívásra hozzáférhetővé teszik.

Természetesen azonban erre a felhasználásra – az Szjt. 26. § (8) második mondata alapján – a szakirodalmi mű szerzőjétől engedélyt kell kérni. Szerző az a személy, aki a művet

megalkotta [Szt. 4. § (1)], ebben az esetben S. N. D. A felhasználásra engedély felhasználási szerződés útján szerezhető [Szt. 16. § (1) második mondat].

(Az eljáró tanácsnak nincs tudomása arról, hogy S. N. D. az OGYK olyan munkavállalója-e, aki munkaköri köteleességeként alkotta meg a művet. Ha igen, akkor főszabályként a mű átadásával a vagyoni jogokat a szerző jogutódjaként a munkáltató szerzi meg. Ilyenkor a szerzőt a munkadíjon felül további díjazás csak abban az esetben illeti meg, ha a munkáltató a felhasználásra másnak engedélyt ad vagy a művel kapcsolatos vagyoni jogokat másra átruhazza [Szt. 30. § (1) és (3)]. Ha a szerzőnek nem volt munkaköri köteleessége a mű elkészítése, az engedélyt felhasználási szerződés kötése útján lehet megszerezni.)

A hiperlinkek alkalmazásával kapcsolatban az SZJSZT-29/04 számú szakvélemény ad rövid eligazítást. Az OGYK által leírt esetben, azaz amikor az olvasó számára világos, hogy műszakilag más szolgáltatótól érkezik a tartalom, és ezt azzal is megerősíti, hogy a hivatkozott szolgáltatás honlapjának főoldalára mutató hiperlinket is elhelyez, az eljáró tanács véleménye szerint szerzői jogi kérdés nem merül fel. Ilyenkor a hiperlinket elhelyező személy szerzői jogi értelemben nem végzi a meghivatkozott tartalom „hozzáférhetővé tételét”.

Ad 2. Az Szt. 35. § (4) bekezdésének b) pontja szerint *„nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár ... – vállalkozási tevékenységen kívüli – belső intézményi célra a célnak megfelelő módon és mértékben készíthet a műről másolatot, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és ...*

b) saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készül”.

Az Országgyűlési Könyvtár – mint nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár – tehát készíthet másolatot a saját példányairól nyilvános könyvtári ellátás céljára, de ez a másolat-készítés csak archiválási, belső célú másolatkészítés lehet. Az eljáró tanács véleménye szerint ugyanis mind a tudományos célú, mind a nyilvános könyvtári ellátás célját szolgáló másolás kizárólag saját példányról, archiválásként megengedett. Ezt támasztja alá az is, hogy főszabályként a felhívott jogszabályhely [Szt. 35. § (4)] valamennyi esetkörében másolat csak belső intézményi célra készíthető, csak e célnak megfelelő módon és mértékben.

Ebből az következik, hogy a könyvtár a beszerzett eredeti műpéldányt archiválhatja, de az így készített másolat kizárólag az eredeti példány (például elhasználódás miatti) pótlására szolgálhat. Egyszerre tehát nem szolgáltatható az olvasók részére – még helyben olvasásra sem – az eredeti példány és az arról készült archivált példány.

Dr. Sár Csaba, a tanács elnöke

Dr. Tóth Péter Benjamin, a tanács előadó tagja

Mamuzsics Gábor, a tanács szavazó tagja

ELŐADÓMŰVÉSZI JOGOK GYAKORLÁSA SZINKRONIZÁLÁS ESETÉN

SZJSZT-06/06

A Televíziós Műsorszolgáltatók Szövetsége megkeresése

A Televíziós Műsorszolgáltatók Szövetsége által feltett kérdések

A szakértő feladata annak megállapítása, hogy

1. amennyiben az előadóművész filmszinkron céljára előadóművészi teljesítményt nyújt, alkalmazható-e az ilyen előadóművészi teljesítménnyel kapcsolatban a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 73. § (3) bekezdésében foglalt jogátszállási vélelem?
2. amennyiben a filmszinkron céljára rögzített előadóművészi teljesítmény vonatkozásában is alkalmazandó az Szt. 73. § (3) bekezdése szerinti jogátszállási vélelem, úgy követelhet-e az előadóművész az ilyen szinkronnal ellátott film bármilyen további felhasználása esetén jogdíjat?

Az eljáró tanács véleménye

Ad 1. Az Szt. 73. §-ának (3) bekezdésében foglalt jogátszállási vélelem az ebben a bekezdésben foglalt korlátok között a filmszinkron céljára nyújtott előadóművészi teljesítmény jogainak a film előállítójára ruházására vonatkozóan is irányadó.

Az Szt. 73. §-ának (3) bekezdése szerint ha az előadóművész hozzájárult ahhoz, hogy előadását filmalkotásban rögzítsék, a hozzájárulással – ellenkező kikötés hiányában – a film előállítójára [64. § (3) bek.] ruházza át az (1) bekezdésben említett vagyoni jogokat. Ez a rendelkezés nem érinti az előadóművészeknek a 20. § és a 28. § alapján fennálló díjigényét. A 23. § (6) bekezdését az előadóművészekre is megfelelően alkalmazni kell.

A szinkronszínészek a vonatkozó nemzetközi szerződések [az előadóművészek, a hangfelvétel-előállítók és a műsorsugárzó szervezetek védelméről szóló, 1961-ben, Rómában létrejött nemzetközi egyezmény (kihirdette az 1998. évi XLIV. törvény) 3. cikkének a) pontja, illetve a Szellemi Tulajdon Világszervezete 1996. december 20-án, Genfben aláírt Előadásokról és a Hangfelvételekről szóló Szerződése (kihirdette a 2004. évi XLIX. törvény) 2. cikkének a) pontja] alapján előadóművésznek minősülnek, ezért megállapítható, hogy a szinkronszínészekre is alkalmazandók az Szt. előadóművészekre vonatkozó szabályai, így a 73. § (3) bekezdése is, vagyis a szinkronszínészi teljesítmények vonatkozásában is alkalmazni kell ezt a szabályt.

Az Szt. vitatott bekezdése részben diszpozitív, részben kógens szerződési szabály.

Diszpozitív abban a tekintetben, hogy az előadóművész szerződésben szabadon rendelkezhet arról, hogy átruházza-e vagyoni jogait a filmelőállítóra vagy sem. De a törvény – az

általános, tipikus esetekből kiindulva – egy megdönthető vélelmet állít fel amellett, hogy az előadóművész a vagyoni jogait átruházza a filmelőállítóra, ha hozzájárult az előadása filmalkotásban való rögzítéséhez. E szerződésértelmező, kiegészítő szabály alapján értelmezhetővé válik a szerződés abban az esetben is, ha a felek egyáltalán nem rendelkeztek a jogátszállásról. A jelen esetben egyébként az kétségtelen, hogy a filmalkotásban való rögzítéshez a szinkronszínész hozzájárult.

A hozzájárulással keletkező vélelem alapján a szinkronszínész a filmelőállítóra átruházta a 73. § (1) bekezdésében meghatározott vagyoni jogait [tehát azt, hogy *a*) rögzítetlen előadását rögzítsék; *b*) rögzítetlen előadását sugározzák vagy más módon a nyilvánossághoz közvetítsék, kivéve, ha az előadás, amelyet sugároznak vagy más módon a nyilvánossághoz közvetítenek, már maga is sugárzott előadás; *c*) rögzített előadását többszörözzék; *d*) rögzített előadását terjesszék; *e*) rögzített előadását vezetékek útján vagy bármely más eszközzel vagy módon úgy tegyék a nyilvánosság számára hozzáférhetővé, hogy a nyilvánosság tagjai a hozzáférés helyét és idejét egyénileg választhassák meg].

A törvény az átengedés melletti vélelem bevezetésével a szerződések tipikus módját figyelembe véve segíteni kívánja a szerződés értelmezését, de nem zárja ki azt sem, hogy a felek akár ettől eltérően is rendelkezhessenek – például úgy, hogy az előadóművész bizonyos jogait nem engedi át. A vélelem megdöntésének terhe ilyenkor az előadóművészen van, így neki kell bizonyítania egy ilyen, a jogátruházást kizáró, „eltérő megállapodás” létezését.

Mindez azonban függetlenül ítélandó meg a 73. § (3) bekezdésének azon kógens szabályától, amely alapján egyes díjigényeit az előadóművész nem engedheti át a filmelőállítónak. Ezekkel a konkrétan nevesített díjigényekkel kapcsolatban nem érvényesül a főszabály, azaz a 73. § (3) bekezdésének első mondata, miszerint a vagyoni jogok átruházhatók.

A 73. § (3) bekezdés második mondatában meghatározott két díjigény (mint a vagyoni jogok speciális alakzata) nem átruházható. E két díjigény a filmalkotás magáncélú többszörözése (Szt. 20. §), a sugárzott vagy más módon a nyilvánossághoz közvetített előadás egyidejű, változatlan továbbközvetítése (Szt. 28. §). Ezek a jogosultságok minden esetben, tehát függetlenül attól, hogy a vagyoni jogok átruházásra kerültek-e vagy sem, az előadóművésznél maradnak.

Az Szt. 73. § (3) bekezdésében megjelölt harmadik díjigény tekintetében ugyanez a végkövetkeztetés vonható le, vagyis erről sem lehet rendelkezni, de itt a törvény – a másik két díjigényhez képest – más szabályozási technikát alkalmaz. Az eltérő szabályozási technikának az az oka, hogy míg a 20. és a 28. § kifejezetten nevesíti jogosultként az előadóművészt is, a 23. § (6) bekezdése csak a szerzőre vonatkozik. Ezért ahhoz, hogy az előadóművészekre is alkalmazni lehessen a szabályt, szükséges volt egy utaló szabály bevezetése. Ebből következően tehát a szerzőhöz hasonlóan az előadóművésznak is fennmarad ez a díjigénye, függetlenül attól, hogy az egyéb vagyoni jogok tekintetében milyen megállapodás született.

A Magyar Köztársaságot mint az Európai Unió tagállamát az EK-szerződés 10. cikke kötelezi arra, hogy jogszabályai összhangban legyenek a közösségi joggal. Az Szt. 113. §-

ában foglalt jogharmonizációs klauzula pontosan fel is tünteti azokat az európai uniós jogi aktusokat, amelyeknek az Szjt. megfelel. Ebből fakadóan, ha kétséges lenne is a magyar szabályozás értelmezése, csak olyan értelmezés lenne elfogadható, amely összhangban áll a közösségi joggal.

A magáncélú másolásra tekintettel fenntartott díjigényre nézve az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról szóló 2001/29/EK irányelv 5. cikk (2) bekezdésének *a)* pontja a szerzők és előadóművészek többszörözési jogának korlátozását (amilyen például jogaiknak törvénynél fogva a film előállítójára ruházása) kifejezetten csak azzal a feltétellel engedi, hogy a jogosultak megfelelő díjazásban részesüljenek. Ezzel az iránymutatással áll összhangban, hogy az Szjt. – egyébként a nemzetközi gyakorlatnak is megfelelően – kizárja idevágó díjigényüknek a film előállítójára ruházását, és megfelelő díjazásukat műveik, illetve teljesítményeik valószínűsített felhasználásához igazodó díjazás elrendelésével biztosítja. Már csak ezért sem lehet az Szjt. 73. §-ának (3) bekezdését úgy értelmezni, hogy az a díjigények átszállásával ellenkező kikötést zárja ki, nem pedig magát az igény átszállásának a lehetőségét.

A sugárzott mű vagy előadóművészi teljesítmény továbbközvetítéséért fenntartott díjigény tekintetében a műholdas műsorsugárzásra és a vezetékes továbbközvetítésre alkalmazandó szerzői jogra, valamint a szerzői joghoz kapcsolódó jogokra vonatkozó egyes szabályok összehangolásáról szóló 93/83/EK irányelv 3. cikk (2) bekezdése a sugárzási jogok esetében lehetővé teszi, a 9. cikk (1) bekezdése pedig a sugárzott műsor vezetékes elosztására nézve kötelezővé teszi a szerzők és előadóművészek jogainak közös jogkezelését (díjigényük biztosítása végett akár engedélyezési jogaiknak a közös jogkezelőre ruházásával). Ez eleve kizárja, hogy a díjigényüket a film előadójára ruházzák és ezzel közvetlen részesedésükről is lemondjanak [vö. irányelv (28) és (29) preambulumbekkezdés].

A bérleti jog korlátozása [a 23. § (6) bekezdésére való utalás] tekintetében az Szjt.-t a bérleti jogról és a haszonkölcsönzési jogról, valamint a szellemi tulajdon területén a szerzői joghoz kapcsolódó egyes jogokról szóló 92/100/EGK tanácsi irányelv 4. cikkének (2) bekezdése fényében kell értelmezni. A hivatkozott irányelvi rendelkezés ugyanis eltérést nem engedő módon kimondja, hogy a bérletre vonatkozó megfelelő díjazáshoz való jog a szerzőknél vagy előadóművészeknél marad. Vagyis a Közös Piacon hozzájárulásukkal többszörözött és forgalmazott példányok terjesztési jogának közös piaci kimerülése bérbeadásukra nézve nem következik be, amit a gyakorlatban felmerült kétségek elosztatása végett célszerű volt rögzíteni. Ebből is következik, hogy az Szjt. 73. § (3) bekezdésének szabályát nem lehet úgy értelmezni, hogy abból a bérleti jogból fakadó díjigény átruházhatóságára lehetne következtetni.

Ad 2. A fentiekből következik, hogy abban az esetben, ha a vélelem alkalmazásra kerül (vagyis nem létezik a felek között a vagyoni jogok át nem ruházására vonatkozó megállapodás), a 73. § (1) bekezdésében felsorolt vagyoni jogok tekintetében az előadóművésznek további követelése nem állhat fenn, míg a 73. § (3) bekezdésében megjelölt három díjigénye,

függetlenül attól, hogy egyébként hogyan rendezik a vagyoni jogok sorsát, mindenképp fennmarad.

Dr. Boytha György, a tanács elnöke
Dr. Gyenge Anikó, a tanács előadó tagja
Dr. Kiss Zoltán, a tanács szavazó tagja

HANGFELVÉTEL TÖBBSZÖRÖZÉSÉNEK ÉS TERJESZTÉSÉNEK JOGSZERŰSÉGE, JOGKIMERÜLÉS

SZJSZT-07/06

A Fővárosi Bíróság megkeresése

A Fővárosi Bíróság által feltett kérdések

1. A felperesek által eddig csatolt CD-lemezek és borítók, és az ezekre vonatkozóan csatolt adatsorok (F/14/1. alatt csatolva) alapján állapítsa meg, hogy az egyes hangfelvételekre nézve melyik szervezetnek áll fenn hangfelvétel-előállítói jogosultsága (sorlemez esetén lemezenként, válogatáslemezek esetén pedig hangfelvételenként).
2. Nyilatkozzon a Szerzői Jogi Szakértő Testület a nemzetközi zenei iparban követett gyakorlatról, azaz arról, hogy a nemzetközi hangfelvétel-előállító vállalat helyi leányvállalata az adott ország, az adott nemzetközi hangfelvétel-előállító cégcsoport tulajdonában lévő és rendelkezése alatt álló teljes világkatalógusba tartozó hangfelvétel vonatkozásában képviselheti-e a nemzetközi hangfelvétel-előállító vállalatot, gyakorolhatja-e a hangfelvétel-előállítói jogokat, illetőleg saját nevében érvényesítheti-e a hangfelvétel-előállítók kizárólagos szomszédos jogait az egyes hangfelvételek vonatkozásában.
3. A testület térjen ki arra is véleményében, hogy bekövezhetett-e a perbeli hangfelvételekkel kapcsolatosan a terjesztési jogok kimerülése azzal, hogy az alperesek egymás között 1999. július 14-én adásvételi szerződést kötöttek a hanghordozók átadása, átvétele tárgyában (még a szomszédos jogok feléledését megelőzően, tehát 1999. szeptember 1-je előtt). Az alperesek szerződése a 8.P.23.592/2001. számú ügyben – az eljárás folytatása iránti kérelemhez – az elsőrendű felperes részéről csatolt melléklet.
4. Nyilatkozzon a Szerzői Jogi Szakértő Testület arról is, hogy a hangfelvétel-előállítók egymás közötti viszonyában a vagyoni jogok átruházása milyen formában történik általában (írásos felhasználási szerződéssel vagy egyéb aktus folytán).

Az eljáró tanács véleménye

I. A tényállás

A megkereső Fővárosi Bíróság előtt per van folyamatban, melyben az M. Szövetség és társai felperesek az E. Kft. és az M. D. Kft. alperesek ellen szerzőijog-sértés megállapítása és egyéb jogkövetkezmények alkalmazása iránt nyújtott be keresetet. A per jelenleg a másodfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla 2.Pf.20.146/2005/15. számú – az elsőfokon eljáró Fővárosi Bíróság 8.P.23.592/2001/88. számú ítéletét hatályon kívül helyező és a Fővárosi Bíróságot új eljárásra utasító – végzése folytán ismét a Fővárosi Bíróságon kerül tárgyalásra.

A Fővárosi Bíróság fent említett ítéletében megállapított tényállás szerint az alperes E. Kft. közvetlenül a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) hatálybalépését megelőzően, 1999. júliusában bérsokszorosító közreműködésével saját nevében többszöröztetett 183 585 db CD-lemezt, amelyek 1974 előtt megjelent hangfelvételeket – azonos előadó által készített ún. „sorlemezeket” és válogatásokat vegyesen – tartalmaznak.

Az E. Kft. a többszörözött hangfelvétel-példányokat még a védelmi idő visszamenőleges feléledéséről rendelkező új Szt. hatálybalépése (1999. szeptember 1.) előtt szerződéssel terjesztésre átadta az M. D. Kft.-nek. A felperes M. Szövetség megkeresésére mindkét cég elutasította a hangfelvétel-előállítói szomszédos jog alapján történő díjfizetést, a hordozókkal kapcsolatosan álláspontja szerint beállt jogkimerülésre hivatkozva.

II. A kérdésekre adott válaszok

Ad 1. Az eljáró tanács a rendelkezésre álló CD-lemezek és borítók, valamint a peres iratanyag áttekintése után megállapítja, hogy az eljáró tanács nem rendelkezik a kérdés megválaszolásához szükséges adatokkal az alábbi indokok miatt.

- A hangfelvétel-előállítói jogok tipikusan egyedi joggyakorlás tárgyai, az kivételes, ha egy hangfelvétel-előállítói jog gyakorlására kötelező közös kezelést ír elő a szerzői jog (vö. Szt. 20. § – üreshordozó-jogdíj, 28. § (2) és köv. bekezdések – egyidejű továbbközzvetítés, 77. § (3) – kereskedelmi célból kiadott hangfelvételek nyilvánosságához közzvetítése);
- a hangfelvétel-előállítói közös jogkezelésbe tartozó jogok díjigények [Szt. 16. § (5) analógia útján a szomszédos jogi jogosultságra való alkalmazása];
- a megkeresésben a hangfelvétel-előállítói többszörözési és terjesztési jog [Szt. 76. § (1) bekezdés *a*) és *b*) pont] sérelme a kérdés, ez a jog tipikusan csak egyedi engedélyezési joggyakorlás körébe tartozhat;
- az érintett jogosultakról (és műveikről, illetve teljesítményeikről) adatbázist csak a közös jogkezelés körében kell a kötelező jogdíjfelosztás miatt összeállítani és karbantartani [Szt. 88. § (1) bekezdés *d*) pont, *f*) 2. pont];

- emiatt semmilyen nyilvános adatbázisból nem lehet kideríteni, hogy a perben érintett, 1974 előtt keletkezett és kiadott hangfelvételek eredetileg mely kiadónál, milyen márkanév, illetve „label” alatt jelentek meg, főképpen azért, mert ezen felvételek hangfelvétel-kiadói szomszédos joga akár több alkalommal is gazdát cserélt az elmúlt több, mint 30 évben, ráadásul ez több technikával is történhetett: akár a hangfelvételpiac kiadók közötti természetes forgalma, akár adott esetben egyes márkák, labellek vagy teljes kiadók (vállalatok) felvásárlásával folyó koncentrációja útján.

A fenti okok miatt csak maguk a hangfelvétel-előállítók rendelkezhetnek a megfelelő adatok listáival.

Mindezen túlmenően az eljáró tanács megjegyzi, hogy a jelen ügyben a Szerzői Jogi Szakértő Testület rendelkezésére bocsátott CD-lemezek és borítók, valamint az azokra vonatkozó hangfelvétel-előállítói katalógusadatok részletes vizsgálata olyan feladat, melyre azok számossága miatt az eljáró tanácsnak egyrészt nincs fizikai kapacitása, másrészt és főképpen nem volna lehetősége a meglévő adatok valóságának ellenőrzésére. Nincs mivel összevetni a katalógusadatokat, ugyanis nincs adat ahhoz, hogy a jogátruházások láncolatát az eljáró tanács feltárhassa.

Ezt alátámasztja a 2.Pf.20.146/2005. számú ügy iratai közé 11. sorszám alatt csatolt, 2005. május 12-én kelt felperesi irat is, amelyben a felperes a Fővárosi Ítélőtáblánál póthatáridő iránti kérelmet terjeszt elő arra hivatkozva, hogy a felperes, illetve az M. Szövetség munkatársainak teljes munkaidőben – az irat megfogalmazása szerint: „éjjel-nappal” – történő munkájával is hetekbe telt előállítani a jelenlegi jogtulajdonosok listáját.

Mindezek alapján az eljáró tanács álláspontja szerint a feltett kérdést a Szerzői Jogi Szakértő Testület nem tudja megválaszolni.

Ad 2. Az eljáró tanács tudomása szerint a hangfelvétel-kiadás nemzetközi piaci szerkezete oligopol: négy nagy nemzetközi hangfelvétel-előállító vállalatcsoport (az ún. „majorok”) képviselik a nemzetközi hangfelvétel-piac mintegy 80%-át. Ezen kiadók nemzetközi vállalatcsoportok, a hazai piacon leányvállalataik útján működnek (a leányvállalatok tulajdonlása, ellenőrzése lehet közvetlen vagy közvetett, a nemzetközi vállalatcsoport működhet elismert vagy tényleges vállalatcsoportként is).

A nemzetközi vállalatcsoportokhoz tartozó egyes vállalatok a külföldi hangfelvétel-előállítótól illető hangfelvétel-előállítói szomszédos jogokat belföldön kereskedelmi képviseleti jog (ügynöki, kereskedelemi képviseleti szerződés) vagy szomszédos joghoz tartozó részjogosítványok egy vagy több állam területére való korlátozásával történő átruházása útján gyakorolhatják.

Az eljáró tanács tudomása szerint a leányvállalatok bármelyik választható jogalapon jogosultak a vállalatcsoporton belül a működési területükön belül a hangfelvétel-előállító anyacéget például a terjesztési jog alapján illető jogdíjak beszedésére, és más, az egyedi joggyakorlás körébe tartozó hangfelvétel-előállítói szomszédos engedélyezési jogok gyakorlására és díjigények érvényesítésére, beleértve azt is, hogy egyes hangfelvétel-előállítói szomszédos

jogok gyakorlására ügynöki jellegű szervezetet hozzanak létre. (Magyarországon ilyen ügynöki jellegű tevékenységet lát el a hangfelvétel-előállítók videoklipekkel kapcsolatos engedélyezési jogaira a Phonojus ügynökség.)

A külföldi hangfelvétel-előállítót illető szomszédos jogok hatálya alá tartozó hazai felhasználásokat tehát a hangfelvétel-előállító nemzetközi vállalatok hazai leányvállalatai jogosultak a nemzetközi gyakorlat alapján jogosítani, ilyen módon a Magyarországon bejegyzett felperes hangfelvétel-előállító gazdasági társaságok perbeli legitimációját az eljáró tanács szerint a hazai felhasználásokra – jelesül a szomszédos jogi oltalom alatt álló hangfelvétel többszörözésére és terjesztésére – ennek alapján lehet megítélni.

Azt meg kell jegyezni, hogy a kereskedelmi képviseleti (ügynöki) jogalapon történő eljárás esetén képviseleti jogot érvényesen csak írásba foglalt szerződés alapján lehet létesíteni.¹ (E megjegyzés a 4. kérdésre adandó válaszhoz is kapcsolódik.)

Ad 3. A jogkimerülésről a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 23. § (5) bekezdése szól, amelynek 1999. szeptember 1-jét követően hatályos szövege a következő: *„Ha a műpéldányt a jogosult vagy az ő kifejezett hozzájárulásával másvalaki adásvétellel vagy a tulajdonjog más módon történő átruházásával forgalomba hozta, a terjesztés joga az így forgalomba hozott műpéldány tekintetében – a bérbeadás, a haszonkölcsönbe adás és a behozatal joga kivételével – a továbbiakban nem gyakorolható.”*

Tekintve, hogy a jogkimerülés a terjesztési joggal összefüggésben merül fel, jelentőséggel bír még az Szt. 23. § (1) bekezdése, mely a terjesztés jogát határozza meg a következőképpen: *„A szerző kizárólagos joga, hogy a művét terjessze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozatallal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.”*

A hangfelvétel-előállítót a terjesztés fenti értelemben vett kizárólagos joga az Szt. 76. § (1) bekezdés b) pontja alapján illeti meg.

Az eljáró tanács magáévá tette a tudomása szerint ugyanezen peres ügy kapcsán született SZJSZT-15/04-es szakvéleményben foglaltakat. Az eljáró tanács a 3. kérdés kapcsán kifejezetten utal az említett szakvélemény jogkimerüléssel foglalkozó pontjaira, az SZJSZT akkori eljáró tanácsa által részletesen elemzett jogkimerülés jogintézményének nemzetközi szakegyezményi, illetve európai uniós másodlagos jogforrási és esetjogi hátterére, különös tekintettel az Európai Unió Bírósága által tárgyalt C-30/98-as számú ún. „Butterfly-ügy” értelmezésére.

¹ Lásd az önálló kereskedelmi ügynöki szerződésről szóló 2000. évi CXVII. törvényt:

„1. § (5): E törvény rendelkezéseit – külön jogszabály eltérő rendelkezése hiányában – megfelelően alkalmazni kell az olyan önálló kereskedelmi ügynöki szerződésre is, amelynek tárgya szolgáltatásra, vagyoni értékű jogra, értékpapírra vonatkozó szerződés vagy többségi ügylet közvetítése. ...

4. § A kereskedelmi ügynöki szerződés érvényességéhez annak írásba foglalása szükséges. E rendelkezéstől a felek nem térhetnek el.”

A fenti szakértői véleményben a lényegében azonos kérdésre kifejtettekkel maradéktalanul egyetértve az eljáró tanács véleménye, hogy az Szjt. 23. § (1) és (5) bekezdésének együttes értelmezése alapján a hangfelvétel-előállító terjesztési joga csak abban az esetben merül ki, ha jogszerűen a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tették a hangfelvételpéldányokat.

Önmagában két gazdálkodó szervezet között létrejött, lényegében forgalomba hozatalra felkínálásra váró raktárkészlet tekintetében létrejött tulajdonjog-átruházási aktus még nem minősül a terjesztés fogalomkörébe eső forgalombahozatali cselekménynek, így a jogkimerülés szabályait jelen esetben alkalmazni nem lehet.

Abban az esetben, ha a megkereső Fővárosi Bíróság a fenti, a korábbi szakvélemény által is alátámasztott jogi érvelést a jogkimerülés alkalmazásának kizárására nem fogadná el, az eljáró tanács a bíróság figyelmébe ajánlja az alábbi két, ugyanilyen eredményre vezető kiegészítő érvelését.

A) A perbeli cselekmények több jelentős mozzanata (így maga a többszörözés és a hordozók alperesek közti átruházása) olyan időtartamra esett, amikor az 1999-es Szjt. már ki volt hirdetve (1999. július 6., az Országgyűlés a törvényt 1999. június 16-án fogadta el), de még nem lépett hatályba. Emiatt szükséges azon, a felperes 2.Pf.20.146/2005. számú ügyben 5. sorszám alatt csatolt, 2005. április 5-én kelt fellebbezési ellenkérelem 4. oldalának tetején szereplő jogi érvelés helyességének vizsgálata, mely szerint *„1999. szeptember 1-je előtt a hazai hangfelvétel-előállítóknak nem is volt olyan terjesztési joga, amely kimerülhetett volna, így már fogalmilag is kizárható a jogkimerülés alkalmazása.”*

A régi Szjt. nem rendelkezett a jogkimerülésről, de az „elő szerzői jog” a jogkimerülést szabály nélkül is elfogadta. Ezt bizonyítja a könyvek, hangfelvételek, képző- és iparművészeti alkotások jogszerű másodlagos (antikvár) kereskedelme, amelyet a jogosultak általában tudomásul vettek. Sőt, a jogkimerülés burkolt létezését bizonyította a régi szerzői jogi törvény hatályban léte alatt létezett követő jogi szabályozás is, amely azzal, hogy a hatálya alá tartozó alkotások kereskedelmi forgalmára bevezette a díjigényt, közvetetten elismerte, hogy az első, szerzőitulajdon-átruházást követő terjesztéshez a szerző engedélye nem szükséges. Ugyanakkor ez a rejtetten létező jogkimerülés is csak az érintett jogosult beleegyezésével történt forgalomba hozatalt követően volt elismert.

A jelen esetben olyan hangfelvételekről van szó, amelyek 1994. július 1. és 1999. szeptember 1. között nem álltak szomszédos jogi védelem alatt. Az ezen időtartam alatt történt felhasználást az Szjt. 108. §-ának (3) bekezdése szabad felhasználásnak minősíti.

A szabad felhasználáshoz azonban nem fűződik a jogkimerülés. Ezért a perbeli hangfelvételeket érintő, 1999. szeptember 1-jét megelőző esetleges terjesztési cselekmények akkor sem esnének a jogkimerülés hatálya alá, ha a régi szerzői jogi törvény tartalmazott volna rendelkezést a (szükségképpen nemzeti) jogkimerülésről. A szóban forgó terjesztési cselekményeket megelőző többszörözések beleestek az Szjt. 108. § (3) bekezdésével visszamenőleges hatállyal, a védelmi idő visszamenőleges feléledését kiegyensúlyozó szabály hatálya alá, de az ezt követő terjesztésre ez a szabadság már nem terjedhetett ki.

B) Az eljáró tanács ugyanezen tényekből (formálisan szabad felhasználásnak minősülő cselekmények) kiindulva szintén kiegészítő érvelésként utal arra a tényre, hogy ezen szabad felhasználási cselekményeket a felhasználók már közvetlenül az Szjt. hatálybalépését megelőzően kezdték meg, olyan időpontban, amikor az Szjt. szövege – és benne a védelmi idő hangfelvételekre is kiterjedő visszamenőleges felemelése – már köztudomású tény volt (hiszen a hivatalos lapban az Országgyűlés által elfogadott, azaz érvényes, de még nem hatályos normaszöveg kihirdetésre került). Az eljáró tanács álláspontja szerint a formálisan az Szjt. alapján jogszerűnek minősülő cselekmény általános polgári jogi összefüggéseit tekintve az Szjt. 3. §-a útján alkalmazandó Ptk. 5. § (1) és (2) bekezdésében tilalmazott joggal való visszaélést valósít meg. A visszaélés tárgya a védelmi idő felelősségével összefüggésben biztosított szabad felhasználás joga. Az eljáró tanács álláspontja szerint azért minősíthetők a perbeli cselekmények – különösen a többszörözött példányok tulajdonjogának átruházása – rendeltetésszerű joggyakorlásnak, mert a szabad felhasználás gyakorlása a hangfelvétel-előállítók törvényes érdekeinek csorbitására vezetett. Ez az érdek az Szjt. hatálybalépése után fennálló egyéves díjigényben, majd az ezt követő időszakra vonatkozó teljes vagyoni jog gyakorlásában ragadható meg.

Az eljáró tanács ismételten utal arra, hogy egyik fenti érvelés sem érinti a testület által az SZJSZT-15/04 sz. ügyben tett, ezen eljáró tanács által is elfogadott, helyesnek tartott megállapításokat.

Ad 4. A hangfelvétel-előállítók egymás közötti, jogátruházási vagy licenciatípusú szerződése a magyar jogban nincs alakiságokhoz kötve. Ha tehát a felek Magyar Köztársaság területére szülő, felhasználási jogot átengedő vagy részleges jogátruházást megvalósító szerződést kötnek, az érvényes akár szóban, akár ráutaló magatartással.

E megállapításnak az alapja az Szjt. 55. §-a, amely a szerzői művekre irányadó felhasználási szerződési szabályokat (Szjt. 42-54. §-ok) csak a szerzői vagyoni jog-átruházásra és az előadóművészi teljesítmények felhasználására kötött szerződésekre rendeli alkalmazni.

Más szóval a kapcsolódó jogi teljesítményekhez fűződő vagyoni jogok átruházására nincsenek szabályok az Szjt.-ben. Emiatt az Szjt. 3. § alapján a Ptk. rendelkezéseit kell alkalmazni.

A Ptk. jelenleg nem tartalmaz jogátruházási szabályokat (ahhoz legközelebb az engedményezés áll, de annak tárgya követelés, nem pedig törvény alapján fennálló kizárólagos vagyoni jog). Sántikáló analógia alapján felhívhatók még az adásvétel szabályai, amelyek szintén nem tartalmazznak alaki megkötést (eltekintve az ingatlan-adásvételtől).

Emiatt a ma hatályos jog szerint a szomszédos jogi vagyoni jogátruházási szerződés nem nevesített, atipikus szerződés, amely tartalmi elemei tekintetében közelebb áll a felhasználási szerződéshez, mint az adásvételhez. E nem nevesített szerződés érvényesen bármely alakban megköthető.

Az eljáró tanács megjegyzi, hogy a fenti 1. lábjegyzet szerint az előző bekezdés szerinti megállapítás csak akkor helytálló, ha a belföldi hangfelvétel-előállító a külföldi hangfelvétel-előállító származékos jogosultjaként a saját nevében lép fel. Ha kereskedelmi képviselő-

ként (ügynökként), akár a külföldi hangfelvétel-előállító nevében, akár saját nevében, de a külföldi hangfelvétel-előállító javára jár el, akkor a képviseleti szerződés érvényességéhez írásbeli alak szükséges.²

Dr. Faludi Gábor, a tanács elnöke
Dr. Szinger András, a tanács előadó tagja
Dr. Kiss Zoltán, a tanács szavazó tagja

A KÉPHAMISÍTÁS ÉS A HAMISÍTVÁNYOKKAL KERESKEDEÉS SZERZŐI JOGI MEGÍTÉLÉSE

SZJSZT-10/06

A Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Főosztálya megkeresése

A Nemzeti Nyomozó Iroda, Bűnügyi Főosztály, Különleges Ügyek Osztálya által feltett kérdések

1. Megállapítható-e a leírt történeti tényállás alapján a Büntető Törvénykönyvben meghatározott, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése vétségének különös törvényi tényállása a lefoglalt festmények vonatkozásában?

2. Amennyiben igen, ki és milyen magatartással valósította meg a bűncselekményt és mely festmény irányában?

3. A leírt történeti tényállásban kinek és mely elkövetői magatartása alkalmas a törvényben meghatározott haszonszerzés végetti, illetve vagyoni hátrányt okozó elkövetés megállapítására?

4. A művészeti alkotás szerzőjének mely, a művén fennálló személyi vagy vagyoni joga sérült a leírt tényállás alapján?

5. Ki és mekkora vagyoni hátrányt okozott a szerzőnek a cselekmény elkövetésével?

6. Alkalmas-e azon személy cselekménye a Büntető Törvénykönyvben meghatározott, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elkövetésének megállapítására, aki saját magának értékesítési szándék nélkül más művész az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés *h*) pontjában leírt műalkotását annak engedélye nélkül, saját kezűleg vagy eszköz igénybevételeivel oly formában lemásolja, hogy az alkalmas az eredeti művel történő összetévesztésre?

7. Alkalmas-e azon személy cselekménye a Büntető Törvénykönyvben meghatározott, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elkövetésének megállapítására, aki értékesítési szándékkal más művész az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés *h*)

² Az eljáró tanács észleli a kétféle szabályozás ellentmondását, de megállapításaiban a hatályos joghoz van kötve.

pontjában leírt műalkotását annak engedélye nélkül, saját kezűleg vagy eszköz igénybevételevel oly formában lemásolja, hogy az alkalmas az eredeti művel történő összetévesztésre?

8. Szükséges-e a bűncselekmény elkövetésének megvalósulásához az, hogy létezzen eredeti műalkotás, melyről a másolat készül, vagy azzal is megvalósítható a bűncselekmény, hogy a művész stílusának megfelelő alkotás jön létre, arra vonatkozó szóbeli vagy írásos utalással, hogy az a hivatkozott szerző műve? (E körben, kérem, térjen ki arra a cselekményre is, amikor a másolást végző személy egy adott műről készített másolata úgy sikerül, hogy az nem teljesen azonos az eredeti művel!) Ebben az esetben a szerző mely, a művén fennálló joga sérül?

9. Alkalmas-e azon személy cselekménye a Büntető Törvénykönyvben meghatározott, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elkövetésének megállapítására, aki tudva, hogy nem az eredeti, a szerző által készített, az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés *h*) pontjában szereplő valamely műalkotást megszerzi, és értékesítési szándék nélkül magánál tartja?

10. Alkalmas-e azon személy cselekménye a Büntető Törvénykönyvben meghatározott, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése elkövetésének megállapítására, aki tudva, hogy nem az eredeti, a szerző által készített, az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés *h*) pontjában szereplő valamely műalkotást megszerzi, és azt a továbbértékesítés szándékával magánál tartja?

11. Az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (2) bekezdés *h*) pontjában leírt műalkotások vonatkozásában milyen elkövetési magatartással, illetve milyen konkrét cselekménnyel valósítható meg a Büntető Törvénykönyvben meghatározott szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértése?

12. Megállapítható-e a hivatkozott bűncselekmény azon esetekben, amikor az elkövető a családi cselekménye végrehajtása érdekében, „quasi annak előkészületi cselekményeként” hamis műalkotást készít, illetve készített?

13. Függetlenül a hamis műalkotást birtokló személy – a műalkotásra annak készítésére, vagy készíttetésére vonatkozó – tudattartalmától, elkobozható-e az általa birtokolt alkotás?

I. Előzetes megállapítások

A Nemzeti Nyomozó Iroda azt a kérdést teszi fel a megkeresésében részletesen leírt tényállások vonatkozásában, hogy a Büntető Törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.) 329/A. § (1) bekezdésében meghatározott törvényi tényállás, a szerzői vagy szerzői joghoz kapcsolódó jogok megsértésének vétsége megállapítható-e?

„329/A. § (1) Aki az irodalmi, tudományos vagy művészeti alkotás szerzőjének a művén, előadóművésznek az előadóművészi teljesítményén, hangfelvétel előállítójának a hangfelvételén, rádió- vagy televízió-szervezetnek a műsorán, illetőleg film vagy adatbázis előállítójának a teljesítményén fennálló jogát haszonszerzés végett vagy vagyoni hátrányt okozva megsérti,

vétiséget követ el, és két évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.”

A feltett kérdések megválaszolója előtt rövid áttekintést adunk a szerzői jogi törvény azon rendelkezéseiről, melyek értelmezésére a jelen esetben szükség van. Az ismertetést két részre bontjuk, mivel más választ kell adni a védelmi időn belül lévő alkotók és az azon kívül esők esetében. Az 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.) 31. § (1) bekezdés értelmében *„a szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben. (2) A hetvenéves védelmi időt a szerző halálát követő év első napjától kell számítani.”*

1. Szabályok a szerzői jogi védelem alatt álló képzőművészeti alkotásokra nézve

A tényállásban szereplő festményeket (az Szt.) 1. § (2) bek. h) pontja nevesíti is a szerzői jogi védelem alá tartozó alkotások között *„Ilyen alkotásnak minősül ... a rajzolás, festés... útján vagy más hasonló módon létrehozott alkotás...”*.

A tényállásban felsorolt eredeti szerzők névsorát áttekintve az sem kétséges, hogy az eredeti művek a (3) bekezdésben foglalt feltételnek – *„A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján illeti meg”* – megfelelnek. A már idézett 31. §-ból is következően a „szerző” alatt jogutódja is értendő.

A szerzőt – személyhez fűződő jogai mellett – vagyoni jogok is megilletik. A *vagyoni jogok* lényege, hogy *„a szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználásra engedély felhasználási szerződéssel szerezhető.”* [Szt. 16. § (1)] A mű felhasználásának minősül különösen a *többszörözés és a terjesztés*.

„Szt. 18. § (1) A szerző kizárólagos joga, hogy a művét többszörözze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Többszörözés:

a) a mű anyagi hordozón való – közvetlen vagy közvetett – rögzítése, bármilyen módon, akár véglegesen, akár időlegesen, valamint

b) egy vagy több másolat készítése a rögzítésről.”

„Szt. 23. § (1) A szerző kizárólagos joga, hogy a művét terjessze, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Terjesztésnek minősül a mű eredeti példányának vagy többszörözött példányainak a nyilvánosság számára történő hozzáférhetővé tétele forgalomba hozattal vagy forgalomba hozatalra való felkínálással.

(2) A terjesztés magában foglalja különösen a műpéldány tulajdonjogának átruházását és a műpéldány bérbeadását, valamint a műpéldálynak az országba forgalombahozatali céllal történő behozatalát. A terjesztés jogának megsértését jelenti a mű jogsértéssel előállított példányának kereskedelmi céllal történő birtoklása is, ha a birtokos tudja vagy neki az adott helyzetben általában elvárható gondosság mellett tudnia kellene, hogy a példány jogsértéssel állt elő.”

2. A 70 évnél régebben elhunyt festők művei

A védelmi idő elteltével az alkotás közkinccsé válik, azt bárki felhasználhatja, azaz esetünkben többszörözheti és terjesztheti. Tehát szerzői jogi szempontból már nem „védett” a mű, a 329/A. § – mint különös törvényi tényállás – nem valósul meg. Ez természetesen nem jelenti, hogy a csalás – Btk. 318. § (1) „Aki jogtalan hasznoszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz, csalást követ el” – ne valósulhatna meg.

3. A szabad felhasználás

A feltett kérdések némelyike érinti a szabad felhasználás témáját is.

„Szt. 33. § (1) A szabad felhasználás körében a felhasználás díjtalan, és ahhoz a szerző engedélye nem szükséges. Csak a nyilvánosságra hozott művek használhatók fel szabadon e törvény rendelkezéseinek megfelelően.

(2) A felhasználás a szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezések alapján is csak annyiban megengedett, illetve díjtalan, amennyiben nem sérelmes a mű rendes felhasználására és indokolatlanul nem károsítja a szerző jogos érdekeit, továbbá amennyiben megfelel a tisztesség követelményeinek, és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével össze nem férő célra.

(3) A szabad felhasználásra vonatkozó rendelkezéseket nem lehet kiterjesztően értelmezni.

35. § (1) Természetes személy magáncélra a műről másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja.”

E rendelkezéseknek esetünkben az a lényege, hogy magáncélra másolat készíthető az adott műről, de az jövedelemszerzés célját közvetve sem szolgálhatja.

II. Válaszok

Ad 1. A Btk. 329/A. §-a szerinti törvényi tényállás objektíve megvalósult minden olyan lefoglalt festmény esetében (az arra vonatkozó szerzői jogok tekintetében), amikor

- a festmény olyan másolat, amelyet szerzői engedély nélkül egy meglévő eredeti műről készítettek és az eredeti mű szerzőjének nevével láttak el, és
- a másolat forgalmazási céllal készült, vagy azt szándékosan vagy gondatlanságból eredetként forgalomba hozták, és
- az eredeti mű szerzője még él, vagy halálától (az azt követő év január 1-től számítva) még nem telt el 70 év.

Ad 2. A védelmi időn belüli alkotók művei esetében a bűncselekményt a tényállásban azonosított minden olyan személy megvalósította, aki a művekről értékesítési szándékkal másolatot készített, továbbá aki a terjesztésben részt vett, ha tudta vagy a körülmények alapján tudnia kellett volna, hogy a „mű” jogsértéssel állt elő.

Ad 3. Jóllehet a másoló személyéről nincs említés a tényállásban, megjegyezzük, hogy a védelmi időn belüli alkotók műveinek hamisítása esetében a hasznoszerzési célzat az értékesítési szándékkal másolatot készítő személynél egyértelműen megállapítható.

A forgalomba hozatalban közreműködőknél nyilván ugyancsak adott a hasznoszerzési célzat, ha tudtak vagy tudniuk kellett arról, hogy hamis műveket forgalmaznak. Felhívjuk itt a figyelmet az Szjt. idézett 23. § (2) bekezdésének a kereskedelmi célú birtoklásra vonatkozó második mondatára is.

A leírt tényállás szerint az 1. pontban felsorolt hamisítványok forgalmazásában (terjesztésében) D. S. J. és L. J. vettek részt. Magatartásuk szándékosságának vagy gondatlanságának megítélése nem szakértői kérdés.

Ad 4. A vagyoni jogok közül az Szjt. 18. és 23. §-ában meghatározott többszörözési és terjesztési jog sérült.

Ad 5. A forgalombahozatali céllal másoló személy és a terjesztésben tudatosan résztvevők okozták a vagyoni hátrányt.

Az Szjt. 16. § (4) bekezdése szerint *„ha e törvény másképp nem rendelkezik, a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek – eltérő megállapodás hiányában – a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. A díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozással mondhat le. Ha a törvény a felhasználási szerződés érvényességét megszabott alakhoz köti, a díjazásról való lemondás is csak a megszabott alakban (azaz írásban) érvényes.”*

A Btk. 329/A. §-nak csak vagylagos tényállási eleme, hogy vagyoni hátrány keletkezzen; elegendő a hasznoszerzési szándék is.

A szerző vagy jogutód vagyoni hátránya az az összeg, amelyért engedélyt adna az eredeti mű lemásolására és az eredeti szerző nevével ellátott forgalomba hozatalára. A gyakorlatban ez ritkán fordul elő, de nem kizárt. A vagyoni hátrányt a szerző vagy jogutódja szenved el.

Ad 6. Nem alkalmas. A természetes személy magáncélra a műről engedélykérés és jogdíjfizetés nélkül másolatot készíthet, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja. [Szabad felhasználás, Szjt. 35. § (1) bekezdés első mondat.]

Ad 7. Igen. Lásd a 3. válasz első bekezdését.

Ad 8. A bűncselekmény megvalósulásához szükséges az eredeti műalkotás léte, mert a Btk. 329/A. § (1) bek. szerint tényállási elem a mű létezése (a „művén ... fennálló joga”).

A más stílusában való alkotás ezért még az illető nevének feltüntetésével sem esik a Btk. 329/A. §-a hatálya alá. Megjegyzi az eljáró tanács, hogy ez a cselekmény, vagyis amikor valakinek olyan művet tulajdonítanak, amit nem is ő alkotott, a polgári jog szempontjából az általános, a 75. § szerinti személyiségi jogok sérelmét jelentheti, hiszen árt a szerző életművének, hírének.

A zárójelben feltételezett eset más megítélés alá esik. Amikor egy meglévő, védett, eredeti mű forgalombahozatali célú, engedély nélküli lemásolása, az eredeti szerző nevével ellátása és forgalmazása egy rosszul sikerült hamisítvánnyal történik, ezzel a már említett vagyoni

jogok (többszörözés, terjesztés joga) mellett sérül a szerző személyhez fűződő joga is: a mű egységének védelme. Az Szjt. 13. §-a értelmében: „A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.” Minthogy azonban a Btk. 329/A. §-a vagyon elleni bűncselekményt tételez fel, az Szjt. 13. §-a szerinti jog sérelme nem többletelem a 329/A. § szempontjából.

Ad 9. Nem, mert a műpéldány megszerzése nem szerepel a terjesztés Szjt. 23. §-a szerinti fogalmi elemei között (lásd fent I/1. pontban).

Ad 10. Igen, mert az Szjt. 23. § (2) bekezdése szerint a terjesztés vagyoni jogának megsértése az is, ha valaki a jogsértő példányt – amelynek ilyen minőségéről tud vagy az adott helyzetben elvárható gondosság mellett tudnia kellene – „kereskedelmi céllal birtokolja”. (Lásd a 3. válasz második bekezdését is.)

Ad 11. Festmények, grafikák vonatkozásában a szerzői jogok megsértése megvalósulhat a többszörözés, a terjesztés, a kiállítás, a sugárzás, az internetes hozzáférhetővé tétel vagyoni jogai megsértésével. Ezen jogok megsértésének módjai, a konkrét és lehetséges cselekmények felsorolása nyilvánvalóan nem lehetséges, de tipikusan ilyen magatartás lehet a hamis festmény elkészítése, erről tudva forgalomba hozatala, kiállítása, esetleg a televíziós bemutató vagy internetes másolás. A célzat vagy az eredmény persze mindig feltétel.

Ad 12. Az eljáró tanács álláspontja szerint a két bűncselekmény – csalás és 329/A. § – megvalósulása külön-külön értékelendő. Az eredeti, még védett mű jogellenes másolása az eredeti szerző nevének feltüntetésével forgalomba hozatal céljával megvalósíthatja egyrészt a Btk. 329/A. §-ban írt törvényi tényállást, emellett – de ez büntetőjogi szakkérdés – csalás előkészülete is lehet. Ha hamis műalkotást készíttetnek az említett célból, ez nem szerzői jogi jogsértés, következésképpen nem esik a Btk. 329/A. § alá sem. Ettől függetlenül csalás előkészülete lehet.

Ad 13. Az eljáró tanács véleménye szerint az elkobzás alkalmazható a 329/A. §-sal a Btk. 77. § (1) a) b) és c) pontja szerinti kapcsolatban lévő valamennyi hamis műpéldányra a birtokló személy tudattartalmától függetlenül. Nem tartozik az SZJSZT hatáskörébe annak megítélése, hogy a 329/A. § szerinti tényállással nem, de a csalással az említett módon kapcsolatban lévő, a csalás tényállása szerint hamis műpéldányok mikor kobozhatók el.

Dr. Gyertyánfy Péter, a tanács elnöke
Dr. Győri Erzsébet, a tanács előadó tagja
Dr. Virág Judit, a tanács szavazó tagja

ZENESZÁM FELHASZNÁLÁSA TELEVÍZIÓS SHOW-MŰSORBAN

SZJSZT-15/06

*A Fővárosi Bíróság megkeresése**A Fővárosi Bíróság által feltett kérdések*

1. A periratok között található videokazettán rögzített, a *Mónika-show* műsorrészelei, és az eredeti dal összehasonlítása alapján megállapítható-e az, hogy az eredeti dal átdolgozásáról van szó vagy sem (figyelemmel arra, hogy a tanúként meghallgatott H. P. hangsúlyozta, a dal a szövegvilágáról vált ismertté a nyilvánosság számára).
2. Ha igen, megállapítható-e az, hogy az eredeti mű olyan tartalmú átdolgozása történt meg, ahol csupán a szöveges részt iktatták ki, és különböző hangszerek változatokat tettek a helyébe.
3. Végül kéri a bíróság, hogy a felperes 2006. január 27-én kelt, a periratokhoz 14. sorszám alatt csatolt bizonyítási indítványának 3. pontjában foglaltakra nézve is térjen ki a szakértői vélemény, azaz, hogy egységes műnek tekinthető-e a szöveg–zene viszonylatban a szerzőtársak együttműködésére figyelemmel az *Élem az életem* című dal. Amennyiben a Szerzői Jogi Szakértő Testület a kérdésre igenlő tartalmú választ ad, akkor a felperes 14. sorszámú bizonyítási indítványában foglaltak közül a 2. pontban feltett kérdésre nézve is nyilatkozzon!

Az eljáró tanács válasza

Ad 1. A Szerzői Jogi Szakértő Testület rendelkezésére bocsátott hangszalagon, illetve videokazettán rögzített műsorrészek alapján kétséget kizáróan megállapítható, hogy *nem az eredeti sláger nyilvánosságához közvetítéséről*, hanem annak engedély nélkül megcsonkított, áthangszerelt és részben ütemét érintően is *változtatásokkal történt, sajátos tv-műsorhoz kapcsolásáról* van szó, az utóbbi népszerűségének folyamatos előmozdítása végett.

Ugyanakkor azonban a zeneszámnak egy televíziós sorozat főcímdallama és szignálja céljaira történt megváltoztatása a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényünk (a továbbiakban: Sztj.) 29. §-a értelmében *nem minősülhet átdolgozásnak sem*, ami, az eredeti mű jogosultjainak engedélyét feltételezve, származékos új művet eredményezett volna. Az átdolgozás fogalmi eleme, hogy magának a meglévő műnek újszerű kifejezésére irányuljon, mint például egy regény színpadra vitele vagy akár egy zenekari mű zongoraváltozatának megalkotása, ne pedig valamely eredeti mű eleve másféle elképzelésekhez igazításából álljon. Az átdolgozással az eredeti gondolatszövedék marad a középpontban, az átdolgozó annak másféle kifejezésével alkot származékos művet anélkül, hogy az eredeti alkotás gon-

dolati felépítésének egészét mellőzhetné. Szükségszerű követelmény viszont, hogy a már meglévő mű átdolgozásával járó szerzői többlet önmagában is megfeleljen az egyéni, eredeti alkotás követelményeinek, hogy elkerülje a plágium vagy a mű merő csorbításának esetköreit. Alkotótevékenysége alapján illeti az átdolgozót az eredeti szerző jogainak sérelme nélkül a mű megváltoztatott kifejezésén keletkező szerzői jog is. A szóban forgó esetben ez fel sem merül, ilyet az alperes RTL Klub sem vindikált magának.

A jogvitás ügyben egy eredeti műnek a szerző engedélye nélkül *más tv-műsorhoz kapcsolásáról és evégből eszközölt megváltoztatásáról* van szó anélkül, hogy ezáltal bár származékos, de új mű jött volna létre. A meglévő zeneszámot nem önmagáért vették produkcióba, nem azt kívánták közönséghez juttatni, hanem más elképzelések szolgáltatában módosították és használták fel elemeit.

*Vagyon*i jogait illetően a szerzőnek nem csupán az átdolgozás engedélyezésére van kizárólagos joga, hanem általában arra, hogy műve egészének vagy valamely azonosítható részének *bármilyen* felhasználását engedélyezze; azon a körön túl is, amit a nevében műve integritásának sérelme nélküli előadása, illetve nyilvánossághoz közvetítése terén a közös jogkezelő szervezet engedélyezhet [Szt. 16. § (1) bekezdés]. A *személyhez fűződő* szerzői jogok körében, amelyekről a szerző le sem mondhat, a Szt. 13. §-a a mű egységének védelmében leszögezi, hogy a szerző „jogát sérti művének *mindenfajta* eltorzítása, megcsonkítása, vagy *más olyan* megváltoztatása vagy megcsonkítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes”. Még az olyan, a magyar és európai kontinentális jogfejlődés fényében megkérdőjelezhető értelmezés felől nézve is, amely szerint a jogsértés hírnévre sérelmes volta a mű mindenfajta torzításakor vagy csonkításakor és nem csupán másféle, a felhasználás kereteiből, illetőleg külső körülményeiből eredő megváltoztatása vagy csorbítása esetén lenne feltétel, az eljáró tanács figyelembe veendőnek tartja, hogy a felperes szerző eleve sérelmesnek érzi az adott zeneszám olyan műsorban való felhasználását, amelynek tartalma szerint nem illeszkedik slágerének szándékolt mondanivalójához, és annak korhatár nélküli sugárzása miatt az ORTT szankciókat is alkalmazott.

Ad 2. Az első kérdésre adott állásfoglalásból kitűnően az eredeti dal tv-műsorban való felhasználása eleve nem minősül átdolgozásnak, mivel hiányzik belőle az egyéni, eredeti alkotói többlet. A mű jogtalan megváltoztatását tekintve azonban, a szakértő tanács rendelkezésére álló összehasonlító anyagokból kitűnően, a szöveg elhagyása és a mű eredeti sajátosságaihoz nem mindenben ragaszkodó áhangszerelések mellett még a *zenei anyag kurtítása is hozzájárult a mű sérelméhez*.

Ad 3. Az „Élem az életem” című szöveges zenemű az ügyben a bíróság által meghallgatott tanúnak a könnyűzenei gyakorlatnak is megfelelő tájékoztatásából kitűnően a szöveg- és dallamíró közös szerzeménye, amely az előadó együttes közös próbái során nyerte végső kifejezését és annak hangszerelését. Az egyszerre szöveges és zenés gondolatszövedék az író és zeneszerző együttes alkotási szándékának eredménye, és a létrejött mű az Szt.

5. § értelmében együttesen létrehozott közös műnek minősül, amelyre nézve a szerzői jog megsértése ellen bármelyik szerzőtárs önállóan is felléphet.

A mű jogi megítélésén nem változtat, hogy a gyakorlat a zenét saját céljai érdekében a szövegétől leválasztva kívánta felhasználni abban a feltételezésben, hogy az ismert zenei fordulatokban együtt cseng a szöveg, ami a műsor mondanivalóját az együttes mű ismertségével népszerűsítheti. Az eljáró szakértő tanács rámutat továbbá arra, hogy a Szt. 5. § (2) bekezdése szerint még az összekapcsolt művekből alkotott közös mű valamely részének más művel való összekapcsolásához is az eredeti közös mű valamennyi szerzőjének hozzájárulása szükséges, a szövegíró egyedüli tiltakozása tehát még ilyen esetben is helyet kapna; mint az adott ügyben egy szöveges zeneszám részeinek tv-show-sorozathoz kapcsolásakor.

Dr. Boytha György, a tanács elnöke

Dr. Szilágyi István, a tanács előadó tagja

Wolf Péter, a tanács szavazó tagja

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Peter Killing, Thomas Malnight & Tracey Keys: A mindenképpen megnyerendő csaták (Must-Win Battles). Financial Times, Prentice Hall, 2005; ISBN 0-273-70457-5

„Ha megnyerem a csatát, amelyet én vezénylek, ám ehhez elhasználok az erőforrásokat, amelyek a társaimnak kellenének a maguk győzelméhez, akkor az enyém nem győzelem!” (idézet a könyvből)

A Financial Times-ról azt írja a Britannica Hungarica: „Mindig nagy befolyással volt az angol kormány pénzügyi politikájára. Anglia egyik legkiválóbb napilapjaként tartják számon. A világ egyik legolvasottabb pénzügyi lapja, csupán a Wall Street Journal előzi meg.” Kétség sem férhet ahhoz, hogy egy könyv, amely az FT tudásanyagából merít, valóban jól kalauzol a gazdaság igencsak összetett és bonyolult világában. A felsőfokú gazdasági szak- és tankönyvkiadók legjobbjai közé tartozó Prentice Hall sorozatot ad ki az FT-vel közösen – ebbe tartozik ez is. Értéke abban áll, hogy közvetlenül felhasználható és nagyon hathatós segítséget kínál a vállalatvezetés egyik legkényesebb területéhez, a sikeres üzleti stratégia kialakításához és megvalósításához. Az innovációs munka pedig a gazdasági tevékenységek közül az egyik, amelynek sikere a leginkább függ a stratégiai megalapozás minőségétől. Egyrészt, csak akkor lehet jó esélyünk arra, hogy sikerre visszük az innovációs fejlesztést, ha az adott külső és belső feltételek között leginkább célravezető és egyben leginkább reális stratégiát alakítjuk ki hozzá. Magától értetődik, hogy az ilyen, optimális stratégiának része az is, hogy ésszerű mértékben és módon törekszünk a feltételek alakulásának a céljaink és érdekeink szerinti befolyásolására is. Másrészt, maga az innovációs fejlesztés is szolgálhat hathatós eszközzel a cég választott stratégiájának megvalósításához – gondoljunk például arra, hogyan segíthetik az új innovációs eredmények a piaci térnyerést, illetve a pozíciók megtartását. Azonban csakis akkor segíthet ebben, ha jól megválasztott célokat, jól kialakított üzleti és gazdasági stratégiát szolgál. Enélkül a semmibe veszhetnek eredményei.

Íme egy intő példa a stratégia jelentőségére az innovációs fejlesztésben honi gyakorlatunkból: a gazdasági térnyerés egyik hatékony stratégiája lehet új keresletet támasztani és azt kielégíteni. Ezt valósították meg a már nálunk is terjedő DVD-felvevő eszközök, amelyek televíziós műsorok előre programozható felvételét teszik lehetővé lényegesen jobb minőségben és jobb szolgáltatásokkal, mint teszik azt a háztartási videók. Ezek az eszközök azonban már olyan bonyolult technikát alkalmaznak, hogy ha elromlanak, a szervizben történő vizsgálattal gyakorta nem is tudják a hiba okát feltárni, így megszüntetni sem. A működőképes megoldást az olyan szervizstatistikák kimunkálása kínálja, amelyek a hibajelenség alapján adnak útmutatást a javítást végzőnek. Hajdan e módszernek a bevezetése maga is jelentős innováció volt a szervizszolgáltatások terén. Ha a DVD-felvevő gyártója nem állítja készüléke mögé a megfelelő szervizstatistikákat, annak csaknem törvényszerű következménye lehet, hogy a felhasználók nem kapnak megfelelő szolgáltatást a szervizek-

ben. Ha pedig az ember ezt tapasztalja, könnyen eljut a következtetésre és elhatározásra: soha többé ezt a márkát. A cégeknek az új termékek fejlesztésére és bevezetésére vonatkozó stratégiája tehát csak akkor lehet jó, ha ezt is figyelembe veszi.

E könyv üzenetének lényege, a belőle nyerhető hasznos szemlélet magva, amely minden gazdasági hadműveletre érvényes – az innovációs munkára éppen úgy, mint a vele többszörösen is szoros kapcsolatban álló marketingre vagy éppen a piachódítási törekvésekre – a következőkben összegezhető.

A piacon a háborút nem lehet megnyerni, mindig jön újabb kihívó. Tegyük hozzá: ez így jó, hiszen így halad előre a fejlődés és vele a világ. A tartósan statikus helyzet óhatatlanul hozná a hanyatlást. Csátát nyerni viszont önmagában nem elég – túl hamar szertefoszlik a hozadéka. Az egyetlen ésszerű stratégia hadjáratban gondolkodni, azaz csaták, pozícióharcok egymásra épülő láncolatában. Minden csatát nem szabad felvállalni, mert ez szétforgácsolná erőinket, ami elkerülhetetlenül vereségre ítélne. Ezért csak az vezethet sikerre, ha nagyon alapos körületekintéssel megválasztjuk, valójában melyek az optimális célok, amelyek eléréseért síkra szálljunk, és melyek azok a csaták, amelyek szükségesek e célok eléréséhez. Ezek a mindenképpen megnyerendő csaták. Már kiválasztásukba be kell vonnunk a cég vezetéséből azokat, akik a hadjáratot, valamint az egyes csaták megvívását vezetik majd, az ő aktív közreműködésükkel kell dönteni a célokról és az elérésükhöz felhasználható erőforrások allokációjáról, és mindezzel elkötelezetté tenni őket a hadjárat, illetve az egyes csaták végigvitelében. Ennek részeként dönteni kell arról is, hogy az erőforrásokat szükség szerint hol és mennyiben csoportosítsuk át a meglévő tevékenységektől a kitűzött csaták megvívásához, felvállalva ennek konfliktusait is. Mindezek megtörténtével a haditerv megvalósításába be kell vonnunk a cég minden részlegét, minden alkalmazottját, amelyek illetve akik közreműködése szükséges a sikerhez, és el kell érünk, hogy elkötelezetten segítsék a megvalósítást. Ugyanakkor a legjobb haditervet sem tekinthetjük örökérvényűnek, hiszen a tervezéshez képest a megvalósítás folyamán változhatnak a külső és szintúgy a belső feltételek.

A szerzők maguk is hangsúlyozzák, hogy ez hosszú menetelés – ők nagyon kifejezően utazásnak nevezik. Hasonlóképpen változhat a résztvevők elkötelezettsége is. Ezért az előrehaladást, a megvalósítást módszeresen figyelünk kell, szükség szerint újra és újra elvégezve a finomhangolásokat, beleértve a cég, a részlegek és a résztvevők elkötelezettségének és elkötelezettségének megerősítését is. A mű mindezek megtervezéséhez és a hadjárat vezetéséhez ad művelettervi részletességű útmutatást, és sorakoztat fel az egyes döntések kialakításához végiggondolandó megfontolásokat.

Nem csekély tétet hord magában, hogy mire jutunk, ha követjük az itt leírtakat. A szerzők kiemelik, hogy amit e könyvükben kínálnak, vagyis az útmutatás a meneteléshez, az eszközök, a technikák a tervezéshez és a megvalósításhoz, és a tanácsok azok alkalmazásához, messze több mint elméleti konstrukciók – mindezeket maguk is kipróbálták a gyakorlatban, láttak másokat is felhasználni azokat, és ez az eszközkészlet sikeresen működött. Róluk eh-

hez annyit, hogy mind Killing, mind Malnight a stratégia professzora a világhírű svájci menedzsmentoktató-központban, az International Institute of Management Developmentben, ahol számos nemzetközi nagyvállalat programját vezették. Keys hasonlóan nagy cégeknél szerzett húszéves menedzseri, illetve konzultánsi tapasztalatot. E művük alapját fontos hadjáratok sokrétű tapasztalata alkotja.

A kiadó könyvei a Management Kiadónál (Budapest) is megrendelhetők.

Dr. Osman Péter

Karl Erik Rosengren: Kommunikáció. Typotex, 2006; második, javított kiadás; ISBN: 963 9548 93 6

Rosengren műve igen jó tankönyve egy olyan tudásnak, amelyet legfeljebb elvonult remetek és magányos hajótörtek tudnak nélkülözni. Mindenki másnak fenntartás nélkül ajánlható. Minden társadalomban élő ember számára az egyik legfontosabb képesség, hogy tudjon kommunikálni: tudja közölni másokkal mondanivalóját, tudja az üzenetei segítségével a saját céljainak, érdekeinek megfelelően befolyásolni ez utóbbiakat, méghozzá úgy, hogy üzenete minél pontosabban éppen azt közvetítse, amit vele mondani akart, valamint hogy képes legyen fogadni és értelmezni mások üzeneteit, kiolvasni belőlük azok valódi és teljes tartalmát. Hasonlóképpen, sőt, még fokozottabb mértékben is nélkülözhetetlen ez minden szervezet, intézmény, cég számára is – bármi legyen is küldetése, feladata, tevékenysége, annak teljesítéséhez számos vonatkozásban szüksége van a társadalom és/vagy a gazdaság bizonyos szereplőivel, továbbá az intézményrendszer bizonyos részeivel való kommunikációra. Eleve, minden együttműködés nélkülözhetetlen része a felek szándékainak, terveinek, a másikkal szembeni elvárásainak, felajánlott teljesítéseinek az egyeztetése, ehhez pedig a kommunikáció szolgál mással nem helyettesíthető eszközzel, akárcsak az együttműködés tartalmának és rendjének kölcsönös megállapodás révén történő kialakításához. A piaci szereplőknek mind a tevékenységük végzéséhez szükséges termelési tényezők beszerzéséhez, mind az árucikkeik értékesítéséhez elengedhetetlen eszköz a marketingkommunikáció – és folytathatnánk a társadalmi berendezkedés összes szervezetével.

A kommunikáció egyik legfontosabb, működését illetően a legkritikusabb alapszabálya, amellyel azonban az igazán jó profiktól eltekintve a legtöbben nincsenek tisztában, a következőkben összegezhető: az üzenet csupán egy jelsorozat, amely gondolatokat, esetleg érzéseket is ébreszt abban, aki kapja. A vele elért hatást tekintve soha nem az számít, hogy mit akartunk mondani, hanem az, hogy a másik fél ténylegesen mit olvasott ki ebből, hogyan fordította le a maga számára az üzenetet. Az eltérés rossz kommunikációnál végzetesen nagy is lehet. Ugyanilyen fontos, hogy a címzett az üzenetet nem önmagában értelmezi, hanem összefüggésben mindazzal, amit rólunk tud vagy tudni vél, valamint amit az üzenet környezetéből, különösen pedig a magatartásunkból és az előtte ismert történetünkől hoz-

záolvas. Ha ez utóbbiak gyanakvásra adnak okot, az üzenet hitelét veszti. Mindezeket és természetesen még számos egyéb tényezőt, szempontot figyelembe véve kell megvalósítanunk kommunikációnkat, ha azt akarjuk, hogy az jól szolgáljon. Számolnunk kell azzal is, hogy üzeneteinket emberi lények olvassák és értékelik, őket pedig igen sok tényező befolyásolhatja abban, hogy az adott pillanatban ténylegesen mennyi figyelmet fordítanak annak feldolgozására. Minden kommunikációnál módszeresen keresnünk kell és fel kell használnunk a visszajelzések információit is. Érdemes kiemelni: az árujelző is elsőrangú jelentőségű kommunikációs eszköz. Ezért is szolgál a most vázoltak tekintetében mértékadóként, hogy annak elbírálásánál, vajon két árujelző összetéveszthető-e egymással, a mérlegelésbe be kell vonni, hogy azok felismeréséhez mennyi figyelem várható el a célközönségtől.

Abban, hogy a céljaink és feladataink megvalósításához eredményesen és hatékonyan kommunikáljunk, segíthetnek a velünk született tehetségek is, például az empátia, a jó elemzési képesség, de távolról sem elegendők, és egyáltalán nem helyettesíthetik a szaktudást. A kommunikáció eszközeit csak az tudja hatékonyan használni, aki ezt nagyon tudatosan és módszeresen megtanulta. Az intelligencia is csak annyiban segít, hogy gyorsabban értjük meg a kommunikáció működési módját, ismerjük fel a pontos kifejezőmód jelentőségét, könnyebben, gyorsabban, alaposabban sajátítjuk el eszközeinek használatát, s jobban tudjuk elemezni a hozzánk érkező üzeneteket.

A legrosszabb, hogy a legtöbbünk mindezt csak a saját kommunikációs kudarcai hatására ismeri fel. Ha a másik nem úgy reagál, ahogyan vártuk, ennek okát keresve jöhetünk rá, hogy rosszul kezeltük a kommunikáció eszközeit. S hogy még a hivatások között is milyen sokan nem értenek hozzájuk, azt a politikától a hírműsorokon át a reklámokig naponta példák tömege bizonyítja, nagyon is meggyőzően.

Általános érvényű alapigazság, hogy világunkban a kommunikáció működésének, megvalósulási és hatásmechanizmusainak ismerete az egyik legnagyobb gyakorlati jelentőségű tudományág. Ennek igen jó felsőfokú tankönyve a svédországi Lund Egyetem kommunikációprofesszorának műve. Külön érdeme, hogy kiváló példaként szolgál egy téma következetesen rendszerszemléletű elemzésére, és a reá vonatkozó ismeretek egymásra épülő felsorakoztatására is. Ebből ugyanakkor az is következik, hogy ezt nem lehet felületesen olvasgatni, sem pedig itt-ott belekapkodni.

Fejezetei: Kommunikáció: nehezen megfogható jelenség, körvonalazódó diszciplína; A kommunikáció formái és szintjei: néhány alapvetés; Kultúra és társadalom, média és kommunikáció; Individuális kommunikáció: belső kommunikáció, személyközi és csoportkommunikáció; Szervezeti kommunikáció; Társadalmi kommunikáció, tömegkommunikáció; Kommunikáció nemzetek és kultúrák között; A kommunikáció és a kommunikációkutatás jövője.

S hogy milyen felismerésekre, megállapításokra képes eljuttatni elemzéseivel ez a tudomány, arra egy igencsak megkapó példa innen: egy diagram idősorokban bemutatja a szabadság, valamint az egyenlőség értékeinek megjelenését a svéd vezércikkben az 1945–

1975 időszakban. A kommentár szerint ebből leolvasható, hogy ez idő során Svédország egy ideológiailag a liberális kapitalizmus címkéjével jellemezhető társadalomból ideológiailag szocialista társadalommá vált.

Dr. Osman Péter

Abbas J. Ali: A menedzsment és a szervezés iszlám távlatai (Islamic Perspectives on Management and Organization). Edward Elgar, 2005; ISBN 1 8437 6 766 X

Az iszlám gondolkodás és az iszlám lét megismerése és megértése valamennyiünk számára egyre inkább létfontosságú túlélési gyakorlat. Ahogy a világban végbemenő robbanásszerű gazdasági és demográfiai növekedéssel szűkül a tér, mind szorítóbbá válik a régi jelszó igazsága: Csak egy Földünk van. Ezt ugyan hajdan a környezetvédők aggódása hozta előtérbe, de legalább annyira jelenti azt is, hogy vagy megtanulunk egymást legalább elviselve együtt élni, de méginkább olyan együttműködések létrehozni a lehetőségeken való osztozkodásra, amelyekben mindenki nyer, vagy mind nagyobb bajoknak nézünk elébe. Napjainkban a Föld népességének ötöde tartozik az iszlámhívők közé, ezért ha nem értjük őket, nem érthetjük meg a világot, amelyben élünk, és főként azokat a népeket, embereket, amelyek, illetve akik mindinkább megkerülhetetlen társbérelőink a globális faluban. E tudás hiánya több mint ostobaság: végzetes hiba, amelyért drágán fizethetünk. Jobb esetben csak gazdasági lehetőségek elvesztegetésével, a rosszabbakra pedig súlyos és véres bizonyossággal szolgált sok más mellett a XX. század második felének számos konfliktusa. Nincs más reális út, mint hogy meg kell tanulnunk együtt élni az iszlám népekkel – minél előbb, annál több kölcsönös haszon, és annál kevesebb veszteség kíséri ezt a folyamatot.

A gazdasági szakkönyvek egyik legjobb kiadásának a harmadik könyve, amely e téren segít megérteni az iszlám világot, annak alapvető sajátosságait. (Islamic Banking – Iszlám bankügyletek 2001; Islamic Banking and Finance – New Perspectives on Profit-sharing and Risk – Iszlám bankügyletek és finanszírozás – Új perspektívák a haszon- és kockázatmegosztásban, 2002, I. Marketing & Menedzsment 2004/2). Ezek képet adtak a banki ügyletek iszlám elvek szerinti kezeléséről és ennek meghatározó keretként az iszlám alapokon álló gondolkodásmódról, az iszlám társadalmi és gazdasági magatartási kódexéről, ami az elveit követő társadalom pénzügyekhez való hozzáállását uralja.

Abbas J. Ali művét illetően ki kell emelnünk, hogy az nem a menedzsmentszakkönyvek hagyományos témakezelését követi, nem a menedzsmentben és a szervezésben megmutatkozó iszlám gyakorlat technikai elemzését adja. Abba kínál igen alapos és szociológiai, valamint vallástörténeti részletekben is gazdag betekintést, hogyan határozzák meg az iszlám elvei, szabályai, valamint az azokkal elvileg igen szoros összhangban álló társadalmi keretek és normák az üzleti élettel kapcsolatos nézeteket, illetve ezeken keresztül a gazdálkodás és magatartás kötelezően betartandó szabályrendszerét.

Ahhoz, hogy értsük a vallási előírások kötelező erejét e területeken, tudnunk kell – Ali is kiemeli –, hogy az iszlám sokkal inkább meghatározza népeinek egész életét, magatartását, annak minden vonatkozását, beleértve a gazdaságiakat is, mint a kereszténység. Törvényeinek érvényessége, értelmezési tartománya nem válik szét világi és vallási szférára, hanem általános, az élet minden területére egyaránt érvényes magatartási szabályrendszert jelent. Azok egységesen szabályozzák az emberek viszonyát istenükkel, valamint a követendő etikai, társadalmi és gazdasági normákat, és mindazt, amit a nyugati felfogás polgári, gazdasági, illetve büntetőjogként kezel. Ahol pedig a fejlődés nyomán olyan kérdések, problémák merülnek fel, amelyekre a kinyilatkoztatott elvek, szabályok közvetlenül nem adnak útmutatást, a muszlim jogtudósok joga és feladata, hogy azokat értelmezés segítségével ezekre is kiterjesszék.

A muszlim értékrend rendkívül fontos eleme – s ez témánk szempontjából is döntő súlyú –, hogy a tisztességes üzletembereket a társadalom legmegbecsülendőbb tagjai közé sorolja. A jövedelemszerző munka a muszlimnak nemcsak megengedett, hanem kötelessége is, és Mohamed szavaival a megbízható, becsületes kereskedő a prófétákkal, az igazakkal és a mártírokkal együvé tartozik. Ali itt bemutatja az iszlámnak a munkával kapcsolatos etikai elveit, s hangsúlyozza, hogy azok olyan útmutatást jelentenek, amelynek óriási hatása van mind az emberekre, mind a szervezetekre. Azok szerint a munka erény az ember személyes szükségletei miatt, és fontos eszköz egyéni és társadalmi élete egyensúlyának megteremtésében. Nemcsak az egyéni érdek kielégítését szolgálja gazdasági, társadalmi és pszichés vonatkozásban, hanem szintúgy a társadalmi megbecsültséget, továbbá a társadalom jólétének javítását és a hit megerősítését. A Korán ezt nagyon velősen fejezi ki azzal, hogy „mindenkinek a tettei szerint”.

Meghatározó jelentőségű ismeretekkel szolgáló része e művének a munkát illető iszlám etikai elvek ismertetése. Ezek négy fő pillérre épülnek, amelyek: törekvés, verseny, áttekinthetőség – a manapság nálunk is sokat hivatkozott transzparencia – és erkölcsileg felelősségteljes magatartás. Emeljük ki itt a törekvést. Ali elmondja, hogy azt úgy tekintik, mint az önérdék és úgyszintén a társadalom érdeke szolgálatának elengedhetetlen részét. Az értékteremtő tevékenység csökkenti a társadalmi és a gazdasági problémákat, s egyben lehetővé teszi az egyén számára, hogy ésszerű életfeltételeket teremtsen magának és családjának. Ali itt is hangsúlyozza, hogy a törekvést az iszlám a legnagyobb megbecsülésben tartja, és idézi ehhez Omar, a Második Kalifa mondását: „Inkább halnék meg a magam és a gyermekeim fenntartásáért küzdve, mint a hit védelméért folytatott harcban. ... Minden tett ereje, hogy a mára esedékes munkát ne halasszuk holnapra.” Imám Alitól, a Negyedik Kalifától pedig: „Ne légy egyike azoknak, akik reménykednek egy jobb világ eljövételében, de nem dolgoznak érte. ... Aki nem tökéletesen végzi a munkáját, az zűrzavart hoz magára.”

Az iszlám szép elveire persze gyakorta ugyanúgy igaz az olasz közmondás, mint más hasonló irányfényekre: a szótól a tettig hosszú az út. Kiemelkedően progresszív virágkora sok száz éve lehanyatlott. A hatalmas iszlám világ ma a globalizáció és a geopolitika szorí-

tásában a felemelkedés lehetőségeit, s ehhez önazonosságát keresi, de így is nagyon jelentős és növekvő fontosságú tényező mind globálisan, mind pedig a világot egyre jobban átszövő gazdasági, politikai, kulturális és egyéb kapcsolatok valamennyi érdekeltjének és érintettjének külön-külön. Ezért fontos a segítség, amelyet Ali műve az iszlám megértéséhez kínál.

A téma jelentőségének megítéléséhez tudnunk kell ugyanakkor azt is, hogy az iszlám pénzügyi iparág szakértők szerint egyike a leggyorsabban növekvőknek, és igen jelentős potenciállal bír. A fentebb említett Islamic Banking and Finance idézi, hogy az Islamic Bankerben 1997-ben megjelent becslések szerint 1997-ben az iszlám típusú pénzügyi ügyletek összesen mintegy 160 Md dollárt tettek ki, és 10-15% éves növekedési ütemet mutattak. Az Islamic Banking pedig vázolja, hogy egy 1998-as becslés adatai szerint akkor a világ 43 országában 200 iszlám bank és pénzügyi intézmény működött, és ezek összesen kb. 100 Md USD-t kezeltek – azonban még így is erősen alábecsülte az iparág valódi nagyságát. Az 1974-ben, eredetileg kormányközi bankként, a tagországok fejlesztéseinek finanszírozására alapított, és az iszlám elvei szerinti finanszírozást nyújtó Islamic Development Bank (Iszlám Fejlesztési Bank) tagországainak számát már ez a korábban megjelent mű 50 körülire tette. Három olyan országot is említ, ahol megkezdték a teljes bankrendszer átalakítását az iszlám elvek követésére. Ezek Irán, Szudán és Pakisztán. Számos további országban pedig, köztük nem muszlimokban is, a nyugati típusú pénzügyi rendszer mellett építenek ki, kisebb-nagyobb mértékben, iszlám típusú pénzügyi intézményeket. Így például a szaúdi Al Rajhi Banking & Investment Co. Londonban és Luxemburgban is működik, másrészt pedig nagy nyugati bankok, mint a Citibank, az ABN Amro, a Goldman Sachs, a HSBC, a Deutsche Bank, a Société Generale létesítettek iszlám típusú részlegeket vagy leánycégeket. Mindezzel az ezredfordulóra mintegy hetven országban működtek iszlám típusú pénzügyi intézmények.

A jó nevű Global Finance c. pénzügyi folyóirat 2003. májusi száma említi, hogy a Bechtel, a világ egyik legnagyobb építő és fővállalkozó cége autótutat épített Törökországban iszlám típusú finanszírozásban, amelyet a Citigroup szervezett meg. Ezzel kapcsolatban idézi a londoni Institute of Islamic Banking and Finance vezetőjét, aki szerint e terület számos szereplője keresi az alkalmat, hogy bekapcsolódjék infrastruktúraprojektek finanszírozásába. Kétségtelen, hogy az iszlám országok erősödésével párhuzamosan e piac világgazdasági jelentősége folyamatosan növekszik. Ismert tény emellett az is, hogy a nyugati országokban élő iszlámhívők körében is erősödik a tendencia, hogy „megtérjenek” az ő elveiket követő pénzügyi intézményekhez – önazonosságuk keresése részeként és/vagy állásfoglalásként.

Dr. Osman Péter

SUMMARIES

LEGAL BASIS AND INSTITUTIONS OF THE HUNGARIAN INNOVATION SYSTEM

István Molnár – Péter Heffner – Gábor Németh

The national innovation system of Hungary has gone through significant changes in the last three years. The Parliament adopted the Innovation Act as a framework legislative to the innovation policy and the Act on the Innovation Fund ensuring its financial background. The institutional structure of the Hungarian innovation system has also been renewed. An overview of the most important legal regulations, institutional changes and the problems to be solved are presented in this article.

ON HEALTHY NUTRITION IN THE MIRROR OF PATENT APPLICATIONS

Ildikó Szepes-Sámson

The study summarizes the different aspects of healthy dietary, covering the role of nutrition additives, functional food and dietary supplements. The article refers to the different patent specifications concerning to healthy nutrition products and ingredients as well as the domestic case law studies.

NATURE'S INVENTIONS

Dr. Judit Vidák

Biology-based inventions have been used for thousand years. An old-and-new science called bionics works under the motto: „Living organisms are a key to new technologies!” consciously integrating natural technology into our artificial environment.

INTELLECTUAL PROPERTY DEBATES IN THE TRANSATLANTIC ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE EUROPEAN UNION AND THE UNITED STATES OF AMERICA

Veronika Cserba – Péter Munkácsi

Conflicts related to intellectual property rights are present in the transatlantic economic relations of the European Union and the United States of America. In the system of international economic relations, the special situation characterized by the high level relationship between the European Union and the United States of America is undisputable.

Despite the relative decrease in their proportion of international trade, both the EU and the USA play a crucial role in the shaping of the rules of the world economy system. The study provides an overview of some of the main conflicts, which have arisen between the EU and the USA in the area of intellectual property rights, in particular considering the dispute settlement system of the WTO.

INTERESTING DECISIONS CONCERNING PATENTS AND TRADEMARKS FROM THE PRACTICE OF THE AMERICAN COURTS IN THE YEARS 2003 AND 2004

Dr. Tivadar Palágyi

This study outlines some interesting decisions relating to patents and trademarks from the practice of the Board of Appeals and Patent Interferences of the U.S. Patent and Trademark Office and the American courts in the years 2003 and 2004. Although the decisions treated reflect the American patent and trademark practice, it is possible to draw useful conclusions from most of them concerning both the European and the domestic legal practice.

SHORT HISTORY OF CONQUEST OF UNDERWATER WORLD

István Hatházi

The man is an inquiring and inventive creature. In his history he was continuously interested in his environment, which didn't support his living conditions absolutely. Despite of his fear, curiosity made him to leave the safe land – even temporarily. So navigation, aviation – later astronautics – and in our days the fashionable scuba diving began. This history of diving has a long way from drawing on a Assyrian relief dated from B.C. 885 to present day fashionable hobby or modern underwater activities. This article summarizes the technical history through inventions.

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

1. (111.) évfolyam, 5. szám

Megjelent: 2006. október

Felelős kiadó:

dr. Bendzsel Miklós

Felelős szerkesztő:

Bana Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Szerkesztőségvezető:

Dürr János

Szerkesztőség:

Magyar Szabadalmi Hivatal

1054 Budapest, Garibaldi u. 2., Telefon: 474 5554

Levélcím: Pf. 552, 1370, e-mail: iszjsz@hpo.hu

www.mszh.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága,

1008 Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,
e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon: 303 3440.

További információ: 06 (80) 444 444

Terjesztéssel kapcsolatos reklamációk a 06 (80) 444 444 zöldszámon.

Egyes szám ára: 1150 Ft

Egy évre: 6900 Ft

MSZH – Nyomda – 2006.10

Felelős vezető:

Törőcsik Zsuzsanna

Tel.: 331 4140

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

dr. Bendzsel Miklós elnök

Bana Zsuzsanna, Dürr János, dr. Ficsor Mihály, dr. Gonda Imre,

dr. Kiss Zoltán, Kürtös József, Posteinerné Toldi Márta,

dr. Tószegi Zsuzsanna, Ujvári János